

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ASUR DEVLETİNİN DIŞ POLİTİKASI
(YENİ ASUR DEVRİ)
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Hanım Hande DUYMUŞ**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Salih ÇEÇEN**

Ankara-2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ASUR DEVLETİNİN DIŞ POLİTİKASI
(YENİ ASUR DEVRİ)
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Hanım Hande DUYMUŞ**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Salih ÇEÇEN**

Ankara-2011

ONAY

Hanım Hande DUYMUŞ tarafından hazırlanan “*Asur Devleti’nin Dış Politikası (Yeni Asur Devri)*” başlıklı bu çalışma, 12 /05 /2011 tarihinde yapılan sınav sonucunda (oy birliği / oy çokluğu) başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Doktora Tezi* olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Cahit GÜNBATTI (Başkan)

.....

Prof.Dr.Salih ÇEÇEN (Danışman)

.....

Prof.Dr.Sebahattin BAYRAM

.....

Prof.Dr.İlhami DURMUŞ

.....

Prof.Dr.İrfan ALBAYRAK

.....

ÖNSÖZ

Arkeolojik ve filolojik çalışmalar neticesinde elde edilen bilgilerden, M.Ö.I.Binyıl Yakındoğu tarihine “Asur İmparatorluğu”nun damga vurduğu anlaşılmaktadır. Günümüze son derece zengin arkeolojik ve yazılı malzeme bırakan bu imparatorluğun, eldeki bu zengin verilere rağmen, gizemini hâlâ koruması, araştırmacıları bu konu üzerinde çalışmaya sevk etmiştir.

Mezopotamya’dan Anadolu’ya, İran’dan Akdeniz’e kadar çok geniş ve farklı coğrafi ve kültürel unsurları bünyesinde barındıran Asur İmparatorluğu’nun sosyal ve siyasî yapısı hakkında yurtiçinde ve yurtdışında yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bununla birlikte, Yeni Asur devrinde Asur İmparatorluğu’nun dış politikası ile ilgili olarak Türkiye’de yapılmış bir doktora tez çalışması mevcut değildir. Eldeki bilgiler parça parça olup, bir bütün olarak ele alınmamıştır. Bu durum, doktora tez çalışmamızda bu konuyu ele almamızda itici rolü oynamıştır.

Çalışmam boyunca bana destek olan, akademik bilgi ve tecrübesi ile beni yönlendiren ve sorularıma sabırla cevap veren Danışman Hocam Sayın Prof.Dr. Salih ÇEÇEN’e, manevî desteklerini her zaman hissettiren ve akademik bilgilerini benimle cömertçe paylaşan hocalarım Prof. Dr.İlhami DURMUŞ, Prof.Dr. Sebahattin BAYRAM, Prof.Dr. Cahit GÜNBATTI, Prof.Dr. İrfan ALBAYRAK ve (emekli) Prof. Dr.Hüseyin SEVER’e, mesleğe ilk adım atmamda beni yüreklendiren Prof.Dr.Ayfer ÖZÇELİK, Prof.Dr.Selahittin ÖZÇELİK, Doç.Dr. Yusuf KILIÇ, Yrd.Doç.Dr. Veysi AKIN, Yrd.Doç.Dr.Zülal KELEŞ’e, manevi desteklerini esirgemeyen Prof.Dr. Mehmet Ali ÜNAL, Prof.Dr.Turhan KAÇAR’a ve teknik konulardaki yardımlarından dolayı Türker TAYFUNDAĞI’na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora tez çalışmam, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı (BİDEB), 2214-Yurtdışı Araştırma Burs Programı tarafından 8 ay süreyle maddî olarak desteklenmiştir.

Danimarka'da bulunduğum bu süre zarfında benden hiçbir yardımı esirgemeyen, danışmanlığımı yapan ve kütüphane imkânlarını tarafıma sınırsız olarak açan Kopenhag Üniversitesi, Assiriyoloji Bölümü (emekli) Öğretim Üyesi Prof.Dr. Mogens Trolle LARSEN'e, Dr. Gojko BARJAMOVIĆ'e, Dr. Charlott HOFFMAN'a, Sayın Alexei U. Florioti'ye ve İngiltere-British Museum'dan Prof. Dr.Julian READE'e en derin şükranlarımı sunuyorum. Verdiği burslarla genç bilim insanı adaylarını destekleyerek, sadece kültürel anlamda değil, bilimsel anlamda da Türk adını ülke dışına taşıyan TÜBİTAK ise her zaman en büyük takdiri hak etmektedir.

Bilgiye ve eğitime verdikleri değeri bizlere her zaman hissettiren ve aşıl原因, hayatlarını bu yolda adanmış olan değerli eğitimciler babam ve annem, Alim-Sebahat DUYMUŞ'a, onların yaktığı bu ışıkla, akademik hayata adım atmış olan kardeşlerim, Çukurova Üniversitesi Öğretim Elemanı (Mimar) Arş.Gör. Halil DUYMUŞ ve Anadolu Üniversitesi Öğretim Elemanı (Eczacı) Arş.Gör.Hale Gamze DUYMUŞ'a her zaman yanımda oldukları için minnettârim.

Hatalarımın mâzur görüleceği ve yararlı bir çalışma olacağı ümidiyle...

H.Hande DUYMUŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGE VE KISALTMALAR.....	viii
HARİTA VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

GİRİŞ

1.DÖNEMİ AYDINLATAN TEMEL KAYNAKLAR.....	4
1.1.Aramice Kaynaklar.....	6
1.2.Akadca Kaynaklar.....	7
1.3.Mimari ve Anıtsal Heykeller.....	8
1.4.Yabancı/Dış Kaynaklar.....	9
1.5.Anadolu'da Yeni Asurca Belge Veren Merkezler.....	9
2.YENİ ASUR DEVRİNDE YAKINDOĞU'DA GENEL DURUM.....	10
2.1.Babil ve Elam.....	11
2.2.Anadolu.....	13
2.3.Suriye-Filistin ve Akdeniz.....	16
3.YENİ ASUR DEVRİNDE ASUR DIŞ POLİTİKASININ ŞEKİLLENMESİ...	21

I.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN ANADOLU POLİTİKASI

1.1.II.ASUR-DAN (M.Ö.934-912)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	29
1.1.1.Katmuhi Bölgesine Sefer.....	30
1.1.2.Aramiler Üzerine Sefer.....	30
1.2.II.ADAD-NİRARİ (M.Ö.911-891)'NİN ANADOLU POLİTİKASI: Aramiler Üzerine Seferler.....	33
1.3.II.TUKULTİ-NİNURTA (M.Ö.890-884)'NİN ANADOLU POLİTİKASI: Nairi Toprakları ve Aramiler Üzerine Seferler.....	37
1.4.II.ASURNASİRPAL (M.Ö.883-859)'İN ANADOLU POLİTİKASI: Nairi Toprakları, Aramiler ve Kilikya Bölgesi Üzerine Seferler.....	40
1.5.III.SALMANASSAR (M.Ö.858-824)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	52
1.5.1.Amanos ve Toroslar'ın Ötesi:Urartulular Üzerine Seferler.....	53
1.5.2.İç Sorunlar ve Dış Politikaya Yansımaları.....	67
1.6.V.ŞAMŞİ-ADAD (M.Ö.823-811)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	74
1.6.1.Urartulular Üzerine Seferler.....	74
1.7.III.ADAD-NİRARİ (M.Ö.810-783)'NİN ANADOLU POLİTİKASI.....	78
1.7.1.Urartulular Üzerine Seferler.....	79
1.8.IV.SALMANASSAR (M.Ö.782-773)'İN ANADOLU POLİTİKASI: Urartulular Üzerine Seferler.....	80
1.9.V.ASUR-NİRARİ (M.Ö.754-745)'NİN ANADOLU POLİTİKASI: Urartu ve Geç-Hitit Şehir Devletleri İle Mücadele.....	82
1.10.İMPARATORLUĞUN GENİŞLEMESİ VE PEKİŞMESİ (M.Ö.744-640).....	83

1.11.III.TİGLAT-PİLESER (M.Ö.744-727)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	84
1.11.1.Urartulular ve Geç-Hitit Şehir Devletleri Üzerine Seferler.....	91
1.11.2.III.Tiglat-Pileser'in Yerleşim Yeri Politikası.....	97
1.11.3.III.Tiglat-Pileser'in Reformları.....	100
1.12.V.SALMANASSAR (M.Ö.726-722)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	101
1.13.II.SARGON (M.Ö.721-705)'UN ANADOLU POLİTİKASI.....	102
1.13.1.Urartulular Üzerine Seferler.....	103
1.13.1.1.Urartu-Asur Arasında "Pulua Krizi"	109
1.13.1.2.Urartu-Asur Arasında "Harda Krizi"	110
1.13.2.Frigler ve Geç-Hitit Şehir Devletleri Üzerine Seferler.....	110
1.14.SANHERİP (M.Ö.704-681)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	112
1.15.ASURHADDON (M.Ö.680-669)'UN ANADOLU POLİTİKASI.....	115
1.16.ASURBANİPAL (M.Ö.668-627)'İN ANADOLU POLİTİKASI.....	123

II.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN BABİL POLİTİKASI

2.1.II.ADAD-NİRARI'NİN BABİL POLİTİKASI.....	134
2.2.II.TUKULTİ-NİNURTA'NIN BABİL POLİTİKASI.....	134
2.3.II.ASURNASİRPAL'İN BABİL POLİTİKASI.....	137
2.4.III.SALMANASSAR'IN BABİL POLİTİKASI.....	140
2.5.V.ŞAMŞİ-ADAD'IN BABİL POLİTİKASI.....	142
2.6.III.ADAD-NİRARI'NİN BABİL POLİTİKASI.....	144
2.7.III.TİGLAT-PİLESER'İN BABİL POLİTİKASI.....	146
2.8.V.SALMANASSAR'IN BABİL POLİTİKASI.....	149
2.9.II.SARGON'UN BABİL POLİTİKASI.....	150
2.10.SANHERİP'İN BABİL POLİTİKASI.....	151

2.11.ASURHADDON'UN BABİL POLİTİKASI.....	154
2.12.ASURBANİPAL'İN BABİL POLİTİKASI.....	156

III.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN AKDENİZ POLİTİKASI:

SURİYE-FİLİSTİN VE MİSİR

3.1.II.ADAD-NİRARİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASI.....	160
3.2.II.ASURNASİRPAL'İN AKDENİZ POLİTİKASI.....	161
3.3.III.SALMANASSAR'IN AKDENİZ POLİTİKASI.....	166
3.4.III.ADAD-NİRARİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASI.....	171
3.5.III.TİGLAT-PİLESER'İN AKDENİZ POLİTİKASI.....	172
3.6.V.SALMANASSAR'IN AKDENİZ POLİTİKASI.....	178
3.7.II.SARGON'UN AKDENİZ POLİTİKASI.....	179
3.8.SANHERİP'İN AKDENİZ POLİTİKASI.....	182
3.9.ASURHADDON'UN AKDENİZ POLİTİKASI.....	185
3.9.1.Suriye-Filistin Politikası.....	185
3.9.2.Mısır Politikası.....	187
3.10.ASURBANİPAL'İN AKDENİZ POLİTİKASI.....	190
3.10.1.Suriye-Filistin Politikası.....	190
3.10.2.Mısır Politikası.....	192

IV.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN İRAN POLİTİKASI VE DEVLETİN YIKILIŞI

4.1.III.SALMANASSAR'IN İRAN POLİTİKASI: Medler ve Persler.....	195
4.2.III.TİGLAT-PİLESER'İN İRAN POLİTİKASI: Namri ve Med.....	196
4.3.SANHERİP'İN İRAN POLİTİKASI.....	197
4.4.ASURBANİPAL'İN İRAN POLİTİKASI.....	198
4.5.ASUR DEVLETİNİN YIKILIŞI.....	201
 SONUÇ.....	 206
KAYNAKÇA.....	211
EKLER.....	233
INDEX.....	267
ÖZET.....	277
ABSTRACT.....	278

SİMGE VE KISALTMALAR

[]	:Tabletin o kısmının tahrip edilmiş olduğunu gösterir.
[()]	:Metnin tahrip edilmiş kısımlarının, duplikat ya da paralel metinler aracılığıyla tamamlandığına işaret eder.
< >	:Metni yazan kâtip tarafından unutulmuş olan muhtemel işaretleri belirtir.
()	:Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.
X	:Belgede okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.
-	:Akadca sözcüklerin transkripsyonlarında hece arasına konur.
?	:Kendinden önce gelen işaretin okunuşunun kesin olmadığını gösterir.
!	:Kendinden önce gelen işaretin anormal olduğunu gösterir.
AA	:Anatolia Antiqua
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
AJA	:American Journal of Archaeology
AJSLL	:The American Journal of Semitic Languages and Literatures
APA	:Acta Praehistorica et Archaeologica
APSR	:The American Political Science Review
ARAB	:Ancient Records of Assyria and Babylonia, I-II, Chicago 1926-1927.

ASOR	:The American Schools of Oriental Research
AÜ	:Ankara Üniversitesi
BA	:The Biblical Archaeologist
BASOR	:Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BIAA	:British Institute of Archaeology at Ankara.
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
CAD	: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago.
CAH	:Cambridge Ancient History
Çev.	:Çeviren
ÇÜ	:Çukurova Üniversitesi
Der.	:Derleyen
DTCF	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	:Editör
Har.	:Harita
Haz.	:Hazırlayan
JAOS	:Journal of the American Oriental Society
JBL	:Journal of Biblical Literature
JCS	:Journal of Cuneiform Studies
JHS	:The Journal of Hellenic Studies
JNES	:Journal of Near Eastern Studies
JSSEA	:Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities
m.	:Metre
M.Ö.	:Milattan Önce
No.	:Numara
ODTÜ	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PAPS	:Proceedings of the American Philosophical Society
RIMA	:The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods, Toronto.

s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SAA	:State Archives of Assyria, Helsinki.
SAAB	:State Archives of Assyria Bulletin
SAAS	:State Archives of Assyria Studies
SÜ	:Selçuk Üniversitesi
TAÇDAM	: Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi.ODTÜ. Ilısu Barajı Kurtarma Projesi.
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve devamı
Vol.	:Volume
vs.	:Vesair
WA	: World Archaeology
Yay.	:Yayını/Yayınları

HARİTA VE ŞEKİLLER LİSTESİ

- HARİTA I** : Asur
- HARİTA II** : Babil ve Çevresi (M.Ö.1000- 748)
- HARİTA III** : Geç-Hitit Devletleri
- HARİTA IV** : Asur ve Komşuları
- HARİTA V** : Asur, Babil İmparatorlukları ve Komşuları
- HARİTA VI** : Anadolu
- HARİTA VII** : Yeni Asur İmparatorluğu
- HARİTA VIII** : M.Ö.934- 609 Asur İmparatorluğu
- HARİTA IX** :M.Ö.VIII.Yüzyılda Asur
- ŞEKİL I** : Asur-nadin-şumi'nin Kudurru'su
- ŞEKİL II** : Atanmış Varisler: Asurbanipal ve Şamaş-şumi-ukin.
- ŞEKİL III** : Kalhu (Nimrut)'nın Planı
- ŞEKİL IV** : Ninive'de Sanherib'in Sarayı, Koyuncuk.
- ŞEKİL V** : Sanherib Tarafından Asur'da inşa edilen, Yeni Yıl bayramının kutlandığı Akitu Sarayı'nın Yapımı.
- ŞEKİL VI** : Salmanassar'ın Nimrut'taki Kalesinin Planı.
- ŞEKİL VII** : Kraliyet Mührü. III. Salmanassar Dönemi, Nimrut.
- ŞEKİL VIII** : Geç Asur Dönemi Damga Mühürleri.
- ŞEKİL IX** : Sargon'un Sarayı, Dur Şarrukin'den Kanatlı Boğa/Lamassu.
- ŞEKİL X** : Asur Gemisi, M.Ö.700.
- ŞEKİL XI** : Ziyaret Tepe'den Ele Geçen Çivi Yazılı Tabletler
- ŞEKİL XII** : II.Asurnasirpal'e Ait Rölyef'ten Detaylar, Nimrut.
- (National Museum, Assyriology Section, Kopenhag-Danimarka, 2009)
- ŞEKİL XIII** : Arslantaş'tan Ele Geçen Sfenks, Yeni Asur Devri.
- ŞEKİL XIV** : Pazarcık Steli, III.Adad-Nirari Dönemi.

ŞEKİL XV : SAA 1, no.33.

ŞEKİL XVI : SAA 1, no.17.

ŞEKİL XVII : SAA 3, no. 31.

ŞEKİL XVIII : Yeni Asur Devri'ne Ait Çivi Yazılı Tablet

(National Museum, Assyriology Section, Kopenhag-Danimarka, 2009)

ŞEKİL XIX: Mezopotamya'dan Mühür ve Tablet Örnekleri

(National Museum, Assyriology Section, Kopenhag-Danimarka, 2009)

ŞEKİL XX: II.Sargon ve Veliaht Sanherip'e Ait Rölyef, Korsabad'dan.

(Louvre Müzesi, Paris)

ŞEKİL XXI: Asarhaddon'a Ait Taş Prizma (British Museum, UK)

ŞEKİL XXII:Asurbanipal'e Ait Stel, Borsippa'dan.(British Museum,UK)

GİRİŞ

M.Ö.I.Binyıl'da Mezopotamya¹ tarihine “*Asur İmparatorluğu*” damga vurmaktadır. Arkeolojik ve yazılı kaynakların vermiş olduğu bilgilerden, bu imparatorluğun geniş sınırlara yayıldığı ve çevre bölgelerde gücünü hissettirdiği anlaşılmaktadır. Gerçekten, Asur², aşağı yukarı, M.Ö. 2000 yıllarından 609 yılına kadar devam eden, ilk önce, Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet iken, M.Ö.I.binyılının ilk yarısında Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır'ı da içine alan büyük bir imparatorluk olmuştur.

Çivi yazılı belgelere göre Asur, M.Ö.III. binyılın II. yarısında Akadlılar'ın, Subar, Kut ve III. Ur Hânedânı'nın politik ve kültür egemenliği

¹ Mezopotamya, tarihi boyunca Sumer, Akad, Asur ve Babil biçiminde çeşitli adlar taşımıştır. Klasik antik yazarların II.yüzyıldan itibaren Mezopotamya (mesos+potamos=ırmaklar arası) olarak tanımladıkları bu bölge, aşağı yukarı, batıda Halep, doğuda Zagros Dağları, güneyde de Basra Körfezi arasında uzanan bir üçgeni andırmaktadır. Bir başka deyişle, kuzey ve doğudan Anadolu-İran yüksek yaylaları, güneybatıdan Arabistan masifi, batıdaki Akdeniz kıyılarından da Filistin ve Lübnan Dağları ile ayrılan, yaklaşık 1.200 km. uzunluğunda ve 400 km. genişliğinde bir alan olarak tanımlanabilir. Asur Devleti'nin merkezini, günümüzde tümüyle Irak sınırları içinde kalan ve Musul havzası boyunca uzanan topraklar oluşturmaktadır. Asur bölgesi, Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki bölgenin dışına da taşan, kuzeyde bütün Musul havzası boyunca uzanan ve doğuda İran'ın batısını içine alan Mezopotamya'nın kuzey kısmını içine alır. Bkz. Veli Sevin, **Yeni Asur Sanatı ve Mimarlık**, Ankara, TTK, 1991, s.1.

² Asur Devleti, otokratik ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanan bir kral tarafından yönetilen, heterojen, çok uluslu bir imparatorluk olarak tanımlanabilir. Akad kralı Naramsin'den farklı olarak Asur kralları, Tanrılık iddiasında bulunmamışlar ancak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla tapınak ve saraylarda en üst kademede görev almışlardır. Asur krallarından II.Aurnasirpal, Asur tarihinde yeni bir gelenek başlatarak , Tanrılık iddiasında bulunan Naramsin'in kullandığı sığata benzer bir sıfat kullanmaya başlamıştır. Aurnasirpal ve Naramsin, Joan Westenholz, “The King, the Emperor, and the Empire. Continuity and Discontinuity of Royal Representation in Text and Image” In: (ed.) S. Aro and R. M. Whiting, **The Heirs of Assyria, Melammu Symposia 1**, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2000, s.99-125'de farklı açılardan mukayese edilmektedir. Yeni Asur Devri'ndeki yönetim anlayışı, eski Mezopotamya geleneklerinin bir devamıdır. Emirleri doğrudan tanrıdan aldığını ileri süren Yeni Asur kralları, sık sık Sumer, Akad ve Babil tanrı ve tapınaklarını yücelttiklerini hatırlatarak yönetimlerinin kökenini vurgulamışlardır. Asur Devleti, sınırları genişledikçe, elde edilen ekonomik ve siyasî gücün kullanımında kendilerine özgü yeni yöntemler geliştirmiştir. Bkz. Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.182.

altında kalmıştır. Adı geçen bölgede, bu eski halkla kaynaşan Samiler, yüz yıllarca süren³ Asur Devleti'ni kurmuşlardır.

Yeni Asur Devleti'nin gelişiminde iki ayrı evre göze çarpmaktadır: M.Ö.IX. yüzyıldaki ilk evre ve M.Ö.VIII. yüzyıldan itibaren, yayılmacılığın çok daha yoğun olduğu ikinci evre⁴. Asur'un bu iki evredeki durumu arasında pek çok benzerlik olsa da, birleşik bir imparatorluk kurma yönünde bilinçli ve sistematik bir yaklaşımla ikinci evrede karşılaşılır⁵. Dolayısıyla, M.Ö. IX.- VII. yüzyıllar arasındaki-iki buçuk yüzyılı aşkın- dönemde Yakındoğu'nun tarihine Asur Devleti'nin önce toparlanması, sonra da hızla yayılması egemen olmuştur. Modern bilimsel terminolojide Asur tarihinin bu evresine “Yeni Asur Devri (M.Ö.934-609)” adı verilmektedir⁶.

Asur politik yapısında görülen gelişmeler zamanla kaçınılmaz olarak politik güç kavramında da değişiklikler yaratmıştır. Söz konusu değişiklikler, öncelikle Asur'da M.Ö. II. binyılda görülen “şehir devletleri” sisteminden M.Ö. II. binyılın ortalarına doğru ortaya çıkmaya başlayan “territoryal devlet”⁷

³ Asur tarihi genellikle, Eski Asur (M.Ö.2000-1600), Orta Asur (M.Ö.1500-1000) ve Yeni Asur Devri (M.Ö.1000-609) olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Bkz.Hüseyin Sever,“Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri”, **DTCF Dergisi**, Cumhuriyet'in 60.Yıldönümü Armağanı, Ankara, 1987, s. 421-428. Çalışmanın sınırları gereği, kronoloji tartışmalarına yer verilmeyecektir ancak şunu da belirtmek istiyoruz ki, Eski Asur Dönemi M.Ö.1970-1750 arasına yerleştirilmektedir. Bkz. Hüseyin Sever, “Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kronolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi”, **Uluslar arası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)**, Ankara, 1991, s.134 vd. Bu çalışma, Yeni Asur Devri'ni kapsamaktadır.

⁴ Yeni Asur İmparatorluğu'nun kuruluşu çoğu zaman iki ana gelişim evresine ayrılır: İlki Asurlular'ın Orta Asur devrinde elinde tuttuğu Yukarı Mezopotamya'daki toprak haklarını yeniden elde ettiği ve onlarla yanındaki bölgeleri kaskacına aldığı M.Ö.934'ten 745'e kadar olan dönem. Ufak tefek komşu devletler Asur'un bu dönemdeki üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmış ve onunla hem siyasal hem ticarî ittifak kurmuşlardı. Ama Asurlular'a büyük itibar kazandıran daha çok M.Ö.745'ten yaklaşık 609'a kadar süren ikinci evre oldu. O dönemde Asur İmparatorluğu fevkalade genişlemiş, Basra Körfezi'nden Anadolu'daki Kommagene'ye kadar uzanan toprakları içine almış ve doğrudan yönetilen eyaletler olarak yeniden düzenlemişti. İmparatorluğun yeni şekli M.Ö.705 yılında oturmuş, o tarihten 609 dolaylarında Asur rejiminin çökmesine kadar sadece sınırlarında ufak tefek değişiklikler olmuştur. Bkz. Amélie Kuhrt, **Eskiçağ'da Yakındoğu**, Çev.Dilek Şendil,C.II, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2009, s. 123-124.

⁵ Marc Van De Mieroop, **Antik Yakındoğu'nun Tarihi (İ.Ö.3000-323)**, Çev.Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s.267.

⁶Kuhrt,a.g.e.,s.123; M.Ö.934-609 arasında Asur İmparatorluğu'nun sınırları hususunda bkz.**Har.VIII.**

⁷ J.N.Postgate, “The Land of Assur and the Yoke of Assur”, **World Archeaology**, Vol.23. No:3, Archeaology of Empire, 1992, s.247 vd.da “Territoryal Asur Devleti”nin tarihini dört ana bölüme

anlayışına geçilmesi, daha sonra da M.Ö. I. binyılın ilk yarısıyla birlikte “*imparatorluğa*” dönüşmesidir⁸. Uzun bir süreçte gerçekleşen bu değişikliklerin temelinde politik gücün merkezileşmesi yer almaktadır. Nitekim bu doğrultuda da imparatorluk kavramı ortaya çıkmaktadır. Dünya tarihine bakıldığında Asurlular’ın çok zengin kültürel farklılıkların ve ekonomik güçlerin barındığı geniş toprakların yönetimini gerçekleştirmeyi başarmış ilk toplum olduklarını görmekteyiz⁹.

Yeni Asur Devleti veya daha uygun bir tabirle “*Yeni Asur İmparatorluğu*”nın köklü ve saygın bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Asur tarihinin M.Ö.I.Binyıl’daki evresinde Asur’un, daha bir şehir devleti iken sahip olduğu gelenekler ve kurallar temelinde yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla imparatorluk evresi, devletin tarihi kökleriyle sıkı sıkıya bağımlıdır. Devlet yöneticileri de bu zengin tarih ve kültürden haberdar olmalı ki, devlet, böyle sağlam bir zeminde “*imparatorluk*” seviyesine yükselmiştir¹⁰.

“*Merkezi Devlet Yönetimi*” fikrini tarihte ilk uygulayan halk Asurlular’dır. Başında kralın bulunduğu, gelişmiş bir bürokrasi tarafından yönetilen¹¹ Asur

ayırmaktadır: M.Ö. 1400-1200 yılları arasındaki oluşum ve yayılım dönemi; M.Ö. 1200-900 arasındaki gerileme dönemi; M.Ö. 900-745 arasında erken sınırların yeniden inşa edildiği dönem ve M.Ö. 745-605 arasındaki yayılımın son aşamasını içeren dönem.

⁸ İmparatorluk sınırları için bkz. **Har.VII**.

⁹Jana Pecirkova, “The Character of Political Power in Assyria”, **Şulmu**, (ed.) V.Soucek-P.Vovrousek, Prag, 1988, s. 243 vd.

¹⁰ A.K.Grayson, “Assyria: Ashur-dan II to Ashur-Nirari V (934-745 BC)”, **The Cambridge Ancient History**, Vol.III, Part 1, (ed.)John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L.Hammond, E.Sollberger, UK, Cambridge University Press, Second Edition, 2008, s. 238.

¹¹ Asur sarayında, kral ve ailesinin yanı sıra, yönetici sülaleden gelen üst düzey yöneticilerle, hadım görevliler de yaşardı. Bunlar *turtanu* (başkomutan), *rab šaqe* (büyük saki), *nagir ekalli* (saray habercisi), *abarakku* (güvenlik sorumlusu), *bel pihati* veya *šaknu* (eyalet yöneticisi) gibi unvanlar taşırlandı. Hem sarayda, hem de eyaletlerde çok sıkı bir hiyerarşik düzenin var olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu üst düzey görevlere kral soyundan, önemli aileler ve yerel yöneticilerin sülalesinden gelenler ya da yetenekli hadım (*ša reši*) memurlar atanabilmekteydi. Soylarını devam ettirme endişesi olmadığı için, özellikle III. Tiglat-Pileser sonrasında yapılan reformlarla hadım memurlar, haremdeki görevlerinin yanı sıra, ordu komutanlıklarına, hatta eyalet yöneticiliğine kadar yükseltilmişlerdir. Yeni Asur Devrinin sarayları ve yönetim anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu’na kadar birçok devlete model oluşturmuştur. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s. 185; Terimler ve anlamları için (ed.) S.Parpola, **Assyrian-English-Assyrian Dictionary**, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 2007’nin muhtelif sayfalarına bakılabilir. Ayrıca bu hususta bkz. J.N.Postgate, “Assyria: the Home Provinces”, **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) Mario Liverani, Roma, Università di Roma “La Sapienza”, Dipartimento

ülkesi eyaletlere ayrılmıştı. Bir valinin yönetimine bırakılmış her eyalet, vergi ödemek ve orduya asker vermekle yükümlü idi. Başkentteki ana ordunun gereksinimlerini karşılamak üzere, dünyada ilk kez büyük ve görkemli kışla binaları kurulmuştu. Ülkenin gönenci, savaş ekonomisi ve ticaretle sağlanıyordu. Asur kralları, Yakındoğu'yu kan ve dehşetle haraca bağlayıp Doğu ve Batı dünyaları arasındaki tüm kara ve deniz yollarını denetleyerek çok pahalı ve lüks bir sistemi üç yüzyıl kadar ayakta tutmayı başarmışlardır¹².

Orta Asur Devri'nin sonlarına doğru Asur'un bir gerileme devri yaşadığı görülmektedir. Öyle ki, bu gerileme devrinde devletin başına geçen kralların Korsabad Kral Listesi'ndeki isimleri dışında, haklarında hiçbir şey bilinmemektedir. Bu gerileme devri, Yeni Asur Devleti'nin ilk yüz altmış yılında da devam edecektir. Ancak ilk yüz altmış yılı dikkate almazsak, Yeni Asur Devleti zamanının bir fütûhat ve yükselme devri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz¹³.

1. Dönemi Aydınlatan Temel Kaynaklar:

Yeni Asur Devri'nin siyasal gelişmeleri ve bunların kronolojisi için bizi hangi temel kaynaklar aydınlatmaktadır? Öncelikle, kralların yaptıkları işleri sırasıyla anlattıkları anallar (yıllıklar)¹⁴ ile limmu (Yunanca Eponim) listeleri¹⁵

di Scienze storiche, archeologiche e antropologiche dell' Antichità, Quaderni di Geografia Storica 5, 1995, s.4-9.

¹² Veli Sevin, "Asur", **National Geographic Türkiye**, No.93, İstanbul, Doğu Grubu İletişim Yayıncılık, 2009, s.61.

¹³ Ekrem Memiş, **Eskiçağda Mezopotamya, En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007, s.192 vd.

¹⁴ Bu kaynakların çok büyük bir bölümü Asur sarayından çıkmadığı; Asur ile sonunda onun eyaletleri haline gelen komşu toprakların tarihinin yeniden canlandırılmasında belkemiği görevi görürler. Bu döneme ilişkin muhafaza edilmiş belli başlı belgeler kraliyet yıllıklarıdır. Çoğunlukla Asur, Kalhu (günümüzde Nimrut), Ninive ve Dur-Şarrukin(bugün Korsabad) gibi başlıca Asur yerleşmelerinden gelirler, Akadca yazılmışlardır. Tarihsel olaylar değil, kralların kendi anıları söz konusudur. Geç X.yüzyıldan itibaren geçen zaman aralığını kapsar ve her yıl düzenlenen askerî seferler başta olmak üzere kraliyetin başarıları hakkında bilgi verirler. Bkz. Kuhrt,a.g.m., s. 124.

¹⁵ Bu dönemde yeni yıl törenlerini, tahta çıktıklarının ilk yılında krallar, sonraki yıllarda ise limmu olarak atanan yüksek rütbeli memurlar yönetirdi. Limmuların isimleri alt alta yazılarak oluşturulan kesintisiz listeler, M.Ö.IX. yüzyılın ilk yarısından VII. yüzyıl sonuna uzanan dönemi kapsar. Bu

temel kaynakları oluşturur. Ülkenin dört bir yanına dağılmış kil tablet arşivleri, devlet sisteminin ve toplumsal yapının anlaşılması açısından büyük önem taşır. Çoğu zaman kendi sınırları dışında, seferlerinin ulaştığı son noktalarda kayalara kazdıkları kabartmalar ve gösteriş yazıtları da, tarihî coğrafya bakımından önemlidir. Ayrıca mektuplar, Asur ve Babil kral adlarının yan yana sıralandığı listeler (senkroniktik kral listeleri), arkeolojik kazılarda ortaya çıkan zengin mimarî kalıntılar ve çeşitli eşyalar tarihsel kurgunun gerçekleştirilmesinde rol oynar. Yeni Asur Devri'nde, yaklaşık iki yüz elli yıllık bir süreç limmu listeleri sayesinde ayrıntılı olarak tarihlenebilmektedir¹⁶.

Mezopotamya tarihinde Yeni Asur Devri'ne ait yazılı ve arkeolojik kaynaklar önemli bir yer tutar ve diğer Mezopotamya devletleriyle kıyaslandığında bol miktarda olduğu görülür. Asur siyasî ve askerî tarihi, özellikle Babil kronikleri, Asur eyalet yöneticilerinden kalma mektuplar, Asur, Kalhu, Ninive ve hatta günümüzde Urfa yakınlarında bulunan Sultantepe'de ortaya çıkarılan Asur kütüphanelerinden ele geçen edebî ve siyasî dökümanlar ve idareyle ilgili yasal metinlerden öğrenilmektedir¹⁷. Yeni Asur Devri'nden kalma metinlerin çoğu, “ade” terimi ile adlandırılan “bağlılık/sadakât antlaşmaları”dır¹⁸.

listelere bazı önemli olaylar da kaydedilmiştir. Bu olaylar arasına, beklenmeyen bir biçimde, bir güneş tutulması da eklenmiştir. Gökbilimciler, söz konusu güneş tutulmasının 15 Haziran 763 yılında gerçekleştiğini hesaplamış ve tüm listenin tarihsel bağlamda doğrulanmasını sağlamışlardır. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s. 152 vd. Detay için bkz. Alan Millard, The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC, *State Archives of Assyria Studies*, Vol.II, Helsinki, 1994. Limmu listeleri, kral yıllıklarına göre daha tarafsız olmaları ve hukukî konularda da bilgiler vermeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Bkz. K. Radner- A. Schachner, “Tuşhan’dan Amedi’ye: Asur Döneminde Yukarı Dicle Havzasıyla İlgili Topografik Sorular”, *İlsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, 2001, s.729-748.

¹⁶ Köroğlu, a.g.e., s.152-154.

¹⁷ Grayson, a.g.m., s. 238.

¹⁸ Asur tarihinde büyük yer tutan bu metinlerin “antlaşma” olarak adlandırılıp-adlandırmayacağı veya sadece “yeminli metinler” olarak kabul edilebileceği hususunda bkz. Simo Parpola-Kazuko Watanebe, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*, *State Archives of Assyria*, Vol.II, Helsinki, 1988. Yeni Asur İmparatorluğu döneminde yapılan antlaşmalar, imparatorluğun iç ve dış politikasında büyük ve önemli bir rol oynamıştır. “Dostluk ve barış”ın vurgulandığı bu antlaşmalar, Asur’un temel dış politika unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenilen devletlerin Asur’a sadakâtinin sağlanması, muhtemel isyan ve saldırıların önlenmesi ancak antlaşmalar yolu ile mümkün olduğu gibi, büyük devletlerin de elini kolunu bağlamak yine bu yolla mümkün olabilmektedir. Sadakâtin elde edildiği bölgelere doğru aşamalı olarak nüfuzu yaymak ve hâkimiyeti sağlamak Asur’un önemli bir stratejisi

Kronolojik olarak kaynaklar, Erken ve Geç Asur Dönemleri olmak üzere iki ana dönemden gelmektedir. Erken evre, M.Ö.934'ten 783'e kadar olan evredir. Geç evre ise, M.Ö.744'den 609'a kadar devam eder¹⁹. Kaynakların eskiliği ve sağlam olarak günümüze ulaşamamış olması tarihçilerin işini zorlaştırmaktadır.

Dönemle ilgili yazılı kaynaklar iki kategoride incelenebilir:

1. Kronolojik metinler: Kral listeleri, kronikler, limmu listeleri,
2. Kraliyet yazıtları: Anallar, adak ile gösteriş yazıtları ve Tanrı'ya yazılmış mektuplar (bu mektuplar askerî seferleri anlatır).

Yazılı kaynaklar, Asur ideolojisi ve emperyalizmini yansıttığı gibi, imparatorluğun siyasî coğrafyası hakkında da bilgiler içerir. Bununla birlikte, alınan haraçlar, ganimetler, kralların krallık süreleri ve siyasî tarih hakkında da bilgi edinmek mümkündür²⁰.

1.1.Aramice Kaynaklar:

Aramice, M.Ö.VIII.yüzyıla kadar Asur'da bilinen ve kullanılan bir dildir. Bu nedenle papirüs ve parşömen üzerine yazıldığı bilinse de, bu kaynaklar kolay çürüdüğü için günümüze ulaşmamıştır. Ancak Aramice'nin Akadca üzerinde etki yaptığı ve bazı kelimelerin Akadca'ya geçtiği şüphe götürmez bir gerçektir. Bununla birlikte bazı çivi yazılı tabletlerin üzerinde veya kenarında ve yine bazı nesneler üzerinde çeşitli şekillerde Aramice işaretler bulunmuştur. III.Salmanassar, III.Adad-Nirari ve Sanherib dönemlerinde Aramice bilen katiplerin olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Sanherib döneminde

idi. Ülke içinde de vilayet sisteminde alt sınıfla üst tabakanın itaatini sağlanması kralı korumanın temel yolu idi. Yapılan antlaşmalar buna da hizmet etmekte idi. Bkz. Simo Parpola, "Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Nineveh", **Journal of Cuneiform Studies**, Vol.39, No.2, 1987, s.161-162.

¹⁹ Grayson, a.g.m., s. 239.

²⁰ Peter R.Bedford, "The Neo-Assyrian Empire", **The Dynamics of Ancient Empires, State Power from Assyria to Byzantium**, (ed.) Ian Morris-Walter Scheidel, UK, Oxford University Press, 2009, s.31.

bir Asur yöneticisinin Aramice konuşabildiği yazılmıştır. Aramice'nin Asur'daki büyük etkisi, özellikle M.Ö.IX.yüzyıldan itibaren Aramiler'in Asur'da artan nüfusu ile açıklanabilir. Bunların birçoğu Asurlular tarafından inşâ faaliyetlerinde çalıştırılmak üzere usta ve işçi olarak Asur'a getirildiler²¹. Özellikle, II.Aurnasirpal, Kalhu'yu inşâ ederken bu yola büyük ölçüde başvurdu. Yine Aramiler Asur ordusunda kullanıldı ve III.Adad-Nirari döneminde üst düzeyde görev alan Arami insanlar vardı. Tüm bunlar Aramice kaynakların bu dönemde önem arz ettiğini ve geniş ölçüde kullanıldığını göstermektedir²².

1.2.Akadca Kaynaklar:

Akadca kaynaklar, üç lehçeden oluşmaktadır. Günlük metinler, mektuplar, idarî ve yasal metinler Yeni Asur lehçesi ile yazılmıştır. Birçok Asur mektubunun Yeni Babil lehçesi ile yazıldığı anlaşılmına rağmen, Yeni Asurca ile yazılmış dökümanlara Babil'de rastlanmaz²³. Üçüncü lehçe, edebî ve bilimsel metinlerin yazıldığı standart Babilce'dir. Ayrıca bazı Asur kraliyet yazıtları bu dille yazılmıştır. Asur kraliyet yazıtları, dönemi aydınlatan en önemli kaynaklardandır. Babil kraliyet yazıtlarının çok azı bu dönem Asur tarihine ilişkin bilgi vermektedir²⁴.

²¹ Yeni Asur Devri'nde önemli bir siyasî politika olan nüfus nakilleri çerçevesinde Aramiler önemli bir rol oynamıştır. Yeni Asur krallarının sivil halkı anayurtlarından başka coğrafyalara göndererek, istedikleri güven ortamını sağlama çalışmalarının yanı sıra imparatorluk için tehlike oluşturabilecek Aramiler gibi birçok etnik kökenli grubun birleşmelerine engel olmak amacı ile bu nüfus nakillerine başvurdukları bilinmektedir. Bununla birlikte imparatorluğun yapılanması ve genişlemesi için gerekli işgücünü bu tür nakillerle sağladığı da görülmektedir. Orta Asur Dönemi'nde I. Tiglat Pileser'le birlikte temelleri atılan bu sistemin en çok uygulandığı dönem III. Tiglat Pileser ve ardılları II. Sargon ile Sanherib zamanlarına denk gelir. Bu krallar Arami kabilelerini daha çok imparatorluğun çeşitli bölgelerine yaymışlardır. Ayrıca yaptıkları bu nakillerin en uzak bölgelere ulaşması onlar için birer övünç kaynağıdır. Bkz. B.Oded, **Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire**, Wiesbaden, Dr.Ludwig Reichert Verlag, 1979, s. 27,43.

²² Grayson, a.g.m., s. 240.

²³ Grayson, a.g.m., s. 240.

²⁴Babil Kronikleri de dönem hakkında bilgi veren önemli kaynaklardandır. Babil bölgesini etkisi altına almış siyasal olayların yıldan yıla tarafsız gözle (Akadca) anlatımı-M.Ö.744'ten 668'e kadar olayların akla yatkın versiyonunu ortaya koyar. Günümüze dek (kil tabletlerde) kalmış üç farklı nüshası bulunmuştur; en iyi korunmuş olanı 500/499'a tarihlenmektedir. Bkz. Kuhrt, a.g.e., s.129.

Askerî seferlerin ve olayların anlatıldığı Asur kral yıllıkları dönemin ana kaynakları arasındadır. Ancak modern araştırmacı, bu kaynakların önyargılı ve bazen abartılı yazıldığı gerçeğini gözden kaçırmamalıdır. Hatta bunların çoğu eksik-kırık olduğu ve modern çalışmalarla yapılan yorumlarla tamamlandığı için gerçeği yine de tam olarak yansıtmazlar. Bu döneme ait kraliyet mektupları çoğunlukla Asur kralları ile valileri arasında yazıldığından, genellikle askerî kaygıları dile getirirler. Bu mektuplarla birlikte diğer idarî ve yasal metinler, Kalhu ve Ninive'den elde edilmiştir. Asur ile başka bir devlet arasında yapılan antlaşma metinlerinin gerçeği büyük ölçüde yansıttığı kabul edilebilir. Kral listeleri ve kronikler de dönemin tarihsel kurgusunun yapılmasında rol oynar. Göreli kronolojide limmu listeleri sayesinde mutlak tarihler modern takvime uyarlanabilmektedir²⁵.

1.3. Mimarî ve Anıtsal Heykeller

Döneme ait mimarî ve el yapımı sanat eserleri de bu dönem insanların nasıl bir kültüre sahip oldukları konusunda bizlere somut fikirler verirler. Hatta bu eserlerden yola çıkılarak tahmin yürütülen bazı olaylar da yazılı kaynaklarla desteklenerek dönemin tarihsel kurgusu yapılabilir.

Temel kaynaklar, büyük Asur şehirleri Asur, Kalhu ve Ninive'den ele geçmiştir. Bununla birlikte Dur-Şarrukin(modern Balawat),Guzana(Tel Hâlâf), Sultantepe, Tel el-Rimah ve Til-Barsip de burada zikredilmelidir²⁶.

Asur dönemine ait muhteşem eserler, o dönem insanının sahip olduğu kültürü yansıtmaları bakımından önemli olduğu kadar, yazılı kaynakların verdiği bilgileri desteklemesi açısından da önemlidir²⁷.

²⁵ Grayson, a.g.m.,s. 241.

²⁶ Grayson, a.g.m., s. 239.

²⁷ Yeni Asur Devri'nden kalma dikilitaşlar, steller ve kaya kabartmaları hususunda detay için bkz. Veli Sevin, **Yeni Assur Sanatı II**, TTK, Ankara, 2010, s.13 vd.

En etkileyici eserlerin başında, Asur saraylarının girişlerinde bulunan devasa boğa ve arslan heykelleri gelmektedir. Savaş ve av sahnelerini tasvir eden resimler, ele geçen miğfer, zırh gibi eserler hep dönemin mentalitesini yansıtmaktadır²⁸.

1.4.Yabancı/Dış Kaynaklar:

XIX.yüzyılın ortalarında çivi yazısının çözülmesine kadar Yeni Asur Devri'ne dair bilgilerimiz İncil'e ve Klasik dönem yazarlarının verdiği bilgilere dayanmaktaydı. Ancak sonraki döneme ait keşifler ve bulunan yazıtlar, bu kaynakları ikinci plana düşürdü ve dönemle ilgili temel kaynaklara ulaşıldı. İncil, Asurlular'ın batı seferleri hakkında bilgi verdiği gibi, batılı insanlar tarafından Asurlular'a karşı yapılan çeşitli entrikalara da yer verir. Mısır kaynakları M.Ö.VII.yüzyılın ortasında Mısır'a yapılan seferle ilgili olarak bilgi verirler. Yine Herodot²⁹, Ctesias³⁰, Diodorus³¹, Josephus³², Eusebius³³ ve Strabon³⁴ da dönemle ilgili dağınık bilgiler vermektedirler³⁵.

1.5. Anadolu'da Yeni Asurca Belge Veren Merkezler:

Yeni Asur Devri ile bilgi veren kaynakların bir kısmı Anadolu'dan ele geçmiştir. Gerçekten, arkeolojik malzeme açısından zengin olan Anadolu toprakları, Yeni Asur Devri'nden kalma çivi yazılı tablet ve stellerle araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Asur Devleti, dış politikasında yönünü özellikle kuzeydeki Anadolu topraklarına çevirdiği ve Güneydoğu Anadolu

²⁸ Grayson, a.g.m., s. 242.

²⁹ Herodotos, **Tarih**, Çev.Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006, Kitap I,II,III,IV,VI, VII.

³⁰Jones Lloyd Llewellyn-James Robson, "**Ctesias'History Persia**": **Tales of the Orient**, Routledge, 2010 adlı eser ile yine 2010 yılında Jan P.Stronk yayınlanan, **Ctesias' Persian History**, Part I,Verlag-Düsseldorf, 2010, Books I-III'te Asurlular'la ilgili bilgi bulunmaktadır.

³¹ Diodorus Siculus, **The Library of History**, Vol.II, Loeb Classical Library, 1935, Books I-V.

³² **Josephus: The Complete Works**, Translated by William Whiston, Thomas Nelson Publishers, Nashville-America, 1998, Book I.

³³ Eusebius, **Ecclesiastical History**, Loeb Classical Library, 1926, Books I-V.

³⁴ Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası** (Geographika: Kitap XII,XIII,XIV), Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2005, Kitap XIV.5.9.

³⁵ Grayson, a.g.m.,s.242; Köroğlu,a.g.e., s. 152-154.

bölgesi, jeopolitik açıdan Anadolu-Mezopotamya arasında bir geçiş noktası konumunda olduğu için, Yeni Asur Devri tabletleri özellikle bu bölgeden ele geçirilmiştir. Bölgeden ele geçen yazılı malzeme, arkeolojik malzeme ile desteklendiğinde, dönemin tarihsel kurgusu yapılabilmektedir.

Söz konusu yazıt ve stellerin hangi merkezlerden ve hangi miktarda ele geçtiğine dair aşağıdaki tablo önem arz etmektedir. Lokalizasyon çalışmalarında görüş ayrılıkları olsa da³⁶, ana hatları ile aşağıdaki tablo, son verileri içermektedir³⁷:

Buluntu yeri	Eski adı	İli	Tablet veYazıtlar
Sultan Tepe	Huzirina	Şanlıurfa	407 Tablet
Ziyaret Tepe	Tuhšan	Diyarbakır	21 Tablet
Girnavaz	Nabula	Mardin	4 Tablet
Giricano		Diyarbakır	15 Tablet
Üçtepe	Tidu/ Ta'idu	Diyarbakır	Kurkh Monoliti ve Yazıtlı Steller
Pazarcık	Gurgum	Kahramanmaraş	Yazıtlı stel
Kahramanmaraş	Marqasi/ Marqašti	Kahramanmaraş	48 Tablet
Zincirli	Sam'al	Gaziantep	Yazıtlı Steller
Arslantepe	Melidi	Malatya	Anal Parçaları
Samandağ	Unqi/ Pattina	Antakya	Yazıtlı Stel
Kargamış	Gargamış	Gaziantep	Yazıtlı Tuğlalar

2. Yeni Asur Devri'nde Yakınoğu'da Genel Durum:

I.Binyıl'ın başlamasıyla birlikte Yakınoğu'nun çeşitli yerlerinde siyasi durumun yatıştığı ve yepyeni bir devletler ağının oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde askerî hâkimiyet tek bir devlette, Asur'da idi ama tüm Yakınoğu'yu Asur kaynaklarına dayanarak inceleyebilmemizi sağlayacak kadar geniş çaplı

³⁶ Lokalizasyon çalışmalarındaki görüş ayrılıklarına, sonraki bölümlerde dipnotlarda değinilecektir.

³⁷ Tablo, Nurgül Yıldırım, "Anadolu'da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2009, s.1'den alınmıştır. Basılmamış çalışmasını kullanmamda gösterdiği anlayış için tezin yazarına ve tez danışmanı Prof.Dr.Salih Çeçen'e teşekkürü bir borç biliyorum.

olabilmesi için M.Ö.VII. yüzyılı beklememiz gerekecektir. Tarihsel yeniden kurumlarda Asur'un baskın olabilmesine karşın, Asur'la birlikte başka devletlerin de var olduğunu unutmamak gerekir³⁸.

Söz konusu devletler arasında Mezopotamya'da Babil'i, İran bölgesinde Elam devletini ve I.binyıl başlarında Doğu Anadolu'da gelişen Urartu'yu sayabiliriz.

2.1.Babil ve Elam

M.Ö.1000 ile 626 arasındaki dönem Babil için zor bir dönemdir. Siyasî açıdan, güç için rekabet eden çok sayıda grup nedeniyle kargaşa içinde ve ekonomik açıdan da, tarım altyapısının çökmesi ve ticaret yollarına ulaşım olanağının ortadan kalkması yüzünden Babil Devleti zayıf durumdaydı. Siyasî açıdan bakıldığında, uzun bir istikrarsızlık dönemi sırasında gücün Kassitler'den Kaldeliler'e geçtiğini görüyoruz. Babil'in hem içinden hem de dışından, başka gruplar da bölgeyi egemenlikleri altına almaya kararlı olduklarından, bu geçiş eskisine oranla çok daha karmaşıktır. Kassit hanedanının M.Ö.1155'te sona ermesinden sonra Babil tahtına arka arkaya, güç merkezleri ülkenin farklı yerlerinde bulunan iki hanedan geçmiştir: Orta Babil'den, uzun ömürlü İkinci İsin Hanedanı ve güney uçtan, kısa ömürlü İkinci Deniz Ülkesi hanedanı. Bu ikinci grup Kassitler'den oluşuyordu ve yerini başka bir bölgeden gelen üç Kassit, Bazi Hanedanı almıştır. Bundan sonra Babil tahtına çeşitli kökenlerden krallar çıkmış ve aynı aileden iki kişinin arka arkaya kral olduğu çok ender görülmüştür. Bu kralların arasında Babilliler'in, Kaldeliler'in ve ayrıca, uzaktan Elam kökenli olduğunu iddia eden bir kişinin olduğunu görüyoruz. M.Ö.722'den sonra Asurlular da duruma müdahale etmişlerdir. Bu kralların çoğu pek az şey yapabilmiş ve bu dönemin siyasî tarihi arka arkaya gelen adlardan ibaret kalmıştır³⁹.

³⁸ Asur Devleti ve komşuları için bkz. **Har.I- IV-V**.

³⁹ Microop, a.g.e., s. 246-247; M.Ö.1000-748 dönemi Babil sınırları için bkz. **Har.II**.

Batı İran'daki Elam ise ancak M.Ö. VIII. yüzyılda sahnenin önemli oyuncularından biri olabilmiştir. Gerçekten Elam, bu dönemde büyük bir istikrarsızlık içinde bulunmaktaydı. Taht için pek çok aile savaşıyor ve bu mücadelede başarısız olanlar çoğunlukla Asur'dan destek istiyorlardı. Yerel beylerin büyük bir güce sahip oldukları görülmektedir ve bu yerel beyler, Asurlular'a muazzam görünen bir servet edinmişlerdi. Bu serveti kısmen ticaret yolları üzerindeki kontrolleri sayesinde edinmiş olmalıdırlar, ama bu konuyu ayrıntılı olarak incelememizi sağlayacak bir belge bulunmamaktadır. Elam muhtemelen yalnızca, Zagros dağlarının batı tarafındaki Kuzistan ovasının kontrolüne sahipti. Anşan dağları Persler'in yurduydı ve kuzeydeki Zagros dağlarında bu dönemde, bölgeye yakın zamanlarda girmiş olan gruplar yaşıyordu. Başlangıçta, bizim bir tek Asur kaynaklarından bildiğimiz adlar taşıyan gruplardan oluşan son derece gevşek koalisyonlar olan çeşitli devletler kurmuşlardı. Asur kaynaklarında, başlarda çok sayıda kralları olan, sonraları ise birleşmiş devletler olarak Medler'den, Mannalılar'dan, Persler'den ve başka halklardan söz edilir. Gelecekte Asur'un başlıca hasımları bu karmaşık siyasi durum içerisinde gelişeceklerdi⁴⁰.

Yeni Asur Devri'nde, Mısır'ın da önemini koruduğunu görüyoruz. Suriye-Filistin bölgesinde ve Anadolu'da ise çok sayıda küçük devlet vardı. Aralarından bazıları II. binyılın devletlerinin devamlarıydı: Fenike liman kentleri ve Geç-Hitit Devletleri⁴¹. Kimileri ise yepyeni devletlerdi: Suriye'deki Arami Devletleri ile İsrail ve Yahuda Devletleri ve bunların doğu komşuları.

⁴⁰ Mieroop, a.g.e., s. 251 vd.

⁴¹ Bu devletler: Adı, M.Ö.XV. yüzyıla ait belgelerden beri Maldiya, Malitiya, Melid ya da Milida biçimleriyle geçmeye başlayan Malatya; başkent Marqas (Maraş) olan Gurgum; İslahiye dolaylarını yöneten Sam'al (Zincirli); Hitit İmparatorluk çağından beri Kuzey Suriye'nin en önemli merkezleri arasında yer alan, Gaziantep yöresindeki Kargamış; Çukurova'da Que ve bunun biraz batısındaki dağlık yörede Hilakku; Adana-Kadirli yöresinde Asitavanda (Karatepe); Adıyaman yöresinde, sonraları Kommagene adını alacak, Samosata başkentli Kummuh; Antakya, özellikle de Amik Ovası dolaylarını kapsayan ve başkenti Kunula olan Pattin; Kayseri, Niğde ve Nevşehir civarındaki Tabal'dır. Bkz. Veli Sevin, **Anadolu Arkeolojisi**, İstanbul, Der Yay., 1997, s. 124-125; Ayrıca bkz. **Har.III-VI**.

Anadolu'da Frigler ile Lidyalılar yeni siyasî varlıklar oluşturmuşlar, Zagros dağlarındaysa bazı halklar küçük devletler kurmuşlardı⁴².

Asur Devleti, askerî gücü sayesinde egemenliğini zaman içerisinde Batı İran'dan Akdeniz'e, Anadolu'dan Mısır'a uzanan geniş bir bölgeye yaymış, siyasî ve ekonomik yaşamı hâkimiyeti altına almıştır. Bu imparatorluk, ordularını neredeyse her yıl sefere çıkaran bir dizi güçlü yönetici sayesinde gelişmiştir. Dolayısıyla bu imparatorluğun yükselişi ne kolay olmuş ne de düz bir çizgi izlemiştir⁴³.

2.2. Anadolu

Asya'nın Avrupa'ya uzanmış bir kolu gibi duran bu yarımada'nın doğu bölgesinde yaşayan Urartulular'ın, nihayet belirli siyasî sınırlar içerisinde aynı dili konuşan ve aynı tanrılara inanan bir topluluğa dönüştükleri, yani bir devlet haline geldikleri görülür⁴⁴.

Urartu'nun I. binyılın ilk yarısında çok önemli bir role sahip ve tarihin bir noktasında bölgenin en güçlü devleti olduğunun kesin olmasına karşın, tarihinin yeniden kurulması son derece güçtür. Bilgilerin çoğunun Asur anlatılarından derlenmesi gerekmektedir ve elimizdeki yegâne kronolojik çerçeve de bu anlatılardadır. Urartu krallarından ancak bir çatışma söz konusu olduğunda bahsedilir. Urartulular kendileri de, başlarda Asur dili, yazısı ve kalıplarıyla, M.Ö.IX. yüzyıl sonlarından itibaren Urartu diliyle bazı yazıtlar bırakmışlardır. Bunlar askerî seferlerden de bahsedilen inşâat yazıtlarıdır daha çok ve devletin tarihi konusunda çok az fikir verirler. Dolayısıyla, metinsel bilgiler Asur bakış açısına dayalıdır. Urartu'daki arkeolojik araştırmalar tümüyle dağ kaleleri üzerinde yoğunlaşmıştır ve bu açıdan devletin yine askerî yönünü vurgulamaktadırlar.

⁴² Mieroop, a.g.e., s. 245-246.

⁴³ Mieroop, a.g.e., s. 267.

⁴⁴ Memiş, a.g.e., s. 193.

Urartu topraklarına yüksek dağlarla dar vadiler hâkimdir ve ardışık bir sistem oluşturmayan nehirler vardır. Pek çok nehrin kaynağı buradadır ama tüm yönlerde akarlar ve aralarından bir tek Fırat ulaşma elverişlidir. Devletin ilk merkezi, tuzlu olması nedeniyle içme ya da tarım suyu olarak kullanılamayan Van Gölü'ydü. Halk, kış aylarında kar yüzünden ayrılamadıkları vadi köylerinde yaşıyordu. Bölgede ulaşım güçtü ve bu durum devleti başta Asur olmak üzere diğer devletlerin saldırılarından koruyordu. Devlet tüm yönlerde uzanıyordu ve Asur'un kalbine yaklaştığı Güneybatı İran'da ve Güney Anadolu'da Asur'la çatıştı. Kuzey ve doğu sınırları kesin değildi, ama en parlak döneminde günümüzün Ermenistan devletini de içeriyordu. Günümüzdeki Erivan, antik Urartu dönemine ait Erebuni'nin bulunduğu yerdedir. Bu bölgedeki siyasî bir örgütlenmeyle ilgili ilk göndermelerle, Asur krallarının Suriye'nin kuzeyine sefer düzenleyerek Nairi ve Urartu'nun sonraki adının bir çeşitlemesi olan Uruatri olarak tanımladıkları bir devlet ile karşılaştıkları M.Ö.XIII. yüzyılda rastlıyoruz. Bu ayrı siyasî varlıklar muhtemelen Asur seferlerine tepki olarak güçlerini birleştirdiler⁴⁵.

Van Gölü'nün güneyindeki dağlık bölgede bulunan altın, gümüş, simli kurşun, kurşun, bakır, demir, kükürt ve arsen yatakları, hem Doğu Anadolu bölgesindeki uygarlıklar için, hem de Mezopotamya'da kurulan uygarlıklar için büyük bir önem taşımıştır. Maden yatakları açısından çok fakir olan Mezopotamya'da kurulan krallıklar ile bu bölge arasındaki ekonomik ve ticarî ilişkiler, barıştan çok, genellikle savaş yoluyla olmuştur. Örneğin, bu

⁴⁵ Mieroop, a.g.e., s. 251-253; Asur kralı I.Salmanassar (M.Ö.1274-1245) dağlık bölgedeki bu ülkeden Uruatri olarak söz etmekte ve 8 kabileden meydana geldiğini bildirmektedir. Daha sonraki Asur kayıtlarında sayıları 60'a kadar çıkan bu krallar, aslında küçük birer aşiret reisinden başka bir şey değillerdi. Her ne kadar aralarından zaman zaman bir federasyon kurmuşlarsa da, Doğu Anadolu'nun topografik özellikleri nedeniyle federasyon üyelerinin birbirleriyle bağları gevşekti. IX. Yüzyıldan önceki, henüz merkezi devlet otoritesinin sağlanamadığı bu dönemde, aşiret düzeninde yaşayan halkın çoğunluğu yarı-göçebe karakterliydi. Henüz kentleşme başlamış değildi. M.Ö.XIII.yüzyılın ortalarında bölge, bir yandan Hitit, öte yandan Asur baskısını hissetmeye başlamıştır. Bu baskılar, aşiretler arası bağların giderek güçlenmesini sağladı ve ortak düşmana karşı, ortaklaşa karşı çıkılması görüşü benimsenmeye başlandı. Böylelikle Urartu devleti ortaya çıkmış oldu. Bkz. Sevin, a.g.m., s.127; J.G.Macqueen, **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Çev.Esra Davutoğlu, Ankara, Arkadaş Yay., 1999, s.172.

bölgedeki maden yataklarından yapılan üretimin ürünü olan çeşitli metal eşya ve silahın ele geçirimi yüzünden Asur krallığı ile Nairi ve Urartu krallığı arasında yapılan kanlı savaşlar, M.Ö.XIII.yüzyıldan VIII.yüzyılın ilk çeyreğine kadar aralıklarla devam etmiştir⁴⁶.

Urartu Devleti'nin batı sınırları Asurlular'ın "*Melid Memleketi*"⁴⁷ dedikleri Malatya'ya kadar uzanıyordu. Melid krallığı, Geç-Hitit Şehir Devletleri döneminin (M.Ö.1200-700) önemli krallıklarından biriydi. Malatya'nın batısında yer alan Kayseri ve dolaylarına, yani Kapadokya⁴⁸ bölgesine ise Asurlular, "*Tabal Memleketi*"⁴⁹ diyorlardı. Tabal memleketinin batı sınırını Kızılırmak teşkil ediyordu. Tabal'ın güneyindeki Çukurova bölgesine Hilakku (=Kilikya), onun güneybatısına ise Asurlular Que (=Taşlık Kilikya) diyorlardı. Bütün bu memleketlerde bağımsız birtakım küçük şehir krallıkları vardı. Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra onların bir zamanlar

⁴⁶Oktay Belli, "Van Gölü'nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya İçin Önemi", **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10 /VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s. 305; Sevin, a.g.e., s. 143.

⁴⁷M.Ö. I.Binyıl'ın ilk yarısı boyunca, M.Ö. 870-640 Asur yazıtlarında Malatya, Melid olarak adlandırılır. M.Ö. 790-760 Urartu yazıtlarında ve M.Ö.796 Aramice yazıtlarda "Meliteia" olarak geçmektedir. Bkz. J.D.Hawkins, "Hittites and Assyrians at Melid (Malatya)", **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10 /VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.66; Melid adı ile anılan Geç-Hitit krallığının aynı isimli başkenti, Yukarı Fırat'ın batı yakasında, içinden Tohma Suyu'nun Fırat'a doğru aktığı ovanın güneyindedir. Bkz.Aslı Özyar, "Geç-Hitit Şehir Devletleri", **Arkeoatlas**, S.4, 2005, s.12.

⁴⁸Anadolu'nun ortasında Fırat ve Kızılırmak arasındaki geniş bölgeye "Kapadokya" adı verilmiştir. Bu isim, etnik anlam ifade etmeyen Anadolu'daki birkaç bölge isiminden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. VI. yüzyıldan başlayarak Persler tarafından "Katpatuka" olarak isimlendirilen bölge,eski Persçe'de "Güzel Atlar Ülkesi" anlamına gelmektedir. Bkz. Selim Pullu, "**Tabal Bölgesi Tarihi (M.Ö.I.Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığının Siyasal ve Ekonomik Tarihi)**", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.15; Gerçekten Asur kralları bu bölgeden haraç olarak, çoğunlukla at ve katır almışlardır. Tabal'dan alınan haraç hususunda detay için bkz. J.D.Hawkins-J.N.Postgate, "Tribute from Tabal", **SAAB**, 11/1, 1988, s. 36 vd.; Daha sonraki yüzyıllarda Strabon da XI-13,2'de Kapadokya bölgesinin Persler'e haraç olarak at, katır ve koyun verdiğini belirtmektedir. Bölge, sonraki zamanlarda, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olduğu dönemlerde de, vergisinin büyük bir kısmını at olarak ödemiştir. Bkz. Pullu, a.g.t., s. 57; Bölgenin büyükbaş hayvan, koyun ve at bakımından zengin olması hususunda ayrıca bkz. (ed.) Alexander P. Kazhdan vd., **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol.I, New York-Oxford, Oxford University Press, 1991, s.378; (ed.) Simon Hornblower-Antony Spawforth, **The Oxford Classical Dictionary**, New York-Oxford University Press, 1996, s. 288; Ayrıca bkz. Veli Sevin, "Güzel Atlar Ülkesi", **Kapadokya**, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı Yay., 1998, s. 41-61.

⁴⁹Asur kralı III.Salmanassar'a ait Siyah Obelisk'te 24 Tabal krallığından bahsedilmesi, bölgenin konfederasyon şeklinde yönetildiğini akla getirmektedir. Tabal krallıkları hakkında detaylı bilgi için bkz.Pullu, a.g.t. ; B.Landsberger, **Sam'al**, Ankara, TTK, 1948; Füzûzan Kınal, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, TTK, 1998, s.238.

egemen oldukları bölgenin kuzey batısında artık Frigler egemendiler. Gerçekten Frigler Afyon, Eskişehir, Kütahya, Ankara ve Konya illerini içine alan geniş bir sahada yaşıyorlardı.

Batı Anadolu'ya gelince, Ege Göçleri'nin en çok etkilediği bu bölgenin sahillerinde Grek kolonileri kurulmuştu (M.Ö. VIII. yüzyıl). Fakat İzmir ve havalisinde merkezi Sardes (=Salihli) olmak üzere Lidya Devleti hâkimdi. İç Batı Anadolu'da ise en az sözünü ettiğimiz Frigler yaşıyorlardı. Asur vesikalarında Frigler'e Muşkiler denilmekte idi. Böylece anlıyoruz ki, Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu toprakları yeni birtakım siyasî güçler arasında parsellenmişti. Doğu Anadolu'da Urartulular, İç Batı Anadolu'da Frigler, Batı Anadolu'da Lidyalılar egemendiler. Urartu ve Frig Devletleri arasındaki topraklarda ise kendilerini Hititler'in bakiyesi olarak kabul eden birtakım şehir devletleri vardı⁵⁰.

2.3.Suriye-Filistin ve Akdeniz

Yakındoğu'nun batı kısmının siyasî özelliği, farklı kültürel arka planlardan gelen bir dizi küçük devletin var olmasıdır. Bu devletlerde farklı dilleri konuşan, farklı gelenekleri ve ataları bulunan gruplar yaşıyordu. Devletlerin çoğu hâlâ oldukça küçük ve siyasî başkent işlevi gören tek bir kentin hâkimiyetindeydi. Başta Geç-Hitit ve Fenike Devletleri olmak üzere, ikinci binyıl sonlarının siyasî ve kültürel geleneklerini sürdüren devletlerle, başta Arami Devletleri olmak üzere yeni devletleri birbirlerinden ayırabiliyoruz. Ama VIII. yüzyıl sonlarında Asurlular bölgeyi ele geçirene dek siyasî gücün giderek Aramiler'e doğru kaydığı açıktır. Geç-Hitit Devletleri Güney Anadolu'da ve Kuzeybatı Suriye'de, Yukarı Fırat vadisinden Akdeniz kıyılarına uzanan bölgedeydi. Asur anlatılarında bölgeden Hatti olarak söz

⁵⁰ Memiş, a.g.e., s. 194.

edilir; bu nedenle, II. binyıl Hitit Devleti'nin bir devamı olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır⁵¹.

Yeni Asur Devri kralları, Anadolu'daki bütün şehir devletlerine Hititler'in bakiyesi gözüyle baktıklarından, vesikalarında onların tümüne birden "*Hatti memleketleri*" demişlerdir. Eskiden Hitit Büyük Kralı'nın teb'ası olan bu şehirler şimdi bağımsız birer şehir devleti olmuşlardı. Fakat tehlikeli zamanlarda ittifaklar yapıyorlar ve kuvvetli Asur ordularına karşı birlikte hareket ediyorlardı. Kuzey Suriye'de bugün bizim Hatay dediğimiz Amik ovasına Asurlular Hattena diyorlardı, hatta bu şehir devletinin M.Ö.IX.yüzyılın ikinci yarısında idare eden kralının Lubarna isimli birisi olduğunu yine Asur vesikalarından öğreniyoruz. Fakat meşgul olduğumuz devirlerde Hattena, Hamat (Humus), Til-Barsip (Tel Ahmar) ve Guzana (Tel Hâlâf) şehirleri artık çoktan Aramileşmişlerdi. Suriye'deki Arami şehirlerinin en büyüğü ve en zengini Damaskus (Şam) şehri idi. Bundan dolayıdır ki, Yeni Asur krallarının analarında Damaskus, Arami mukavemetinin merkezi olarak zikredilir. Aynı durum, Kuzey Suriye için de söylenebilir. Burada Suriye Çölü ile Antitoroslar arasında kalan Klasik çağlardaki Kommegene'ye, Asurlular, Kutmuhi⁵² veya Kummuh memleketi diyorlardı. Bu bölgede Gurgum⁵³, Sam'al (=Zincirli)⁵⁴ ve

⁵¹ Mieroop, a.g.e., s. 255.

⁵² Kutmuhi ile Katmuhi çoğu zaman birbiri ile karıştırılmaktadır. Katmuhi daha doğuda, Cudi dağı ve çevresinde yer alırken, Kutmuhi, Adıyaman bölgesine lokalize edilmektedir. Bu hususta bkz. Serdar Ona, "Yeni Assur Döneminde Cizre-Silopi Ovası", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi** (Danışman: Prof.Dr.Gülriz Kozbe), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bilim Dalı, İzmir, 2007, s. 71 vd.; Ayrıca "Katmuhi" adı Hurrice'den türemiş, Sami bir terim olan "Doğu" veya "Doğu Ülkesi" anlamındaki "*qadmu*" ile ilişkilidir. Genel anlamda bu bölgenin coğrafi konumu ve etnik durumu ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bkz.M.Taner Tarhan, "M.Ö. 13. Yüzyılda Uruatri ve Nairi Konfederasyonları", **Yayınlanmamış Doçentlik Tezi**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1978, s. 125.

⁵³ Kahramanmaraş ve çevresine lokalize edilmektedir. Bkz. J.D.Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", **Cambridge Ancient History**, Vol.III, Part I, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008, s.382; Özyar, a.g.m., s.15; Erkan Konyar, "M.Ö.I.Binyılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı", **Toplumsal Tarih Dergisi** 180, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 2008, s.60-66. Kahramanmaraş, daha önce yayınlanmış belgelerde, Marqasi şeklinde görülmektedir. Gürkan Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Tablet", **Archivum Anatolicum**, VIII/1, Ankara, 2005, s.47-58'de Maraş merkezde bulunan, iki yeni tableten birinde MAR-BAN (qaşti) geçişi ilk defa görülmüştür. Buradan bu yerleşim adının, yazılışı Marqasi olsa bile, bu yazımın açılımının, Marqaşti şeklinde ifade edildiği artık netleşmiştir.

⁵⁴ Gaziantep yakınlarındaki Zincirli Höyük'te, kraliyet yapılarından uzakta, şehir duvarlarının dışında kazı yapan arkeologlar, M.Ö.VIII.yüzyıla tarihlenen bir stel ortaya çıkarmışlardır. Neubauer Vakfı

eski adını bilmediğimiz Sakçagözü ve daha aşağıda Kargamış (Cerablus) şehir devletleri yer almışlardı. Ne var ki, Arami Göçleri'nden sonra bu Geç-Hitit şehir devletlerinden birçoğunun Aramiler'in eline geçtiğini, Asur yazılı kaynaklarından öğreniyoruz⁵⁵.

M.Ö.II.Binyıl sonlarının siyasî varlıklarının hâlâ ayakta olduğu bir diğer bölgeyse Levant kıyılarıdır. Fenike liman kentleri Tir, Sidon, Biblos ve Arpad 1200 civarında yıkılmamışlardı ve zengin müşterilerinin ortadan kalkmış olmasına rağmen eskisi gibi yaşıyorlardı. Mısır öyküsü Ven-Amon'da bu müşterilerin statülerindeki değişim gözler önüne serilir. Öyküde, Mısır'daki Teb kentinin tanrısı Amon'un bir rahibinin 1100 civarında sedir ağacı almak üzere Biblos'a gidişi anlatılır. Yolda soyulduğundan ağaçların bedelini ödeyemez ve ikinci binyılda lüks mallar ticaretini kontrol eden hediye takası geleneğine başvurduğunda Biblos kralı ona kendisinin Mısır'ın kulu olmadığını ve ödeme talep ettiğini söyler. Ağaç ancak ödeme yapıldığında verilir. Komşuları Fenikeliler'in ağaç, metal ve zanaat ürünleri gibi lüks malların kontrolüne sahip olduklarını ve son derece yetenekli zanaatkârlar olduklarını düşünürlerdi. Dolayısıyla, Kitab-ı Mukaddes yazarları Süleyman'ı zengin ve güçlü bir kral olarak göstermek istediklerinde onun Tir kralı Hiram'dan ağaç ve uzman inşaatçılar aldığını belirtmişlerdir.

Fenikeliler'in en önemli ayırıcı özellikleri ise, deniz ticaretindeki yetenekleriydi. Yükleme kapasiteleri yüksek, teknolojik açıdan gelişmiş gemileriyle batıda Fas'a ve İspanya'ya ulaşmışlar ve X.yüzyıldan itibaren buralarda koloniler kurmuşlardı. Bunlar, iç kesimlerin kaynaklarının toplanıp

tarafından desteklenen kazıların başkanı David Schloen, 22 Kasım 2008'de Amerikan Doğu Bilimleri Araştırma Enstitüsü'nün Boston'daki toplantısında steli bilim dünyasına tanıtmıştır. Steli yazar Kuttamuwa, Sam'al (Zincirli) kralı Panamuwa'nın himayesinde resmi bir görevli idi. Stel, dönemin ölü gömme adetleri ve ölümden sonraki yaşama dair bilgi vermektedir: "*Ben Kuttamuwa, Panamuwa'nın hizmetkârı, halen yaşarken kendim bu stelin üretimini denetledim. Bu steli, ebedi bir odaya yerleştirdim ve odada bir ziyafet düzenledim: Hadad (Fırtına Tanrısı) için bir boğa...Şamaş (Güneş Tanrısı) için bir koç..ve bu stelde yaşayan ruhum için bir koç (adadım)*". Bkz. İlknur Özgen, "Geç-Hititler", **National Geographic Türkiye**, İstanbul, Doğu Grubu İletişim Yay., 2009, s. 44; Sam'al'ın Asur politikasındaki yeri için bkz. Hawkins, a.g.m., s. 408.

⁵⁵ Memiş, a.g.e.,s. 194-195.

gemiyle anayurda yollandığı gerçek ticaret limanlarıydı. Fenikeli tüccarlar Yakındoğu'da da iş yapmak amacıyla başka kentlerde ve devletlerde de gruplar halinde yaşıyorlardı. İkinci binyıl başlarının Anadolu'daki Asurlu tüccarların kayıtlarının aksine, Fenikeliler'in dayanıksız parşömenler ve papirüsler üzerine yazmış oldukları kayıtları günümüze ulaşmamıştır. Lüks mallarına ihtiyaç duyan seçkinleriyle ilk önce Arami ve Geç-Hitit Devletleri, sonralarıysa giderek büyüyen Asur İmparatorluğu için iştah kabartan pazarlardı⁵⁶.

Suriye'nin güney sahillerindeki Filistin'e gelince, M.Ö. X.yüzyılda Filistin'in durumunu Tevrat'tan öğrendiğimiz gibi, Asur kralları da analarında İsrailoğulları'ndan ve onların devletinden bahsederler. Belgelerden öğrenildiğine göre İsrailoğulları 12 kabileden oluşmuşlardır. Bunlardan 2 kabile ayrılarak başkenti Samariye olmak üzere İsrail Devleti'ni kurmuşlar, diğer on kabile de başkenti Yerusaleim (Kudüs) olan Yuda Devleti'ni kurmuşlardı.

Mısır'a gelince; bu devirde Mısır'da Habeş asıllı XXII. Sülale hakimdir. Bu sülale firavunları Asur ordularına karşı bizzat kendileri çıkamıyorlar, fakat Filistin ve Suriye'deki küçük şehir devletlerini Asur'a karşı ayaklanmaları için teşvik ve tahrik ediyorlardı.

Şu halde görülüyor ki, bu yeni siyasî tabloda, Yeni Asur Devleti'nin uygulayacağı Batı'yı istila politikasına karşı koyacak hiçbir devlet yoktu. Maddi gücünden başka, kendilerine Asurlu olmak gruru aşılınmış Asur orduları için, Anadolu ve Suriye'deki bu küçük şehir devletlerini ortadan kaldırmak işten bile değildi⁵⁷.

⁵⁶ Mieroop, a.g.e., s.257; Asur İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki Fenike liman kentleri ile ilgilenmesinin nedenleri arasında, deniz ticaretinin yanı sıra bronz ve demir ihtiyacı da bulunmaktadır. Bkz. Susan and Andrew Sherratt, "The Growth of the Mediterranean Economy in the Early First Millennium BC", **World Archaeology**, Vol. 24, No. 3, Ancient Trade: New Perspectives, 1993, s.369.

⁵⁷ Memiş, a.g.e., s. 195.

I.Binyıl başlarında Ortadoğu'ya uzun bir süre damgasını vuracak olan olay ise, Arami göçebelerinin yerleşik düzene geçmeleridir. Aramiler, Suriye'de, Fırat vadisinde, Mezopotamya'nın güneyindeki bereketli topraklarda beylikler kurmaya bu dönemde başlamışlardır. Asur kralı Asur-rabi (M.Ö.1010-970) zamanında Aramiler, Kargamış'ın⁵⁸ güneyinde, Fırat'ın güneye akmadan önce geniş bir yay çizdiği bölgeye yerleşmişlerdir. Suriye çöllerini ardlarında bırakan bu göçebeler, kral II.Tiglat-Pileser (M.Ö.966-935) zamanında ise doğuya, Dicle kıyılarına yerleşmeye başladılar. Buradaki kentler el değiştiriyor ve yeni Arami krallıkları kuruluyordu. II.Asur-rabi, II.Asur-reş-işi⁵⁹ ve II.Tiglat-Pileser, Arami aşiretlerinin sızmasını ve saldırılarını kısmen durdurmaya çalışmışlarsa da, II.Asur-dan (934-912)'ın başa geçmesiyle durum Asur'un lehine değişmeye başlamıştır⁶⁰.

II.Asur-dan döneminde Asur'un etkisi çevre bölgelere de yayılmaya başlamış ve tarihçiler tarafından bu kral döneminde Yeni Asur Devri'nin başladığı kabul edilmiştir⁶¹.

Asur krallarının başarısı ve devletin hızla büyümesi, güçlü bir ordunun varlığıyla mümkündür⁶². Bu güçlü ordu sayesinde Asur Devleti'nin dış politikası şekillenecek ve gerçekten, Asur Devleti askerî gücü sayesinde M.Ö.I.Binyıl'a damgasını vuracaktır.

⁵⁸ Kargamış'ın Asur politikasındaki yeri için bkz. Hawkins, a.g.m., s. 406.

⁵⁹ II.Asur-reş-işi(M.Ö.971-967) dönemi, Asur Devleti'nin zayıflığını gösteren bir dönem olsa da, bu dönemde Asur'un politik etkisi batıya doğru genişlemiştir. Bkz. A.K. Grayson, **Assyrian Rulers Early 1st Millennium B.C (1114-859 B.C.), Vol.1 (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods, Vol. 2,** London, University of Toronto Press, 1991, s.126.

⁶⁰ Erol Sever, **Asur Tarihi**, 3.Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008, s.78.

⁶¹ W.Chavalas (ed.), **The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)**, UK, Blackwell Publishing, 2006, s.280.

⁶² Asurlular'dan günümüze kalan, "...Erkekler için savaşa gitmek, gerçek bir bayramdır" cümlesi, askerliğe verilen önemi ifade eden güzel bir örnektir. Bkz. Jean Bottero, **Kültürümüzün Şafağı Babil**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006, s. 93.

3. Yeni Asur Devri'nde Asur Dış Politikasının Şekillenmesi:

Mezopotamya tarihinde “Doğu’nun Romalıları” olarak tanınan Asurlular, tıpkı Romalılar gibi güçlü ve disiplinli bir ordu sayesinde askerî karakterde bir devlet kurmuşlardır. Yine Romalılar gibi, küçük bir şehir devletinden, Asur kenti merkez olmak üzere (diğer önemli başkentleri Korsabad, Ninive ve Nimrut), büyük bir imparatorluk vücûda getirmişlerdir. Asur Devleti de askerî gücü sayesinde Roma Devleti gibi, yüzlerce yıl ayakta kalmayı başarmıştır⁶³.

Yeni Asur Devri’nin başlangıcını, Orta Asur Dönemi’nde kaybedilen toprakların ele geçirilmesi ve güçlü bir krallığın yapılanması çalışmaları oluşturmaktadır⁶⁴ diye belirtmiştik. Bu bağlamda, farklı tasnifler yapılmasına rağmen, M.Ö.I.binyılda Asur tarihi, 3 ana kısımda incelenebilir:

1. M.Ö.934-745: Bölgesel bir devlet konumundan imparatorluğa geçiş;
 - a. M.Ö.934-884: Orta Asur dönemindeki toprakların yeniden ele geçirilmesi (II.Asur-dan, II.Adad-Nirari, II.Tukulti-Ninurta)
 - b. M.Ö.883-824: Batı, güney ve doğuya yayılma evresi (II.Aurnasirpal, III.Salmanassar)
 - c. M.Ö.823-745 : Asur’da İç sorunlar (V.Şamşi-Adad, V.Asur-Ninari: 5 krallar)
2. M.Ö.744-630: İmparatorluğun Genişlemesi ve Sağlamlaştırılması;
 - a. M.Ö.744-722: İkinci Genişleme Evresi ve Eyalet Sisteminin Oluşturulması (III.Tiglat-Pileser, V.Salmanassar)

⁶³ Ekrem Memiş, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006, s. 36.

⁶⁴ Köroğlu, a.g.e., s. 151. Bu süreçte Asur Devleti’nin “İmparatorluk” seviyesine yükselmesinde komşu düşman devletler arasında birlik ve beraberliğin olmaması da etkili olmuştur. Bkz. George Roux, **Ancient Iraq**, Great Britain, 1969, s. 256.

b. M.Ö.721-630: İmparatorlukta Zirve (II.Sargon,Sanherib, Asurhaddon, Asurbanipal)

3. M.Ö.630-609: Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışı (Asur-etel-ilani,Sin-şar-işkin,II.Asur-uballit)⁶⁵.

Dönemin kralları atalarının icraatlarıyla öğünürler. Onları kendilerine örnek alırlar. Böylece Yeni Asur Devleti zamanında başlatılan yeni bir yapılanma ile Asurlular arasında ilk defa bir milliyetçilik fikri doğar ve bu fikir onları fütûhata sevk eder. Yeni Asur krallarının getirdikleri bu yeni ruh, bu milliyetçilik ideali, Asur krallarını bir emperyalizme götürmekle beraber, Asurluluk şuûru ve gruru, şüphesiz o devirler için yeni bir düşünce tarzıdır⁶⁶.

Yeni Asur devrinde Asur dış politikası, bu yeni düşünce tarzına göre şekillenmiştir, denilebilir. Yapılan askerî harekâtlara ve bunların gerekçelerine bakıldığında temel 3 özellik göze çarpmaktadır:

1. İdeal bir kral imajı çizilerek, ideal bir kral olarak Asur kralı ile onun, beliren siyasî ve ekonomik şartlara göre şekillenen askerî kahramanlıkları arasında bir uyum yaratılmaya çalışılır,

2. Kötülük yapanların cezası tayin edilerek ahlakî bir yaptırım oluşturulur⁶⁷,

3. Etik ve meşrû iddialar yolu ile⁶⁸ dünya hâkimiyetine kadar giden bir dış politika belirlenir⁶⁹.

⁶⁵ Bedford, a.g.e., s. 39.

⁶⁶ Memiş, a.g.e., s.193.

⁶⁷Düşman orduların Asur sınırlarını geçerek ülkeye ve halka zarar vermesi durumunda Asur ordusu, fethedilen bölgeleri geri almak ve düşmana cezasını vermek amacıyla harekete geçmektedir. Örneğin, II.Asur-dan ve II.Adad-Nirari, Arami kabilelerine karşı bu yüzden mücadele vermişlerdir. II.Aurnasirpal, Aramiler tarafından zorla ele geçirilen Nairi şehir ve kalelerini geri aldı ve buralara Asurlular'ı yerleştirdi. III.Salmanassar da Aramiler tarafından zorla ele geçirilen şehirleri geri almış ve buraları restore etmiştir. II.Sargon ise Asur topraklarını ele geçirmek için düşmanla işbirliği yapan Tabal kralı Ambaris'in topraklarını fethetmiştir. Sonraki kral Sanherib, Elamlılar'a karşı yaptığı 7.seferinde, babası döneminde Asur şehirlerini zorla ele geçirdikleri gerekçesiyle Elam'a sefer düzenlemiştir. Asurbanipal de, Asur sınırlarına baskın yapan Araplar'a karşı harekete geçmiştir. Bkz. Bustenay Oded, **War, Peace and Empire; Justifications for War in Assyrian Royal Inscriptions**, Wiesbaden, 1992, s. 46.

Asur dış politikasının uygulanması için, şüphesiz, güçlü bir orduya ihtiyaç vardı. Asur ordusu çağına göre oldukça donanımlı ve güçlü bir ordu idi. Nitekim, bu ordu, farklı kökenden gelen toplumları ve kültürleri denetim altına almıştır. Asur Devleti, ele geçirdiği bölgeleri birbirinden farklı yöntemlerle kendine bağlamaktaydı. Öncelik, verimli tarım alanlarına, hammadde kaynaklarına giden yollara veya ticaret kervanlarının geçtiği önemli güzergâhlara verilmekteydi. Merkeze yakın bölgeler, inşâ programları, nüfus nakilleri⁷⁰ ve atamalarla Asurlulaştırılmakta, Kuzey Suriye ve Güney Mezopotamya'daki köklü merkezlerdeki düzen fazla değiştirilmeden vassal (vergi ödeyen, bağlı) konumuna getirilmekteydi. Krallığın sınırları içinde olsa bile, ekonomik ve stratejik önemi olmayan bölgelerdeki halklar yerel kültür ve kimliklerini sürdürmekteydiler.

Başkent çevresinden başlamak üzere ele geçirilen uzak bölgelerin Asurlulaştırılması, özellikle III. Tiglat-Pileser dönemi sonrasında sistemli bir biçimde uygulanan bir politikayla gerçekleştirilmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi, önce vergi veren yerel krallık merkezleri birer eyalete dönüştürülmüş, buralara başkenttekilerin küçük birer kopyaları olan eyalet sarayları yapılmış⁷¹; oluşturulan bürokrasi ve atanan yöneticiler de merkezî anlayışın temsilciliğini üstlenmişlerdir. Yerel bir krallığın bölgede oluşturduğu

⁶⁸ Asur Devleti, düşmanlarına karşı sadece savunma savaşı yapmamıştır. Her ne kadar savaşı başlatan taraf, karşı taraf olarak gösterilse de Asur'un sadece savunma yapmakla yetinmeyip, aynı zamanda fetih hareketlerine de giriştiği görülmektedir. Asur'a karşı ihanet, entrika düzenleme, rüşvetçilik ve siyasi kaçakları barındırma gibi sebeplerle Asur ordusunun harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Örneğin, II. Asurbanipal, Asur Devleti'ne karşı harekete geçmiş olan Zamua memleketini cezalandırmak için harekete geçmişti. III. Salmanassar, Asur karşıtı koalisyon kuran Kuzey Suriye devletlerine karşı mücadele vermişti. III. Tiglat-Pileser, Urartu ve birbirlerinin gücüne güvenen Urartu müttefiklerine karşı savaşıyordu. III. Tiglat-Pileser aynı zamanda, Damaskus kralı Rezin ile Asur'a karşı ittifak kuran Tir kralı II. Hiram ile mücadele etmişti. II. Sargon, kendisine karşı isyan eden Samarya, Arpad, Simirra, Damaskus şehirleri ile savaşıyordu. Yine Mannalar ve Urartulular'la mücadele etmiştir. Bkz. Oded, a.g.e., s. 46-48.

⁶⁹ Oded, a.g.e., s. 44.

⁷⁰ Asur tarihinde olduğu kadar, birçok imparatorluğun iç ve dış stratejisinde sıkça uyguladığı toplu nüfus aktarımları hususunda birkaç sebep öne sürülmektedir. Bunlar: Kralların Asur sınırlarını korumak istemesi; Asur İmparatorluk sınırlarının güvenliği; fethedilmiş topraklar ile Asur vassal topraklarındaki Asur egemenliğini güçlendirmek ve Asur başkenti ile imparatorluğun tüm bölümleri arasındaki iletişimi güvence altına almak. Bkz. Oded, a.g.e., s. 48 vd.; W.R. Gallagher, "Assyrian Deportation Propaganda", *SAAB*, VIII/2, 1994, s.57-65.

⁷¹ Köroğlu, a.g.e., s. 186.

geleneksel kültürü ve yaşam anlayışını değiştirmek amacıyla çoğu kez nüfusun büyük bölümü planlı bir biçimde başka yörelere nakledilmiş, boşalan topraklara yeni göçmenler yerleştirilmiştir. Temel ihtiyaçlar için planlı iş kolları ve atölyeler kurulmuştur. Asur Krallığı'nın yeniden düzenlediği bölgelerin tümünde serî üretimden çıkmış tek tip, günlük kullanım amaçlı çanak çömlekler, yöneticilere ait olduğu anlaşılan yine belli üsluptaki lüks kaplar, bu büyük planlamanın ürünleridir. Kurulan tapınaklar, oluşturulan ticaret ağı ve ortak dil olarak da tüm Sami kökenli toplumların rahat anlayabildikleri Aramice'nin kullanımı krallık kültürünün hızla yayılmasında önemli bir rol oynamıştır⁷².

Asur ordusu genellikle başkent ve çevresinde yaşayan köylülerden meydana gelmişti. Ordunun yüksek dereceli komutanları, çekirdek gücü ve silahların depolanması için başkentte inşâ edilmiş *ekal mašarti*, seferlerin de başlangıç noktasını oluşturmaktaydı. Yıllık seferlere, Mezopotamya'da ilkbaharda yapılan ilk hasattan sonra çıkılırdı. Savaş zamanı orduya, eyalet merkezlerinde hazır bekleyen yardımcı birlikler ve çağrılan yedekler de katılırdı. Asur ordusu savaş esirlerinden bir bölümünü de eğiterek asimile eder ve kadrolarına eklerdi. III. Salmanassar'ın Karkar savaşıyla ilgili istisna bir kaydından anlaşıldığına göre, asker sayısı 120 bine kadar çıkabilmekteydi.

Askerlerin büyük bölümü piyade olmakla birlikte, Asur kabartmalarındaki savaş sahnelerinden, IX. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş süvari sınıfının da oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Atların çektiği, iki tekerlekli savaş arabaları ise vurucu gücü oluşturmaktaydı. Temel silahlar ok, yay, kalkan, kılıç ve mızraktan oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra, Asurlular kale kapılarını kırmak için tekerlekli ağır "*koçbaşı*", ya da surları yıkmak için koçbaşına benzer ağır silahlar da geliştirmişlerdi. Nehirleri geçerken şişirilmiş

⁷² Koroğlu, a.g.e., s. 187.

hayvan derileri, hem suyun üzerinde kalmak ve hem de nefes almak için kullanılmaktaydı⁷³.

Yıllıklar (*anallar*) ve savaşların başarı sahnelerini resmeden kabartmalar, Asur ordusunun teslim olmayan düşmanlara karşı uyguladığı acımasız cezalandırma yöntemleri konusunda çok açık bilgiler verir. Bu tür belgelerde yüz binlerce kişinin sürgün edilmesi, binlerce kişinin kılıçtan geçirilmesi, derilerinin yüzülmesi, kazıklara oturtulması gibi dehşet verici cezalandırma yöntemleri sıralanır. Yeni Asur Devleti bu nedenle çoğu modern araştırmacı tarafından barbar olarak nitelendirilmiştir. Gerçekte Asurlular'ın yaptıkları kendi dönemlerindeki diğer krallıkların uygulamalarından pek farklı değildi; yalnızca onlar başarıları gibi, bu tür eylemleri de abartmaktaydılar⁷⁴.

İlk Yeni Asur kralları (II. Asur-dan'dan II. Tukulti-Ninurta'ya kadar (M.Ö.934-884)) yazıtlarında bazen Orta Asur Dönemi'ndeki selefleri tarafından daha önceden fethedilmiş yerlere savaş açtıklarından söz ederler. Bu da, M.Ö. X. yüzyıldan IX. yüzyıla dek süren Asur yayılmasını haklı çıkartan gerekçelerden birinin Orta Asur krallarının oluşturdukları örneklerin izlenmesi olduğunu düşündürür; diğer bir deyişle, kendilerini Habur'a ve ötesine uzanan hak sahibi oldukları bölgede egemenliklerini yeniden kuran ve pekiştiren kimseler olarak tanıtmışlardır. Bu ideoloji gereği, bölgedeki yerel beyleri, "*Asur otoritesine karşı ayaklanan adamlar*" olarak görmek meşrû oluyordu. Bu da yapılan fetihlerin ve kontrol altına alma yöntemleri arasında en azından başlangıçta çok az fark görülmesini açıklamaya yardım etmektedir. Demek ki, ayrı ayrı kralların çıktıkları seferlerin ille de büyük fetih savaşları olması gerekmiyordu, meşrû olarak Asur toprakları olarak görülen alanlardaki egemenliklerini yeniden göstermeyi hedefleyen askerî yürüyüşler de olabilirdi.

⁷³ Köroğlu, a.g.e., s. 187-188.

⁷⁴ Köroğlu, a.g.e., s. 188.

Asur ülkesine eklenen yeni topraklardaki yöneticilere çoğu zaman dokunulmaz, onlar artık Asur valisi olarak kabul edilirlerdi; yeni dâhil olmuş bölgelerdeki yeniden yapılandırma ve haraç⁷⁵ uygulamasının dayatılması belirli bir süre için geçerli görünmektedir. Bu uygulama imparatorluğun kuruluş aşamalarına özgüdür. Bunun yanında Asurlular'ın denetim ağıının gücü arttıkça birtakım yeni yapısal özellikler de giderek gelişmiş ve M.Ö.VIII. yüzyılın ikinci yarısıyla M.Ö. VII.yüzyılda Asur İmparatorluğu'nun oturmuş şeklinin habercisi olmuştur⁷⁶.

Genel olarak bakıldığında, Sumer, Akad, Babil, Amurru, Hurri ve Kassit gibi, Mezopotamya'ya değişik katkılarda bulunmuş toplumlarla karşılaştırıldığında, Asur Devleti, kurduğu sistem, köklü mirasa sahip olma ve propagandaya yönelik anıtsal sanat yapıtlarıyla diğerlerinden bir adım önde gözükür. Gerçekten de Asur, Kalhu (Nimrut), Ninive ve Dur-Şarrukin(Korsabad)⁷⁷ gibi başkentlerde saptanan on binlerce çiviyazılı kil tabletten oluşan arşiv ve kütüphaneler başta olmak üzere, krallığa ait tüm eserler, yalnızca onların değil bütün Mezopotamya'nın gizemli geçmişine ilişkin bilgiler verir.

Yeni Asur krallarının Doğu Akdeniz kıyılarına ve kutsal topraklara yaptıkları seferlerin Eski Ahit'te anlatılması, insanlığın belleğine yerleşerek bu toplumun Batı'da tanınmasını sağlamıştır. British ve Louvre gibi ünlü müzelere taşınan anıtsal sanat eserleri de Asurlular'ın gündemde kalmasını sağlamıştır. Yeni Asur Devleti, Mezopotamya'nın siyasal ve kültürel anlamda

⁷⁵ Ele geçen haraç listeleri, bölgenin ticarî gelişmişliğinin göstergesi olduğu gibi, burada kesişen komşu bölgelerden gelme ürünler konusunda da önemli birer kanıttır. Bkz. Sabatino Moscati, **Fenikeliler**, Çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2004, s.44.

⁷⁶ Kuhrt, a.g.e., s. 131.

⁷⁷ Asur kralı II.Sargon tarafından yeni idare merkezi olarak kurulan Dur-Şarrukin(Korsabad) şehri harabelerinde Chicago Üniversitesi adına 1932/33 senelerinde Chiera ve Frankford başkanlığında yapılan kazılarda "Asur Kral Listeleri" bulunmuştur. Asur kralları da soylarının eskiliğini, krallıklarının meşrûluğunu göstermek amacı ile Sumer ve Babil kralları gibi kral listeleri hazırlamışlardır. Bkz. Füzûzan Kınal, "Korsabad Kral Listesi ve Kronoloji", **Bellekten**, XLII/166, Ankara, TTK, 1978, s.171.

gerçek egemeni olmasının yanı sıra, sınırları aşarak İran (Elam ve Med), Anadolu (Geç-Hitit-Arami ve Urartu), Kuzey Suriye (Geç-Hitit ve Arami), Doğu Akdeniz Kıyıları (Tir, İsrail, Yahuda) ve Mısır üzerinde de egemenlik iddiasında bulunmuştur⁷⁸.

Bölgede ele geçen yazıtlar, Asur ve Urartu Devletleri'nin gözlerinin hep Geç-Hitit Şehir Devletleri üzerinde olduğunu ve bu krallıkların bu iki güç arasında sürekli el değiştirdiğini göstermektedir⁷⁹.

Bu çalışmada, "Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin Dış Politikası" ele alınacaktır. Arkeolojik bulguların ve yazılı belgelerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda çalışmamız, Asur Devleti'nin Anadolu, Babil, Akdeniz (Suriye-Filistin ve Mısır) ve devletin yıkılışını da içeren İran politikaları olmak üzere, dört ana bölümden oluşmaktadır.

⁷⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 152.

⁷⁹ Özgen, a.g.m.,s. 55.

I.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN ANADOLU POLİTİKASI

Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin dış politikasında Anadolu'nun ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tahta çıkan her Asur kralının yönünü, özellikle kuzeydeki Anadolu topraklarına çevirdiği ve bu yönelişte, Anadolu'nun jeopolitik konumunun yanı sıra, maden ve at bakımından zengin olmasının büyük payı olduğu görülmektedir.

M.Ö. 1200 yıllarında meydana gelen Ege Göçleri neticesinde Anadolu'daki Hitit Devleti'nin yıkılması, Asur Devleti'nin Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmesi için uygun bir ortamı yaratmışsa da, bu kez de Mezopotamya'da Arami göçlerinin meydana gelmesi, Asur'a bu fırsatı değerlendirme şansı bırakmamıştır. Bu nedenle, ilk Yeni Asur krallarının öncelikle sorun yaratan bu göçebelerle uğraştığı görülmektedir.

Anadolu'da, Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra oluşan boşluğu ise, Doğu Anadolu'da Urartu, Batı ve Orta Anadolu'da Lidya ve Frig devletleri doldurmuşlardır. Hitit Devleti'nin bakiyeleri olan Geç-Hitit Şehir Devletleri ise, hem Anadolu'daki bu güçlü devletler hem de Mezopotamya'daki Asur Devleti için adeta tampon vazifesi görerek, değişen siyasî şartlara göre, söz konusu devletler arasında ya taraf olmuşlar ya da bu devletler için doğrudan hedef haline gelmişlerdir.

Asur kral yıllıklarında net olarak görüleceği üzere, Yeni Asur krallarının hemen hemen hepsi, çeşitli sebeplerle Anadolu'ya sefer düzenlemişlerdir.

Anadolu'ya olan bu yöneliş, ilk Yeni Asur kralı II.Asur-dan (M.Ö.934-912) döneminde başlamış⁸⁰ ve devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Yeni Asur Devrinin II.Asur-dan ile başladığı genel olarak kabul edilen bir görüştür. Bu nedenle, biz de, çalışmamızın başlangıç noktasını, II.Asur-dan dönemi olarak kabul ediyoruz.

1.1. II.Asur-dan (M.Ö.934-912)'ın Anadolu Politikası

Yeni Asur İmparatorluk döneminin II.Asur-dan ile başlatılmasının temel sebebi, düzenli askerî seferlere uzun bir aradan sonra ilk kez bu kral döneminde başlanmış olmasıdır. Gerçekten, II.Asur-dan, bir yüzyıldan fazla bir süre Aramiler tarafından zaptedilen toprakları yeniden ülkesine katmış ve siyasî kaçakları bu coğrafyaya yeniden döndürmüştür. Bu olaylar, diğer bölgelere yaptığı seferlerle birlikte yıllıklarında anlatılmaktadır⁸¹.

II.Tiglat-Pileser'in oğlu II.Asur-dan'ın dış politikası kuzey merkezlidir. Kuzey bölgeleri, ekonomik ve stratejik açıdan Asur krallarının hep ilgi odağı olmuştur. Asur-dan gibi, daha sonraki Asur kralları da, bu yönde seferler düzenleyeceklerdir. Kuzeyde henüz, merkezî güçlü bir devletin olmaması da bunda etkili olmuş olmalıdır. Gerçekten, II.Asur-dan'ın askerî seferleri kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğuya yöneliktir⁸².

⁸⁰ Asur- Anadolu ilişkilerinin tarihini, M.Ö.II.Binyıl'a kadar geriye götürmek mümkündür. M.Ö.1970-1750 yılları arasına tarihlenen ve "*Asur Ticaret Kolonileri Çağı*" adı verilen dönemde, Asurlu tüccarlar Anadolu'ya gelerek, merkez Kültepe-Kaniş olmak üzere Anadolu'da ticaret kolonileri kurmuşlardır. Anadolu tarihinde, Eski Asur Dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, Anadolu, bu tüccarların getirdiği yazı sayesinde tarihî devirlere girmiştir. Orta Asur Dönemi'nde de Asur-Anadolu ilişkileri devam etmiş ve Yeni Asur Devri'nin ilk dönemlerinde Asur kralları, Orta Asur Dönemi'nde kaybedilen toprakları yeniden elde etmeye çalışmışlardır. Asur-Anadolu ilişkilerinin Yeni Asur Devri'nde yoğunlaştığı, hem yazılı belgeler hem de arkeolojik verilerden tespit edilebilmektedir.

⁸¹ H.W.F.Saggs, *The Might That Was Assyria*, New York, St.Martin's Press, 1990, s.70; Grayson, RIMA-2, S.131.

⁸² Grayson, a.g.m., s. 248.

1.1.1.Katmuhi Bölgesine Sefer

II.Asur-dan'ın en yoğun savaştığı alan, doğrudan kuzeye açılan sınır bölgesidir. Bu bölge, Asurlular'ın en çok savaş açtıkları yerd. Bu durumun bir açıklaması, denetimleri zorlaştıran dağlık coğrafya olmalı. Aynı zamanda Asur'un merkezine yakın olması nedeniyle buradaki sınırlarda güvenliği sağlamanın büyük önemi vardı. Son olarak da, çok önemli madenlerin elde edildiği Anadolu'ya giden yollardan birkaçının bölgeden geçmesiyle de açıklanabilir. Kuzeydeki Katmuhi Devleti'nin (Asur topraklarına yakın) beyi tutsak alınmış, derisi yüzülerek halka gösterilmek üzere Erbil surlarına asılmış, onun yerine de Asur kralına sâdık biri getirilmiştir. Savaş ganimeti olarak adı daha çok geçen koyun sürüleri yerine, Katmuhi'den tunç, kalay ve değerli taşlar gibi önemli mallar alınmıştır⁸³.

1.1.2. Aramiler Üzerine Sefer

II.Asur-dan'ın askerî seferlerinin başında Aramiler'e karşı yaptığı seferler gelir. Yıllıklarında anlattığına göre birinci ve üçüncü seferlerini Aramiler'e karşı gerçekleştirmiştir. Yıllıklarının devamında, daha önce de belirttiğimiz üzere, Katmuhi'yi istila ettiğini, Musri ve Kirruru'ya karşı Büyük Zab'ın üst kısmına ulaştığını yazmaktadır⁸⁴.

“[Tahta çıktığım yıl (ve)] krallığımın ilk yılında, kraliyet tahtına [ben asilce çıktıktan] sonra, [...] Yausa (Arami çetelerinden biri) [...] kendi gücüne güvenerek çıkageldi (ırmak boyundan), yanlarında [...] da getirmişlerdi. Efendim Asur'un desteğiyle [ben] topladım [...savaş arabalarımla askerlerimi]. Ekal-pi-nari şehrindeki cephaneliklerini yağmaladım [...] (ve) [onları ağır bir yenilgiye] uğrattım. Sağ kalanları kılıçtan geçirdim. [Büyükbaş hayvan sürülerini] (ve) saymakla bitmeyen koyun sürülerini onlardan [kaçırdım]. Onların [şehirlerini] sakinleriyle birlikte ateşe verdim. Aramilerden

⁸³ Kuhrt, a.g.e., s. 131-132.

⁸⁴ Grayson, a.g.m., s. 249.

*[değerli ganimetler] getirdim.[Efendim Asur'un] kralı Salmanassar zamanından [beri...] kasıp kavurmuş [Asur halkını....] ve katletmiş [...] bu insanların [oğullarıyla kızlarını] hepsini sattım; efendim [Asur'un] buyruğuyla esir aldım, [onları] büyük bir [yenilgiye] uğrattım, ganimetlerini, [mallarını, büyükbaş hayvan sürülerini (ve) koyun sürülerini kaçırdım (ve) (onları) [getirdim] şehrim [Asur...].*⁸⁵ Bu vesileyle de, Asur kralı, Ninive'nin kuzeydoğusundaki Musri Dağı/ Cebel Maklup halkının ayaklanmasını bastırmış, Aramiler'in eline geçen 2 kenti geri almıştır⁸⁶.

Doğu'da, Zagros dağları eteklerinden Aşağı Zap'a kadar olan bölge, II.Asur-dan döneminde Asur açısından büyük bir öneme sahipti. Bu bölge, hem Asur sınırlarının güvenliği açısından ve hem de ticarî kaygılar nedeniyle Asur krallarının sıkça savaştığı bir bölgeydi ki, Asur ordusu için önemli olan atlar, genellikle bu bölgeden getirilmiş ya da bu bölgedeki yollar kullanılmak suretiyle Asur'a geçirilmiştir. Ayrıca Afganistan'ın kuzeydoğusundan çıkarılan çok değerli laciverttaşı da bu yol üzerinden Asur'a akmıştır.

Asur sınırlarını yeniden belirledikten sonra II.Asur-dan, yeniden yerleşim ve arazi ıslahı programı için kolları sıvamıştır:

“Asur'un [şehirlerini (ve) evlerini yoksulluk, açlık (ve) kıtlık [karşısında] terk etmiş (ve) başka topraklara [gitmiş] yorgun [halkını] geri getirdim. Onları [uygun olan] şehirlere (ve) evlere [yerleştirdim]⁸⁷ (ve) barış içinde yaşadılar. Kendi arazilerimin (çeşitli) kesimlerinde [saraylar] inşâ ettim. Arazilerimin (çeşitli) kesimlerini sabanla [sürdürdüm] (dolayısıyla) öncekinden çok daha fazla tahıl (elde ettim). Asur [orduları için] çok sayıda at koştum.” Burada Asur fethi tanıtılırken korkunç bir parçalanma döneminin ardından barışı ve bolluğu geri getirdiği belirtilir: Yoksulluk yüzünden evlerinden çıkmak zorunda kalanlar yeniden kasabalara yerleştirilmiş, sabanları, tahıl ambarları ve atları

⁸⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 133.

⁸⁶ Sever, a.g.e.,s. 78.

⁸⁷ Kuhrt, a.g.e., s. 133.

olan yeni istihkâm merkezleri kurulmuştu. Asur krallarının üst üste görülen (başlıca) kaygısının ne olduğu anlaşılmaktadır: Yeni şehirlerin inşâsı ve Asur Devleti'nin tarıma elverişli arazilerinin artırılması doğal olarak güvenliği sürekli kılma gereğiyle bağlantılıydı.

Asur-dan da tıpkı kendinden önceki Asur kralı Tiglat-Pileser (M.Ö.1114-1076) gibi askerî kahramanlıklarını tasvir ederken, avlayıp öldürdüğü yaban hayvanlarının (aslanlar, yaban öküzleri ve filler) sayısını vermiştir ki, böylece kralın kahraman ve koruyucu özelliği vurgulanmış oluyordu. Kayıtlarının sonunda yürüttüğü inşâat faaliyetleri de yer almaktadır; kral tanrının seçtiği ve kutsadığı biri olduğuna göre çıktığı seferlerde elde ettiği ganimetleri kendine servet edinmek için değil tanrıları onurlandırmak ve yüceltmek amacıyla kullandığı vurgulanmıştır.

Asur tarihinde kral Asur-dan, birbirini izleyen Asur krallarının ayrıntılarıyla biçimlendirdiği strateji ve ideoloji açısından temel modeli belirlemesi bakımından ayrıcalıklı bir yere sahiptir⁸⁸. Nitekim, Asur-dan'dan sonra yerine geçen oğlu II.Adad-Nirari (M.Ö.911-891)zamanında da Asur Devleti'nin hızla genişlediği görülmektedir⁸⁹.

⁸⁸ Kuhrt, a.g.e., s. 134.

⁸⁹ Sever, a.g.e.,s. 78-79; Tarihçiler I.Tukulti Ninurta'nın (M.Ö. 1207) ölümünden sonra II.Asur-dan'ın (M.Ö. 932-910) Asur tahtına çıktığı yıla kadar olan dönemi "*Karanlık Çağlar*"olarak adlandırmaktadırlar. Birçok bilim adamına göre söz konusu bu döneme karanlık çağlar denmesinde, dönemin çok az sayıda yazılı belge içermesi yanında Asur hâkimiyetinin olduğu toprakların elden çıkarak Asur'un kendine yetebilecek kadar bir alana sahip olması da rol oynamıştır. Bkz. H.Kühne, "The Assyrian on the Middle Euphrates and the Habur", **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) M.Liverani, Roma, 1995, s.72.

1.2. II.Adad-Nirari (M.Ö.911-891)'nin Anadolu Politikası:

Aramiler Üzerine Seferler

Asur Devleti'nin önemli ölçüde genişlemesi, II.Adad-Nirari⁹⁰ dönemi ile başlamaktadır ki, bu dönemde geleneksel Asur dış politikasının şekillenmeye başladığı söylenebilir⁹¹. II.Adad-Nirari, babası II.Asur-dan'a nazaran iki yıl daha az hüküm sürmesine rağmen, askerî seferlerinin sayısı, babası dönemine nazaran daha fazladır⁹². Bununla birlikte II.Adad-Nirari'nin dış politikası da kuzey merkezli olmakla birlikte⁹³, askerî seferlerini özellikle üç ana yönde düzenlediği görülmektedir:

1. Aramiler tarafından zapt edilmiş olan Batı toprakları üzerine,
2. Nairi ve Habhu'nun dâhil olduğu Kuzey coğrafyaya,
3. Babil üzerine⁹⁴.

II.Adad-Nirari, babası döneminde genişlemeye başlayan Asur nüfûzunu batıya, kuzeye ve güneye Babil'e doğru yaymıştır⁹⁵. Batıda Belih Nehri'ne, güneyde Orta Fırat bölgesine, kuzeyde Van Gölü'nün güney kısmına ve doğuda Zagros Dağları'na kadar ilerlemiştir. Onun askerî seferlerinin temelinde Nairi, Babil ve Aramiler bulunmaktadır⁹⁶. Nairi ve Habhu'ya⁹⁷ karşı yaptığı seferlerle hâkimiyetini kuzeye doğru yaymıştır. Bu

⁹⁰ II.Adad-Nirari, iyi bir asker olmasının yanı sıra iyi bir reform adamı ve zeki bir yöneticiydi. Buna dair en önemli kanıtlar, Asur kronolojisinin tespit edilmesinde değerli bir grup dökümanı oluşturan Limmu listelerinin Asur tarihinde ilk defa bu kral döneminde tutulmaya başlamasıdır. Limmu listeleri adı verilen bu listeler yüksek saray memurların adlarının yıllara verilmesiyle oluşturulmuştur. Bu listelerde çoğu kez seferler ve diğer olaylara ilişkin kısa notlar yer almaktadır. Yapılan bu yenilik sayesinde II.Adad Nirari'nin krallığıyla başlamak üzere, M.Ö. I.binyılın ilk yarısına ilişkin pek çok olayı bir yıllık hata payı ile tarihleyebilmekteyiz. Bkz. H.W.Saggs, **The Greatness that was Babylon: A Survey of the Ancient Civilization of the Tigris- Euphrates Valley**, Londra, 1962, s. 94.

⁹¹ Svend Aage Pallis, **The Antiquity of Iraq**, Copenhagen, Ejnar Munksgaard Ltd., 1956, s.621.

⁹² Grayson, a.g.m., s. 249.

⁹³ B.J.Parker, **The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics**, Helsinki, Helsinki University Press, 2001, s.167.

⁹⁴ Grayson, RIMA-2, s. 142.

⁹⁵ Chavalas, a.g.e., s. 280.

⁹⁶ Grayson, a.g.m., s. 249.

⁹⁷ Habhu, siyasî bir terimden ziyade, coğrafi bir terim olup, Nairi'den daha kuzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu coğrafya Büyük Zab'ın kaynağından Dicle'ye ve Fırat'ın üst kısmından

dönemde Babil'e karşı en az 2 sefer düzenlendiği senkronik tarihten tespit edilmektedir. Babil'de Şamaş-mudammik ve halefi Nabu-şumi-ukin'e karşı düzenlenen bu seferlerin kesin tarihleri bilinmemektedir⁹⁸.

II.Adad-Nirari'nin askerî seferlerini anlatan metinler, M.Ö.901'den 894'e kadarki süreci kapsamaktadır. Bu metinlerden anlaşıldığına göre onun askerî stratejisi, daha önce de belirttiğimiz üzere, kuzeyde Nairi coğrafyası ve Habhu, batıda, Hanigalbat'ta Arami kabileleri ve güneyde Babil odaklı idi. Asur kralı, Hanigalbat'ta Aramiler'e karşı sekiz kez sefer düzenledi⁹⁹ ve sonunda nüfûzunu Bit-Adini coğrafyasına doğru genişletti ve sonunda M.Ö.894 yılında Aramiler'e karşı kesin bir zafer kazandı¹⁰⁰.

Babil ve Nairi'ye yönelik seferleri hakkında bu metinlerde detaylı bilgi bulunmamaktadır. Karada kazandığı başarıların yanı sıra, Adad-Nirari yeni bir kuşatma taktiği de getirmiştir. Ayrıca Asur kralı, stratejik öneme sahip bölgeleri iyi biliyordu ve buralarda Asur gücünü oturtmayı istiyordu¹⁰¹.

II.Adad-Nirari, babasının daha önceden saldırmış olduğu alanlara üst üste seferler düzenlemiş, seleflerinin başarılarını genişleterek pekiştirmiştir. Habur ırmağının batısına savaş açarak Huzirina (günümüzde Urfa

Komagene'ye kadar olan bölgeyi kapsar. Daha sonra bu bölge, Urartu krallığının bir parçası olacaktır. Bkz. Grayson, a.g.m., s. 249; Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Ona, a.g.t.,s. 71.

⁹⁸ Grayson, a.g.m., s. 249.

⁹⁹ Grayson, a.g.m., s. 249.

¹⁰⁰ Bit Zamani- Amedi, Bit Gabari- Sam'al, Bit Bahiyani- Tel Hâlâf gibi, Arami şehirlerinin isimleri, "ev" anlamına gelen Aramice "Beth" ve Akadca "Bit" kelimeleri ile kenti kuran ya da yöneten kişinin adının birleşiminden oluşmaktadır. Buna göre "Bit Zamani" adı "Zamani'nin evi" anlamına gelmektedir. Bkz. P.E. Dion, "Aramaean Tribes and Nations of First Millennium Western Asia", **Civilizations of The Ancient Near East**, Vol.I,(ed.) J.M. Sason, 1995, s.1287. "Beth/Bit" kelimesinin "aile" anlamına geldiği de göz önüne alınırsa, özellikle Arami topluluklarının aşiretler halinde yapılandığı ve Bit Zamani kelimesinin "Zamani'nin Aşireti" anlamında da kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. "Bit(um)" kelimesinin aile anlamına gelmesi ile ilgili olarak bkz. **The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago**, (Ed.) Ignace J.Gelb, Benno Landsberger, A.Leo Oppenheim, Erica Reiner, Vol.2, Chicago, 1998, 4.Basım, s.282.

¹⁰¹ Chavalas, a.g.e.,s. 280-281.

yakınlarında Sultan Tepe)¹⁰² ile Guzana'yı (bugünkü Tell Hâlâf) zapt etti. Asur'a fiziksel olarak daha yakın olan Nusaybin altı saldırıdan sonra ancak özenle hazırlanmış bir kuşatma sonucunda ele geçirilmişti. Yıllıklarında bunu şöyle anlatmaktadır:

“Adad-dan adını alan yılda güçlü silahlarım öfke saçarken altıncı kez Hanigalbat (Asur'un batısındaki bölge, Mitanni'nin Asurca karşılığı) topraklarına yürüdüm. Nur-Adad'ı, Temanniler'i (Arami gruplardan biri) Nusaybin şehrine hapsettim (ve) etrafına yedi tabya dizdim. Oraya Asur-dini-amur'ı başkomutan atadım. Öbürü (Nur-Adad) orada kayaç içine önceden olmayan bir hendek kazdırmıştı, çepeçevre sarıyordu (şehri). Eni dokuz kübitti (yaklaşık 5 metre), su seviyesine kadar inilmişti. Duvar hendeğin dibindeydi. Savaşçılarım onunkı hendekini alev gibi dolaştım, ona sesleniyorlardı: “Kralın kükreyişi ölümcül selden daha güçlüdür.” Ben de tuzaklar [kurdum] ona (ve) (onu) tahıldan mahrum ettim.”¹⁰³

II.Adad-Nirari'nin en kanlı ve çetin savaşı, Asur'un kuzeybatısındaki Mitanni Krallığı'na karşı yürüttüğü savaşlar olmuştur¹⁰⁴, denilebilir. Kralın batıya geçebilmesi için, yolun üzerine Temanitler soyundan Arami beylerinin astığı kilitli parçalaması gerekiyordu. Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere, bunlardan Nusaybin beyi Nur-Adad en çetiniydi. Asur'un iki saldırısı da Nusaybin kapılarında geri püskürtüldü. Böylece esas hedefini bir süre askıya almaya zorlanan Adad-Nirari komşu Huzirina'ya saldırdı, aynı adı taşıyan başkenti düşürerek kral Mamlu'yu esir aldı. Ardından Gidara krallığına geldi. Bu krallığın da düşmesiyle Mitanni'nin büyük bir bölümü Asur'un eline geçmiş oluyordu. Bölgenin beylikleri Asur'a bağlanmışlardı ve vergi veriyorlardı.

¹⁰² Şanlıurfa'nın güneydoğusunda yer alan Sultantepe Höyüğü'nde, 1951-1953 yılları arasında Nuri Gökçe ve Seton Lloyd tarafından kazı yapılmış ve alt tabakada bulunan Asurca çivi yazılı tabletler, bu höyüğün Yeni Asur Devri'nde büyük bir kütüphaneye sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bkz.Yıldırım, a.g.t.,s.2. Sultepe Tabletleri hakkında detay için bkz. O.R.Gurney-J.Finkelstein, **The Sultantepe Tablets I**, (BIAA), London, 1957; O.R.Gurney-P.Hulin, **The Sultantepe Tablets II**, (BIAA), London, 1964.

¹⁰³ Metnin tamamı için bkz. Chavalas, a.g.e.,s. 282-285.

¹⁰⁴ Grayson, a.g.m., s. 249.

Adad-Nirari bundan sonra güçlerini toplayarak, Nusaybin'e saldırıya geçti ve altıncı seferinde kenti fethetti. Kral Nur Adad'ı zincire vurarak, Asur'a getirdi. Sıra güneydeki Arami beyliklerine gelmişti. Tur Abdin¹⁰⁵ çevresinden doğarak güneyde Fırat'a karışan Habur Irmağı'nın batısındaki Arami beyliklerini ortadan kaldırdı¹⁰⁶; Lake ve Hindanu Arami krallıklarını vergiye bağladı. Böylece bölgede başlayan Arami egemenliği bir ölçüde engellenmiş oldu¹⁰⁷ ki, bu dönemde gerçekten Asur, Aramiler'in tehditi altında bulunuyordu: Aramiler, ülkeye baskınlar yapıyor, kentleri ve köyleri yakıp yıkıyor, halkı köleleştiriyor ve sürüleri götürüyorlardı¹⁰⁸.

Aramiler'in dört yandan akınlarına karşı Asur'un kalbi denilen bölge hemen hemen değişmeden kalmıştı. X. yüzyılın sonunda, II. Adad-Nirari (M.Ö 911-891) krallıkta yeniden sıkı bir denetim sağladığında Asur'un kaderi değişmeye başladı. II. Adad-Nirari önce güneyde Babil'i yendi, sonra düzenlediği bir dizi seferle Katmuhi, Nusaybin ve Hanigalbat'ı aldı ve Habur bölgesinin denetimini ele geçirdi. Zaferlerinden elde ettiği çok büyük miktarlarda haraç ve ganimetler arasında altın, gümüş, değerli taşlar, araba ve atlar, kadın ve erkek tutsaklar, sığır, koyun ve tahıl vardı. II. Adad-Nirari avcılık başarılarıyla övünüyor, altı fili öldürdüğünü, canlı olarak yakaladığı dördünü de, Orta Asur krallarının yaptığı gibi, içinde aslan, yaban boğası, geyik, dağ keçisi, yaban eşiği ve devekuşu gibi hayvanlar bulunan bir hayvanat bahçesine koyduğunu bildirir. Ayrıca kendisinden önceki tüm krallardan, daha çok tarla ekip tahıl depoladığını da iddia eder. Asur anayurdunun tarımsal zenginliği, askerî başarılarına destek oluşturuyordu.

¹⁰⁵ Tur Abdin (=Kaşiyari) olarak geçen dağlar, Mardin'in doğusu boyunca uzanmaktadır. Bkz. Roux, a.g.e.,s. 257; Bu dağın doğusu Kuzey Irak'a, batısı kesin olmamakla birlikte Karacadağ'a, güneyi Mardin, Cizre ve Nusaybin yöresine kuzeyinin ise Yukarı Dicle bölgesi'ne kadar uzanan yükseltileri de kapsamaktadır. Bkz. M.Streck, "Tür Abdin", **The Encyclopedia of Islam**, New Edition, (ed.) P.J.Bearman, Th.Bianquis, C.E.Bosworth, E.Van Donzel and W.P. Heinrichs, Vol.X, Leiden-Brill, 2000, s.665.

¹⁰⁶ Grayson, a.g.m., s. 249.

¹⁰⁷ Sever, a.g.e.,s. 79; Grayson, RIMA-2, s. 150-157.

¹⁰⁸ V. Diakov-S.Kovalev, **İlkçağ Tarihi**, Cilt 1, Çev. Özdemir İnce, İstanbul, Yordam Yay., 2008, s.198.

Bu yüzden akıllı bir kral ordular kadar tarlalarla da ilgilenmek zorundaydı¹⁰⁹. Bu nedenle Asur kralı yazıtlarında ülkesindeki tarım alanlarının, tarım ürünlerinin, atların sayısını arttırdığını söyleyerek durağan karanlık bir dönemin ardından yeni ve parlak bir dönemin başladığını haber vermektedir:

*“Ülkem boyunca saraylar inşâ ettim. Topraklarımın tümünü sürdüm. Eski günlerdeki gibi tahıl yığınlarını arttırdım ve biriktirdim. ... eski günlerdeki gibi tüm ülkemde atların sayısını arttırdım”*¹¹⁰.

1.3.II.Tukulti-Ninurta (M.Ö. 890-884)’nın Anadolu Politikası: Nairi Toprakları ve Aramiler Üzerine Seferler

Kendisinden önceki Asur krallarının yayılma siyasetini takip etmesine rağmen II.Adad-Nirari’nin oğlu II.Tukulti-Ninurta zamanında Asur’un sınırları pek değişmemiş¹¹¹ ve bu kral zamanında Asur genişlemesinde bir duraklama yaşanmıştır. Tukulti-Ninurta, yeni bölgeler fethetmekten ziyade, kendisinden önce fethedilmiş bölgeleri elde tutmaya çalışmıştır¹¹².

II.Adad-Nirari’den sonraki altmış yıl boyunca Asur kralları onun yaptıklarını korumaya ve geliştirmeye yönelik politikalar izlemişlerdir. Kısa süren hâkimiyeti boyunca II.Tukulti-Ninurta, doğu ve kuzey dağlık bölgelerin kontrolünü sağlamaya devam etmiştir. Bu doğrultuda kralın ilk icraatı Nairi toprakları olmuştur¹¹³.

II.Tukulti-Ninurta’nın iç ve dış politikası analarında etraflıca anlatılmaktadır ve anallarından anladığımız kadarıyla, daha önceki Asur

¹⁰⁹Michael Roaf, **Mezopotamya ve Eski Yakındoğu**, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul, İletişim Yay., 1996, s.159.

¹¹⁰D.D.Luckenbill, **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, Vol.I, Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon, Chicago, The University of Chicago Press, 1926, no.374.

¹¹¹Grayson, RIMA-2, s.163.

¹¹²Grayson, a.g.m., s. 251.

¹¹³Ona, a.g.t.,s. 33.

kralları gibi o da, idaresinin ilk yıllarında kuzeye, Nairi(=Urartu) memleketlerine karşı seferler yapmıştır¹¹⁴. Gerçekten, onun temel hedefi, Urartu coğrafyasıdır. M.Ö.889-886 yıllarında Urartu üzerine üç veya dört sefer düzenlediği anlaşılmaktadır¹¹⁵.

II.Tukulti-Ninurta (M.Ö.890-884), kuzey ve doğudaki dağlık bölgelerin kontrolünü yeniden sağlamış, güneyde ise sınırlarını bugünkü Bağdad'ın olduğu bölgeye kadar genişletmiştir. Dicle, Fırat ve Habur boyunca uzanan Arami yerleşimleri, Asur vassallığını kabul ederek vergi ödemeyi kabul etmişlerdir. Vergiler, altın, gümüş, bronz ve kalayın yanı sıra, laden reçinesi (Güney Arabistanla bağlantılı olduklarını gösteriyor), deve (yine Arap çölleri ile bağlantıyı gösterir), fildişi işlemeli mobilyalar (ki bunlar büyük ihtimalle Fenike veya Suriyeli zanaatkârların hüneri olmalı idi), tekstil ürünleri, demir (Kilikya'dan), büyük baş hayvan, koyun, ördek ve hububat gibi ticarî ürünleri içermekteydi. Hayvanlar arasında at sayılmamaktadır. Muhtemelen onlar bu dönemde ulaşım için yalnızca eşek ve deve kullanıyor olmalıydılar. Tukulti-Ninurta, genellikle kuzey bölgelerden vergi olarak binlerce at almış ve bu atlar, Asur ordusunun süvari birliğinde kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁶.

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere, yapılan seferler, orduyu takviye etmek için ve özellikle o devirde en mühim savaş aracı olan at ve katır temin etmek için gerçekleştirilmiş seferlerdir. Asur Devleti'nin kuzey sınırı bu seferler sonunda Diyarbakır'ın kuzeyindeki Sebenek suyuna kadar uzanmıştır. O zamanlar Diyarbakır havalisinde Bit-Zamani¹¹⁷ isimli Arami

¹¹⁴ ARAB, I, no.402-406.

¹¹⁵ Grayson, a.g.m., s. 252. Asur kralı II.Tukulti-Ninurta, Laqe ve Nairi ülkesinden haraç olarak kurşun almıştır. Bir başka Asur belgesinde ise, Şupria'dan haraç olarak kurşun alındığını öğrenmekteyiz. Bkz. N.B.Janbowska, "Some Problems of the Economy of the Assyrian Empire", **Ancient Mesopotamia**, Moscow, 1969, s.253-276. Yine II.Tukulti-Ninurta, Nairi ülkesine yaptığı bir seferde bronz kaplar aldığını ve bronzu ülkesine taşıdığını belirtmektedir. Bkz. Belli, a.g.m.,s. 310.

¹¹⁶ Saggs, a.g.e., s. 71-72.

¹¹⁷ Bölge, Asur vilayeti oluncaya kadar farklı adlarla anılmıştır. Önceleri bir Nairi vilayeti olarak bilinmesine rağmen, M.Ö.VIII. yüzyıldan itibaren Bit-Zamani/Amedi olarak anılmaya başlanmış ve Asurlular tarafından, Doğu Anadolu'ya geçmek için bir güzergah olarak kullanılmıştır. Bkz.

kabilesi oturuyordu. Demek ki, Asur kralları bu Arami kabilesini itaat altına almışlardır¹¹⁸. Onun dönemi, biraz haklılık payıyla, çoğu zaman Asur'un toparlanmasının tamamlandığı dönem olarak görülmektedir. Onun kısa krallığında yaşanan önemli olay Bit-Zamani (Diyarbakır) kralına karşı kazanılan zaferdir, böylelikle kuzeybatıda Anadolu'ya uzanan başlıca yol açılmış olmaktadır. Nitekim, Asur ordusu bu dönemde Kaşiyari Dağı'nı (Tur Abdin) geçerek Dicle'nin kaynağındaki Bit-Zamani Arami kabilesini fetih ve yağma etmiş, yöneticisi Amme-Baal'la bir antlaşma yaparak onu kendisine bağlamıştır. Yine Asur kralı, Yukarı Zab'ın üst bölgelerini istila etmiştir¹¹⁹.

Babasının izlediği yayılma siyasetini devam ettiren II.Tukulti-Ninurta, Van Gölü ve çevresine yaptığı bir seferden sonra, Mardin ve Diyarbakır'ı Asur topraklarına kattı. Ama her şeyden önce babasının aldığı topraklarda Asur egemenliğini pekiştirmesi gerekiyordu. Bu nedenle güneye doğru ilerleyerek Habur vadisi üzerinden Fırat'ın ortalarına geldi, oradan da güneye doğru uzun bir yürüyüşe geçti. Güneyde Cizre dolaylarında savaşçı bir Arami aşireti olan Utuateleri ezdi, kalanları köle ve asker olarak ordusuna kattı. Bu beş günlük yürüyüş, Hindanu, Lake ve Sirku beyliklerinin vergiye bağlanmasıyla sonuçlandı. Ordu yeniden Habur vadisine döndü, vadinin üzerinden akına geçerek Harran'daki Arami beyliğini Asur sınırlarına dâhil etti. Böylece Habur bölgesi üzerinde Asur egemenliği sağlanmış, Aramiler boyunduruk altına alınmıştı¹²⁰.

II.Tukulti-Ninurta, Asur karşısında yenik düşen bir devletin Asur'a resmen nasıl bağlandığı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Önce tahıl, saman, demir, tunç, kalay, atlar, katırlar ve erkekler alınarak Asur ordusu

K.Kessler ,**Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens**, Wiesbaden, Dr. Ludwig reichert Verlag, 1980, s.102 ve 218; Radner- Schachner, a.g.e., s.745.

¹¹⁸ Memiş, a.g.e., s.196.

¹¹⁹ Grayson, a.g.m., s. 252.

¹²⁰ Sever, a.g.e.,s.80. II.Tukulti-Ninurta, analarında, dağlar arasında bulunan 30 Arami şehrini fethettiğini, insanların korkudan dağların yüksek kısımlarına kaçtığını, birçok şehri yakıp yıktığını anlatmaktadır. Bkz. Grayson, RIMA-2, s.172-173.

takviye edilmiştir¹²¹ sonra da yeni kral Amme-baal, Asur dışında başka hiçbir devlete at tedarik etmeyeceğine dair ant içmiştir. Antlaşmadan sonra ülkesine ait toprakların bir bölümü Asurlu memurların denetimine verilirken, küçük bir toprak parçasına hükmetmesine izin verilmiştir¹²². Dolayısıyla bu dönemde Asur korkusu Aramiler'e ve komşularına aşılanmıştır, denilebilir¹²³.

Tukulti-Ninurta, Orta Asur Dönemi'nde de, Asur'un bir parçası olan Yukarı Dicle bölgesinin¹²⁴ denetimini söz konusu topluluğa kaptırmamak için üç-dört sefer gerçekleştirmiştir. Asur'un düzenli ordularıyla, yarı göçebe aşiretlerin oluşturduğu Aramiler arasındaki savaşlar hiçbir biçimde kesin bir sonuca ulaşmıyor, dağılan Arami grupları kısa sürede tekrar toparlanıyorlardı. Amedi'yi (Diyarbakır) başkent yapan Bit-Zamani kabilesi de varlığını uzun süre korumuş, yerli halkla karışarak, bölgenin nüfus yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir¹²⁵.

1.4.II.Asurnasirpal (M.Ö.883-859)'ın Anadolu Politikası:

Nairi Toprakları, Aramiler ve Kilikya Bölgesine Seferler

Kendinden önceki üç kral, II.Asurnasirpal'e çıktığı kapsamlı seferlerle Asur'a hatırı sayılı bir servet getirme ve devleti Yakındoğu'nun en büyük

¹²¹ Ganimet olarak ele geçirilen insanlar, sadece orduda kullanılmamış, aynı zamanda terk edilmiş şehirlere de yerleştirilmiştir. Bkz. Parker, a.g.e., s. 166 vd.

¹²² Antlaşma için ayrıca bkz. Oded, a.g.e., s. 57.

¹²³ Grayson, a.g.m., s. 251.

¹²⁴ Yukarı Dicle bölgesi, Anadolu'ya ulaşan yollar, verimli tarım alanları ve özellikle de Toroslar üzerindeki hammadde yatakları nedeniyle, Asur Devleti için oldukça önemli bir bölge idi. Ancak bu bölgenin konumu, denetimi için büyük çaba harcanmasını gerektirmekteydi. Özellikle, kuzeyde Toroslar'da ve Doğu Anadolu yaylasında yarı göçebe yaşayan kabilelerin kış aylarında güneye inmeleri ve Urartu gibi, Asur'u taklit ederek büyümeye, yıllık seferler yapmaya başlayan bir devletin bu yöndeki girişimleri, bölgenin istikrarsızlaşmasına zemin hazırlamaktaydı. Nitekim, Mitanni egemenliğinin son bulmasının hemen ardından, Orta Asur Dönemi'nde (M.Ö.XIII.-XI.yüzyıllar), Yukarı Dicle bölgesinde kalıcı üsler kurma doğrultusunda adımlar atıldığı görülmektedir. Yeni Asur Devri'nde de bu yönde çaba harcanmıştır. Bkz. Kemalettin Köroğlu, "Yukarı Dicle Bölgesinde Yeni Asur Devleti Sonrasına İlişkin Kültürel Değişimin Tanımlanması: Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönemin İzleri", **Muhibbe Darga Armağanı**, Haz. Aksel Tibet vd., Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008, s. 336.

¹²⁵ Köroğlu, a.g.e., s.155.

uluslar arası güçlerinden biri konumuna çıkarma olanağını tanıyan yolu açmıştır. Aurnasirpal'in krallığından itibaren belgelendirmede belirgin bir artış göze çarpmaktadır ancak bu belgeler, yalnızca meydana çıkarma ve muhafaza etme olanaklarıyla açıklanamaz. Şiddetli savaşları (14'ü kaydedilmiş) ve Kalhu (Kutsal Kitap'ta Kalah, günümüzde Nimrut) şehrindeki yoğun inşaat işlerine harcanan büyük çabayı da yansıtır¹²⁶.

II.Aurnasirpal, savaşçılığı, planlı genişlemeyi, devlet adamı yetenekleriyle birleştirmiştir. Krallık tahtıyla birlikte Ortadoğu'nun en nitelikli ordusunu da devralmıştır. Süvariler, savaş arabası birlikleri, mızrak birlikleri, ok yay birlikleri, koçbaşları taşıyanlar ayrı ayrı birliklerde örgütlenmiş ve eski savaşların deneyiminden geçmiş komutanların emrine verilmişlerdi. Aurnasirpal, zulümde de, kendisinden önceki Asur egemenlerini geçiyordu. Kazandığı savaşlardan sonra yaptığı konuşmalardan, günümüze kalan yazıtlara geçmiş olanlarının bazıları bu kral hakkında bilgi verebilir:

*"Kent kapısının karşısına bir sütun yerleştirttim ve bütün elebaşların derisini yüzdürttüm...Sütunu derileri ile kaplattım...Kimini sütuna çaktırttım, kimini de kazığa geçirttim....Ve komutanlarının kol ve bacaklarını kestirttim. Tutsak alınanların çoğunu yaktırttım...Kiminin ellerini, parmaklarını kestirttim, kiminin gözlerini oyurdum. Genç kızları ve delikanlıları canlı canlı yaktırdım..."*¹²⁷.

II. Aurnasirpal ile birlikte Yeni Asur Devri'nde daha düzenli ve planlı bir yayılım politikası izlendiği görülür¹²⁸. Aurnasirpal, ele geçirdiği merkezleri kendine bağlamış, bir kısmını garnizon, karakol gibi savunma amacı

¹²⁶ Kuhrt, a.g.e., s. 137; Aurnasirpal, tahta çıktıktan sonra başkentini Kalhu şehrine taşımıştır. Asur tarihinde tahta yeni geçen kralın yeni bir başkent kurması sıkça görülen bir olaydır. Bunun tam olarak nedeni bilinmemektedir. Ancak kurulan yeni başkentler, Asur kentinden daha kuzeydedir. Bunun bir açıklaması, Tanrı Asur'a tahıl sağlamak yükümlülüğü olan kralın daha uzak ve verimli tarım alanlarına yönelmek zorunda kalması kadar, Asur ve çevresinin doğal maden yataklarından yoksun oluşu da olabilir. Bkz. Kühne, a.g.m.,s. 69 vd.

¹²⁷ Sever, a.g.e.,s. 82.

¹²⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 155.

doğrultusunda düzenlerken bir kısmını ise tarımsal merkez, köy- kasaba gibi birimlerden oluşan merkezlere ayırmıştır¹²⁹.

Asurnasirpal, selefleri döneminde başlatılan, doğu, kuzey ve batı seferlerine öncelik vermiş, yalnızca güvenliği sağlamakla kalmamış, imparatorluğa yeni topraklar da eklemiştir. Nairi devletleri, Aramiler, özellikle Damaskus şehri ve Akdeniz'deki vassal devletler üzerine seferler düzenlemiştir¹³⁰.

II.Asurnasirpal, iktidarda kaldığı 25 yıl boyunca kayıtlara geçen 14 sefer yapmıştır¹³¹. Bu seferleri adeta gün be gün anlatan yıllıkların sonuç bölümleri dikkate alınırsa, esas amacın, ülkenin merkezinde büyüyen ve kalabalıklaşan kentlerin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak olduğu sezilebilir. Ülkenin batısında Aramiler yine hedeflerden en önemlisiydi. Daha önce belirttiğimiz gibi, Asur'un baskısına rağmen, bu dönemde Aramiler, pek çok Geç-Hitit kent devlet merkezi de dâhil olmak üzere, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgesine egemen olan yerel krallıklar konumundaydılar. Ancak Asur Devleti gücünü bu bölgenin ötesine, batıda Akdeniz kıyılarına kadar yaymak istiyordu¹³².

II. Asurnasirpal batıdaki sorunlarla uğraşmaya başlamadan önce doğu ve güneydoğu yönünde, Diyala bölgesine üç sefer gerçekleştirdi¹³³. Ülkesinin geleceğinin “batı sınırlarını” güvence altına alınmasıyla sağlanacağını iyi bildiği için, gücünün büyük bölümünü buraya yönlendirdi. Asur orduları, M.Ö. 882, 879 ve 866 yıllarında üç kez Güneydoğu Anadolu ve Yukarı Dicle

¹²⁹ Parker, a.g.e.,s. 250.

¹³⁰ Pallis, a.g.e., s. 622; Chavalas, a.g.e.,s. 285.

¹³¹ Chavalas, a.g.e.,s. 285; Grayson, a.g.m.,s. 254; Köroğlu, a.g.e., s. 157.

¹³² Köroğlu, a.g.e., s. 157.

¹³³ Doğu'da, Zagroslar'da Diyala'nın yakınındaki Zamua'ya karşı, M.Ö. 881'de 2 kez, M.Ö. 880'de 1 kez olmak üzere 3 sefer düzenlenmiştir. Bu seferler sırasında, Ninive'nin 60 km. güneydoğusundaki Kalizi şehri, ordunun toplandığı ve sefere çıktığı bir yer olarak kullanıldı. İlk iki sefer, isyan eden Dagara şehrinin kabile reisi Nur-Adad'a karşı düzenlendi. Asur kralı, Nur-Adad'nın şehir ve garnizonlarını yağmaladı ve ele geçirdi. M.Ö.880 yılında Zamua'yı ele geçirdi ve bölgeyi haraca bağladı. Karargâh ve tedarik deposu olarak kullanmak üzere Dur-Asur şehrini kurdu. Bkz. Grayson, a.g.m., s. 254.

bölgesinde ilerledi, ilk seferde, Nairi ülkelerinin güney sınırını oluşturan bölgedeki Tuşhan'da¹³⁴ bir eyalet merkezi kuruldu. Böylece hem Toroslar'ı aşip kuzeye, Anadolu'ya ulaşan yollar üzerinde güçlü bir merkez oluşturulmuş, hem de Amedi (Diyarbakır) kenti çevresini kontrol eden Arami Bit-Zamani kabilesinin etkinliği azaltılmıştı¹³⁵. Bu seferlerin kayıtlarında bölgede bulunan bütün Nairi krallarından vergi alındığı belirtilir¹³⁶. Asur kralının bölgeye gelişi ve saray inşâsı, Kurkh Monoliti'nde şu şekilde anlatılır:

"Kaşiyari Dağı'nı geçtikten sonra ikinci kez Nairi ülkelerine girdim. Sigişu kentinde kamp kurdum ve geceyi geçirdim. Sigişu kentinden hareketle Tupusu oğlu Lapturu'nun güçlendirilmiş kenti Madara'ya yaklaştım. Kent iyice güçlendirilmiş dört duvarla çevrilmişti. Kenti kuşattım. Güçlü silahlarımın görünüşünden korkuya kapıldılar ve onlardan mallarını mülklerini ve hizmetim için oğullarını aldım. Vergi ve haraç vermeleri koşuluyla hayatlarını bağışladım. Kenti yaktım, yıktım ve harabeye çevirdim.

Madara kentinden hareketle Tuşhan kentine girdim. Tuşhan'da bir saray kurdum. Tuşhan'da Nirdun ülkesinden vergi ve haraç olarak atlar, katırlar, kazanlar, ayna, öküz, koyun ve şarap aldım. Tupusu oğlu Lapturu'nun yönettiği, Kaşiyari Dağı üzerindeki iyi tahkim edilmiş 60 kenti yıktım, yaktım, harabeye çevirdim.

...Benden önce gelen Asur kralı prens Salmanassar'ın Nairi ülkeleri sınırında yaptırdığı garnizonlar olan Sinabu ve Tidu kentleri¹³⁷ Aramiler

¹³⁴ Tuşhan'ın Diyarbakır sınırları içerisinde bulunan Üçtepe olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Bkz. Kemalettin Köroğlu, *Üçtepe I, Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası*, Ankara, TTK, 1998, s.10; Ancak Tuşhan'ın Ziyarettepe olduğunu ileri süren araştırmacılar da mevcuttur. Bkz. Kessler, a.g.e.,s.119; Radner-Schachner, a.g.e., s.733.

¹³⁵ Köroğlu, a.g.e., s. 157.

¹³⁶ Asur kralı, Nairi ülkesine yaptığı bir sefer sonucunda, 300 talent demir aldığını yazmaktadır. Bkz. Belli, a.g.m.,s. 312. Kuzey bölgelere, Habhu, Nairi ve sonra Urartu üzerine yapılan seferler için bkz. Grayson, a.g.m., s. 254.

¹³⁷ Bu kentler, Yukarı Dicle bölgesinde bulunmaktadır. Sinabu kenti, Yukarı Dicle bölgesindeki Pornak (Murattası)'a lokalize edilmektedir. Bkz. Kessler, a.g.e.,s. 79 vd. Prof. Dr.Kemalettin Köroğlu

tarafından zorla ele geçirilmişlerdi; ben tekrar elde ettim. Nairi ülkesinde Asur kalelerini ellerinde tutan Asurlular -ki bunlar Arami ülkesine tabi kılınmışlardı-onların kentlerini ve yerleşim alanlarını ele geçirdim ve huzur içinde oturulur kıldım. Bit-Zamanili Amme-baal'a ait olan Ahlamu Aramilerinden¹³⁸ 1500 kişiyi yerlerinden aldım ve Asur'a götürdüm. Nairi ülkelerinin hasadını topladım ve ülkemin geçimi için Tuşhan, Damdammusa, Sinabu ve Tidu kentlerinde depoladım" ¹³⁹.

"Iyyar ayının 8'inde, Kalhu'dan yola çıktım. Dicle Nehri'ni geçtikten sonra, Hatti memleketindeki Kargamış şehrine seyahat ettim. Bit-Bahiani'ye yaklaştım. Bahiani kralından haraç olarak at/savaş arabaları, atlar, gümüş, altın, bakır, bronz eşyalar ve bronz kaplar aldım. Bahiani kralından süvari, piyade ve at/savaş arabaları aldım.

Bahiani'den yola çıktım. Azallu memleketine yaklaştım. Adad-ime'nin haracını aldım: at arabaları, atlar, öküzler, koyunlar, altın, gümüş, bakır, bronz eşyalar....Piyade, süvari ve savaş arabaları...

da Pornak'ta ele geçirilen Yeni Asur Devri buluntularına dayanarak bu iddianın doğru olabileceğini kabul etmektedir. Yine Köroğlu, sık sık yapılan Ta'idu-Tidu eşleştirmesinin tutarlı olmadığını, Ta'idu'nun Yukarı Habur bölgesinde aranması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Köroğlu, a.g.e.,s. 19-20; Metindeki ifadelerden Sinabu ve Tidu şehirlerinin Tuşhan gibi, Orta Asur döneminde kurulmuş olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yıldırım, a.g.t.,s. 39'da ise Tidu-Ta'idu eşleştirmesi yapılmış olup, Diyarbakır-Bismil yakınlarındaki Üçtepe'ye lokalize edilmiştir.

¹³⁸ Aramiler'in Prehistorik Dönemleri etno-lingüistik açıdan farklı olmayan "*Ahlamu ve Sutu*" Batı Sami yarı-göçebe halkların öncüsü gibidir. Bu halklar, J.-R.Kupper'e göre Aramiler'in atasıdır. Bu bilim adamının bilimsel dayanağı daha erken dönem olan I.Tiglat Pileser ve onun dördüncü krallık yılındaki (M.Ö. 1111) yazıtlar içinde yer alan *Ahlamu Aramaya* (yarı-göçebe Aramiler) ibaresidir. Benzer bir kullanım Tiglat-Pileser'in oğlu olan Asur-belkale Dönemi'nde (M.Ö. 1074-1057) de mevcuttur. Daha sonra ise bu kullanım, II.Adad Nirari'nin krallığı (M.Ö. 911-891) döneminde görülür.J.A. Brinkman'a göre ise M.Ö. I. binyıl boyunca çeşitli metinlerde geçen Ahlamu deyimi Arami kelimesiyle eş anlamlıdır. Ancak iki metinde de Ahlamu kelimesi, herhangi yarı-göçebe bir Sami grubu temsil etmektedir. Bkz. Ona, a.g.t.,s. 27.

¹³⁹ Grayson, RIMA-2, s.209-211; **ARAB, I, no. 461-466** vd.; Bu olayların anlatıldığı yazıt, başarıların bir kanıtı olarak Tuşhan'da diktirilmiş ve 1863 yılında da eski Kurkh köyünde bulunarak halen sergilendiği İngiltere-British Museum'a taşınmıştır. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s. 158.

Azallu memleketinden yola çıktım. Bit-Adini'ye yaklaştım¹⁴⁰. Adini kralı Ahunu'dan haraç olarak gümüş, altın, bakır, bronz eşyalar, bronz kaplar, fildişi eşyalar¹⁴¹, öküzler ve koyunlar...piyade, süvari ve savaş arabaları....aldım.

Aynı zamanda Til-Abnili Habinu'dan 4 mina gümüş ve 400 koyun aldım. Ayrıca onun üzerine yıllık haraç olarak 10 mina gümüş koydum.

Bit-Adini memleketinden yola çıktım ve şişirilmiş keçi postlarıyla Fırat'ı geçtim. Kargamış'a yaklaştım. Hatti memleketinin kralı Sangara'dan bağlılık göstergesi olarak altın, gümüş, bronz eşyalar, filler, yetişkin 200 kız aldım...Savaş arabaları, piyade ve süvariler aldım. Tüm krallar bana geldi ve haraçlarını teslim ettiler.

Kargamış'tan Patinu'ya geçtim ve kralı Lubarna'dan haraç aldım.....Amurru memleketine geçtim ve silahlarımı büyük denizde yıkadım¹⁴².

Deniz kıyısı ülkelerinden, yani Tir, Sidon, Biblos, Mahallatu, Maizu, Kaizu, Amurru ve Arpad şehirlerinden altın, gümüş, bronz, bakır eşyalar, dişi maymunlar aldım. Sonra Amanoslar'a geçtim. Buradan sedir ağaçları budadım¹⁴³.

Aurnasirpal kendisine karşı sadakâtsizlik gösterenlere karşı acımasızca bir politika izlemiştir. Tüm bir şehri yerle bir ettiği gibi, şehir halkını da toplu olarak, zalimce cezalandırmıştır. Anallarında kesik başlardan

¹⁴⁰ Söz konusu seferler sonunda Bit-Adini'nin müstahkem şehri Kaprabu ele geçirilerek, Asur ordularının gelecekte yapacağı seferler için önemli bir üs elde edilmiştir. Bkz. Grayson, a.g.m.,s. 255.

¹⁴¹ Chavalas, a.g.e.,s. 287.

¹⁴² Roux, a.g.e.,s. 262; Chavalas, a.g.e.,s. 288; Özgen, a.g.m.,s. 55. Büyük deniz "Tāmtu rabītu" ile Akdeniz kast edilmektedir. Bkz. Michael Porter, **Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period**, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 2001.

¹⁴³ Chavalas, a.g.e.,s. 289.

yığınlar oluşturduğundan, kazığa oturtulan, derileri yüzülen, canlı canlı yakılan insanlardan ve düşmanlarının kanıyla heryeri kırmızıya boyadığından sıkça bahsetmektedir¹⁴⁴. Asurnasirpal'in bu zalimliği, bilinçli bir politika olarak yürüttüğü iddia edilmektedir. Kral, kendi çıkarını gözetmek ve kendini korumak için böyle bilinçli bir politika izlemiştir. Onun bu politikası, kendisinden sonra gelen krallar tarafından da takip edilmiştir¹⁴⁵.

Asurnasirpal analarında savaş ve yağmadan bahseder: *“Ben onların ellerini kestim, onları ateşte yaktım, kazığa oturttum, şehri harap ve yok ettim”* ifadeleri tamamen muhtemel isyanların önüne geçmek için izlenen bir yoldu¹⁴⁶.

Asurnasirpal Tuşhan'ı¹⁴⁷ ele geçirmiş ve burada bir saray yaptırmıştır. Bunu şöyle anlatır:

*“ Tuşhan'ı yeniden aldım ve onun yaşlı duvarını yıkıp yeniden duvar inşâ ettim. Kraliyetim için bir saray yaptım. Bir anıt taşı yazdım ve duvarına yerleştirdim... Daha önce benden kaçmış olan Nirbe'nin adamlarını yerleştirdim...Onları haraca bağladım...”*¹⁴⁸.

II.Asurnasirpal'in kuzeye yönelik seferlerinin amacı bölgede *“huzuru sağlamaktı”* ve bunu da büyük ölçüde başarmıştır¹⁴⁹. Stratejik konumda olan Bit-Zamani devleti iki ayaklanmanın ardından harabeye çevrilmişti: İlkinde

¹⁴⁴ Roux, a.g.e.,s. 263.

¹⁴⁵ Chavalas, a.g.e.,s. 286.

¹⁴⁶ A. T. Olmstead, “Assyrian Government of Dependencies”, **The American Political Science Review**, Vol. 12, No. 1, 1918, s. 66.

¹⁴⁷ Tuşhan yani Ziyaret Tepe, Geç Asur çivi yazılı tabletler için önemli bir arşiv niteliğindedir. Asur İmparatorluğu'na, M.Ö. 620-610 yıllarına tarihlenen toplam 21 tam veya yarım tablet bulunmaktadır. Ankara'daki Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile tabletler Londra'daki British Museum tarafından onaylanan çivi yazılı tabletlerin korunmasına ilişkin prosedürlere bağlı kalınarak Diyarbakır'da pişirilmiştir. Arşivler buranın Asur İmparatorluğu'na ait vergi toplama merkezi veya tahıl depolama istasyonu olduğunu göstermektedir. Çoğu yazılı metin, tahılların dağıtımı ve şehirdeki kişilerle yapılan kontrat ve kişilerin borçlarıyla ilgilidir. Bkz. Yıldırım, a.g.t.,s. 33.

¹⁴⁸ **ARAB,I, no.462**; Olmstead, a.g.m.,s. 67.

¹⁴⁹ Kuhrt, a.g.e., s. 137.

Asur'un antlaşma ortağı Amme-baal öldürülünce, onun katillerinin peşine düşmek Asurnasirpal'in müdahalede bulunma gerekçesi oldu. Asur hâkimiyeti Asurlu sömürgecilerin tam da Amedi'ye (Bit-Zamani'nin merkezi, bugünkü Diyarbakır yakınları), oradan da Orta Anadolu'ya giden yolda bulunan Tuşhan'a¹⁵⁰ yerleştirilmesiyle pekişti.

Asurnasirpal, Tuşhan'ı kalelerle çevirip içine bir de saray yaptırarak oradaki varlığını sağlam temellere oturttu, şehre dikilen kralın heykeline kuzeydeki zaferleri kazındı, surlara da kraliyet steli dikildi. Asur'un tam kuzeyinde yer alan dağlık kasaba Habhu'nun adı "Asurnasirpal Şehri" (Al-Asur-nasir-apli) olarak değiştirilerek Asur'un tam kontrolü perçinlendi. Bu yoğun askerî çabaların etkisi büyüktü: Güney Anadolu, Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki küçük ama varlıklı komşu devletlerin çoğu iyi niyetlerini belirtmek için ona değerli armağanlar göndererek savaşçı kralı kutlarken, Asurnasirpal'in krallığının geri kalan yıllarında kuzeyden Asur'a malzeme ve insan gücü yağdı. Doğuda da arka arkaya askerî harekâtlar sürüyordu, Asur şehri Kilizi'den başlamak üzere Zagros'un eteklerinin yayıldığı geniş topraklar Asur hâkimiyetine alındı, Dur Asur'da (Asur Kalesi) yerel bir karargâh ve ikmal merkezi kuruldu. Güneyde Babil ve Orta Fırat bölgesinde de Bit-Adini, Suhu ve Lake beyliklerini ayaklanmaya kışkırtıyordu. Kazançlı ticarî çıkarlar bu komşuların hepsini birbirine bağlıyordu. Asurnasirpal, Lake ve Suhu'daki ayaklanmaları acımasızca bastırdı ama saldırılarını Bit-Adini'ye yoğunlaştırırken Asur'un en büyük müttefiki Babil ile doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçındı. Kısmen bu yöredeki başarılarının, kuzey ve doğuda ses getiren zaferlerinin karşılığında Asurnasirpal Fırat'ı geçtiği zaman sevinçle, saygı ve dostluk göstergesi armağanlarla karşılandı. Kuzey Suriye devletlerinin emrinde olan olağanüstü hammadde, lüks mâmul eşya ve egzotik mal zenginliği kraliyete verilen armağanların listesinde açıkça

¹⁵⁰ Dicle Nehri kıyısında, Diyarbakır il sınırları içinde yer alan Tuhşan/Ziyaret Tepe, 2001 yılından itibaren Dr. John MacGinnis (Cambridge University) tarafından araştırılmaktadır. Ele geçen tabletler ve içerikleri için bkz. Yıldırım, a.g.t.,s. 32 vd.

görülmektedir; bu liste yeni Kalhu şehrindeki Ninurta tapınağında gün ışığına çıkarılan Asumnasirpal'in uzun yıllıklarında yer almaktadır¹⁵¹ :

“Hatti ülkesinin (Kargamış) kralı Sangara’dan aldığım armağanlar: 20 ölçü gümüş, 1 altın yüzük, 1 altın bilezik, 100 ölçü tunç, 250 ölçü demir, tunç (fıçılar), tunç kovalar, tunç küvetleri bir tunç fırın; sarayından ağırlığı belli olmayan pek çok süs eşyası, şimşir ağacından yataklar, şimşir ağacından tahtlar, fildişi süslü şimşir ağacından tabaklar, 200 ergenlik çağında kız, rengarenk işli keten urbalar, mor yün, kızıl-mor yün, gişnugallu-kaymaktaşı, fil dişleri, parlak (altın) bir savaş arabası, altın kakmalı bir oturak, kraliyete yaraşır nesneler.” Pattina kıyı devletinden (Aşağı Asi Nehri) de benzer armağanlar alınmıştı. Asumnasirpal, burada ve başka yerlerde Asurlular'ın askerî yardım taleplerini kabul etmeye hazır olduklarını gösteren devletlerden asker de aldığını belirtir. Asumnasirpal, Pattina'nın Aribua kentine Asur ordusunun levâzım deposu olarak kullanılmak üzere el koymuş, buraya Asurlu kolonicileri yerleştirmişti. Hem burada hem de kuzey seferleri bağlamında sözü edilen bir diğer ilginç olgu da, yerel bir bey kızının eksiksiz çeyiziyle birlikte krala armağan edilmesidir¹⁵². Bu durum, Asur ile küçük çaplı devletler arasındaki ilişkinin evliliklerle perçinlenmiş olabileceğini akla getirir. Eğer öyleyse, bu bey kızlarının Asur sarayındaki kral eşleri ve cariyeleri arasında nasıl bir konumda oldukları bilinmemektedir. Fakat bütün alışverişlerde önemli olan nokta, Asur ile küçük komşuları arasındaki ilişkilere saldırganlık, yıkım ve talanın her zaman damgasını vurmamasıdır-kraliyet yazıtlarında kullanılan söylem özenle irdelenirse, birkaç devletin karşılıklı kâr getiren ilişkiler kurmaya, böylelikle değerli armağanlar, askerî yardım, belki evlilik yoluyla kendilerini Asur sarayına bağlayarak Asur'un büyüyen ihtişamından ve gücünden pay almaya can attıkları ortaya çıkar. İşte Asumnasirpal'in güneyde Pattina'dan Asi nehri boyunca Lübnan'a kadar ilerlemesi bu şekilde gerçekleşmişti. Oraya vardığında silahlarını törenle

¹⁵¹ Kuhrt, a.g.e., s. 138; Kalhu'da Ninurta tapınağının duvarlarını ve zeminini süsleyen Kalhu yazıtı, Asur tarihinin bilinen en uzun kralî yazıtıdır. Bkz. Köroğlu, a.g.e.,s. dipnot 32.

¹⁵² Kuhrt, a.g.e., s. 139.

Akdeniz sularında yıkadı, kurbanlar keserek Fenike şehirlerinden gelen armağanları kabul etti. Ülkesine dönmeden önce tapınak yapımı projelerinde kullanmak üzere ağaçları kesti, Amanos Dağı'na bir de stel dikti. Her şeye rağmen Levant devletleriyle Asur arasındaki ilişkiler her zaman eşitsizliğini korumuştur: Asur'un askerî gücü ve sert yöntemleri tehdit olmayı hep sürdürdü, Asurnasirpal işbirliğine yanaşmayanlara karşı bunları her an uygulamaya hazırı¹⁵³.

Asur belgelerinde, Kilikya'nın¹⁵⁴ Que ve Hilakku olmak üzere iki bölüme ayrıldığı görülmektedir. M.Ö. XV. yüzyıl Mısır kaynaklarında Qedi/Kedi olarak geçen Ovalık Kilikya, Asur kaynaklarında Que olarak adlandırılıyordu. Başkentinin Adana olduğu anlaşılan Que'nin sınırlarının Amanoslar'a ve Antitoroslar'ın ilk uzantılarına kadar yayıldığı, gerek yerli yazıtlardan ve gerekse Asur kaynaklarından açıkça anlaşılmaktadır. Çeşitli bakımlardan önemli özelliklere sahip olan Kilikya'nın, Asurlular'ın da dikkatlerinden kaçmadığı anlaşılmaktadır. Asur kralları, özellikle M.Ö. I. binyıl başlarında, Anadolu'nun güneybatısına ulaşmak ve bölgenin zengin ormanlarından faydalanmak için seferler düzenlemişlerdir. II. Asurnasirpal'in buraya düzenlediği bir seferden sonra, Amanos dağlarına zaferini simgeleyen bir stel diktirmesi, bölgenin Asur için öneminin kanıtı olarak düşünülmelidir.

Asurlular, M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren, Que'ye sızmaya başlamışlardır. Que'nin vassal krallık statüsünde olduğu M.Ö. VIII. yüzyıl başlarına kadar Asur için temel amaç, burada Asur kontrolünü sağlamak olmuştur. Bu kontrol ise Asur askerî gücü ve yerel liderlerin ortak çalışmaları sonucu

¹⁵³ Kuhrt, a.g.e., s. 140.

¹⁵⁴ Kilikya'nın jeopolitik konumu, bu bölgede Asur hâkimiyetini zorunlu kılmış görünmektedir. Öyle ki, Kuzey Suriye ile Kilikya arasındaki ana yolları birleştiren Amanos geçitleri büyük önem taşımakta idi. Asurlular için, Kuzey Suriye'nin kontrolü, Kilikya'yı elde tutmayı gerektiriyordu. Frigler'e ve Urartululara karşı, Toros dağlarının ekonomik kaynaklarının emniyeti bakımından en önemli dayanak noktasını yine bu bölge oluşturuyordu. Gerçekten de, gümüş ve daha da önemlisi demir, Asur imparatorluğunun askerî kurumları için hayati önem taşıyan madenlerdi. Bu madenlerin ikisi de Kilikya Torosları'nda bulunmakta idi. Ayrıca, Kilikya'nın Akdeniz'e olan sahil konumu da buraya ticarî açıdan uluslar arası bir önem kazandırmaktaydı. Bkz. Mehmet Kurt, "M.Ö.I.Binyıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi", **Belleten**, LXX/257, Ankara, TTK, 2006, s.20-21.

gerçekleştirilmiştir. Muhtemelen, yerel güçlerin sık sık çıkarmış oldukları isyanların etkisiyle, M.Ö. 713-663 yılları arasında, bölgenin bir Asur eyaleti haline getirildiği görülmektedir¹⁵⁵.

II. Aurnasirpal'in hükümranlığı ile Asur İmparatorluğu'nun yüksek bir noktaya taşındığı anlaşılmaktadır ki, bu nedenle o, Asur İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu kabul edilmektedir. Asur tahtına geçtiğinde, Erbil'in doğusundan, Ninive'nin kuzeybatısına kadar uzanan bölgede güç gösterilerine başladı. Bit-Adini problemi ile karşılaştığında, Ninive'nin kuzeybatısı ile Dicle'nin batısındaki araziye, Katmuhi'ye kadar ulaşmıştı. Bu sırada Fırat kavisindeki Kargamış'ta vassal statüde bulunan Bit-Adini devleti, bağımsızlık iddiasında bulundu, büyük bir destek buldu ve aynı zamanda diplomatik bir başarı kazandı. Habur nehrinin, Fırat'a katıldığı alanda büyük bir şehirde, onun destekçisi Asur yöneticisini öldürdü ve kral olarak Bit-Adini'den bir adayı yerleştirdi. Bunun üzerine II. Aurnasirpal hemen harekete geçti. Habur'un aşağısında güneye doğru yürüdü, nehir boyunca vassal şehirlerin biatını sağladı, asi kaleyi ele geçirdi, bütün karşıtlığı kuvvetle yok etti ve şehre yeniden bir Asurlu yöneticiyi yerleştirdi. İsyan eden bu şehirden bol miktarda ganimet ele geçirildi ve Asur kralı bu şehrin zenginliğini *"cennetteki yıldızlar gibi çok ve sayılamayacak ölçüde"* olduğunu söylemektedir. Kral yine de ana kategorileri listeler. Bunlar arasında savaş arabaları ve atlar başta gelenlerdi. Böylece Aramiler bir ölçüde kontrol altına alındı¹⁵⁶.

Mezopotamya'daki Aramiler'in, artık yarı-göçebe ve ticarette söz sahibi olmayan gruplar değil, askerî organizasyonları ile tam olarak gelişmiş kararlı devletler konumuna ulaştıkları anlaşılmaktadır. Aurnasirpal, Habur bölgesine yöneldiğinde Katmuhi'ye ulaşmıştı ki burası, Tur-Abdin (Kaşiyari)

¹⁵⁵ Kurt, a.g.e., s. 4.

¹⁵⁶ Saggs, a.g.e., s. 72; Eva Cancik-Kirschbaum, **Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)**, Çev. Aslı Yarbaş, İzmir, İlya İzmir Yayınevi, 2004, s. 76; David Oates, **Studies in the Ancient History of Northern Iraq**, London, 1968, s.56.

platosu ile Dicle'nin kuzey kısımlarına açılan bir kapı niteliğindeydi. Kral bu nedenle dikkatini bu bölgeye çevirdi. İlk Asur kralları bu bölgeyi, Kaşiyari'yi fethettiklerini söylemelerine rağmen, bu aslında gerçekleşmedi ve bölgedeki Asur etkisi hep geçici oldu. Bölgedeki vassal yönetici isyan ettiği ve Asur garnizonuna saldırdığı zaman, Asur kralı harekete geçti ve öldürme, yağma, yaralama, kör etme, yakıp yıkma faaliyetlerinde bulundu. Bölgedeki diğer küçük krallıklar da boyun eğdiler. Nairi olarak bilinen Dicle'nin kuzeyindeki bölgeye harekâttan sonra, Dicle üzerindeki eski bir şehri, Tuşhan'ı yeniden inşâ etti ve burayı Kaşiyari ve Nairi'ye karşı yapılan seferlerde askerî bir üs olarak kullandı. Ancak burası askerî bir üstten ziyade daha çok tahıl deposu olarak kullanılmıştır. Asurnasirpal, kuzey ve batı sınırları boyunca güçlü bir savunma hattı ve sonraki harekâtları için bir güvenlik halkası oluşturmuş oldu.

Asurnasirpal, başşehri Asur daha güneyde olmasına rağmen, ilk askerî seferlerinin temel başlangıç noktası olarak Asur'dan ziyade Erbil veya Ninive şehirlerini kullanmıştır. Açıkça, imparatorluğun ihtiyaçları kuzeyde bir başkenti gerekli kılmıştır. Asurnasirpal, Tuşhan gibi şehirlerin değerini kavramıştı (Tuşhan bu tür şehirlerden sadece birtanesi idi), bu şehirler askerî harekâtların başlatıldığı, yiyeceklerin depolandığı, idare merkezleri olarak kullanıldı ve bu eski büyük şehir ayrıca kült merkezi ve bir ticaret şehri idi. Asur kralı, yeni bir şehir inşâ etti: Kalhu¹⁵⁷. Bu bölge, sadece kuzeyde olduğu için önem arz etmiyordu, ayrıca Yukarı Zab'ın Dicle'ye katıldığı bölgede uzanıyordu. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden insanlar bu bölgeye yerleştirildi ve meyve bahçelerini ekip biçtiler. Şimdi, Asurnasirpal'in askerî stratejisine dönebiliriz. Batıda alınması gereken pek çok önlem vardı. Kral, Habur'a ulaştı ve nehir boyunca Fırat'a doğru yürüyüşe geçti. Babil sınırına geldi ve bir Babil şehrini ele geçirdi. Kral şöyle demektedir:

¹⁵⁷ Saggs, a.g.e., s. 72-73.

“Hâkimiyetimin korkusu Karduniaş (Babil)’a kadar ulaştı ve silahlarım Kalde’yi (Güney Babil) ezdi”. Sınır bölgesinde meydana gelen bir isyan çabucak bastırıldı. Asurnasirpal’in sınır bölgesinde daha fazla korkması için bir neden yoktu ve onun planladığı gibi, bütün potansiyel Babil karşıtlığı yok edilmişti¹⁵⁸.

1.5.III.Salmanassar (M.Ö.858-824)’ın Anadolu Politikası

Asur’un M.Ö.IX. ve VIII.yüzyıldaki gelişmesine damgasını vuran olay, Asur krallarının devam eden genişleme çabasıydı. Düzenli olarak sürdürülen askerî seferleri, Suriye’nin kuzeybatı bölgesindeki çeşitli kabilelerle-İsrail de dâhil -ve Fenikeli liman şehriyle yapılan savaşlar belirlemiştir. Fırat bölgesi artık bir sınır bölgesi olmaktan çıkmıştı ve artık bir köprü vazifesi görüyordu. Asurlular tekrar tekrar Akdeniz’e doğru ilerleyip Suriye-Filistin bölgesindeki çok sayıdaki küçük ve büyük devlet yapılarını bağımlı kılıyorlardı. Fakat hükmedilmesi gereken bu çok geniş bölgeden ve bağımlı kılınan toplumların fazla olmasından dolayı yeni kazanılmış arazinin sürekli kontrol edilmesi zorlaşmaktaydı. Fethedilen ile fetheden arasında çok sayıda ve her biri hususi olan bağımlılık ilişkileri oluşmaktaydı. Bazı bölgeler tamamen Asurlulaştırılmıştı, bazıları haraca bağlanmış vassal bölgeler olmuştu, bazıları ile ise karşılıklı anlaşmaların yapılmasıyla yetiniliyordu¹⁵⁹.

Asurnasirpal’in oğlu ve halefi III.Salmanassar, babasının göz kamaştırıcı başarılarının izinden gitmek ve pekiştirmek gibi zor bir görevi yerine getirmekle yükümlüydü ve bunu başarabilmek için büyük bir askerî çaba göstermek zorunda kalmıştır¹⁶⁰. Asur'un eyalet sistemine dâhil ettiği bölgenin sınırları batıda Fırat Nehri’ne, kuzeyde Toroslar’a kadar uzayan bir alanı kapsamaktaydı. Yağma ve sindirme seferleri ise, planlı olarak kurulan

¹⁵⁸ Saggs, a.g.e., s. 74.

¹⁵⁹ Kirschbaum, a.g.e.,s. 77.

¹⁶⁰ Kuhrt, a.g.e., s. 142.

üsler, yerel krallıklardan sağlanan destek ve ordunun yeniden yapılanmasıyla sınırlardan oldukça uzak bölgelere ulaşabiliyordu. Bu amaçla belirlenen yeni hedefler arasında Doğu Akdeniz kıyılarından daha ötelere, batıda Çukurova ve Orta Anadolu; kuzeyde ise Toroslar'ın ötesinde gelişmeye başlayan Urartu Devleti de vardı¹⁶¹.

1.5.1. Amanos ve Toroslar'ın Ötesi: Urartulular Üzerine Seferler

III.Salmanassar da kuzeye yönelmiştir ki, bu yönelişte ekonomik faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Asur kralı, demir¹⁶² kaynakları açısından zengin olan ve Kilikya'yı da bu mânâda kontrol eden Amanoslar'a yönelmiştir¹⁶³. Dolayısıyla stratejik olarak Salmanassar'ın en büyük başarısı, kuzey-batı yönünde, özellikle merkezî Anadolu ve Kilikya ile Toroslar'ın ötesine Asur egemenliğini yayması olmuştur, denilebilir. Böylece Asur'un ekonomik bağlantıları önemli ölçüde genişlemiş oldu. Güneyde ise Babil'deki durumunu dengelemek için Babil'in kısa bir istilasını üstlenmek zorunda kaldı ki, asıl problem Güney Babil'deki Kalde kabileleri idi. Kuzeydoğu'da ise, uzun vadeli stratejik öneme sahip yeni gelişmeler vardı. Doğu Toros'ta insanlar, Van Gölü'nü temel alan güçlü Urartu krallığında birleşmişti. Bu krallık, bir yüzyıldan fazla bir süre Asur'a rakip olacaktı. At yetiştiriciliği ve metal üretiminde önemli bir bölge olan Urartu, ticaret rotalarının kontrolü için Asur'la yarışacaktır. Asur, Toroslar'a doğru, bölgede Nairi ve Habhu olarak bilinen önemsiz bazı prensliklere karşı sefer yapmıştı ancak şimdi, Urartu'nun resmî ordusuna karşı mücadele etmeye başladı ki, Urartu bir dizi kale ile çevrilmişti¹⁶⁴.

¹⁶¹ Köroğlu, a.g.e., s. 160.

¹⁶² Demir, Asur ekonomisi ve özellikle de ordu için silah yapımında kullanılan önemli bir madendir. Asur, bu stratejik madeni dışarıdan ithal etmek zorunda kalıyordu. Bkz. Healy-Bride, a.g.e., s.12. Kilikya, Yakındoğu için başlıca demir kaynağıdır. Ayrıca Kıbrıs ve Yunanistan'la yapılan deniz ticareti için de demir önem arz etmekteydi. Bkz. Saggs, a.g.e., s. 77.

¹⁶³ M.Healy-A.Bride, *The Ancient Assyrians*, United Kingdom, Osprey Publishing, 2000, s.10.

¹⁶⁴ Saggs, a.g.e., s. 77.

III.Salmanassar döneminde de fethedilen bölgelere Asur gücü, ateş ve kılıçla yerleştirilmiş, düşman devletlere karşı acımasız bir politika izlenmiştir. Buna rağmen sefer düzenlenen bölgeler, Asur'a karşı müthiş bir direniş göstermiş, küçük kabileler büyük devletlerle müttefik olmuş ve yeni devletler ortaya çıkmıştır. Örneğin M.Ö.IX.yüzyılın ilk yarısında Urartu¹⁶⁵, etnik bir isim olarak belirmeye başlamıştır¹⁶⁶. Nitekim, Urartu ve Nairi feodal beyliklerinin veya kabilelerinin siyasî birliğinin gerçekleşerek, bir devlet haline gelmesi ancak M.Ö.IX.yüzyılın ortalarında olmuştur. Asur kralı III.Salmanassar (M.Ö.858-824) birkaç defa Kral Aramu'yakarşı savaşmak zorunda kalmıştır¹⁶⁷. Bu dağlık ve güç coğrafi şartlara sahip ülkeyi devamlı olarak hâkimiyet altında tutmak imkânsızdı. Kısa bir süre sonra, Lutipri oğlu kral I. Sardur (M.Ö.840-830) gerçek manada Urartu Devleti'ni kurduğu gibi, başkent Tuşpa'nın, yani bugünkü Van kalesinin de kurucusu olmuştur¹⁶⁸.

Kalenin kuzeybatı eteklerindeki halkın "Madırburcu" dedikleri "Sardurburcu"nın duvarlarındaki taş bloklar üzerindeki kuruluş kitabeleri ile Urartu tarihinin yerli yazılı kaynakları başlamaktadır. Yeni Asur çivi yazısı ve Asur dilinde kaleme alınmış olan bu yazıtlar, Urartulular'ın ilk devirlerde düşmanları Asurlular'la, belki de barış zamanlarında kültürel ilişkilerde bulunduklarını, hatta onlara bağlı kaldıklarını açıklamaktadır¹⁶⁹.

¹⁶⁵ İbrani kaynaklarında, Nuh'un Tufan hikayesinde, Ararat olarak geçen isim, Qumran metinlerinde ise Uurat biçiminde olup, Asur dilinde Urartu demektir. Urartulular ise, kendilerine Biani'li demişlerdir. Urartuca Biane veya Viane'den bugünkü Van isminin çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Afif Erzen, **Doğu Anadolu ve Urartulular**, Ankara, TTK, 1992, s.27.

¹⁶⁶ Boris Piotrovsky, **The Ancient Civilization of Urartu**, London, The Cresset Press, 1969, s. 45; III.Salmanassar döneminde Asur'un kuzey sınırında çok önemli bir hareketlilik göze çarpmaktadır. III.Salmanassar ile birlikte Asur yazılı kaynakları, Uruatri ve Nairi adlı beyliklerinin siyasî ve askerî örgütlenmeleri açısından çok önemli bilgiler verir. Asur kralının yıllıklarında ve Balawat Kapısı olarak bilinen ahşap kapının tunçtan yapılmış bezemeli kaplamalarının üzerinde, Yakınoğlu'da yeni bir krallığın kuruluşu haber verilmektedir. Bkz. Altan Çilingiroğlu, **Urartu Krallığı ve Sanatı**, İzmir, 1998, s. 21 vd.

¹⁶⁷ Grayson, RIMA-3, s. 8-9.

¹⁶⁸ Erzen, a.g.e.,s. 27.

¹⁶⁹ Ancak M.Ö. 820 tarihlerinde Urartu kralları kendi dillerinde yazıtlar kaleme almağa başlamışlardır. Urartulular, yazı sistemi olarak Hurri ve diğer Önasya dillerinde olduğu gibi, çivi yazısını yaygın şekilde kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, Urartulular belki de Geç-Hitit Devletleri'nin etkisi altında geliştirdikleri bir çeşit hiyeroglif yazısını da özellikle gündelik hayatta kullanmışlardır. Madırburç'un 30 ton ağırlığında, muntazam kesilmiş taş blokları Urartulular'ın M.Ö.IX.yüzyılın ilk yarısında taş

Asur kayıtları, Kral Sardur'dan önce Urartu tahtına Aramu isimli bir kralın çıktığını haber vermektedir. Salmanassar'ın da kuzey seferlerinin amacı Urartu krallığını ele geçirmektir¹⁷⁰ ancak batıya boyun eğdirdikten sonra kuzeye yöneldi ve M.Ö.832 ila 827 yılları arasında arka arkaya beş sefer düzenledi. Salmanassar ordularına bizzat önderlik etmiyordu artık; bu görevi en yüksek askerî yetkilisi olan başkomutan Daiian-Asur'a bırakmıştı¹⁷¹. Seferlerde başlıca amaç, ganimet elde etmek ve Urartu'nun askerî tehdidini zayıflatmaktır¹⁷². Bu genç ulus, Asur aleyhinde gelişmekteydi. Asur kralı, Urartu kralı Aramu'nin kraliyet şehri Sugunia'yı ele geçirdi ve Nairi Denizi'nde¹⁷³ silahlarını yıkadı¹⁷⁴.

III.Salmanassar, Urartu kralı Aramu'ya karşı yaptığı seferden şöyle bahsetmektedir:

“O zamanda krallığımın başlangıcında saltanatımın ilk yılında kralî tahtıma merasimle oturduğum zaman, savaş arabalarımı ve ordularımı topladım. Simesi geçitlerine girdim, Ninni'nin kralî şehri Aridi'ye yaklaştım. Şehre hücum ettim ve ele geçirdim. Askerlerinin büyük bir bölümünü öldürdüm. Ganimetlerini taşıdım. Şehrin önüne kesik başlardan oluşan bir piramit diktim. Onların gençlerini ve kızlarını alevler içinde yaktım. Aridi'de otururken Harge'lilerin, Harmase'lilerin, Simese'lilerin, Simere'lilerin,

işçiliğinde ve anıtsal mimarîde erişmiş oldukları yüksek seviyeyi göstererek insanı hayrete düşürmektedir. Bu kitabelerde Lutipri oğlu Kral Sardur, kudretli kral, dünyanın kralı, Nairi ülkesinin kralı, büyük kral unvanlarını kullanarak, bir taraftan yerli etnik geleneğe bağlılığını gösterirken, diğer taraftan Mezopotamya krallarının unvanlarını da benimsemekle, dünya hâkimiyeti iddiasında bulunmakta ve siyasî programını açıklamaktadır. Bkz. Erzen, a.g.e.,s. 27-28.

¹⁷⁰ Grayson, a.g.m., s. 264; Chavalas, a.g.e.,s. 289.

¹⁷¹ Köroğlu, a.g.e.,s. 161; “Saltanatımın 27. yılında savaş arabalarımı ve askerlerimi topladım. Ordu komutanı Daiian-Asur'u ordularımın başına geçirdim ve (onu) Urartu coğrafyasına gönderdim...”. Bkz. ARAB, I, no. 584.

¹⁷² Mieroop, a.g.e., s. 281.

¹⁷³ Van Gölü. Farklı görüş için bkz. Salvini, a.g.e.,s. 37. Burada kast edilen gölün Urmiye Gölü olduğunu iddia etmektedir. Yine Mirjo Salvini, “Some Historic-Geographical Problems Concerning Assyria and Urartu”, *Neo-Assyrian Geography*, (ed.) Mario Liverani, Roma, 1995, s.45 vd.da kast edilen gölün Van Gölü değil, Urmiye Gölü olması hususunda detaylı bilgi bulunmaktadır.

¹⁷⁴ Grayson, a.g.m., s. 264; Chavalas, a.g.e.,s. 289; ARAB, I, no. 598.

Sirese'lilerin, Ulmane'lilerin, at, sığır, koyun ve şaraptan oluşan haraçlarını aldım. Aridi'den yola çıktım. Engebeli yolları, zirveleri demir bir hançerin bıçağı gibi, gökyüzünü delen sarp dağları bronz ve bakır kazmalarla açıp geçtim. Arabaları ve askerleri buralardan geçirdim. Hubuškia'ya yaklaştım. Hubuškia'yı civarındaki 100 şehir ile birlikte yaktım. Nairi ülkesinin kralı Kakia ve ordularından arta kalanlar benim korkunç silahlarımın vahşetinden korktular ve yüksek dağlara çıktılar. Onların arkasından dağa tırmandım, dağların ortasında şiddetli bir savaşa tutuştum. Onların üzerine kesin bir darbe indirdim. Dağlardan savaş arabalarını, askerleri, atları geri getirdim. Efendim Asur'un dehşet verici korkusu, onların hakkından geldi. Aşağıya indiler ve ayaklarıma kapandılar. Onları haraç ve vergiyle yükümlü kıldım. Hubuškia'dan yola çıktım. Urartu'lu Aramu'nun kralî şehri Sugunia'ya yaklaştım. Şehre saldırdım ve zapt ettim. Çok sayıda askerini öldürdüm. Ganimetlerini götürdüm. Şehrinin kapısının önüne başlardan oluşan bir piramit diktim. Civarındaki 14 şehri yaktım. Sugunia'dan yola çıktım. Nairi Ülkesinin Denizi'ne indim. Denizde silahlarımı yıkadım. Tanrılarımı kurbanlar sundum. O zamanda kendimin bir tasvirini yaptım. Üzerine yüce efendi Asur'un şerefini ve kudretim gücünü yazdım. Onu denizin kenarına diktim. Denizden dönüşümde Guzanite (Guzana'lı) Asu'nun at, sığır, koyun, şarap, iki hörgüçlü iki deveden oluşan haracını kabul ettim, onları şehrim Asur'a taşıdım¹⁷⁵.

III. Salmanassar, kuzeye yaptığı seferle ilgili olarak bırakmış olduğu anallarda, önemli bir kent olan Hubuškia'yı kuşattığını, insanların canlarını kurtarmak için dağlara kaçtığını ancak Hubuškia kralı Kakia'yı ele geçirdiğini ve şehri yakıp yıktığını, onlardan haraç olarak pek çok at aldığını anlatmaktadır¹⁷⁶.

¹⁷⁵ ARAB, I, no. 598, 628, 632; David Frankel, *The Ancient Kingdom of Urartu*, London, British Museum Publications, 1979, s.7; Priotrovsky, a.g.e., s. 46; M.Ö.856'da Urartu kralı Aramu ile yapılan mücadele için ayrıca bkz. G.G. Cameron, "The Annals of Salmanassar III, King of Assyria; A New Text", *Sumer*, VI/1, 1950, s.20-21.

¹⁷⁶ A.K.Grayson, *Assyrian Rulers Early 1st Millennium B.C., Vol. 2 (Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Period, Vol. 3 =RIMA 3)*, London, University of Toronto Press, 1996, s. 8.

M.Ö.856'da Alzi¹⁷⁷, Suhmei, Daiaeni, Tumme, Arzaşkun¹⁷⁸, Gilzanu ve Hubuškia'nın da dâhil edildiği seferi şöyle anlatmaktadır:

“Saltanatımın 3. yılında Adini'nin oğlu Ahuni benim güçlü silahlarımdan korktu ve kralî şehri Til-Barsip'i terk etti. Fırat'ı geçtim. Hitit halkının Pitru olarak isimlendirdiği Fırat'ın diğer tarafında Sagur nehri üzerinde yer alan Ana-Asur-utir-Asbat şehrini¹⁷⁹ kendim için gasp ettim. Dönüş yolumda Alzi ülkesinin geçitlerine girdim; Alzi, (Suhme), Daiaeni, Tumme ülkelerini, Urartu kralı Aramu'nun kralî şehri Arzaşkun'u, Gilzanu ve Hubuškia'yı fethettim”¹⁸⁰.

Aynı yıl, *“Kar-Salmanasar'dan yola çıktım. Sumu (?) ülkesinden geçtim. Bit-Zamani ülkesine indim. Bit-Zamani'den yola çıktım. Namdanu ve Merhisu ülkelerinden geçtim. Güç yolları, zirveleri gökyüzüne bir hançer gibi yükselen dağları bronz baltalarla keserek açtım, arabaları ve askerleri oralardan geçirdim. İssua ülkesindeki Enzite ülkesine indim. Enzite'nin tümünü ellerim fethetti. Onların şehirlerini tahrip ettim, yaktım, yıktım. Onların sayısız ganimetlerini, mallarını ve eşyalarını götürdüm. Anıtsal kralî heykelimi yaptım. Yüce efendi, efendim Asur'un sanını ve gücümün kudretini üzerine yazdım. Saluria'da boş bir (...) altına onu diktim. Enzite'den yola çıktım. Arzania nehrini geçtim. Suhme ülkesine yaklaştım. Müstahkem kalesi Uaştal'ı ele geçirdim. Suhme ülkesinin tümünü tahrip ettim, yaktım. Yöneticileri Sua'yı ele geçirdim. Suhme ülkesinden yola çıktım. Daiaeni ülkesine indim. Daiaeni ülkesini tamamen ele geçirdim. Şehirlerini tahrip ettim, yaktım, yıktım. Onların*

¹⁷⁷ Günümüzde Elazığ. Bkz. Köroğlu, a.g.e.,s. 86 vd.; Alzi,Enzi, Enzite aynı bölgeyi ifade etmekte ve günümüzde Ergani Maden'e lokalize edilmektedir. Bkz. Salvini, a.g.m., s. 48.

¹⁷⁸ Urmiye Gölü'nün güneyinde yer almaktadır. Bkz. Mirjo Salvini, **Urartu Tarihi ve Kültürü**, Çev.Belgin Aksoy, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2006, s. 41.

¹⁷⁹ Bu şehir, Kuzey Suriye'deki Süleymaniye Dağı eteklerinde yer almaktadır. Bkz. Memiş, a.g.e., s.200.

¹⁸⁰ **ARAB, I, no. 560.**

çok sayıda ganimetini, malını, eşyasını ele geçirdim. Daiaeni'den yola çıktım”¹⁸¹.

“Enzite'den Daiaeni'ye, Daiaeni'den... Urartulu Aramu'nin kralî şehri Arzaškun'u fethettim, yıktım, tahrip ettim, yaktım. Ben Arzaškun'da kalırken Urartulu Aramu askerlerinin sayısına güvendi ve bütün ordularını topladı. Benimle savaşmak niyetiyle bana karşı ilerledi. Onu mağlup ettim, askerlerinin gücünü kırdım, 3000 savaşçısını kılıçtan geçirdim. Geniş ovayı, askerlerinin kanı ile doldurdum. Savaş aletlerini, kralî hazinesini, süvarilerini ele geçirdim. Hayatını kurtarmak için yalçın bir dağa kaçtı. Kute kabilesinin geniş ülkesini veba, kötülük tanrısı Girra gibi tahrip ettim. Arzaškun'dan Gilzanu'ya, Gilzanu'dan Hubuškia'ya uzanan topraklar üzerine fırtına tanrısı Adad gibi gürledim. Urartu üzerine merhametsiz egemenliğimi kurdum”¹⁸².

“...Saltanatımın 13. yılında Fırat'ı onuncu kez geçtim. Egemenliğimin ihtişamını Hatti, Meşri, Tir, Sidon ve Hanigalbat ülkelerinin üzerine yaydım. Enzi ülkesinden Daiaeni ülkesine kadar, Suhme ülkesini fethettim ve yaktım. Urartulu Aramu'nun müstahkem kalesi Arzaškun'u civarındaki şehirlerle birlikte tahrip ettim, onların duvarlarını ve onları yaktım. Aramu hayatını kurtarmak için yalçın dağa çıktı, onu takip ettim. Dağda şiddetli bir savaş yaptım. Onun savaşçılarından 13.500'ünü kılıcımla kestim, ondan savaş arabalarını, süvarilerini, atlarını, katırlarını, binek eşeklerini, savaş teçhizatını, kralî hazinesini ve karargâhını aldım. Egemenliğimin ihtişamını geniş Qute ülkesinin üzerine yaydım. Enzi ülkesinin geçitlerinden girdim, Arbela'ya çıktım. Güneşin battığı denize doğru yürüdüm, denizde silahlarımı yıkadım ve tanrılarıma koyun kurban ettim. Bunisa ülkesinde Anare ve İda ülkesinden Nikdiara, efendim Asur'un şiddetli parıltısıyla mağlup edildiler ve hayatlarını kurtarmak için dağa çıktılar. Ben onları izleyerek dağa çıktım. Onların askerlerini ezdim ve dağdan onların yağmalarını taşıdım, askerlerinden arta

¹⁸¹ ARAB, I, no. 604

¹⁸² ARAB, I, no. 619.

kalanlar sazdan kayıklara bindiler ve göle indiler. Ben kral olarak geride kalmadım. Fakat onların arkalarından deri kayıklara binerek kükredim, onun askerlerini kılıçtan geçirdim, gölün yüzünü onların cesetleriyle kapladım ve gölden onların yağmalarını taşıdım. Supre ülkesine yürüdüm. Supreli Anhiti hayatını kurtarmak için başkenti Haşmetu'yu terk etti ve Ibume şehrine gitti. Onu şehrine hapsettim, onun oğullarını, kızlarını, haracıyla ondan aldım”¹⁸³.

“Saltanatımın 15. yılında Nairi ülkelerine yürüdüm. Dicle nehrinin kaynağında, mağaranın ağzında kaya üzerine kralî tasvirimi yaptım; üzerine kudretimin sanını, cesaretimin zaferlerini yazdım. Tunibuni ülkesinin geçidine girdim ve Urartu ülkesinden Aramu'nun şehirlerini Fırat nehrinin kaynağına kadar tahrip ettim, yaktım, yıktım. Fırat nehrinin kaynağına yürüdüm, orada tanrılarımı kurbanlar sundum ve Asur'un silahını temizledim. Daiaeni ülkesinin kralı Asia ayaklarıma kapandı; ondan haraç, vergi ve atlar aldım. Kralî tasvirimi yaptım ve onun şehirlerinin içine diktim”¹⁸⁴. Fırat'ın kaynağından dönüşümde, Suhme ülkesine yürüdüm. 5 tahkimli kale ile civarındaki diğer şehirleri ele geçirdim; onları kılıçtan geçirdim ve mallarını yağmaladım. Suhme'den ayrıldım ve Enzi ülkesine yaklaştım. İki tahkimli şehir ile birlikte, onların yanındaki diğer şehirleri ele geçirdim, kılıçtan geçirdim ve yağmaladım. Enzi'den yola çıktım. Melidi ülkesinin karşısında Fırat'a yaklaştım. Melidi'li Lalli'den haraç, gümüş, altın, kalay ve bronz aldım. Kralî tasvirimi yaptım ve onu Fırat üzerine diktim”¹⁸⁵.

“Nairi'nin Yukarı ve Aşağı Denizi”¹⁸⁶ ve güneşin battığı büyük denizden, Amanos dağlarına kadar uzanan toprakların fatihi; Hatti ülkesinin tamamını yönettim. Elim Dicle'nin kaynağından Fırat'ın kaynağına kadar uzanan

¹⁸³ Peter Hulin, “The Inscriptions on the Carved Throne-Base of Shalmanesser III”, *Iraq*, XXV, 1963, s.48-69.

¹⁸⁴ Salvini, a.g.m.,s. 48-49.

¹⁸⁵ Cameron, a.g.m.,s. 23 vd.; Özgen, a.g.m.,s. 57.

¹⁸⁶ Yukarı Deniz “*Tāmtu (Elītu) ša Na'iri*” ile Van Gölü; Aşağı Deniz “*Tāmtu (Šaplītu) ša Na'iri*” ile Urmiye Gölü kast edilmektedir. Bkz. Michael Porter, **Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period**, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 2001.

toprakları fethetti. Enzi ülkesinden Suhme ülkesine, Suhme'den Melidi'ye, Melidi'den Daiaeni ülkesine, Daiaeni'den Arzaşkun şehrine, Arzaşkun'dan Gilzanu ülkesine, Gilzanu'dan Hubuškia şehrine azametle yürüyüp geçtim. Böylece onlar fırtınaya uğramış yıkıntı gibi oldular"¹⁸⁷.

"Salmanassar, yüce kral, haşmetli kral, evrenin kralı, Asur ülkesinin kralı Asurnasirpal'in oğlu, yüce kral, haşmetli kral, evrenin kralı, Asur ülkesinin kralı Tukulti-Ninurta'nın torunu, Nairi ülkelerinin denizinden güneşin battığı denize, Enzi ülkesine, Suhme ülkesine, Daiaeni ülkesine, Urartu ülkesine, Musasir şehrine, Hubuškia şehrinin en uzak sınırlarına kadar fetheden. Benim babalarım, krallara karşı inatçı bir direnişi yöneten ve efendim Asur'a haraç ve vergisini ödemeyen Adini'nin oğlu Ahuni saltanatımın başlangıcında Til-Barsip'i, onun kralî şehrini kuşattım, şehrin ortasında savaştım. Benim haşmetli silahlarımın ihtişamı karşısında o korktu, şehrini terk etti ve hayatını kurtarmak için Fırat'ı geçti. Sittamrat dağını, Fırat'ın kıyısında gökyüzünde bir bulut gibi asılı duran dağ zirvesini kendisine kale yaptı. Bir başka yıl onu takip ettim, dağın zirvesini kuşattım, onun şehrinin ortasında savaştım. Efendim Asur'un korkusu ve dehşeti onları yıktı, onları yerlerinden çıkarttım ve Fırat'ın karşısına gönderdim ve onları kendi ülkemin halkı saydım"¹⁸⁸.

"Salmanasar'ın sarayı, yüce kral, güçlü kral... Asur'un rahibi, Asurnasirpal'in oğlu... güneşin battığı, Nairi Denizi'nin ülkelerini ve Amurru Denizi'nin ülkelerini fatihi. Saltanatımın 15. yılında on ikinci kez Fırat'ı geçtim. Hatti ülkesinin tümünü egemenliğim altına aldım. Adini'nin oğlu Ahunu'yu askerleriyle ve tanrılarıyla birlikte yerlerinden çıkardım, onu kendi ülkemin halkı saydım. İkinci kez Büyük Deniz'e yürüdüm. Üçüncü kez Amanos dağına

¹⁸⁷ ARAB, I, no. 641.

¹⁸⁸ Orhan Aytug Taşyürek, "A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates", *Iraq*, XLI/1, 1979, s.49.

çıktım. Sedir ağacı gövdeleri kestim. Anum-hirbi'nin¹⁸⁹ heykelinin dikilmiş olduğu Lallar dağına yürüdüm, heykelimi onun heykeliyle birlikte yerleştirdim. Dicle'nin kaynağındaki ülkelerde Fırat'ın kaynağına kadar ellerimle fethettim¹⁹⁰.

“Salmanassar, yüce kral, haşmetli kral, dünyanın dört bölgesinin kralı...,Enzi,Gilzanu, Hubuškia,Urartu fatihi, onların yıkımına sebep oldum ve ateş gibi onların üzerini sardım. Adini'nin oğlu Ahuni'den, tanrılarını, ordularını, ülkesini, evinin eşyalarını ülkemin halkı için aldım¹⁹¹.

“Hatti ülkesini en uzak sınırına kadar Melidi ülkesini Daiaeni ve Suhme ülkelerini Urartulu Aramu'nin kralî şehri Arzaşkun'u, Gilzanu ve Hubuškia ülkelerini Dicle'nin kaynağından Fırat'ın kaynağına kadar uzanan toprakları, Zamua ülkesinin ortasındaki denizden, Kalde ülkesinin denizine kadar uzanan toprakları ayaklarımın dibinde baş eğdirdim. Babil'e ilerledim. Orada kurbanlar sundum ve Kalde ülkesine indim...¹⁹².

“Hatti ülkesini tamamen fethettim ve... Enzite ülkesinin geçitlerine girdim, Suhme, Daiaeni ve Urartu ülkelerini tamamen fethettim. Gilzanu'ya karşı ilerledim. Gilzanu halkının haracını kabul ettim. Üçüncü kez Nairi ülkesine karşı yürüdüm. Dicle'nin kaynağına adımı yazdım¹⁹³.

“Nairi ülkesinin denizinden, güneşin battığı büyük denize kadar uzanan toprakların fatihi, Hatti ülkesinin tamamını, Melidi, Daiaeni, Suhme, Urartulu Aramunin kralî şehri Arzaşkun'u, Gilzanu ülkesini, Hubuškia şehrini, Urartu

¹⁸⁹ Anum-hirbi, Eski Asur belgelerinde adı geçen Mama kralıdır. Mama kralı Anum-hirbi'nin bugün kesin olarak yerini bilmediğimiz Atalur Dağı'nda bir stelinin olduğu bilinmektedir. Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Mektubu, Kemal Balkan tarafından 1957'de TTK tarafından Ankara'da basılmıştır. Bkz. Balkan, a.g.e., s.38.

¹⁹⁰ Jorgen Laessøe, “Building Inscription from Forth Shalmenesser III Nimrut”, *Iraq*, XXI/1,1959, s.38-41.

¹⁹¹ **ARAB, I, no.680.**

¹⁹² **ARAB, I, no.686.**

¹⁹³ **ARAB, I, no.688.**

ülkesini, Dicle'nin kaynağından Fırat'ın kaynağına kadar, Zamua ülkesinin ortasındaki denizden Kalde ülkesinin denizine kadar olan toprakları ayaklarımın dibinde boyun eğdiren kral...¹⁹⁴.

“Benim krallığımdan memnun kalan güç ve kudretin simgesi olarak benim ismimi onurlandıran Asur, Adad, Sin, Şamaş ve İstar'a yüce krallara: Salmanasar bütün ulusların kralı, Asur'un yardımcısı, güçlü kral, Asur'un kralı, evrenin kralı, Asur'un kralı Aurnasirpal'in oğlu, evrenin kralı, Asur'un kralı Tukulti-Ninurta'nın torunu. Nairi ülkesinin denizinden güneşin battığı denize kadar uzanan toprakların fatihi. Hatti ülkesinin tamamını fethettim. Enzite ülkesinin geçitlerine girdim. Suhme, Daiaeni ve Urartu'yu fethettim. İkinci kez Gilzanu'dan haraç aldım. Üçüncü kez Nairi ülkesine karşı yürüdüm. Dicle'nin kaynağında ismimi yazdım”¹⁹⁵.

“Gökyüzünün ve yeryüzünün bekçisi, evrenin yüce efendisi... Adad'a bütün kralların en güçlüsü, yüce tanrıların Şakkanakkusu, Asur kralı Aurnasirpal'in oğlu, Asur kralı Tukulti-Ninurta'nın torunu, Nairi'nin yukarı ve aşağı denizlerinin ve güneşin battığı büyük denizin fatihi Salmanasar konuşuyor: Dağlık Amanos'tan Lübnan dağlarına kadar Hatti ülkesini en uzak noktalarına kadar yönetiyorum. Hâkimiyetim Dicle nehrinin kaynağından Fırat'ın kaynağına, Enzi, Suhme, Melidi, Tumme, Daiaeni ve Urartulu Aramu'nin kralı şehri Arzaşkun'a kadar uzanmaktadır. Gilzanu ve Hubuškia'yı tufan gibi silip süpürdüm. Kullar dağından Manna, Parsua, Allabria, Apdadani, Namri ve Haban ülkelerinin arasından Tuglias'a kadar Girru'nun kızgınlığıyla yakılmış gibi yaktım. Saltanatımın 18. yılında on altıncı kez Fırat'ı geçtim...”¹⁹⁶.

¹⁹⁴ ARAB, I, no.690.

¹⁹⁵ ARAB, I, no.692.

¹⁹⁶ J.V. Kinnier Wilson, “The Kurbail Statue of Shalmanassar III”, Iraq, XXIV / 1-2, 1962, s. 95.

Tüm bu seferler sonucunda, Orta Fırat bölgesinde vergi ve haraç vererek bağımsızlığını koruyan tek devlet olan Kargamış¹⁹⁷ da Asur egemenliğine girmiştir¹⁹⁸.

III.Salmanassar, Que'ye sefer düzenleyen ilk Asur kralıdır. Asurlular, o zamanlar Çukurova'nın hiç olmazsa bir kısmını, doğudaki Ovalık Kilikya'yı Que olarak biliyorlardı. Her nasılsa bir defa geçen kent ismi Kisuatni dışında Kizzuwatna neredeyse unutulmuştur. III.Salmanassar M.Ö. 854, 842 ve 840 yıllarında Que ve Hilakku ile karşı karşıya gelecek, en başta diğer Geç-Hitit Devletleri olmak üzere artık Que ve Hilakku'yu da işgal ederek, bu bölgeyi bir Asur eyaleti yapmak isteyecektir:

“Göklere hançer uçları gibi sarp bir şekilde yükselen ve atalarımın hiçbirinin içine giremediği yüce dağların içinde bakırdan çapalarla kabaca yollar açtırdım” diye övünen III.Salmanassar artık sık sık Amanos Dağları'nı geçecek¹⁹⁹ ve Kilikya'ya saldıracaktı²⁰⁰.

“Amanos sıradağlarından hareketle Orontes (Asi) Irmağı'nı geçtim (ve) Pattinalı (Amik Ovası kralı) Sapalulme'nin müstahkem kenti Alisir'e (veya Alimus) yaklaştım. Pattinalı Sapalulme hayatını kurtarabilme pahasına, Bit-Adini kabilesinden Ahunu'yu, Kargamışlı Sangara'yı, Sam'allı Haiyanu'yu,

¹⁹⁷ Kargamış'ın Asur egemenliğine girişi için bkz. Grayson, RIMA-3, s. 46.

¹⁹⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 161.

¹⁹⁹ Salmanassar analarında, hâkimiyet süresince farklı dönemlerde Fırat Nehri'ni geçtiğini, Amanos Dağları'ndan kereste elde ettiğini tekrarlamaktadır: *“Saltanatımın birinci yılında Fırat'ı geçtim ve silahlarımı denizde yıkadım. Tanrılar'a hediyeler sundum. Amanos Dağları'na tırmandım ve sedir ve selvi ağaçları budadım...”* Bkz. ARAB, I, no. 558; *“Saltanatımın 17.yılında Fırat'ı geçtim ve Amanos Dağları'na tırmandım. Burada sedir ağaçları budadım”*. Bkz. ARAB, I, no. 574; Shigeo Yamada, **The Construction of the Assyrian Empire**, A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to his Campaigns to the West, Brill, 2000, s.183; *“Saltanatımın 19.yılında Fırat'ı 18.kez geçtim ve Amanos Dağları'na tırmandım. Sedir ağaçları budadım.”* Bkz. ARAB, I, no. 576; Yamada, a.g.e., s.195. Buradan yola çıkarak, kereste ve odun açısından fakir olan Mezopotamya coğrafyasının, bu temel ihtiyacını Anadolu'dan tedarik etme yoluna gittiğini ve Asur krallarının bu yönde çaba harcadığını söyleyebiliriz.

²⁰⁰ Ahmet Ünal, “Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana, 2006, s. 69.

Queli Kate'yi, Hilakkulu Pihirim'i, lasbuqlu Bar-Anate (ve) lahanlı Adānu'yu ordusunun içine aldı. Efendim Tanrı Asur'un emriyle onların birleşik kuvvetlerini darmadağın ettim. Kenti kuşattım, teslim aldım (ve) değerli savaş ganimetlerini, sayısız savaş arabalarını (ve) koşum atlarını ülkeme taşıdım”.

İlginçtir ki, Salmanassar Amik Ovası ve diğer Geç-Hitit Devletleri'nden hep “*Hatti Ülkesi'nin insanları*” diye bahsetmektedir. Salmanassar'ın Kilikya seferleri arasında saltanatının 20.yılında (M.Ö.839) yaptığı seferi biraz daha ayrıntılıdır ve olaylar şu şekilde anlatılmaktadır:

“Saltanatımın yirminci yılında Fırat Nehri'ni yirminci kez geçtim. Kendi (birliklerimle) birlikte tüm Hatti Ülkesi'nin krallarını da teftiş ettim. Hamanu Dağı'nı (Amanos) geçtim. Aşağıya, Que (kralı) Kate'nin yerleşim yerlerine indim. Lusanda, Abarnani, Kizuatni (Kizzuwatna) ve başından sonuna kadar birçok yerleşim yerini müstahkem yerlerle birlikte ele geçirdim. Oralarda çok kan akıttım. Savaş tutsaklarını alıp götürdüm. Hükümlerimin iki adet anıtını diktirdim. Kudretimin şöhretini onlar üzerine yazdırdım. Birincisini, kentlerinin başladığı yere, ikincisini ise denizin başladığı ve onun yerleşim yerlerinin bittiği yere yaptırdım. Zafer ve gücümü Que üzerine yerleştirdim”²⁰¹.

Aynı seferi kısa olarak anlatan başka bir nüshada ise genel hatlarıyla;

“Kate'nin kentlerini sildim süpürdüm, tahrip ettim (ve) ve sayısız kentleri yaktım. Çok insan katlettim (ve) onlardan sayısız şeyler yağmaladım. Onun (Kate'nin) haracını kabul ettim (ve) onu efendim Adad'a yaşayacağım günler uzun olsun diye kendi hayatım, saltanat ve tahtımın devam etmesi, düşmanlarımın yanıp kül olması, tehlikeli düşmanlarımın helak olması (ve) bana karşı çıkan kralların ayaklarına kapanarak bana teslim olmaları için sundum” denmektedir²⁰².

²⁰¹ Yamada, a.g.e., s. 197.

²⁰² Que kralı Kate ile yapılan mücadele için ayrıca bkz. Grayson, RIMA-3, s. 60,67,68.

Bir başka nüshada ise olay daha da kısa tutulmuştur ve “*onların kentlerini teslim aldım ve onları yağmaladım*” denmekle yetinilmiştir:

*“Saltanatımın yirminci yılında, Fırat’ı yirminci kez geçtim. Que coğrafyasına indim, şehirlerini ele geçirdim ve ganimetlerini aldım”*²⁰³.

Salmanassar metnin devamında saltanatının ilk yirmi yılında toplam 110.610 tutsak ele geçirdiğini, 82.600 kişiyi öldürdüğünü, 9.920 kısarak ve katır, 35.565 sığır, 19.690 eşek, 184.755 adet de küçükbaş hayvanı yağmaladığını anlatır ki, bunların bir kısmı Que Ülkesi’nden kaynaklanmaktaydı. Salmanassar’ın bu işgallerinin kalıcı olmadığı anlaşıyor, keza Kurba’il’de bulunan heykeli üzerindeki yazıtta olayı sadece Que Kralı Kate’den haraç aldığını belirtmekle geçiştirmekte, herhangi kesin bir askerî zaferden söz etmemektedir. Eğer gerçekten Que üzerine büyük bir zafer kazanmış olsaydı, heykel yazıtında bunu övünerek belirtmesi gerekirdi. Salmanassar’ın yukarıdaki yazıtında Çukurova’da diktirdiğini belirttiği kabartmalardan hiç olmazsa bir tanesi, Adana-Kozan yolunun doğusunda yüksekçe bir tepe üzerinde bulunan ve fazlaca aşınmış olduğundan kime ait olduğu bilinmeyen Uzunoğlantepe (Ferhatlı) kaya kabartmasıyla eşitlenebilir. Asur orduları Asi Nehri’nin güney bölgesinde pek başarılı olamamakla birlikte, Anadolu içlerine yağma amaçlı seferlerini sürdürdüler. Çukurova’nın batı bölümündeki Que, Toroslar ve kuzeyinde egemen olan Tabal ve Melid (Malatya/Arsllantepe) gibi Geç-Hitit Şehir Devletleri haraca bağlandı²⁰⁴:

*“Saltanatımın 22. yılında Fırat’ı 22.kez geçtim. Tabal coğrafyasına yürüdüm. 24 Tabal kralının hediyelerini kabul ettim”*²⁰⁵.

²⁰³ ARAB, I, no. 577.

²⁰⁴ Köroğlu, a.g.e., s. 161.

²⁰⁵ ARAB, I, no. 579; Yamada, a.g.e., s. 209.

*“Saltanatımın 23.yılında Fırat’ı geçtim. Melid coğrafyasındaki Lalla şehrinin kraliyet şehrini ele geçirdim. Tabal kralları bana geldiler ve hediyelerini sundular”*²⁰⁶.

III.Salmanassar saltanatının 25. ve 26.yıllarında (M.Ö.834 ve 833) batıya doğru Fırat Nehri’ni gene geçmiş, tüm Hatti krallarının haracını toplamış, Amanos Dağları’nı aşarak gene Que Kralı Kate’nin kentlerine saldırmıştır²⁰⁷. Çukurova’nın önemli kentleri arasında olan ve Salmanassar’ın “Kate’nin müstahkem kenti” dediği Timur’u kuşatmış, halkını kılıçtan geçirmiş, yağmalamış, tahrip etmiş ve onu çok sayıda kentle birlikte ateşe vermiştir. Ertesi sene Tullu’nun kraliyet merkezi Tanakun’u kuşatmış, Tanrı Asur’un güçlü ışık huzmelerinden gözü kamaşan ve korkan Tullu, kentten çıkarak teslim olmuştur. Salmanassar Tullu’dan altın, gümüş, demir, sığır ve koyunu haraç olarak almıştır. Bundan sonra Tarzi’nin (Tarsus) üzerine gitmiş ve kente saldırmıştır. Tarsus halkını teslim almış, haraç olarak gümüş ve altın toplamıştır. Kate’nin kardeşi Kirri’yi Tarsus’a kral olarak atamış ve gene Amanoslar üzerinden Asur’a dönmüştür²⁰⁸. Ancak bu son seferden sonra Que’yi tamamıyla Asur hâkimiyeti altına alabilmiştir.

Salmanassar, başka bir metninde, Que ve Tabal’a saldırdığını, işgal ettiği ülkeleri harabe tepelerine çevirdiğini, kral Kate’yi onun başkenti Pahrü’da (Misis) kuşattığını yazmakta ise de anlaşılan ne kenti işgal edebilmiş, ne de Kate’yi teslim alabilmiştir. Sadece Kate’nin kızını tutsak alabilmiş, zavallı kızı çeyizleriyle birlikte Kalhu kentine götürmüştür. Sam’al

²⁰⁶ ARAB, I, no. 580; Yamada,a.g.e., s. 214.

²⁰⁷ Ünal, a.g.m., s. 70.

²⁰⁸ “Saltanatımın 25.yılında Fırat’ı geçtim. Hatti krallarının hediyelerini kabul ettim. Amanos Dağları’nı geçtim....Sayısız şehri yaktım, yıktım...”; “Saltanatımın 26.yılında Amanos Dağları’nı 7.kez geçtim. Que kralı Kate’nin şehirlerini 4.kez ele geçirdim. Tulka’nın kraliyet şehri Tanakun’u kuşattım. Onlar bana geldiler ve ayaklarıma kapandılar. Onlardan haraç olarak altın, gümüş, demir, büyükbaş hayvan ve koyunlar aldım... Tanakun’dan ayrıldım. Lamenaş’a ilerledim. Savaşçıları öldürdüm. Ganimetlerini aldım.Şehirlerini yaktım, yıktım. Tarsus (Tarzi)’a ilerledim...Onlar ayaklarıma kapandılar. Haraç olarak altın ve gümüş aldım. Kate’nin kardeşi Kirri’yi onların üzerine kral olarak yerleştirdim. Dönüş yolumda Amanoslar’a tırmandım. Sedir ağaçları budadım ve onları şehrim Asur’a taşıdım...”.Bkz. ARAB, I, no.582, 583.

(Zincirli) Kralı Kilamuwa kendi steli üzerindeki Aramice yazıtında, Kate ile aynı şahıs olması muhtemel bir “*Danuna kralı*”nın, Asur kralının yardımıyla kendisine baskı yaptığını anlatmaktadır. Burada mühim olan, Asurlular’ın Que dedikleri ülkenin tıpkı Karatepe yazıtlarında olduğu gibi Danuna ile eşit olması ve Kate’nin III.Salmanassar’ın tüm seferlerine karşın bölgede hâlâ potansiyel bir askerî güç olarak kalabilmesidir. Bu seferlerden sonra Salmanassar artık savaş meydanlarında gözükmemektedir. M.Ö.831 yılında onun komutanı (*turtānu*) Daiian-Asur²⁰⁹ Kilikya seferlerini üzerine almış ve isyan ederek Unqi (Pattin²¹⁰, Amik Ovası) kralı II.Lubarna’yı öldürten ve onun tahtına oturan Surri’yi uzaklaştırmış ve onun yerine Sasi’yi kral yapmıştır²¹¹.

Zincirli’den çıkarılan Kilamuwa’ya ait bir yazıtta, bölgenin stratejik önemine vurgu yapılmaktadır. Kilamuwa’nın yazıtında Kilikya Ovası’ndaki Danuna ülkesi (Adana) ile olan anlaşmazlığı çözmek için Asur kralından talep edilen yardımdan söz edilmektedir:

*“Danuna kralları bana baskı yaptılar, egemenliğimizi tehdit ediyorlar. Fakat onlara karşı, Asur kralından destek istedim ki, o bana, kuzu karşılığı hizmetçi ve elbise karşılığı adam verdi”*²¹².

1.5.2. İç Sorunlar ve Dış Politikaya Yansımaları

III. Salmanassar yaşlanıp, seferlere bizzat katılamadığı dönemde, Asur Devleti’nin birçok eyalet üzerindeki kontrolü de zayıflamıştı. Büyük sorumluluk verilerek atanan valilerden bazıları yönetim bölgelerinde yerel

²⁰⁹ Daiian-Asur’un Asur ordusunun başında yaptığı seferlerle ilgili olarak bkz. Grayson, RIMA-3, s. 69 vd.; Bundan sonra Asur kralı analları, yapılan seferlerde ordunun başında kendisini değil, hep Daiian-Asur’u zikretmektedir. Bkz. ARAB, I, no. 584, 585, 587, 588.

²¹⁰ Yamada, a.g.e., s. 221.

²¹¹ Ünal, a.g.m., s. 71.

²¹² Asurlular’ın Geç-Hitit Şehir Devletleri üzerindeki siyasi etkisinin artması sonucunda Asur kültürü Geç-Hititler üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Örneğin Asur’daki savaş arabaları, Geç-Hitit mimarî kabartmaları üzerinde de görülmektedir. Geç-Hitit mimarîsine özgü sütunlu yapılar ise (Bit Hilani) Asur saraylarının vazgeçilmez birer unsuru halini almıştır. Bkz. Özgen, a.g.m., s. 50.

krallar gibi davranmaya başlamışlardı. Bu ortamdan yararlanan ve tahtı ele geçirmek isteyen III.Salmanassar'ın kardeşi Asur-danin-apla'nın önderliğinde limmu listesine göre, M.Ö.828'de başlayan bu isyana²¹³ Kalhu dışında²¹⁴, Asur, Ninive, Erbil şehirlerinin de dâhil olduğu²¹⁵, yöneticileriyle birlikte toplam 27 büyük kent katılmıştır²¹⁶. Bununla birlikte Asur tahtına geçen Asur-danin-apla değil, Salmanassar'ın bir diğer oğlu V.Şamşi-Adad (MÖ 823-811) oldu. Zaferine yol açan koşullar bilinmemekle birlikte, Babil tahtına geçmesi için desteklediği III. Salmanassar'ın Marduk-zakir-şumi'den yardım almış olması mümkündür. Gerçekten de Şamşi-Adad, belki de o dönemde kardeşiyle savaşmakla meşgul olduğundan, Marduk-zakir-şumi'yle Asur'un ikincil bir konuma zorlandığı bir anlaşma imzalamıştır. Şamşi-Adad birkaç yıl sonra bu aşağılayıcı anlaşmanın intikamını almıştır²¹⁷.

Asur Devleti'nin ele geçirilmiş bölgelerini, bir iktidar ve anlaşma ilişkileri, ağ yapısı karakterize etmekteydi. Bu bölgelerin askerî ve sivil yönetimleri daha önce Asur'un merkezi bölgesinde başarıyla uygulanmış olan eyalet sistemine dayanmaktaydı. Aralarındaki kesin fark yeni kurulmuş eyaletlerin çok daha geniş alanlı olmalarıydı. Yeni tayin edilen valiler yönetim tekniği açısından zor bir görevi başarmak zorundaydılar ama öte yandan da onlar tarafından yönetilen ticarî bölgelerden sağlanan gelirlerden dolayı siyasî açıdan da etkili durumda olmaktaydılar. Kuzey dağ bölgelerine tekrar tekrar yapılan seferlerden dolayı orada da sınırlar yer değiştirmekteydi²¹⁸.

²¹³ İsyanın sebebi bilinmemektedir fakat genel olarak görece kısa bir zamanda geniş bir toprak parçasına yayılmış, büyük servete sahip olmuş bir devletin merkezinde kaçınılmaz olarak doğabilecek sorunlarla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yeni kaynaklarla iktidar ve nüfuz mevkîleri nasıl paylaşılacaktı? Kral bundan böyle ordulara komuta edip yeni eyaletlere hükmettikleri için büyük itibar ve güç sahibi olmanın tadını alan memurların sadakâtine güvenilebilir miydi? Kralın yüksek mevkîlere getirdiği yeni insanlar kimdi, yoksa köklü aileler devreden çıkarılıyor muydu? Ne yazık ki bu ayrıntılardan hiçbiri, dolayısıyla Asur'un ne gibi güçlüklerle karşı karşıya kaldığı da bilinmemektedir. Bkz. Kuhrt, a.g.e., s. 146.

²¹⁴ Mierrop, a.g.e., s. 283; Roaf, a.g.e., s. 174.

²¹⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 146.

²¹⁶ Köroğlu, a.g.e., s. 162.

²¹⁷ Mierrop, a.g.e., s. 283; Roaf, a.g.e., s. 174.

²¹⁸ Kirschbaum, a.g.e., s. 77- 78.

Asur Devleti'nin ve Asurlu üst tabakanın idarî sistemde yaptığı değişikliklerin, M.Ö.IX.yüzyıldan VIII.yüzyıla geçişe damgasını vurduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak kaynaklarda birkaç sebep öne sürülmektedir. Asur Devleti'nin büyük eyaletlerindeki valiler güç kazanmaktaydı. Daha önce de kendisini sezdiren bu gelişim, M.Ö.IX.yüzyılın sonlarında ve VIII.yüzyılın başlarında hızlanıyormuş gibi gözükmemektedir; bu gelişim M.Ö.VIII.yüzyılın ortasından kısa bir süre önce Asurlu üst tabakanın bir kısmının isyanına yol açmıştı. Zamanında bu üst tabaka genel olarak büyük bir olasılıkla Asur şehrinde eskiden beri yerleşmiş olan ailelerden oluşan oldukça homojen bir grup meydana gelmişti. Bu çevrelere mensup olmayan tek tük valilerin ve saray adamlarının çeşitli girişimlerde öne çıkmaları, Asur Devleti'nin büyük bölümlerini kontrolleri altına almaları ve kral üzerinde etki sahibi olmaları gerilimlere neden olmaktaydı²¹⁹.

M.Ö.IX.yüzyılda hızla genişleyen toprakların yetersiz yönetimi sorunlara yol açmış, her biri kendini adeta birer kral olarak gören ihtiraslı yöneticiler boy göstermiş, ayaklanmalar patlak vermiştir. Bu dönemde Asur'da adı bugüne ulaşan bir kadın kahraman ortaya çıktı: Sammuramat²²⁰. Ancak ünlü kraliçe ülkedeki sıkıntılara çare bulamadı²²¹. İsyan eden bu grubun öncüleri arasında III.Salmanassar'a karşı yapılan ayaklanmada da hiç de önemsiz olmayan bir rol oynamış olan komutan Daiian-Asur, ayrıca komutan Şamşi-İlu ve de saray tellali Bel-harran-belu-usur bulunuyordu. Hepsi sırasıyla birçok krala hizmet etmişti ve bu yüzden de güç ve nüfûz sahibi olmuşlardı. Örneğin, Şamşi-İlu Til-Barsip'te ikamet etmekteydi ve M.Ö. 810 yılında V.Şamşi-Adad'ın oğlu III.Adad-Nirari Asur tahtına çıktığında

²¹⁹ Kirschbaum, a.g.e., s. 82.

²²⁰ Sammuramat, Şamşi-Adad'ın eşi, Adad-Nirari'nin annesidir. Herodot ve Diodorus da bu kraliçeden bahsetmektedirler. Bu Yunan kaynaklarında adı Semiramis olarak geçmekte olup, adeta efsaneleşmiştir. Heykelinde “*Krallar kralı, Asur kralı Şamşi-Adad'ın kraliçesi, Adad-Nirari'nin annesi...*” ifadeleri açık olarak okunabilmektedir. Sammuramat için “*sarayın hanımı*” unvanı da kullanılmıştır. Bkz. Saggs, a.g.e., s. 78-79; Kraliçe Sammuramat kendi adına bir de stel diktirmiştir. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s. 163; Grayson, RIMA-3, s.204.

²²¹ Veli Sevin, “Asur”, **National Geographic Türkiye**, No.93, İstanbul, Doğu Grubu İletişim Yayıncılık, 2009, s. 61.

mevkîni kuvvetlendirip geliştirebilmişti. Şamşı-İlu ile kralın annesi olan Sammuramat (Semiramis) kralın çevresindeki en nüfûzlu şahsiyetlere dâhildi. Başka görevliler de kariyer yapmıştı ve böylece M.Ö.IX.yüzyıl süresince Asur elit tabakası içerisinde geleneksel krallık yapıları için tehlike oluşturan bir güç gelişmişti. Kralın Asurlu ve Asur egemenliği altında bulunan bölgeler üzerindeki mutlak üstünlüğü tehlikeye girmişti²²².

Üst tabakanın içinde yer alan güçlü bireylerin kendileri de onların emirlerine verilen devlet bölgelerinde “krallar” gibi davranmakta; Asur kralının krallığa özgü olan her türlü yetkisini taklit etmekteydiler: Saraylar yaptırıp kendi isimlerini taşıyan şehirler kurdular; zafer anıtları ve sınır taşları diktirdiler ve hatta tek tük şehir ve bölgeleri düzenli vergiden muaf tuttular ki bu, şimdiye kadar tartışmasız kralın hakkıydı ancak yüzyılın ortalarında III.Tiglat-Pileser’in komutanların gücünü azaltacak kadar güçlü olan bir kral olarak tahta çıkması bu duruma son vermiştir²²³.

III.Salmanassar, M.Ö. 824 yılında öldüğünde isyanlar bitmemişti. Bu dönemde, toplanamayan vergiler ve çevre krallıklardan alınamayan haraç ve ganimetler nedeniyle zorunlu ihtiyaçlar bile karşılanamaz duruma gelmiş, ülkedeki istikrarsızlık nedeniyle ekonomi gittikçe kötüleşmişti. Etkileri III. Tiglat-Pileser (M.Ö.745-727) zamanına kadar süren bu istikrarsız dönemde, ordulara komuta etmek görevini de, krallar yerine Asur'un güçlü şahsiyetleri üstlenmekteydi. Ülkenin batısında Kuzey Suriye’de denetim altına alınmış olan Bit-Adini ve Kargamış gibi krallıklar yeniden başkaldırmış, Asur'un sınırları Yukarı Habur bölgesine kadar gerilemiştir²²⁴.

Asur Devleti son derece merkezileşmiş bir yapıya sahip olduğundan, III.Salmanassar döneminin sonlarında yaşanan hanedan çatışmaları da tüm devlet sistemini olumsuz etkiledi. V. Şamşı -Adad'ın on üç yıl (M.Ö. 823-811)

²²² Kirschbaum, a.g.e.,s. 83.

²²³ Kirschbaum, a.g.e.,s. 83.

²²⁴ Köroğlu, a.g.e.,s. 163.

hüküm sürmüş olmasına ve kendisini muzaffer bir savaşçı olarak göstermesine rağmen, devlet Suriye üzerindeki hâkimiyetini yitirdi ve buradaki devletler haraç ödemeyi reddettiler. İlk başta Babilliler onu olumsuz şartlar içeren bir antlaşmayı kabul etmeye zorlamışlardı²²⁵, ama krallığının sonraki dönemlerinde bölgeye saldırarak bu durumu tersine çevirecekti. Asur'un içinde de kraliyetin gücü zayıflıyordu. Bu durum Şamşı-Adad döneminden sonra kesinlik kazandı, ama aslında daha III. Salmanassar döneminde başlamıştı.

Asur içerisindeki yerel vali ve yetkililer tam anlamıyla bağımsız hale gelmişlerdi. Kimileri Asurca ve Aramice olmak üzere iki dilli yazıtlar sipariş ediyor ve aralarından bazılarının Asur kralına biat etmelerine rağmen, bu yazıtlarda kendilerini kral olarak tanıtıyorlardı. Aralarında Rasappa ve Guzana gibi, Asur'un çekirdek bölgesine yakın eyaletlerin valileri de vardı. Başkomutan Şamşı-ilu belki de zamanının en güçlü kişisiydi. VIII.yüzyılın ilk yarısının büyük bölümünde dört kral yönetiminde aktifti ve Kar-Salmanassar'dan kendi adına Fırat'ın batısına sefer düzenledi. Asur'daki krala hiç başvurmadan, kendi prestijini kullanarak Kuzey Suriye'nin yerel kralları arasındaki çatışmalarda hakemlik ediyordu. Orta Fırat'ta antik Mari civarında valilerden oluşan bir hanedan Asur kralına göndermede bulunmadan kraliyet üslubunda yazılmış yazıtlar bıraktı. Hatta, Babilli Hammurabi'nin soyundan geldiklerini iddia ediyorlardı. Kalhu ve Asur gibi kentlerin vali ve yetkilileri kendilerine kraliyet gücü atfediyorlardı. Sözde Asur'un tüm topraklarının sahibi olan kral kendi tarafında kalmaları için onlara geniş mülkler veriyordu. Sarayda bile iktidar çatışmaları salgın halini almıştı. Bu bağlamda, daha önce de değindiğimiz, efsanevi Semiramis'in esin kaynağı olan Kraliçe Sammuramat'ın ne kadar önemli olduğunu görüyoruz.

V. Şamşı-Adad'ın eşi olan Sammuramat oğlu III.Adad-Nirari'nin (810-783) döneminde de nüfûzunu korumuştı ve resmi yazıtlarda ikisinin birlikte

²²⁵ Microop, a.g.e., s.283.

hareket ettiklerinden söz edilir. Kralın statüsünün pekiştirilmesi için hanedan ardıllığının özellikle vurgulanmasına gerek duyulmuş olabilir.

Yukarıda saydığımız bu iç sorunlar, Asur'un dokuzuncu yüzyılda, Yakındoğu'nun süper gücü olma sürecine son verdi. Devletin başlangıçtaki başarısı görünüşe bakılırsa, idarî kapasitesini tüketmişti ve merkez özellikle güçlü olmayan bir kral yönetiminde düzgün şekilde işleyecek derecede birleşmiş değildi. Hanedan sürdü ve krallık babadan oğula geçti, ama krallar yerlerini koruyabilmek için yetkililerin desteğini satın almak zorundaydılar.

Asur, ancak M.Ö.IX.yüzyılda, ikinci binyıl sonlarında sahip olduğu bölgesel devleti yeniden yaratıp pekiştirmişti. Bu devleti daha ilerilere, özellikle de batıya düzenlediği seferler için bir platform olarak kullanmaya başlamıştı. Elimizde, her yıl büyük bir insan gücü ve kaynak harcayarak böylesine büyük askerî operasyonlara neden giriştiklerinin anlatıldığı, Asurlular'dan kalma yorumlar ya da kurbanlarından kalma kayıtlar bulunmamaktadır²²⁶. Asur kralları yalnızca, tanrı Asur'un buyruğuyla hareket etmiş olduklarını belirtirler. Akademisyenler Asurlular'ın neden bu şekilde davranmış olduklarını çözememiş ve açıklama olarak temelde ideolojiyle, ekonomiyle ve savunmayla ilgili nedenlere başvurmuşlardır. Büyük ihtimalle, devletin mahiyetinin değişmesiyle birlikte yayılcılığın ardındaki nedenler de değişmişti. İlk evre, Aramiler gibi grupların kontrol altına alınması ve Kuzey Suriye'deki tarım alanlarına ulaşma olanağının kazanılması amacıyla yeniden fetihlere giriştikleri bir evreydi. Fırat'a erişildiğinde, Asur'un fetihlerinin getirdiği gelirle yaşamaya alışmış seçkinler için Batı Suriye'nin zenginliği çekici bir hedef oldu. Direnecek birleşik bir bölgesel devlet bulunmadığından, aynı zamanda kolay bir hedefti de. Bu bölgeleri Asur'a katma yönünde bir girişimde bulunulmadı; yalnızca mal talep edildi ve Asur kendi çıkarlarını tehdit etmediği sürece komşularının bağımsızlığına katlandı. Hem metinsel hem resimsel resmi kayıtlarda, Asur kralının çarpışma ya da

²²⁶ Microop, a.g.e., s. 284.

çarpışma tehdidi yoluyla diğerlerini boyun eğmeye zorladığı ve ardından onların mallarının kendisine sunulduğu bir tablo çizilir. Dış dünya onun gereksinimlerini karşılıyor ve kralın büyük inşâat girişimleri gibi faaliyetlerle muazzam zenginliğini sergileyebilmesini sağlıyordu. Çevre bölgenin kaynaklarını alma sistemi dokuzuncu yüzyılda işlevini gerçekleştirmiş olabilir, ama merkezi güç zayıfladığında bu sistem tökezledi. Asur başka bir yaklaşıma, imparatorluğunun ikinci evresinin karakteristik özelliği olan sistematik genişleme yaklaşımına başvurmak zorundaydı²²⁷.

Salmanassar M.Ö.824'te öldüğünde, Asurnasirpal tarafından kendine miras bırakılan dış bölgeleri fethetme işini halledememişti. Ve Asur onun ölümünden sonra 4 yıl boyunca karışıklık yaşadı. Oğlu V.Şamşı-Adad tahta çıktığında 80 yıldan fazla sürecek olan duraklama (ya da gerileme) dönemi de başlamış oldu²²⁸.

Eyalet valileri daha önce krala ait olan hakları ellerine geçirerek kralın etkinliğini büyük ölçüde sınırlandırdılar. Rasappa valisi Palil'iriş (adı kimi zaman Nergal-ereş²²⁹ diye okunur) kendi adına steller diktirip kentler kurdu; Vali Bel-Harran-bel-usur da anıtının üstüne kralın değil kendi görüntüsünü oydu. Ama bu valilerin en güçlüsü, daha önce de belirttiğimiz, başvezir Şamşı-ilu'ydu²³⁰. Fırat kıyısındaki Kar-Şulmanu-aşerid'den (eski Til Barsip) Asur krallığının batı kesimini yöneten Şamşı-ilu, seferlerini anlatan kayıtlarda kraldan hiç söz etme gereğini bile duymamıştır²³¹.

²²⁷ Mieroop, a.g.e., s. 285.

²²⁸ Healy-Bride, a.g.e., s.13.

²²⁹ Nergal-Ereş'in faaliyetleri için bkz. Grayson, a.g.m.,s. 273-274.

²³⁰ Şamşı-İlu için bkz. Grayson, RIMA-3, s. 203 vd.; Şamşı-ilu yazıtı, Muşkiler'den Urartulular'la olan ilişkilerinde düşman olarak söz etmektedir. Bkz. V.Özkaya, **Erken I. Binde Frig Boyalı Seramiği**, Erzurum, 1995, s. 9; Şamşı-İlu'nun batı seferleri için bkz. J.D.Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", **Cambridge Ancient History**, Vol.III, Part I, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008, s.404-405.

²³¹ Roaf, a.g.e., s. 175; Gerçekten, Babil kronikleri, V.Şamşı-Adad'ın zamanına "*Memlekette kral olmayan seneler*" ismini verirler. Örneğin bir vesikada: "*Kralsız zamanın 4.senesi*" diye tarih düşülmüştür. Bkz.Memiş, a.g.e., s.204; J. A. Brinkman, "Foreign Relations of Babylonia from 1600 to 625 B. C.: The Documentary Evidence", **American Journal of Archaeology (=AJA)**, Vol. 76, No. 3, 1972, s.279.

1.6. V.Şamşı-Adad (M.Ö.823-811)'ın Anadolu Politikası

V.Şamşı-Adad, diğer Asur kralları ile karşılaştırıldığında, çok fazla başarı sağladığı söylenemez. Bunda, şüphesiz, diğerlerine nazaran çok kısa süren hükümranlılığı da etkili olmuştur. Seferleri özellikle iki bölge üzerinde yoğunlaşmıştır: Nairi ve Babil²³². Kalhu'da ele geçen yazıtında belirttiğine göre birinci ve ikinci seferini Nairi üzerine, üçüncü seferini Nairi ve Medler üzerine, dördüncüsünü ise Babil üzerine gerçekleştirmiştir²³³.

Asur kralı V.Şamşı-Adad'ın hâkimiyet dönemi üç ana safhada ele alınabilir:

- M.Ö. 824-820 Siyasal kargaşa dönemi;
- M.Ö.819, 818 ve 815'te olmak üzere Nairi'ye 3 sefer;
- M.Ö.814-811 arasında Babil'e düzenlenen 4 büyük sefer²³⁴.

1.6.1.Urartulular Üzerine Seferler

Urartu'nun dağınık kabileler birliğinden M.Ö.840 'ta bir devlet haline gelmesi, Asur baskıları sayesinde olmuştur, denebilir. Urartu, coğrafyası gereği, doğal olarak korunaklı bir yapıya sahipti. Bu coğrafyaya ulaşmak Asur için zordu. Asur'daki askerî ve idarî zayıflığı fırsat bilen Urartu güneydeki komşusunun aleyhine kazanımlar elde etmişti ve ekonomik olarak Asur'u zor durumda bırakıyordu. M.Ö.780-756 arasında hüküm süren I.Argiştî, Urmiye Gölü'nün çevresine tamamen hâkim oldu ve İran boyunca Afganistan'dan

²³² Grayson, RIMA-3, s.180; Kral özellikle ordunun at ihtiyacı için Nairi ülkelerine ve ganimet için güneydeki zengin Babil ülkesine seferler gerçekleştirmiştir. Bu seferler sonucunda Babil yağmalanarak, kralları tutsak edildi. Nairi ülkesine yapılan seferleri *râb šaqe* (büyük saki) Mutarris-Asur yönetmekteydi. Kuzey Suriye'de kaybedilen toprakların bir bölümü yeniden kazanılmakla birlikte, devletin zayıflaması halefi III. Adad-Nirari (M.Ö.810-783) zamanında da sürdü. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s. 163.

²³³ Grayson, RIMA-3, s.181.

²³⁴ Grayson, a.g.m.,s. 269.

Asur'a gelen lüks malların-lacivert taşı gibi- akışını kesti. Batıda I. Arğişti, Asur'un Anadolu'daki vassalı durumunda olan küçük devletler üzerinde hak iddia etti. Bu kral döneminde Urartu, kontrolünü Kuzey Suriye'deki Halep devletine kadar genişletti. Bu da nerdeyse Asur'un batı sınırına tecavüz etmek demektir. Asur'un temel kaynaklar bakımından yoksun olması onu ekonomik anlamda dışarıya bağımlı kılıyordu. Rahatsızlık, özellikle krallığın büyük şehirlerinde ortaya çıktı. Merkezî güç zayıfladığında, eyaletlerdeki yöneticiler adeta bağımsız olarak hareket etmeye başlıyorlardı²³⁵.

Urartu kralı I.Arğişti, Melid krallığı üzerinde hak iddia etmiş ve Melid krallarından Hilaruada'yı vergiye bağlamıştır. Bu politik ve ve askerî girişimlerin amacı, Asur ve Urartulular'ın, Fırat Nehri üzerindeki geçitleri siyasî, askerî ve ticarî amaçlı kontrol etme isteği idi²³⁶. I.Arğişti'nin hükümlerinin sonunda, M.Ö.VIII.yüzyılın ortalarında, Urartu devleti, gücünün zirvesinde idi. Kuzeyde Transkafkasya ve Urmiye Gölü çevresindeki bölgeler Urartu hâkimiyeti altında bulunuyordu. Batıda ise Hitit Devleti'nin bakiyelerine kadar ilerlemişti. Kuzey Suriye, Batı Asya ticaret yollarını kontrol altında tutan Urartu'ya bağılı idi. Urartu Devleti, Anadolu'nun (Küçük Asya) Asurlular tarafından fethedilmesine bir engel teşkil etmişti ve Urartu kültürü Akdeniz'de ve Anadolu'da yayılmaya başlamıştı. Urartu sanat eserleri ile Frig hatta Yunan ve daha uzaktaki İtalya bölgesindeki eserlerle benzerlik göstermesi ancak bu şekilde açıklanabilir²³⁷.

Urartu Devleti'nin yükselişi ve Akdeniz ticaret yolları üzerinde etkili olması, Asur'un bölgedeki durumunu olumsuz yönde etkiledi. Ancak bu durum uzun sürmedi ve Urartu, Asur karşısında fazla direnemedi. Hatta Asur kültürü de, Urartu üzerinde büyük etki yapmıştır demek yanlış olmaz²³⁸.

²³⁵ Healy-Bride, a.g.e., s.16.

²³⁶ Özgen, a.g.m.,s. 57.

²³⁷ Piotrovsky, a.g.e., s.: 81.

²³⁸ Piotrovsky, a.g.e., s.: 81.

Nairi/Urartu kralı I.Sardur'u oğlu ve halefi İşpuini (M.Ö.825-815) oğlu Menua ile birlikte, Asur kralı III.Salmanassar ve onun halefleri zamanındaki Asur Devleti'nin zayıf durumundan faydalanarak kendi devletlerinin gücünü artırmışlar ve gerçek manada genişleme siyasetine başlamışlardır. Bu zamanda kitabelerin Urartu dilinde de kaleme alınmış olduğunu görmekteyiz²³⁹.

Urartulular'ın devletlerine kattıkları ilk bölge, Rizaiye çevresidir ki, bugünkü İran Azerbaycanında bulunuyordu. Urartulular'ın, Asurlular'a karşı harekete geçmeleri karşısında Asur kralı Şamşi-Adad, M.Ö. 818-816 yıllarında o zamana kadar Asur toprağı olan Yukarı Dicle bölgesine seferler tertip ettirmiştir. Bu bölgede Urartulular önemli topraklar elde ettikleri gibi, nüfus sahâlârını Ninive'nin yakınlarına kadar genişletmişlerdir. İran-Irak sınırı üzerinde Kuzey Zagros'taki Kleşin geçitinde bulunan Urartuca ve Asurca yani iki dilde yazılmış kitabede; İşpuini ve Menua'nın Musasir (Urartuca Ardini) şehrine ne şekilde geldikleri orada Urartu Baştanrısı Haldi ile zevcesi Bakmaştu'ya bir tapınak yaptırıp kurban sundukları bildirilmektedir.

Bugünkü Irak'ta Rovanduz yakınındaki Musasir/Ardini, Asur'un merkezinde olup M.Ö.IX.yüzyılın son çeyreğinde Urartulular'ın siyasî nüfûzuna girmişti. Urartu Baştanrısı Haldi'nin çok önemli bir kültür merkezi olan Musasir, M.Ö.714'e kadar Urartu egemenliğinde kalmıştır ki, bu durum Urartuluların uzun müddet Asur merkezi bölgesinin bitişiğinde tutunmuş olduklarını gösterir. Ayrıca son zamanlarda İşpuini ve Menua'nın Kalatgah'ta bulunmuş bir kitabesi, Usnaviye vadisinden geçen ve doğuda Urartu bölgesini Asur'la bağlayan ticarî ve askerî yolun o zamanlar Urartulular'ın elinde olduğunu teyid etmektedir²⁴⁰.

²³⁹ Erzen, a.g.e.,s. 28.

²⁴⁰ Erzen, a.g.e.,s. 29.

V.Şamşı-Adad Nairi bölgesine seferler düzenlediğini yazmakta ve şöyle demektedir:

“Nairi’ye karşı düzenlediğim birinci askerî seferimde Nairi’nin bütün krallarından eyere alıştırılmış atlardan oluşan haraç aldım. O zaman Nairi’yi en uzak sınırına kadar ağ ile yakalamış gibi ele geçirdim. Asur’un toprakları, Nairi ülkesindeki Paddira’dan Kargamış’ın karşısındaki Kar-Salmanasar’a, Akad sınırı üzerindeki Zaddi’den Enzi’ye ve Aridi’den Suhme ülkesine kadar tanrı Asur, Şamaş, Adad ve İstar’ın, benim müttefiklerimin emri ile ayaklarına kapandılar”²⁴¹.

İkinci seferi için Mutarris-Asur’u Nairi üzerine sevk eden Asur kralı, onun da pek çok Nairi şehrini yakıp yıktığını, pek çok köle/insan-at ve çeşitli ganimetlerle Asur’a döndüğünü yazmaktadır²⁴². Üçüncü seferinde de ganimetlerle Asur’a döndüğünü anlatan Asur kralı, bizzat komuta ettiği bu sefer sonucunda hem Nairi’den hem İran’dan (Pers ve Manna) pek çok at ele geçirdiğini, ayrıca İran’dan öküz, eşek, koyun ve deve de ele geçirmiş, çevredeki 500 şehri yakıp yıkmıştır²⁴³. Medler’e karşı yaptığı savaşta ise insanların dağlara kaçtığını ama kendisinin onları yakalayarak şehirlerini yakıp yıktığını belirtmektedir²⁴⁴.

Genel olarak bakıldığında Şamşı-Adad döneminin parlak bir dönem olduğu söylenemez. Tahta geçiş dönemindeki isyanlar, Babil’le yaşanan sorunlar ve Nairi seferleri onun batı bölgelerini ihmal etmesi sonucunu beraberinde getirmiştir²⁴⁵.

²⁴¹ ARAB, I, no. 716; Grayson, RIMA-3, s.183.

²⁴² Grayson, a.g.m., s. 270.

²⁴³ Grayson, RIMA-3, s.184.

²⁴⁴ Grayson, RIMA-3, s.185.

²⁴⁵ Grayson, a.g.m., s. 271.

1.7. III.Adad-Nirari (M.Ö.810-783)'nin Anadolu Politikası

III.Adad-Nirari, görünüşte babasından güçlü bir imparatorluk devralmış gibi görünse de, onun dönemi Asur'un yavaş yavaş gerileme sürecine girdiği bir dönemi temsil eder²⁴⁶. Bu gerilemenin temelinde, M.Ö. 826-820 yılları arasında Asur'da yaşanmış olan iç çatışmalar yatmaktadır. Geçmişte, bu gerilemenin sebebi olarak, Adad-Nirari'nin tahta geçecek yaşta olmadığı için annesi, efsanevi kraliçe Semiramis'in naiplik yapması gösterilmiştir²⁴⁷. Bu düşünce bir metnin yanlış anlaşılması üzerine ortaya çıkmıştır ancak bunu kanıtlayacak hiçbir bilgi olmadığı gibi, Adad-Nirari'nin tahta çıktığında çok genç olduğunu da gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır²⁴⁸. Bununla birlikte kralın annesinin alışılmışın dışında bir mevkîde olduğu, bir stelde adının oğluyla birlikte anıldığı, bir Asur valisinin bunu ona ithaf ettiği doğrudur. Neden böyle öne çıktığını bilmiyoruz, fakat kocasının ölümünün ardından oğlunun varisliğini güvence altına alarak hanedanlık istikrarını korumada önemli rol oynamasıyla ilgili olabilir²⁴⁹.

Semiramis zamanında Asur Devleti, Medler ve Mannalar üzerine seferler düzenlemiş ve nihayet Guzana (=Tel Hâlâf) bir Asur eyaleti haline getirilmiştir. Fakat buna rağmen, Asur Devletini bir kadının idare etmekte olduğu haberi dört bir yana yayılınca, tâbi şehirler bunu fırsat bilerek vergilerini göndermemeye başlamışlardı. Fakat genç kral III.Adad-Nirari, dedesi III.Salmanassar karakterinde idi. Annesinden iktidarı devralır almaz hemen seferlere başlamıştır. Gerçekten o da dedesi gibi, bütün hayatı boyunca bir sınırdan diğerine koşmuş ve hepsinde başarılı olmuştur²⁵⁰.

²⁴⁶ Bu dönemde karşılaşılan en önemli mesele, yüksek rütbeli Asurlu memurların yönetimde ön plana çıkması ve yaptıkları işlerin kralî yazıtlarda yer bulmasıdır. Bu güç göstergesi devlet yönetiminde de etkili olmuş, kralın annesi, adına bir de stel dikilen Sammuramat ile yönetimde ilk kez ana kraliçe kültürü ortaya çıkmıştır. Kralın yönetimde ve seferlerinde batıdaki düzenlemelerini yapan Şamşi-İlu idi. Kendi adına stel diktirecek kadar yönetimde söz sahibi olan bu eyalet yöneticisinin yazıtında kralın adı geçmez. Bkz. Grayson, a.g.m., s. 232.

²⁴⁷ Grayson, a.g.m.,s. 271.

²⁴⁸ Kuhrt, a.g.e., s. 147; Grayson, a.g.m.,s. 272.

²⁴⁹ Kuhrt, a.g.e., s. 148.

²⁵⁰ Memiş, a.g.e., s.205.

III.Adad-Nirari'nin seferleri kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Medler'e karşı M.Ö.809,800,799,793,792,789,788,787 yıllarında olmak üzere 8 sefer; Hubuškia'ya karşı M.Ö.801,791,785,784 yıllarında olmak üzere 4 sefer; Mannalar'a karşı M.Ö.807,806 yıllarında 2 sefer; Guzanu'ya karşı M.Ö.808'de 1 sefer; Luşia'ya karşı M.Ö.798'de 1 sefer; Namri'ye karşı M.Ö. 797'de 1 sefer; Kisku'ya karşı M.Ö.786'de 1 sefer düzenlemiştir²⁵¹.

1.7.1.Urartulular Üzerine Seferler

Urartu krallığını Asur yaratmıştı. Urartu gençleri Asur ordusunda kullanılmış, kereste ve metal ihtiyacı Urartu'dan sağlanmış ve yine Urartu atları Asur ordusunda yerini almıştır. Asur yazıtları bunları doğrulamaktadır ki, tüm bunlar Urartu krallığının altyapısını da tanıtmaktadır bakımından önemlidir. III.Salmanassar döneminin sonlarında ortaya çıkan iç problemler, Urartu krallığının rahatça genişlemesine fırsat vermiştir. Urartu, Asur ve Tuşpa arasındaki bölgeye, güneye doğru genişledi ve doğuya, güneydoğuya, verimli Azerbaycan topraklarına doğru yayıldı. Salmanassar döneminin sonlarındaki iç problemler, Asur'un kuzeybatıdaki kontrolünü de zayıflatmıştı ve Urartu, Yukarı Fırat'a kadar genişleme şansı bulmuştur. Fırat Nehri, Suriye ve Mezopotamya'dan Anadolu'ya doğru doğal bir güzergâh çiziyordu²⁵². III.Adad-Nirari'nin dominant bir anneden ziyade uğraşması gereken bir problem de Urartu problemi idi. Bu krallık, Urmiye, Van ve Sevan gölleri ile çevrilmişti. Yüzyıllar boyu Asur baskısına maruz kalan bu insanlar, IX.yüzyıl'da Toroslar'ın ötesinde bir krallık olarak birleştiler²⁵³.

Asur Devleti'nin zayıfladığı süreçte kuzeydeki Urartu Devleti, Menua (810-785/80), I.Argiştı (785/80-756) ve II. Sardur (756-730) adlı kralların önderliğinde hızla genişleyerek bütün Doğu Anadolu'nun egemeni olmuştu.

²⁵¹ Grayson, a.g.m.,s. 272.

²⁵² Saggs, a.g.e., s. 80.

²⁵³ Saggs, a.g.e., s. 79.

Urartulular, Kuzeybatı İran'da Urmiye Gölü'nün batı ve güney kıyılarını ele geçirmiş; Anadolu'da ise Fırat'ın batı kıyılarındaki Melid (Malatya) ve Kummuh (Kommagene, Adıyaman) krallıklarını haraca bağlamayı başarmıştı. Hatta II.Sardur döneminde, Melid ve Kummuh'un yanı sıra Asur'a vergi vermek istemeyen Geç-Hitit Şehir Devletleri'nden Gurgum (Kahramanmaraş) ve Arpad ile de ittifak yapılmıştı. Böylece Asur, doğuda ordusunun at ihtiyacını karşılayan Media; batıda da başta maden ve kereste olmak üzere hammadde elde ettiği Doğu Akdeniz ve Toros bölgesi üzerindeki denetimini bir başka güce (Urartu'ya) kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti²⁵⁴. Ancak Asur için stratejik öneme sahip Urartu coğrafyası dağlık olması nedeniyle fethedilemiyordu²⁵⁵. Bununla birlikte o, I.Argišti yönetimindeki Urartu'ya, Gutı ve Muşkiler üzerine sefer yapmayı ihmal etmedi²⁵⁶. Anallarında pek çok kez Hatti memleketine sefer yaptığını yazmaktadır²⁵⁷:

*“...Ordumu topladım ve Hatti üzerine sefere çıktım. Bir yıl içinde Amurru ve Hatti coğrafyalarını zapt ettim. Onları vergi ve haraca bağladım...onlardan gümüş, bakır, demir ve çeşitli giysiler aldım..”*²⁵⁸.

1.8. IV.Salmanassar (M.Ö. 782-773)'ın Anadolu Politikası: Urartulular Üzerine Seferler

III.Adad-Nirari'den sonra tahta çıkan üç kral döneminde de iç problemler ülkeyi meşgul etmiştir. M.Ö.746 yılında Kalhu'da çıkan bir isyanda, kral V. Asur-Ninari ve tüm ailesi öldürülmüştür. Bu taht kavgası

²⁵⁴ Köroğlu, a.g.e., s. 164.

²⁵⁵ Saggs, a.g.e., s. 82.

²⁵⁶ Grayson, RIMA-3,s.232.

²⁵⁷ III.Adad-Nirari'nin seferleri için bkz. Grayson, RIMA-3,s.200-235.

²⁵⁸ Grayson, RIMA-3,s.211.

Asur'un en güçlü krallarından biri olan, ancak kralî soydan gelip gelmediği tam olarak bilinmeyen III.Tiglat-Pileser'i iktidara taşımıştır²⁵⁹.

III. Adad-Nirari'nin oğlu ve halefi IV.Salmanassar zamanında artık yalnız Asur'un doğusundaki ve kuzeyindeki düşmanlar söz konusu idi. Öyle ki, IV.Salmanassar, Urartulular'a karşı altı defa sefer düzenlediği halde²⁶⁰, Urartu devletinin kuvvetlenmesine engel olamamıştı. Asur kralının kuzeyde seferde olmasından yararlanan Damaskus krallığı ile Kuzey Suriye'deki diğer vassal şehir devletleri ayaklanmakta gecikmediler.

Kralın kısa idaresinden sonra yerine oğlu III. Asur-dan (M.Ö.772-755) geçtiği zaman, Doğu'da Med kabileleri bir devlet haline gelmişlerdi ve onlar artık Asur için ciddi bir tehlike teşkil ediyorlardı. Öyle ki, Asur kralı M.Ö.755 yılına kadar Asur memleketi sınırlarının dışına çıkamamıştı. Halbuki, vassal beylerden hiçbirisi vergisini göndermiyordu. Öyle anlaşıyor ki, IV.Salmanassar ve III. Asur-dan zamanlarında Asur Devleti içerdeki meselelerle uğraşmaktan dışarıdaki Asur prestijini temin için sefer yapma fırsatını bulamamıştı. Aslına bakılacak olursa, M.Ö. VIII. yüzyılın ilk yarısında iyice kuvvetlenen Urartu devleti, Anadolu'daki ve Suriye-Filistin'deki küçük şehirlerin de desteğini alarak Asur'u köşeye sıkıştırmış ve Asur aleyhine sınırlarını hayli genişletmişti²⁶¹. Urartu'nun gücüne güvenen Asur'a tâbi vassal devletler de bunu fırsat bilerek Asur kralını hiçe saymaya başlamışlar ve vergilerini ödemez olmuşlardı. Asur'un bu geçici durgunluğu, III.Tiglat-Pileser'in iktidarı ele geçirmesine kadar devam edecektir²⁶².

²⁵⁹ Tiglat-Pileser'in Asur tahtına çıkışı hakkında detaylı bilgi için bkz. S.Zawadzki, "The Revolt of 746 BC and the Coming of Tiglath-pileser III to the Throne", **SAAB**, VIII / I , 1994, s.53 vd.; Köroğlu, a.g.e., s. 164.

²⁶⁰ Salvini, a.g.m.,s. 51.

²⁶¹ Memiş, a.g.e., s. 205.

²⁶² Memiş, a.g.e., s. 206: M.Ö.782-745 arasında Asur tarihi için bkz. Grayson, a.g.m.,s. 276-279.

III.Asur-dan'dan sonra V.Asur-Ninari (M.Ö.754-745) Asur tahtına geçmiştir. Adını bilmemize rağmen dönemi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır²⁶³.

1.9. V.Asur-Ninari (M.Ö.754-745)'nin Anadolu Politikası:

Urartu ve Geç-Hitit Şehir Devletleri ile Mücadele

Asur kralı V.Asur-Ninari, merkezi Arpad olan Bit-Agusi kralı Mati'ilu'yu antlaşma yapmaya zorlamasıyla tanınmaktadır²⁶⁴. Ortaya atılan farklı görüşler, Asur-Bit-Agusi antlaşmasının daha Asur-Ninari'nin seleflerinin döneminde Asur'un Til Barsip valisi ve başkomutanı Şamşi-ilu tarafından yapıldığı ve düzenli olarak pekiştirildiği ihtimalini gündeme getirmiştir. Eğer bu yorum doğruysa, o zaman Bit Agusi'nin Asur'un zayıf düştüğü kırk yıllık süre boyunca Asur'un denetiminde kaldığı anlaşılır²⁶⁵.

V.Asur-Ninari döneminde M.Ö.753 yılında Urartu kralı Sardur ile mücadele edilmiştir. Bu mücadelenin sebebi Kuzey Suriye'de üstünlük mücadelesidir. Sardur, başarı göstermişse de, bu üstünlük III.Tiglat-Pileser'in Asur tahtına geçmesine kadar sürebilmiştir.M.Ö.743'te Urartu ve müttefikleri Geç-Hitit beylikleri, Asurlular tarafından yenilgiye uğratılmıştır²⁶⁶.Urartu'nun bölgedeki hâkimiyetini gerileten bu savaş, Urartu kayıtlarında karşımıza çıkmamaktadır. Bu savaş sonunda Arpad, Melidu, Kummuh gibi devletler tekrar Asur tarafından vergiye bağlanmıştır. Asur yazıtlarından öğrendiğimiz bu yenilgi bölgede Urartu'nun aldığı ilk darbedir. Asur kralına ait Nimrut'ta bulunan bir başka yazıtta Urartu'nun bölgedeki hâkimiyetini tamamen kaldıran gelişmeler şu şekilde anlatılmıştır:

²⁶³ V.Asur-Ninari dönemi için bkz.Grayson, RIMA-3,s.246-247: Grayson, a.g.m.,s. 276-279.

²⁶⁴ SAA 2 2 ; Kuhrt, a.g.e., s. 149; Oded, a.g.e., s. 85.

²⁶⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 150: Grayson, a.g.m.,s. 276-279.

²⁶⁶ Frankel, a.g.e., s. 12; Salvini, a.g.e.,s. 83; Detay için bkz. M.Astour, "The Arena of Tiglath-Pileser III's Campaign Against Sarduri II (743 B.C.)", *Assur* II / 3, 1979, s.69- 91.

“... Urartulu Sardur, Matîilu ile birlikte bana karşı isyan etti. Kummuhî'deki Kıştan ve Halpi'de onu yendim ve bütün ordugâhını ele geçirdim. Silahlarımın dehşetinden korkarak hayatını kurtarmak için tek başına kaçtı. Kenti Tuşpa'nın önüne kralî bir heykelimi koydurttum...Enzi'yi zaptettim ve Asur sınırları içine kattım. Onları Na'iri eyaletine ve Turtanu'nun eyaletine kattım”²⁶⁷.

1.10. İmparatorluğun Genişlemesi ve Pekişmesi (M.Ö.744- 640):

Asur İmparatorluğu kesin biçimine ve yapısına, M.Ö. 745 ile 705 arasında kavuşmuştur. Sonra istikrarı sağladı ve Yakındoğu'nun genişçe bir kesimi üzerinde, seksen yıl boyunca pek az değişiklik gösteren sürekli bir egemenlik kurdu. Bundan önceki kırk yıl boyunca imparatorluk idaresinin esasları üzerinde çalışılmış ve düzeltilmişti, yine de IX. ve erken VIII. yüzyıllardaki kurumların çoğu varolmayı sürdürüyordu. Ama bunlar eyalet yapısı ve idaresindeki pek çok gelişimin, imparatorluk politikasının ilerlemesinin ve klasik biçimiyle imparatorluğun ortaya çıkmasının sil baştan yazıldığı parşömene dönüşmüşlerdi. Tüm bu değişiklikler, Asur imparatorluğunun ekseni etrafında döndüğü kralın rol ve mevkîne de yansımıştı. Yıllıklar ve diğer kraliyet yazıtları, kayıtlar, kutsal kitaplardaki malzeme, idarî ve hukukî metinler ve kraliyet yazışmalarının arşivleri türünden belgeleme bu döneme ilişkin olağanüstü bilgilerle doludur ve fetih savaşlarıyla sınırların sağlamlaştırılmasının ayrıntılarıyla yeniden canlandırılmasına olanak vermişlerdir²⁶⁸.

²⁶⁷ D.J. Wisemann, “A Fragmentary Inscription of Tiglath- Pileser III from Nimrud”, **Iraq XVIII**, 1956, s.120; Salvini, a.g.m.,s. 53.

²⁶⁸ Kuhrt, a.g.e., s. 151.

1.11. III.Tiglat-Pileser (M.Ö.744-727)'in Anadolu Politikası

Korsabad Kral Listesi ele geçmeden önce, III.Tiglat-Pileser'in Asur kral soyundan olmadığı yani bir gasıp olduğu zannediliyordu. Bunun nedeni, III. Tiglat-Pileser'e ait vesikaların hiçbirinde babası V.Asur-Ninari'nin (M.Ö.754-745) adının geçmemesi idi. Fakat Korsabad Kral Listesi ele geçtikten sonra, bu kanaatin yanlış olduğu anlaşıldı. III. Tiglat-Pileser'in tahta çıktığı M.Ö. 745 yılında Asur Devleti ekonomik anlamda büyük güçlükler içerisinde bulunuyordu. Öldüğü zaman ise, Asur Devleti o zamanki dünyanın en güçlü devleti haline gelmişti. Bu önemli değişimde onun yalnız askerî sahada değil, memleket ekonomisinde de birtakım yeni önlemler almasının etkisi vardır. Örneğin idarî alanda yeni birtakım teşkilâtlar kurmuş²⁶⁹, muntazam bir posta teşkilâtı oluşturarak eyaletlerden akan vergilerin doğrudan doğruya devlet hazinesine girmesini sağlamıştır. Bu nedenle bu dönem "*Asur Devleti'nin Altın Çağı*" olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla Asur tarihinde "*Sargonitler Devri*" denilen ve yaklaşık yüzyıl süren devir, III. Tiglat-Pileser'in attığı sağlam temeller üzerine kurulmuştur²⁷⁰.

III.Tiglat-Pileser, tahta çıktıktan kısa süre sonra iç karışıklıkları tümüyle bastırmış ve askerî seferlerini, gerileme dönemi öncesinde III.Salmanassar'ın ulaştığı sınırlara ve daha ötelere yönelmiştir²⁷¹.

III.Tiglat-Pileser dönemi, Asur İmparatorluğu'nun en geniş sınırlara ulaştığı dönemi temsil eder. Bu dönemde eski vilayetler soylu aileler

²⁶⁹ III.Tiglat-Pileser'in, kendinden önceki dört kralın yönetimi paylaşmak zorunda kaldığı ve yetkileri dışına çıkıp, kendilerini kral gibi görüp, adlarına yazıtlar yazdırıp steller diktiren üst düzey yöneticilerin yetkilerini kısıtlaması oldukça önemlidir. Bu önemli görevlere Asurlu kişiler yerine hadım edilmiş görevliler getirmiş ve eyalet sistemi uygulamasını kullanmaya devam etmiştir. Ordusuna Arami kökenli askerler almış ve nüfus nakli uygulamasını başarıyla uygulamıştır. Öyle ki ele geçirdiği şehirleri boşaltmış ve halkını uzak bölgelere sürgün etmiştir. Bu dönemde oldukça geniş bir alanda kendini gösteren bu nüfus nakilleri III. Tiglat Pileser için gerçek imparatorluğun temelini sağlamlaştırmak adına önemli bir hareketti. Özellikle çok uzun mesafelere nakiller yapmıştır. Nüfus nakillerinde ele geçirilen, esirler arasında Tir'den getirdiği yüksek memurlar ve şarkıcılar olması nakillerin sadece askerî amaçlı yapılmadığını gösterir. Bkz. Oded, a.g.e., s. 18 vd.

²⁷⁰ Memiş, a.g.e., s. 206.

²⁷¹ Köroğlu, a.g.e., s. 165.

tarafından idare ediliyordu ve yarı bağımsız idareciler konumundaydılar. Başkentte doğrudan kralın sorumluluğunda ve kral tarafından atanan yetkililer vardı. Asur boyunduruğundan kurtulmak için uygun fırsat kollayan devlet ve krallıkların varlığı, Asur İmparatorluğu için adeta sabit bir tehdit halini almış ve bu durum, güçlü bir haberleşme ağının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Hızlı ve etkili bir haberleşme sistemi sayesinde, yetkililer başkente çabuk ve düzenli olarak raporları iletiler ve bu sistem, daha sonra Persler tarafından devralındı²⁷². Kral ayrıca, bu yetkililerin performansını değerlendirmesi için kendisine bağlı müfettişler atadı. Doğrudan yönetilen vilayetlerin ötesinde, vassal devletlerde de, mahkemelerde, dış politika ve ticarette Asur haklarını koruyan ve Asur'u temsil eden temsilciler görevlendirdi. Yerli yönetici aileler, vergi ödedikleri müddetçe hem Asur'un iç değişimlerinde hem de muhtemel dış saldırılarda Asur'la birlikte hareket etmeyi taahhüt ettiler²⁷³. Dolayısıyla Tiglat-Pileser'in öncelikle ülke içindeki sorunları çözmeye gayret ettiği, daha sonra dış seferlere yöneldiği söylenebilir.

²⁷²Dvornik'e göre, Grek kaynaklarda sıkça bahsedilen Pers haberleşme sistemi, Yeni Asur İmparatorluğu bünyesinde oluşturulan haberleşme sisteminin daha sonraki geliştirilmiş halinden başka bir şey değildi. Yani istihbarat servisi uygulamasını Persler, Asurlular'dan almıştı. Bkz. F.Dvornik, **Origins of Intelligence Services: The Ancient Near East, Persia, Greece, Rome, Byzantium, the Arab Muslim Empires, the Mongol Empire, China, Muscovy**, New Brunswick, Rutgers University Press, 1974, s.27; Oppenheim'e göre ise bu sistem sayesinde Asur kralı imparatorluğunun her köşesinde olup bitenden haberdar olabiliyordu. Bu nedenle o, bu sistemi "*kralın gözleri ve kulakları*" olarak adlandırmıştır. Bkz. A.L.Oppenheim, "The Eyes of the Lord", **JAOS** 88, 1968; F.Malbran-Labat bu sistemde yer alan casusların Asur ordusundaki rolünü ortaya koymuştur. Bkz. F.Malbran-Labat, **L'Armée et l'organisation militaire de l'Assyrie: d'après les lettres des Sargonides trouvées à Ninive**, Paris, Librairie Droz, 1982, s.41-57; Parpola ise Yeni Asur Devri'nde yapılan antlaşmalar ile haber toplama arasında bir ilişki olduğunu iddia etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. S.Parpola, "A Letter from Şamaş-Şumu-ukin to Asarhaddon", **Iraq XXXIV**, 1972; Bu hususta en büyük adım ise Y.J.Kim tarafından atılmıştır. O, vilayetlerdeki memurlarla kral mahkemesinde çalışanların, gelişmiş bir haberleşme ağı ile birbirleri ile sürekli iletişim halinde olduklarını ispatlamıştır. Haberleşmenin en etkili unsurunun ulaklar yoluyla iletilen yazılı mesajlar olduğunu göstermiş ve her yerli yöneticinin sorumlu olduğu, politik, idarî, ekonomik, diplomatik ve askerî olmak üzere beş çeşit haber kategorisi tespit etmiştir. Bu hususta Y.J.Kim tarafından Hebrew Üniversitesi'nde 1999 yılında hazırlanan "**The Role of Communication in the Near Eastern Empires of the First Millennium BC**" başlıklı basılmamış doktora tezinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

²⁷³ Saggs, a.g.e., s. 85.

III. Tiglat-Pileser aynı zamanda, Orta Asur Dönemi'nden beri korunmuş olan sınırları aşan bir yayılcılık siyasetini başlattı. Ordusunu yeniden örgütledi ve Asurlu nüfustan yıllık olarak asker toplanması uygulamasının yerini, fethedilmiş halkların piyade gücünü, Asurlular'ın ise süvari ve savaş arabaları birliklerinin çekirdeğini oluşturdukları kalıcı bir profesyonel ordu aldı²⁷⁴. Dolayısıyla Asurlu olmayan erkekler de orduya alındı ve bu askerlere orduda önemli görevler verildi²⁷⁵.

Asur geleneksel sınırları dışındaki bölgelerde doğrudan egemenlik kurmayı arzulamıyordu aslında. Amaç haraç almak ve siyasî itaat dayatmaktı ve yerel krallar Asur'un taleplerine uydukları sürece yerlerinde bırakılıyorlardı. Batıdaki devletlerde, imparatorlukla tam bir bütünleşme amaçlı üç aşamayı yansıtan üç tip siyasî düzenleme görebiliriz:

1)Yerel kralın yerini koruduğu, ama her yıl haraç ödemek zorunda olduğu vassal devletler;

2)Tahta Asurlular'a sâdık olduğu düşünülen bir kişinin geçirildiği kukla devletler;

3) Doğrudan Asur egemenliğindeki bir vali tarafından yönetilen eyaletler.

Bir aşamadan diğerine geçişe, çoğunlukla itaatsizlik neden oluyordu: Asurlular yerel özerkliği daha da azaltma yoluna ancak mevcut düzenlemenin istenen sonuçları yaratamaması durumunda başvuruyorlardı. Eyalet kuruluşu

²⁷⁴ Mieroop, a.g.e., s. 287.

²⁷⁵ Davide Nadali, "The Representation of Foreign Soldiers and Their Employment in The Assyrian Army", **Etnicity in Ancient Mesopotamia, Papers Read at the 48th Rencontre Assyriologique Internationale, Leiden (1-4 July 2002)**, (ed.) W.H.Van Soldt in cooperation with R.Kalvelagen and D.Katz, Leiden, 2005, s. 222.

kontrolü azami düzeye çıkaracak ve çevredeki düşmanlarla doğrudan teması azaltacak şekilde stratejik olarak planlanıyordu²⁷⁶.

III.Tiglat-Pileser, bu bağlamda Asur tarihinin en önemli reformlarını gerçekleştirmiştir. Geniş toprakları geniş yetkilerle yöneten güçlü eyaletler ve güçlü yöneticileri gerileme sürecindeki ayaklanmaların en önemli nedenleri arasında sayılabilirler. Kral bunların farkındaydı ve eyalet sistemi ile ilgili reformlar yapmaya çalışmıştır. Eyalet sınırlarının çok geniş olması, valilere geniş yetkiler sağlanmış olması ve bazı dönemlerde valilik görevinin krallık gibi babadan oğula geçmesi, Asur merkezi otoritesinin sağlamlaştırılması ve güvence altına alınması ihtiyacını doğurmuş ve yapılan reformlara temel bir neden oluşturmuş gibi görünmektedir. Bu çerçevede yapılan reformlar şu şekilde sıralanabilir:

- Sınırları ve yetkileri genişleyen eyaletlerin sınırları daraltılıp yeni eyaletler oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle onların merkezi idareye karşı her zaman birer tehdit unsuru olabilme olasılıklarının önüne geçilmiş olmaktadır.

- Sınırları küçültülen eyalet görevlilerinin de yetkileri sınırlandırılmıştır. Yeni oluşturulan eyaletlere, kralî idareye yakın, sâdık görevlilerin getirilmesine dikkat edilmiştir. Daha önce eyalet yönetimlerinde güçlenen görevliler ve soylular, babadan oğula geçen bir sistemi devam ettirmekteydiler. Bunların tümü sistem dışına çıkarılmışlardır.

- Eyaletlerin küçültülmesi dışında Asur etkinlik alanındaki topraklarda birçok yeni Asur eyaleti oluşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu eyaletlerin başına da kralî idareye yakın ve sâdık yöneticiler getirilerek, merkezi otoritenin hem Asur ana yurdunda hem de Asur etki alanlarında tam anlamıyla kurulması sağlanmıştır. Bu yeniliklerin sağlamlaştırılabilmesi için

²⁷⁶ Microop, a.g.e., s. 289.

kral ayrıca valiler ve merkez arasındaki haberleşmenin etkili ve hızlı olmasını sağlayacak bir posta teşkilatı da kurmuştur²⁷⁷.

Asur yazıtlarının öncelikle Asur imparatorluk ideolojisini yaymayı amaçladığı tarihi bir gerçektir. Asur'a bu süreçte, III.Tiglat-Pileser'le başlayan ve halefleri tarafından da takip edilen bir ideoloji hakim olmuştur. Buna göre "vassal" veya "vassal devlet" ile "vilayet" adı verilen siyasî teşekküllerin politik bağımsızlığı 3 aşamada yok edilmiştir:

1.Aşamada bu devletlerle vassallık ilişkisi kuruldu. Yıllık haraç ve ödemeler, askerlerin Asur seferlerinde yer alması sağlandı.

2.Aşamada bir sadakâtsizliğin keşfi üzerine, güvenilmez vassalı ortadan kaldırmak için askerî hareket düzenlendi. Hedefteki vassal ve destekçileri sınır dışı edilerek yeni bir yönetici ile bölgenin yükümlülükleri artırıldı.

3. ve son aşamada, bu duruma tepki olarak oluşan isyanlar silsilesi bahane edilerek Asur duruma tamamen el koydu ve bölgenin hâkimiyeti ele geçirildi²⁷⁸.

Asur imparatorluk mekanizmasının temeli sayılabilecek olan eyalet ve vassal topraklar yönetiminde zaman zaman sorunların yaşandığı da anlaşılmaktadır. Asur kayıtlarında birçok konu hakkında bilgiler bulunmasına rağmen, vassal krallar arasında ortaya çıkan söz konusu sorunlar, sürtüşmeler ve anlaşmazlıklar bulunmamaktadır. Buna rağmen vassal ülkeler, vassal ülke ile Asur memurları ya da memurlar arasında dönem dönem sürtüşmelerin yaşandığı görülmektedir. Örneğin II.Sargon döneminde Que Valisi Asur-şarru-usur, üç Asur vassalı arasındaki çatışmaları kral

²⁷⁷ Ona, a.g.t.,s. 21-22.

²⁷⁸ Mordechai Cogan, "Judah under Assyrian Hegemony: A Reexamination of Imperialism and Religion", **Journal of Biblical Literature** (=JBL), Vol. 112, No. 3, 1993, s.406.

Sargon'a bir mektupla iletir²⁷⁹. Bu mektuba göre İstunda ve Atuna krallarıyla Tuhana²⁸⁰ kralı Urpala arasında askerî çatışmalar bulunmaktadır. Asurlular pratik olarak vassalları arasındaki bu tür çatışmalara karışmamaktadırlar. Bunun yerine daha çok esnek bir politika izlemektedirler. Bu hareket tarzıyla Asurlular vassallar arasında oluşabilecek Asur karşıtı koalisyonları önlemeyi de amaçlamaktaydılar²⁸¹.

M.Ö.IX. yüzyıl ile VIII. yüzyılın ilk yarısı boyunca yapılan Asur kraliyet seferleri, birçok araştırmacının iddia ettiği üzere, temelde ucuz insan işgücü elde etmek ve ordu için asker toplamak için yapılmıştı. Uzmanlar genel olarak III.Tiglat-Pileser'in tahta geçmesiyle Yeni Asur dış politikasının değiştiğini kabul etmektedirler²⁸².

S.Parpola bu yeni stratejiyi şöyle özetlemektedir ki, Parpola'nın görüşü, yukarıda değindiğimiz üç aşamalı süreçle birebir örtüşmektedir:

“Tiglat-Pileser tarafından takip edilen yeni strateji, yarı bağımsız vassal ülkeleri doğrudan merkezî hükümet tarafından kontrol edilen Asur vilayetlerine dönüştürerek sistematik olarak çekirdek alanını genişletmeyi hedefledi. Bir ülkenin bir vilayete dönüştürülmesi, standartlaştırılan bir prosedüre göre gerçekleştirildi... Muazzam sınır dışı etmeler; bir Asur

²⁷⁹ Mektup ve transkripti için bkz. Simo Parpola, **The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West, State Archives of Assyria**, Vol.I (=SAA 1), Helsinki, 1987, no. 1.

²⁸⁰ Klasik dönemdeki Tyana, günümüzde Niğde. Bkz. J.D.Hawkins, “The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period”, **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) M.Liverani, Roma, 1995, s.99.

²⁸¹ Ona, a.g.t.,s. 23.

²⁸² Hayyim Tadmor, bu dış politika değişikliğini dikkate alarak III.Tiglat Pileser dönemini, Eski Yakınoğu tarihinde bir “dönüm noktası” olarak adlandırmaktadır. Bkz. H.Tadmor, The Inscriptions of Tiglat-Pileser III, King of Assyria: Critical Edition, with Introductions, Translations and Commentary, **The Israel Academy of Sciences and Humanities**, Jerusalem, 1994, s. 9. Bazı uzmanlara göre ise bu dönem Asur tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahip değildir. Bkz. P.Garelli, “Le Dynamisme Assyrien”, in **Assyria 1995: Proceeding of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project (September 7-11, 1995)**, (ed.) S.Parpola and R.M.Whiting, Helsinki, 1997.

yöneticisinin yeni yönetici olarak yerleştirilmesi; Asur garnizon ve müstahkem kalelerinin oluşturulması.”²⁸³.

III.Tiglat-Pileser temelde bir saldırı politikası uygulamış ve ülkenin silahlı güçlerini örgütlemiştir. Bu dönemden itibaren Asur ordularında, bir çift atın koşulduğu arabaları kullanan mızraklı askerler, arabalı birliklerin iki katı süvari, kalkan ve mızrakla donanmış ağır bir piyade yer alıyordu; okçulardan oluşan hafif piyade ağır piyadenin iki katıydı. Orduda ayrıca, günümüz istihkâmcılarına ve kuşatma topçusuna benzeyen özel birliklerin yanı sıra genellikle eski savaş tutsağı kölelerden oluşan büyük toprak düzeltici ve inşaatçı müfrezeleri de bulunuyordu. Sefer sırasında, bu yardımcı birlikler tulumlar üzerine dubalı köprüler kuruyor, yol açıyor, tahkimat yapıyor, yük taşıyorlardı. Kalelerin kuşatılmasında lağımlar açılıyor, mancılık ve tabya ve kaleleri yıkmak için koçbaşları kullanılıyordu; saldırılarda merdiven kullanıyorlardı. Savaş arabasını Hiksoslar ve Mısırlılar da biliyorlardı ama düzenli olarak ilk süvari kullananlar, Asur kralları oldu. Bunun sonucu olarak, bu orduların harekâtını ortak yürütmeyi öğrendiler; savaş, arabaların saldırısıyla başlıyordu, bunları izleyen piyade, dağılan düşman saflarının üzerine çöküyordu; süvari geri çekilen ya da kaçan düşmanı izliyordu. Asker sağlama yöntemine daha sonraki Asur kralı Sargon bir yenilik getirdi: Zorunlu askerlik göreviyle yükümlülerin dışında, başlangıçta yalnızca Asurlular’dan oluşan, daha sonra yabancıların da kullanıldığı ücretli birlikler kurdu. Ücretli askerlerin sayısı giderek önemli oranda arttı; Asur kralları bunlardan ülke içinde de yararlanıyorlardı²⁸⁴.

Asur’un çevresi bir dizi büyük devletle sarılıydı: güneyde Babil, güneydoğuda Elam, kuzeyde Urartu ve Suriye-Filistin bölgesinin ötesinde Mısır. Bunlar tümüyle egemenlik altına alınamayacak denli büyük ve

²⁸³ S.Parola, “Assyria’s Expansion in the 8th and 7th Centuries and Its Long-Term Repercussion in the West”, in **Symbiosis, Symbolism and the Power of the Past**, (ed.) W.G.Dever and S.Gitin, Eisenbrauns, 2003, s.100.

²⁸⁴ Diakov-Kovalev, a.g.e.,s. 199.

güçlüydü ya da Babil örneğinde olduğu gibi tümüyle Asur İmparatorluğu'na katılmalarını engelleyen özel kaygılar vardı. III.Tiglat-Pileser'den Asurbanipal'a dek tüm krallar bu devletlerle ilgilenmiş ve bir kez daha, onlarla ilişkilerinde esnek bir yaklaşım benimsemişlerdir²⁸⁵.

Asur kralı, politikasını tüm Yakındoğu'yu Asur çatısı altında toplamak ve o zamanki dünya ticaretini tekeline almak üzere tasarlamıştır. Çeşitli idarî ve askerî reformlarla devleti daha sistematik bir altyapıya oturtmuş, askerî açıdan kuzeydeki ve güneydeki geleneksel düşmanları Urartu ve Babil'e ağır darbeler indirmiştir. Suriye ve Lübnan'ın büyük bölümü fethedilmiş ve Asur, Mezopotamya'da parlayan bölgesel bir devlet olmaktan çıkıp, Yakındoğu'ya hükmeden bir imparatorluk olmuştur²⁸⁶.

1.11.1.Urartulular ve Geç-Hitit Şehir Devletleri Üzerine Seferler

III.Tiglat-Pileser döneminde Asur'un temel problemi Urartu idi. Suriye yollarının kontrolü, kereste, maden ve at tedarik etmek için Asur için çok önemli idi. Kuzey Suriye yollarının kontrolünü ele almak konusunda Urartu da Asur kadar kararlı idi. Bu konuda iddialı olan üçüncü bir devlet ise bu dönemde fazla güçlü olmayan Mısır idi. Asur'a bağlı bölgedeki vassal devletler ise güvenilmez olduklarını birçok kez göstermişlerdi. Bu nedenle Asur, muhtemel isyanları önlemek ve mevcut köklü ailelerin gücünü kırmak için bu grupları sınır dışı etme yoluna başvurdu. Tiglat-Pileser'den kalan kayıtların durumundan dolayı, pek çok noktada bilgimiz eksik kalmakla beraber sınırların genişlediği anlaşılmaktadır²⁸⁷.

III.Tiglat-Pileser dönemine gelinceye kadar, Urartu Devleti, Güneybatı Asya'nın en büyük devleti konumuna gelmişti. III.Tiglat-Pileser'in Asur emperyalizmi için hedefi, doğrudan Urartu ile savaşmaktan geçiyordu. Urartu

²⁸⁵ Mieroop, a.g.e., s. 291.

²⁸⁶ Sevin, a.g.m., s. 61.

²⁸⁷ Saggs, a.g.e., s. 87.

ile Asur mücadelesi hem kuzeyde hem de batıda gerçekleşti. Çünkü Urartu, Fırat'ın üst bölgesinde Toroslar'a kadar Asur aleyhinde genişlemişti²⁸⁸.

Urartu Devleti'nin amacı; Asur'un izole edilmesi, Akdenizle ilgisinin kesilmesi, Suriye ve Anadolu'daki vassallarından kopmasını temin etmektir. Sardur, Urartu krallarının unvanlarında ifade edilen gayeleri gerçekleştirmeye çalışmıştır ki, bu gayeler Urartu'nun bağımsız ve Anadolu-Suriye sahasında büyük bir devlet halinde yükselmesi ve Asur Devleti'nin yerine geçmesiydi. Sardur, bu suretle M.Ö.II.binde Mitanni ya da Hitit Devleti'nin yerini alarak büyük bir devlet olmak ve Yakındoğu dünyasının nazım kuvvetlerinden biri haline gelmek gayesini gütmüştür. Ancak III.Tiglat-Pileser (M.Ö.744-727)'in tahta çıkmasıyla Asur'da durum değişmiş, ordu yeniden organize edilmiş ve kral doğuda kaybedilmiş toprakları tekrar kazanarak sistemli bir şekilde Batı siyasetine dönmüştür²⁸⁹. Gerçekten, Tiglat-Pileser ile II.Sarduri arasındaki çatışmalar Urartu devletinin batı sınırında meydana gelirken, I.Rusa zamanında da tekrarlanan ve uzun yıllar süren Asur-Urartu çatışmalarının sahnesi bu sırada doğuya, Zagros bölgesine kaymıştır²⁹⁰.

M.Ö.IX.yüzyıl'da, Anadolu'da²⁹¹, Toros dağlarının doğusu ve Yukarı Fırat bölgesinde Asur Devleti önemli bir hâkimiyet kurmuştu. Fakat M.Ö. VIII.yüzyılın ilk yarısında Asur'un güç kaybetmesi ve Urartu krallığının

²⁸⁸ A.K.Grayson, "Assyria: Tiglat-Pileser III to Sargon II (744-705 BC), The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from Eighth to Sixth Centuries B.C.", **Cambridge Ancient History**, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, Vol.III, Part II, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008, s.74.

²⁸⁹ Erzen, a.g.e.,s. 33.

²⁹⁰ Salvini, a.g.e.,s. 89.

²⁹¹ Akdeniz'de İskenderun körfezinin batısında Que (günümüzdeki Adana yöresi) ve Hilakku (günümüzdeki Mersin) bulunmaktaydı. Bunların kuzeydoğusunda, günümüzdeki Adana ve Kayseri arasında Tabal bulunmakta idi. Ayrıca, kuzeydoğuda onların Yukarı Fırat'la doğu sınırı olarak Gurgum ve Kummuh bulunuyordu. Modern Malatya bölgesinde Melid vardı. Bu devletler, Akdeniz'den Yukarı Fırat'a Toros dağları boyunca çarpaz olarak uzanmıştı ve Sargonid çağda Asur'un Anadolu'daki sınırı idi. Bkz. A.Kirk Grayson, "Assyrian Expansion into Anatolia in The Sargonid Age (c.744-650 B.C)", **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10 /VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.131-132.

yükselmesi ile Kummuh gibi bazı devletler, Urartu'ya bağılılıklarını bildirirken, Gurgum gibi bazı devletler de bağımsızlıklarını ilan ettiler.

III.Tiglat-Pileser hâkimiyeti boyunca Urartu ile mücadele etti.Toros dağlarının doğusu ve Yukarı Fırat bölgesinin batısını içine alan bölge, kuzey ve batıda uzun süren mücadelelere sahne oldu. Güney Anadolu, bu iki gücün mücadele ettiği bir savaş alanı haline geldi. Kummuh'taki ilk mücadelede Kummuh'un yanı sıra Melid ve Gurgum Devletleri de III.Tiglat-Pileser'e karşı Urartu ile ittifak kurdu (M.Ö.743)²⁹². Mücadeleyi Asur kazandı²⁹³. Urartu kralı Sardur dağlara kaçtıysa da, Tiglat-Pileser onu izleyerek Urartu'nun başkenti Tuşpa'ya (Van Gölü kıyısında) kadar ilerledi, burada bir stel diktirdi, ama kenti almadı²⁹⁴. Tiglat-Pileser, M.Ö.742'de Halpa (Adıyaman-Gölbaşı)'da²⁹⁵ meydana gelen mücadeleyi anallarımda şöyle anlatmaktadır:

*“Saltanatımın 3. yılında, Urartulu Sardur bana karşı ayaklandı... birlikte Matilu...Melidli Sulumal, Gurgumlu Tarhulara, Kummuhlu Kuştaşpi birbirlerinin kuvvetine güvenerek ayaklandılar, ben onlarla savaştım, ... onların büyük bir bölümünü öldürdüm. Dağların dar geçitlerini ve uçurumları onların cesetleriyle doldurdum. Onların savaş arabalarını, onların sayısız... o katliamdan alıp götürdü ve Sardur'un... kendi ellerimle yakaladım. Eşyaları ile birlikte 72.690 insanı.... Sardur hayatını kurtarmak için gece kaçtı ve bir daha görülmedi... Fırat üzerindeki köprüye kadar, ülkesinin sınırlarına kadar onu aradım...”*²⁹⁶.

²⁹² Grayson, a.g.m., s. 132.

²⁹³ M.Wäfler, “Zum Assyrisch- Urartäischen Westkonflikt”, *Acta Praehistorica et Archaeologica (=APA)* 11/12, Berlin, 1981, s. 86; Grayson, a.g.m., s. 132; Saggs, a.g.e., s. 88.

²⁹⁴ Roaf, a.g.e., s. 176.

²⁹⁵ Parker, a.g.e., s. 50; Sevin, a.g.e., s. 129.

²⁹⁶ *ARAB, I, no.769*; Frankel, a.g.e., s. 12.

“.....Ulluba²⁹⁷ ülkesinin tamamını, Kaştirru, Parişu, Taşuha, Mantupa, Sardaurri şehirleriyle birlikte Nal dağının gerisindeki Urartu kalelerini Galananal, Şikipşa, Aşurdai, Babutta, Lussia ve Bisia, Kassia şehirlerini Asur sınırlarına kattım. Ulluba’da bir şehir inşâ ettim ve ismini Asur-iqişa koydum²⁹⁸. Kendi memurumu oraya yönetici yaptım. Enu, Sassu, Lubdu, Lukia, Simirra, Usumnu, Uzurra, Auigas, Ubula şehirlerini Girdasu dağlarına kadar Rab-bi-lub memurumun bölgesine kattım. Kuta, Urra, Arana, Taba, Ualli şehirlerini Fırat nehrine kadar ki burası Urartu kaleleri olan Kummuhi, Kilissa, Ezieda, Abbissa, Harbisinna, Barbas, Tasa, Enzi, Anganu, Benzu’nun sınırındır. Kallania, onun nehrini fethettim ve buraları Asur sınırları içine kattım. Onları Turtam bölgesi ve Nairi bölgesine ekledim”²⁹⁹.

III. Tiglat-Pileser, bundan sonra, Arpad kralı Mati’ilu üzerine yürüyerek Arpad şehrini kuşatmış ve M.Ö.740 yılında bu şehri teslim almıştır. Adet olduğu üzere şehir önce yağma edilmiş, sonra da yakılıp yıkılmıştır. Şehrin

²⁹⁷ Ulluba bölgesi, Cizre-Silopi ovasına lokalize edilmektedir. Bkz. Ona, a.g.t.,s. 3; Ninive’nin 100 km. kuzeyindeki, Habhu’nun bir parçası olan Ulluba, Asur’dan Nal Dağları ile ayrılmıştı. Urartu’nun bir parçası olan bu bölge, Asur kralı tarafından fethedilerek bir Asur vilayeti haline getirildi. M.Ö.738’de Tuşhan’dan getirilen insanlar, buraya yerleştirildi. Bkz. Grayson, a.g.m.,s. 75; Bölge, Asur İmparatorluğu’nun özellikle kuzeye yaptığı seferler açısından son derece önemli bir alandır. Söz konusu durum sadece Cizre-Silopi açısından değil, aynı zamanda ovaya çok yakın olan Nusaybin bölgesi, Tur Abdin (Kaşiyari) ve bu bölgelerin, içinde olduğu düşünülen Katmuhi toprakları açısından da geçerlidir. Söz konusu bu bölgeler kuzeye yapılan seferlerde geçişlerin sağlandığı, bir başka deyişle Asur’u kuzeye; kuzeydeki düşmanlarına, elde edilecek ganimetlere ve bu bölgelerde yer alan özellikle demir gibi vaz geçilmez zenginliklere ulaştıran bir kapı görevi görmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa Cizre-Silopi Ovası ve çevresinin Asur açısından ne denli önemli olduğu rahatlıkla görülecektir. Üstelik bu etkenler yanında Cizre-Silopi Ovası’na yakın çevrelerde demir yataklarının bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bkz. Ona, a.g.t.,s. 15; Ayrıca bu bölge, Mezopotamya’nın kuzeyi ile Anadolu’nun dağlık bölgeleri arasında bir tampon bölge konumundadır. Bkz. Parker, a.g.e.,s. 40 vd; Konumu itibarıyla Urartu’nun sınır kalesi olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Salvini, a.g.e.,s. 85.

²⁹⁸ III.Tiglat-Pileser döneminde Ulluba’da Asur-iqişa ve Şabireşu olarak 2 yeni idare merkezi oluşturulmuştur. Asur-iqişa, atamaların da yapıldığı idarî bir misyon yüklenirken; Şabireşu, mevkîsi gereği daha ziyade ticarî bir misyon yüklenmiştir. Bkz. P.Dubovsky, “A Study of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Their Significance for 2 Kings 18-19”, Harward University, **PhD Dissertation**, Cambridge, 2005, s. 58; Tadmor, a.g.m., s. 183; Asur-iqişa, bölgede bulunan Takyan Höyük’e, Şabireşu, Basorin Höyük’e lokalize edilmektedir. Bkz. Parker, a.g.e.,s. 78-79; Takyan Höyük, Silopi ilçesinden 10.5 km. uzaklıktaki Buğdaylı Köyü’nde, Basorin de yine Silopi ilçe merkezinden 16 km. uzaklıktaki Yankale Köyü’nde yer almaktadır. Bkz. Gülriz Kozbe, **Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası 2004 Yılı Yüzey Araştırması**, 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, Antalya, 2005, s. 297 vd.

²⁹⁹ **ARAB, I, no.785.**

ahalisi de sürgüne gönderilerek, yerlerine Asurlular yerleştirilmiş ve Arpad şehri Asur'a bağlı bir eyalet haline getirilmiştir. Arpad'ın uğradığı bu felâket üzerine Gurgum, Kummuh ve Kargamış krallarının yanı sıra Adana'daki Que, Suriye'deki Damaskus ve Fenike sahillerindeki Tir (Sur) şehirleri de heyetler göndererek, Arpad'ta bulunan Büyük Asur kralına itaatlerini arzetmişlerdir. Dikkat edecek olursak, bu şehir devletleri arasında Hattena (Hatay) yoktur. Bunun sebebi, Hattena'ya bu devirde Unqi memleketi denilmesidir.

Asur kralı, analarında: *"Unqili turtanu (komutan) bana karşı yeminini unuttu. Onun kralî şehri Kinalia'yı zaptettim. Ahalisini, atlarını, katırlarını, koyunlarını ele geçirdim. Turtanu'nun sarayının ortasında tahtımı kurdumtalent altın, 300 talent gümüş, 100 talent bakır, keten kumaş ve her çeşit şifalı otları alıp getirdim. Kinalia şehrini yeniden imar ettim"* demektedir³⁰⁰.

III.Tiglat-Pileser, Kummuh ve Gurgum'u imparatorluğuna dâhil etti.M.Ö.738 yılında , Melid, Kummuh, Gurgum, Tabal, Tuna, Sam'al³⁰¹, Kaşka ve Que, Kuzey Suriye'deki bir Asur zaferini müteakip Asur'a vergi ödedi. III.Tiglat-Pileser'in saltanatının geri kalan kısmında Anadolu, Tabal'daki başarısız bir isyan dışında, sakin görünmektedir³⁰².

III.Tiglat-Pileser, Urartu'ya karşı ikinci büyük seferini M.Ö.735 yılında yaptı. Asur ordusu Toroslar'ı batıdan aşarak Elazığ ve Bingöl üzerinden, Urartu'nun başkenti Tuşpa'ya (Van) kadar yürüdü ve tüm ülkeyi yağmaladı. Van Gölü'ne ulaşmakla birlikte, başkentin güçlü surlarını aşamadığı

³⁰⁰ Memiş, a.g.e., s. 208.

³⁰¹ Sam'al'ın vergi ödemesine rağmen Asur'a karşı oluşturulan koalisyonda yer almadığı anlaşılmaktadır. Zira, Asur'un en sâdık vassalı olan Sam'al kralı Barsur, Asur kralına karşı oluşturulan şehir devletleri koalisyonuna girmeyi reddettiği için milliyetçiler tarafından öldürülmüş ve isyanın elebaşısı onun yerine Sam'al tahtına geçmişti. İşte bu yüzden III. Tiglat-Pileser önce Sam'al üzerine yürümüş, tahtı ele geçiren bu gasıbı bertaraf etmiş ve tahta Barsur'un hakiki varisi Pana-Muwa'yı oturtmuştu. Pana-Muwa, Asur kralının bu iyiliğini hiçbir zaman unutmamış ve Damaskus (Şam) seferinde öldüğü zaman mezar taşına: *"Kralın kardeşleri ağladı, efendisi Asur kralının bütün ordusu da onun için ağlayacak"* diye yazılmıştı. Bu ifadeler, Pana-Muwa'nın ömrü boyunca Asur kralına hep sâdık kaldığını ve hiçbir zaman ihanet etmediğini göstermektedir. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 207.

³⁰² Grayson, a.g.m., s. 132.

anlaşılmaktadır. Asur'un zayıf olduğu dönemde gelişerek rakip devlet konumuna ulaşan Urartu bu seferden büyük yara almış ama etkinlik alanını daha kuzeye kaydırarak yeniden toparlanmayı da başarmıştır³⁰³.

Yeni fethedilen bölgelere sembolik bir kralın yanında Asurlu bir yönetici yerleştirildi. Başarılı seferler sonucunda Urartu, başkent Tuşpa'ya doğru daraltıldı. Kuzeybatıda Arami devletleri, Arpad ve Unqi gibi, birer Asur vilayeti haline getirildi³⁰⁴. Bu bölgeler Kuzey Suriye ve Akdeniz ticaret yollarının güvenliği için önemliydi. Sonunda Damaskus şehrinin de gücü kırıldı. Bu kral döneminde Asur hâkimiyeti Van Gölü'nden Akdeniz'e kadar yayılmıştır³⁰⁵.

M.Ö.727'de ölen III. Tiglat-Pileser, iktidarda kaldığı 18 yıl içinde Asur Devleti'ne imparatorluk olmak için gerekli bütün şartları hazırlamış ve halefine kuvvetli, sağlam bir devlet bırakmıştı. Bu kralın özellikle eski aristokrat ailelerin elinde bulunan büyük arazileri parçalayarak bir toprak reformu yapması, krallığın memleket içindeki nüfûzunu kuvvetlendirmişti³⁰⁶.

Askerî fütûhatla yeni kazanılan toprakların devlete katılması idarî teşkilatlanmayı gerektirmiş ve böylece vilayetlere bölünen ülke, valiler tarafından idare edilmiştir. Bugün de birçok yerlerde kalıntıları görüldüğü üzere, askerî ve ekonomik bakımından önemli olan noktalarda kaleler inşa edilerek askerî emniyet sağlandığı gibi, bu kaleler yol şebekeleri ile birbirine bağlanmak suretiyle birer idare, kültür ve ticaret merkezleri olmuşlardır. Ayrıca askerî seferlerle elde edilen ganimet ve savaş esirleri ile maddî imkân ve vasıtaya kavuşulmuş olan Menua devrinde, ülkenin kalkınmasına ve inşâsına gayret sarfedilmiştir³⁰⁷.

³⁰³ Köroğlu, a.g.e., s. 166; Erzen, a.g.e.,s. 34.

³⁰⁴ Arpad ve Unqi'ye yapılan seferler Hawkins, a.g.m., s. 410'da detaylı olarak anlatılmıştır.

³⁰⁵ Pallis, a.g.e., s.: 624-625.

³⁰⁶ Memiş, a.g.e., s.209.

³⁰⁷ Erzen, a.g.e.,s. 30.

III.Tiglat-Pileser, M.Ö.738'den sonra aşama aşama idarî reformları uygulamaya başlamıştır. Bu reformların özünde merkezî otoriteyi güçlendirmek ve vilayetlerdeki yöneticilerin otoritesini kırmak yatıyordu³⁰⁸. O, batı bölgelerinde Asur egemenliğini yeniden kurmaya çalışmış ve Eski Yakındoğu'nun süper gücü haline gelmiştir. O, kendinden önceki Asur krallarından farklı olarak, nüfus değişimlerini sistematik ve düzenli bir hale getirmiştir. Ele geçirilen bölgelerdeki halkın toplu olarak başka bölgelere yerleştirilmesi, toplu nüfus değişimlerine sebep olmuştur. Bu duruma en güzel örnek, M.Ö.722'de, İsrail'in kuzeyindeki başkenti Samarya'nın düşmesinden sonra yapılan nüfus aktarımıdır³⁰⁹.

III.Tiglat-Pileser'in seferleri, Asur sınırında Toros dağ silsilesinde Mita'nın ülkesine yakın bir tehlike oluşturdu. Mita, Asur'la mücadeleden kaçındı. Frigya'nın doğusundaki tampon bölgelerdeki çeşitli küçük devletlerle, Urartu gibi, ittifaklar kurmayı tercih etti. Bu da, bu devletlerin Sargon'a karşı isyan etmelerine zemin hazırladı. Bu devletler, Asur'a düşman olan büyük güçler arasında bir savaş alanı haline geldi. Büyük güçler için bu devletler Asur düşmanlığının başını çekiyordu³¹⁰.

1.11.2. III.Tiglat-Pileser'in Yerleşim Yeri Politikası:

Tiglat-Pileser'in stratejik bir yöntemi olarak, onun döneminde Asur hâkimiyetine giren tüm şehir ve bölgeler boşaltılmış ve buralara diğer bölgelerden zorla getirilen insanlar yerleştirilmiştir. Örneğin, M.Ö.742-741 yılında Hama bölgesinden getirilen 30.000 Suriyeli, Zagros dağları bölgesine yerleştirilirken, Dicle Nehri boyunca yerleşmiş olan 18.000 Arami, Kuzey Suriye bölgesine transfer edilmiştir. Bu acımasız politika, Tiglat-Pileser'in halefleri tarafından da takip edilmiştir. Halkın birleşerek Asur otoritesine karşı

³⁰⁸ Roux, a.g.e.,s. 276-277.

³⁰⁹ Chavalas, a.g.e.,s. 331.

³¹⁰ Grayson, a.g.m., s. 133.

gelmesi, yani muhtemel isyanları önlemek amacıyla uygulanan bu politika başarılı olmamış ve Asur otoritesine karşı duyulan öfke halkın yine bir şekilde isyan etmesine neden olmuştur. Nippur'dan Asurhaddon'a mektup yazan bir Babilli kamu çalışanı *"Kralımız bilir ki, tüm halk bizden nefret etmektedir"* demek cesaretini göstermişti³¹¹.

Askerî genişlemenin önemli stratejik bir aracı şehirlerin ve sağlamlaştırılan yerleşim bölgelerinin sistematik olarak yıkılmasıydı. Asurlular burada yaşayan insanları ya öldürüyorlardı ya da zorla yanlarında götürüyorlardı ve şehirleri yağmalıyorlardı³¹². Düşman bu tedbirler yardımıyla yenilgiye uğratıldıktan sonra Asurlular bölgenin ekonomik ve idarî organizasyonunu yeniden kurmaya dikkat etmek zorundaydı. Yeni kaynaklara-savaş ganimetleri ve haraç şeklinde olsun, fethedilen bölgelerin uzun süreyle ödemesi gereken vergiler şeklinde olsun-ulaşım Asur genişleme politikasının teşvik edici bir unsuru idi. Böyle bir "vergi politikası" fethedilen bölgelerdeki üretimin-özellikle de tarımsal üretimin-mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde yeniden canlandırılmasını şart koşmaktaydı. Böylece yıkılmış yerleşim yerleri yeniden kuruluyordu ve tarımın, hayvancılığın ve imalat sanayisi alanındaki faaliyetlerin yeniden başlaması sağlanmaya çalışılıyordu; bunu eyaletler ile Asur sarayı arasındaki yazışmalar ispatlamaktadır. Sürgün edilenler de bu amaç için kullanılmışlardır³¹³.

Yeni Asur Devri'nde, Asurlu krallar, boyunduruk altına almış oldukları halk topluluklarının sistematik bir şekilde ve büyük ölçüde başka bir yere naklini ve yerleşmesini gerçekleştirmişlerdir. Bu sürgün politikası III.Tiglat-Pileser'in krallığı altında yeni, muazzam bir boyuta ulaşmıştır.Böylece kendi beyanına göre bir sefer çerçevesinde sadece Zagros bölgesinden 65000 insanı yerlerinden edip başka bölgelere yerleştirmiştir. Bu politika ile iki hedefe ulaşılacak istenmekteydi: bir yandan fethedilen bölgelerin yerli elit

³¹¹ Roux, a.g.e.,s. 278.

³¹² Kirschbaum, a.g.e.,s. 85.

³¹³ Kirschbaum, a.g.e.,s. 86.

tabakasının yerine Asurlu krala bağı bir yönetim getirilerek zayıflatılıyordu; öte yandan bu yolla Asurlu kralın inşâ projeleri için yararlanılabilecek tamamen bağımlı işçiler kazanılmaktaydı. Doğu Akdeniz'den sürgün edilenler bazen kendilerini Medler'in bölgesinde buluyorlardı. Buradan bu insanların ne kadar inanılmaz büyüklükte mesafeler kat etmek zorunda kaldıklarını anlayabiliriz³¹⁴. III.Tiglat-Pileser'inki gibi kral yazıtlarındaki sayı bildirimlerinin yanında kral yönetiminin muhasebe defteri de bulunmaktadır. Bu muhasebe kayıtlarında esirlerin sayısı, yaşları, cinsiyetleri, meslekleri ve sağlık durumları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Sürgün işleminin gelişimi hakkındaki düzenli yazılı raporlar ve birkaç resimli tasvir bunun ilgili insanlar için ne anlama geldiğini sezdirmektedir. Adamların, kadınların ve çocukların çoğu bu nakiller sırasında ölmekte ya da hastalanmaktaydı; tutuklular sadece arada sırada kaçmayı başarmaktaydı. Bu nakillere Asurlu subaylar ve askerler eşlik etmekte idi. Bu subay ve askerlerin mevkîlerini kullanıp sürgün edilen kimselerin geçimleri için öngörülen maddeleri başka türlü kullandıklarına dair raporlar mevcuttur.

III.Tiglat-Pileser krallığı süresince Kuzey Suriye'den Zagros dağının eteğine kadar uzanan bölgede krallığını sağlamlaştırmayı başarmıştır. Şimdiye kadar tüm düşmanlar küçük ve orta boyutta devletler olmuştu; teritoryal devlet Asur onları ya kendi topraklarına ekledi ya da en azından sömürge durumuna getirip haraca bağladı³¹⁵.

Tiglat-Pileser yeni bir düzenlemeyle eyalet sınırlarını daralttı ve eyalet valilerinin tehlikeli boyutlara ulaşan yetkilerini kısıtladı³¹⁶. Bu mevkîlere Asurlu soylular yerine, doğrudan krala bağı, bazıları hadım olan görevlileri getirdi. Eskiden vergi vermek koşuluyla varlıklarını koruyan yerel krallıkları eyaletlere dönüştürdü. Yeni Asur Devri'nde sık sık uygulanan nüfus nakillerinin büyük bölümü, daha önce de belirttiğimiz üzere, bu dönemde gerçekleştirildi.

³¹⁴ Kirschbaum, a.g.e.,s. 86.

³¹⁵ Kirschbaum, a.g.e.,s. 87.

³¹⁶ Köroğlu, a.g.e., s. 165.

Nakledilenlerin çoğu Kaldeliler, Aramiler ve Medler idi. Kral ve yöneticiler arasındaki haberleşmeyi hızlandıran bir de posta teşkilatı kuruldu. Böylece ülkenin dört bir yanındaki gelişmelerden kısa sürede haberdar olunuyor ve edinilen istihbarat doğrultusunda harekete geçiliyordu. Ayrıca bu dönemde ordunun her zaman hazır ve güçlü olması için yeni birlikler oluşturuldu³¹⁷.

Tiglat-Pileser, M.Ö.727 yılında öldüğünde, arkasında Basra Körfezi'nden Mısır'a Anadolu ve Kilikya'ya dek uzanan güçlü bir imparatorluk bırakmıştı. Onu izleyen V. Salmanassar'ın (M.Ö.726-722) etkinlikleri konusunda oldukça az bilgimiz vardır. Yeni kral kısa iktidarlık döneminde babası gibi, özellikle batıda askerî eylemlere girişmiştir. Bu dönemde Fırat ile Doğu Akdeniz kıyısı arasındaki güçlü Arami Krallığı ve başkenti Sam'al (Zincirli) ele geçirilerek tahrip edildi. V.Salmanassar bir saray entrikası sonucu öldürülmüş ve yerine, yalnızca bir yazıtta III. Tiglat-Pileser'in oğlu olduğu belirtilen II.Sargon (Šarru-ken³¹⁸) geçmiştir³¹⁹.

Tiglat-Pileser öldüğünde Asur'un sınırları Pers Körfezi'nden Mısır sınırlarına ve Kuzey Suriye boyunca Kilikya ve Anadolu'ya kadar uzanmıştı³²⁰.

1.11.3.Tiglat-Pileser'in Reformları

Tiglat-Pileser'in askerî ve siyasî başarıları Asur devlet sisteminde yapılan köklü değişimlere dayanıyordu. Orduda yaptığı reformla özellikle piyade Aramiler'den oluşan profesyonel, paralı bir sürekli güç kurdu. Savaş arabaları ve süvari güçler çoğunlukla Asurlular'dan oluşuyor ama aralarında zaman zaman yabancı kökenli birlikler de bulunuyordu. Savaş arabaları “beş hadım ağası” olan *rab ša reši* tarafından yönetiliyordu. Tiglat-Pileser, Asur

³¹⁷ Köroğlu, a.g.e., s. 166.

³¹⁸ “Meşrû /Asıl kral” anlamına gelmektedir. Bkz. Oates, a.g.e., s. 122.

³¹⁹ Köroğlu, a.g.e., s. 167.

³²⁰ Saggs, a.g.e., s. 91.

asillerinin gücünü sınırlamak için hadım ağalarından yararlandı ve eyalet valiliklerine onları atadı, çünkü kendi soyları olmayan hadım ağaları krala sâdik kalıyorlardı.

Büyük çaplı sürgün ve nüfus naklini bir yönetim aracı olarak kullanan Tiglat-Pileser, 155.000 Kaldeli ve 65.000 Medli'nin göçe zorlandığını kaydeder. Bunlardan çoğu kralın hizmetinde ya da çiftçi olarak çalıştırılmak üzere Asur'a götürülmüştü. Kimi zaman da, yerel ya da ulusal eğilimleri bastırmak için halklar bir bölgeden diğerine göç ettiriliyordu³²¹.

Yeni Asur Devri, Asur tarihinin, Batı İran'dan Akdeniz'e, Güney Anadolu'dan Mısır'a uzanan bölgesel bir birimin kurulduğu gerçek imparatorluk evresi olarak görülebilir. Kral eskiden olduğu gibi imparatorluğun eylemlerinde ve askerî başarılarında temel role sahipti ve arka arkaya tahta geçmiş olan altı adam güçlü ve yetenekli liderlerdi ama imparatorluk projesi kusurluydu ve yaşanan gerilimlerle istikrarsızlıklar devleti zayıflattı. Bu altı kral aynı aileden olmalarına karşın ardıllık dizisinde ilk sırada yer almadıklarından, egemenlik kurmakta sık sık zorluklarla karşılaştılar. Asurbanipal'dan sonra gelen kralların devlet üzerindeki kontrollerini yitirmeleri ve Asur İmparatorluğu'nun birdenbire çökmesi bu iç zayıflıkla açıklanabilir³²².

1.12. V.Salmanassar (M.Ö. 726-722)'in Anadolu Politikası

III.Tiglat-Pileser ölünce yerine evvela büyük oğlu V.Salmanassar geçmişti (M.Ö.726-722) ancak "*P Kroniği*"nde onun kısa süre iktidarda kaldığı söylendiğine ve ölümünden de bahsedilmediğine göre, III. Tiglat-Pileser'in küçük oğlu II.Sargon'un tahtı zorla ele geçirdiği anlaşılmaktadır³²³.

³²¹ Roaf, a.g.e., s. 179.

³²² Mieroop, a.g.e., s. 286.

³²³ Memiş, a.g.e., s. 209.

V.Salmanassar'ın dönemi boyunca yaşanan olaylar hiç bilinmez³²⁴; ne bir kraliyet yazıtı vardır ne de limmu kayıtları. Ayrıca Babil kronikleri de, Samarya'yı alması dışında onun faaliyetlerine yer vermez³²⁵.

V. Salmanassar, kısa süren saltanatı sırasında babasının politikalarını sürdürdü ve hem Asur, hem de Babil kralı olarak taç giydi. Babil Krallar Listesi'nde Salmanassar ve babası, sırasıyla Ululayu³²⁶ ve Pulu diye kaydedilmekte, Eski Ahit ve Yunan kaynaklarında da aynı adlar bulunmaktadır. Belki de bunlar, tahta geçtiklerinde bir yenisiyle değiştirdikleri kendi asıl adlarıdır³²⁷.

Yazılı belge olmamasına rağmen V.Salmanassar'ın da, kendinden önceki Asur kralları gibi Anadolu ile ilgilenmiş olduğunu varsayabiliriz.

1.13. II.Sargon (M.Ö.721-705)'un Anadolu Politikası

II.Sargon usulsüz yollardan tahta çıkmıştır ki, bunu imâ eden birkaç ipucu ve üstü kapalı göndermeler mevcuttur. Bu dönemde, krallıktaki aksamanın sebepleri belirsizliğini korur. III. Tiglat-Pileser'in diğer oğlu olan Sargon'un kardeşi V.Salmanassar'ı kanlı bir darbe ile tahttan indirdiği sanılmaktadır³²⁸. Nitekim, İstanbul Eski Şark Müzesi koleksiyonları arasında çini bir plaka üzerinde: *“Asur kralı Tiglat-Pileser'in oğlu, büyük kral, Asur kralı Sargon'un sarayı”* ibaresinin bulunması ile Asur tarihinin en büyük

³²⁴ Dönemi hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bunda şüphesiz, tahtta çok kısa kalmasının etkisi vardır. Bkz. Hawkins, a.g.m., s. 415 vd.

³²⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 156; Grayson, a.g.m.,s. 85.

³²⁶ Babil kralı olarak Ululayu ismini kullandığı tahmin edilse de, Brinkman tarafından Ululu ayında doğduğu için böyle bir lakap kullandığı fikri ortaya atılmıştır. Grayson, a.g.m.,s. 85-86.

³²⁷ Roaf, a.g.e., 179.

³²⁸ Kuhrt, a.g.e., s. 156; Asur krallarından III.Tiglat-Pileser ile II.Sargon'un tahta çıkışları hususunda bazı benzerlikler olduğu ileri sürülmektedir. İki kralın da tahta darbe sonucunda geldiği ve ikisinin de soyunun bilinmediğini söyleyen bilim adamları bulunmaktadır. Bkz. P.Garelli, “The Achievement of Tiglat-Pileser III: Novelty or Continuity?”, **Ahh Assyria..., Studies in the Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor**, Vol. XXXIII, Kudüs, Hebrew University, 1991, s. 46.

şahsiyetlerinden biri olan II.Sargon'un, Asur tahtının meşrû varisi olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemi yansıtan yazılı kaynakların bol olması sayesinde, Sargon zamanının bütün olaylarını takip edebilme imkânı elde edilmektedir³²⁹. Gerçekten, Sargon'un yıllıkları da büyük bir canlılıkla askerî çatışmaları betimlemektedir³³⁰.

1.13.1.Urartulular Üzerine Seferler

Asur Devleti, özellikle Kral II. Sargon'un (M.Ö. 722-705) iktidara gelmesinden sonra, Anadolu üzerindeki emellerini, belli bir ölçüde gerçekleştirebildi ise de, hiçbir zaman Anadolu'nun tam sahibi olamamıştır. Çünkü, Urartu Devleti'ni önce ekonomik yönden çökertmiş ve ardından siyasal olarak da kendisine bağlayacağı sırada, Anadolu, Kafkaslar üzerinden gelen Kimmer ve İskit kavimlerinin³³¹ istilâsına uğramış, daha sonra İskitler, Asur için de tehlikeli olmaya başlamışlardı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, İran'daki Medler ve Mannalar da Asur'a düşman olmuşlar ve bu düşmanlığın doğal bir neticesi olarak, Asur sınırlarını tehdit etmeye başlamışlardı³³².

Kuzeydoğu sınır bölgeleri Asurlular'ın uzunca bir süreden beri endişe duymalarına sebep olmaktaydı. Mannalar'ın yanı sıra özellikle M.Ö.IX. yüzyıldan beri Doğu Anadolu bölgesinde şekillenen Urartu Devleti birçok Asurlu kralı meşgul etmişti. Bütün bölge, büyük ölçüde yarıklar ve uçurumlarla doluydu ve ulaşımı çok zordu. Urartu buna rağmen Asur için

³²⁹ Memiş, a.g.e., s. 210.

³³⁰ Salvini, a.g.e.,s. 89.

³³¹ Söz konusu kavimler hakkında detaylı bilgi bkz. İlhami Durmuş, **İskitler**, İstanbul, Kaynak Yay., 2007; İ.Durmuş, "İskitler'in Kimliği", **Türkler**, C.I., Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.620-627; Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler", **Genel Türk Tarihi I**, Ankara, 2002, s. 511-532.

³³² Ekrem Memiş, "Asur Devletlerinin Anadolu Politikası", **XII. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrılışım**, Ankara, TTK, 1999, s.71-72.

ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı. Urartu Devleti, bazen Asur topraklarına saldırıyor bazen de barışçıl bir komşuluğa hazırmış izlenimi veriyordu³³³.

Sargonidler adı verilen dönemde Asur krallarını daimi surette meşgul eden hadiselerden birisi de Kimmerler'in Anadolu'ya girişleri olmuştur. Bu münasebetle Batı, Orta ve Güneydoğu Anadolu, zaman zaman askerî ve siyasî hareketlere sahne olmuştur³³⁴.

Asur kaynaklarında Kimmerler hakkındaki ilk bilgilere, Sargon zamanında yazılmış mektuplarda rastlanır³³⁵. Bunlarda (M.Ö.714 yılından sonra) Kimmer kuvvetlerinin, Urartu ordularını mağlup ettikleri nakledilmektedir³³⁶.

Tiglat-Pileser gibi Sargon'un da temel problemi kuzeydeki Urartu idi. Urartu hâlâ Anadolu ve Kilikya ticaret yolları için büyük bir tehlike arz ediyordu ve Asur'a rakipti. Kuzeybatı İran (Azerbaycan)'daki Urmiye Gölü'nün güneyine doğru gücünü yayıyordu. At tedariki ve doğudaki ticaret rotaları için bu durum Asur adına büyük bir tehlike arz etmekteydi. Bu dönemde vilayet yöneticilerinden Asur kralına yazılan mektuplar Urartulular'la yapılan mücadelelerle doludur³³⁷ ve mektuplar Urartu casuslarının Asur memleketindeki faaliyetleri hakkında da bilgiler sunar. Bu durum Asur'daki istihbarat-haberleşme sisteminin ne kadar iyi işlediğini göstermektedir. Sargon'dan Tanrı Asur'a yazılan bir rapordan anlaşıldığına göre, Sargon,

³³³ Kirschbaum, a.g.e.,s. 89.

³³⁴ KadriyeTansuğ, "Kimmerler'in Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö.7.Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu İle Münasebetleri", **AÜDTCF Dergisi**, VII/4, Ankara, 1949, s.535.

³³⁵ Oya San, "Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler", **Belleten**, 239/ LXIV, Ankara, 2000, s. 14 vd; Kınal, a.g.e.,s. 258.

³³⁶ Tansuğ, a.g.m., s. 536.

³³⁷ Örneğin **SAA 5 91** numaralı mektup, Urartu kralına karşı yapılan isyandan bahseder. Mektup Kumme şehri yöneticisi Asur-resuwa'dan II.Sargon'a hitaben yazılmıştır. Bkz. Giovanni B.Lanfranchi and Simo Parpola, **The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from Northeastern Provinces, State Archives of Assyria**, Vol.V (=SAA V), Helsinki, 1990; (Ed.) Toimittaja-Raija Mattila, **Nineveh, 612 BC The Glory and Fall of The Assyrian Empire**, Helsinki, Helsinki University Press, 1995, s.97 vd.

Urartu üzerine, coğrafyanın zorluğunu da göz önüne alarak 714 yazında iyi planlanmış bir sefer organize etmiştir³³⁸.

Sargon, Asur ordusunun, Urartu coğrafyasının dağlık ve engebelik olması nedeniyle zorluk yaşadığını ve isyan edecek duruma geldiklerini haber vermektedir. Askerlerin uzun bir yolculuk yaparak sayısız dağı aştığını, yorulduğunu, bezdiğini, susuz kaldıklarını ve kendisinin onları rahatlatmak için hiçbirşey yapamadığını hatta orada kamp dâhi kuramadığını söylemektedir. Urartu'nun yenilmesi Urartu ordusu için büyük bir moral bozukluğu oldu. Urartu kralı, başkent Tuşpa'yı terk etti ve dağlara kaçtı. Sargon'a göre burada kederden öldü. Ancak Sargon, daha sonra ele geçen metninde Rusa'nın intihar ettiğini yazmaktadır³³⁹. Ancak bu husus, şüphelidir. Belki de o bir saray isyanı sırasında oğlu II. Argiştı tarafından öldürülmüştür³⁴⁰.

II.Sargon daha krallığının başında Urartu'ya kesin olarak haddini bildirme kararı almış görünmektedir. Asur devlet arşivlerinde krallığının bu sürecine ait olan ve Asur-Urartu sınır bölgesindeki istihbarat servisinin işlevini aydınlatan geniş çaplı yazışmalar bulunmaktadır. Bir alay muhbir Sargon'un oğlu ve halefi Sanherib'in yönetimi altında mektupla aktarılan bilgiler toplamaktaydı. Bu mektuplar Urartu'da olanların ayrıntısıyla gözetlendiğini göstermektedir. Diğer taraftan veliaht Prens Sanherib de babasına durumu özetleyen raporlar ulaştırıyordu³⁴¹:

³³⁸ Saggs, a.g.e., s. 93.

³³⁹ D.D.Luckenbill, **Ancient Records of Assyria and Babylonia, Vol.II (=ARAB, II)**, Historical Records of Assyria from Sargon to the End, The University of Chicago Press, Chicago, 1927, **no.20,22**; Saggs, a.g.e., s. 94; Sevin, a.g.e.,s. 129.

³⁴⁰ Frankel, a.g.e., s. 15.

³⁴¹ Ninive arşivinde veliaht Prens Sanherib'ten kral II.Sargon'a yazılmış pek çok mektup ele geçmiştir. Mektuplardaki, *"Efendim, kralıma, hizmetçin Sanherib'ten. Asur'da, tapınaklarda ve kalelerde her şey yolunda. Kralım memnun olabilir"*...şeklindeki ifadelerden krala bir nevi rapor verildiği anlaşılmaktadır. Bkz. **SAA 1 34**; Mattila, a.g.e., s.93 vd.;Aşağıdaki mektup söz konusu durum için güzel bir örnek teşkil eder: *"Hizmetçin Sanherib'ten, kralıma.. Kralım iyi olsun, Asur memleketi iyi olsun. Asurresua aşağıdaki haberi yolladı: "Urartu ile ilgili önceden de göndermiş olduğum haberler doğrudur. Onlar ağır bir yenilgiye uğradılar. Şimdi onun coğrafyası sakindir. Onun memurları, her biri kendi bölgesine olmak üzere gittiler. Onun başkumandanı Kakkadanu*

“Kralıma, efendime, hizmetkârın Sanherib (...) Arijâ’nın bir habercisi karşıma geldi (şu haberle): Ukkaili Urartulu krala, Asurlu valilerin Kumme’de³⁴² bir kale inşâ ettiklerini yazmış ve Urartu kralı da valilerine şu emri vermiş “Birliklerinizi toparlayıp yola çıkın Kumme’deki insanların içinden Asurlu kralın valilerini canlı olarak yakalayın ve bana getirin! Ben (haberci konuşmakta) henüz kesin bilgilere sahip değilim ancak daha çok bilgi edinir edinmez mümkün olduğunca hızlı bir şekilde bilgi vereceğim ki veliaht da bana birlikler göndersin” (...)”³⁴³.

Yukarıdaki yazıyı, başka yazılardan alınan ayrıntılı bölümler takip etmektedir. Buradan Asurlu kralların ama aynı zamanda karşı tarafın da gözcü ve haberci ağının ne kadar sık olduğu anlaşılmaktadır. Bilgilerin aktarılması da çok hızlı bir şekilde gerçekleşmekteydi, çünkü görünüşe göre Sanherib daha tek tek bilgilerin geldiği gün özetleyici raporunu krala göndermişti. Bu şekilde Asur’un başkentinde daima olaylardan haberdar olunmaktaydı ve sadece Urartu’daki olaylar hakkında değil. Başka sınır bölgelerde ve Asurlular’ın çıkar bölgelerinde de buna benzer ağ sistemleri mevcuttu. Bu istihbarat servisleri, gördüğümüz gibi daha önceden geliştirilmişti. Yolcuların ve tüccarların getirdikleri bilgiler askerî seferlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi için yetersiz kalırdı. M.Ö.XIII.yüzyılda Habur yakınında bulunan Dur-Katlimmu’nun gizli istihbarat merkezinin varlığı, Asur iktidarının casusluk faaliyetinin bulunduğu dair bir işarettir³⁴⁴.

*yakalandı”. Halsu valisi Nabuli ise bana aşağıdaki raporu gönderdi: “Urartu kralının haberlerini sınır bölgelerindeki şehirlerin garnizonlarına ilettim. Onlar bana cevap olarak dediler ki, o (Urartu kralı), Gamir (Kimmer) bölgesine girdiğinde ordusuyla ağır bir yenilgi aldı. Onun memurlarının üçü, askerleriyle birlikte öldürüldü. Kendisi ise sağ olarak kurtuldu ve ülkesine dönebildi ve buna karşın herhangi bir saldırıda bulunulmadı”. Kimmer ve İskitler bölgedeki büyük güçlerle kimi zaman müttefik olmuşlar, kimi zaman da bu güçlere karşı düşmanlık göstermişlerdir. Kimmerler’in Urartu kralı Rusa’ya karşı başarı gösterdiklerini Sanherib’in bu mektubundan anlıyoruz. Bkz. Frankel, a.g.e., s. 13-14; Leroy Waterman, **Royal Correspondance of the Assyrian Empire**, University of Michigan Press (Ann Arbor), 1930, s. 197 vd.*

³⁴² Kumme, Büyük Zap ile Dicle arasına yerleştirilmektedir. Bkz. Parker, a.g.e., s. 43.

³⁴³ Kirschbaum, a.g.e., s. 88-89. Ayrıca bkz. **SAA 1 29**; Mattila, a.g.e., s. 95 vd.

³⁴⁴ Kirschbaum, a.g.e., s. 90.

II.Sargon'un Urartu'ya karşı seferi hakkındaki bilgiler kendisinin bu olayların hemen ardından yazdırdığı bir faaliyet raporundan elde edilmiştir. Birkaç yüz satır kapsayan bu metin Asur kralının bir mektubu olarak en yüce Tanrı Asur için kaleme alınmıştı ve muhtemelen ilk önceleri tanrının tapınağında saklanmaktaydı. Bu metin Asurlular'ın çıkar amaçlı savaş raporları ile yabancı bir ülkenin üstün edebî bir anlatımının birleşimi olarak kabul edilmektedir³⁴⁵.

Sargon'un "*Tanrı Asur'a Mektubu*"³⁴⁶, M.Ö.714 yılında Urartu ve çevresine yaptığı seferden sonra büyük ihtimalle halka okunmuştur³⁴⁷.

Asurlular'ın zaferi sert dağ arazisi ve ayrıntısıyla anlatılmış başka tehlikeler karşısında çok özel bir başarıya yüceltilerek kaleme alınmıştır. II.Sargon'un bu 8. seferinde³⁴⁸ kullanmış olduğu güzergâh tam olarak belli değildir. Ama onun Urartu'nun başkenti Tuşpa'yı ele geçirmemiş olduğu fakat verimli bölgenin geniş kısımlarını yağmalamış ve haraca bağlamış olduğu kesin gibi gözükmemektedir. Geri çekilmeye hazırlanmışken II.Sargon seçkin 1000 askerden oluşan küçük bir alayla Urartu ile Asur arasındaki sınır

³⁴⁵ Coğrafya, topografya, gelenek ve göreneklere dair ek incelemeler şimdiye kadar yeterince anlatılan Asur savaş faaliyetlerinin yanında eşit düzeyde unsurlar da ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki Vauş Dağı (bugün Sahend) hakkındaki betimleme Urartulu ve Asurlu birliklerin karşılaşmasının betimlenmesinden hemen önce yer almaktadır: "*Vauş Dağı'nda, o yüksek dağda, zirveleri gökyüzündeki bulutlara kadar uzanan, diyarlarını ilkçağdan beri tek bir canlının geçmediği, hiçbir gezginin yol bulamadığı, göğün hiçbir kanatlı kuşunun üzerinden uçmadığı ya da büyütmesi için yavrularına yuva yapmadığı bu sivri dağ, bir bıçak sırtı misali yükselen, uçurumlarının ve çok uzaktaki dağların nehirlerinin kestiği (...) üzerinde gece gündüz kar olan, bütün varlığı buzla kaplı olan, içinde herkesin bedeninin fırtınanın hiddetiyle yere düştüğü ve etinin soğuğun gücüyle yandığı bu dağ.*" Bkz.Kirschbaum, a.g.e.,s. 90-91.

³⁴⁶ Sargon, mektubunda, Musasir şehrinin yöneticisi Urzana'nın kendisini karşılama için gelmediğini yazmakta ve Urartu'ya karşı zaferini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Musasir yağması öncesi ve sonrası detaylı olarak A. Leo Oppenheim, "The City of Assur in 714 B. C.", **Journal of Near Eastern Studies**, Vol. 19, No. 2, 1960, s.134-135'te detaylı olarak ele alınmıştır.; Mektup için ayrıca bkz. Chavalas, a.g.e.,s. 337 vd; Horace Abram Rigg, "Sargon's 'Eighth Military Campaign'", **Journal of the American Oriental Society(=JAOS)**, Vol. 62, No. 2, 1942, s.130; **ARAB**, II, no.22; P.Dubovsky, "Conquest and Reconquest of Musasir in the 8th Century BC", **SAAB XV**, 2006, s.141-146.

³⁴⁷ Chavalas, a.g.e.,s. 334.

³⁴⁸ Sargon'un 8. seferini kapsamlı bir biçimde aktaran bir kil tablet, Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Bkz. Salvini, a.g.e.,s. 90.

bölgede bulunan Musasir'e³⁴⁹ ilerledi³⁵⁰.Önce Urmiye Gölü'nün güneyindeki Manna ve Zikirtu bölgelerine ilerleyen Asur ordusu, buradan kuzeye doğru giderek dağlık bölgede karşılaştığı Urartu ordusu bozguna uğrattı³⁵¹. Orada sözde hiçbir direnmeyle karşılaşmamış ve -daha önce de bahsettiğimiz- boyunduruk altına alma yöntemine uygun hareket etmiştir: Bütün halkı yakalatıp başka bölgelere göndermiştir³⁵².

Asurlular, Urartu zaferinden sonra ülkeyi yakıp yıkmış, şehirleri yağmalamış, büyüyen ekinleri, tarla-bahçeleri ateşe vermiş ve tahıl ambarlarını yok etmiştir³⁵³. Musasir kentinin dinsel ve politik önemi vardı. Burası Urartu kralının taç giydirildiği ve Urartu'nun ulusal Baş Tanrısı Haldi'nin tapınağının olduğu önemli bir kent idi. Sargon, Musasir yağmasından büyük bir ganimet elde etti, ulusal hazine dairesini ele geçirdi ve değerli madenler, değerli taşlar, altın kakmalı mobilyalar, küçük kaplar, heykeller, altın ve gümüş kaplar, vazolar, değerli madenlerden yapılan silahlar vs Asur'a taşındı³⁵⁴. Gerçekten Asur'un gözüne kestirdiği aslında

³⁴⁹ II.Sargon'un analarında ve Tanrı Asur'a mektuplarında Musasir'den sık olarak bahsedilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. G.W.V.Chamaza, "Der VIII. Feldzug Sargons II.Eine Untersuchung zu Politik und historischer Geographie des späten 8.Jhs.v.Chr (I)", **Archäologische Mitteilungen aus Iran** 27, 1994, s.91-92.

³⁵⁰ Kirschbaum, a.g.e.,s. 91.

³⁵¹ Piotrovsky, a.g.e., s.: 109; **ARAB, II, no.6.**

³⁵² Kirschbaum, a.g.e.,s. 91.

³⁵³ Asur'un Urartu üzerinde kazandığı zafer şöyle anlatılmaktadır: "*Onun birliğinde korkunç bir katliam yaptım, savaşçıların ölülerini malt gibi dağıttım, dağın çukurlarını doldurdum onlarla. Kanlarını yarıklardan ve sekilerden nehir misali akıttım, vadileri, açık arazileri ve bayırları gelincikler gibi kıpkırmızıya boyadım. Savaşçıların, birliklerinin elit kadrosunu, okçularını ve mızraklarını onun (kastedilen Urartu kralı I.Rusa'dır) ayaklarının dibinde koyun gibi boğazladım ve kafalarını kestim.*" Bkz. Kirschbaum, a.g.e.,s. 92; Sargon meşhur Urartu seferinden sonra onların atlarının güzelliğinden, insanların binicilikteki ustalığından ve Mannalar'ın at yetiştirmedeki becerilerinden bahsetmektedir. Bkz. S.Dalley,"Foreign Chariotry and Cavalry in the Armies of Tiglat-Pileser III and Sargon II", **Iraq**, Vol. 47, 1985, s.42.

³⁵⁴ Saggs, a.g.e., s. 95; II.Sargon'un M.Ö.714 yılında Urartu ve onun müttefiklerine karşı düzenlediği bu ünlü 8.seferi sonucunda yağmaladığı Musasir tapmağı ile sarayından, diğer metaller ile birlikte kalay ele geçirmiştir. M.Ö.I.Binyılda çivi yazılı Asur kaynaklarının sözünü ettiği Van Gölü'nün güneydoğusunda bulunan kalay rezervinin, büyük ihtimalle doğuda Afganistan'dan kervanlar ile gelen ve Urmiye Gölü'nün güneyinden ve Kuzey Suriye'den geçerek Akdeniz'de son bulan ünlü ticaret yolu ile yakından bağlantılı olduğu sanılmaktadır. Bkz. Belli, a.g.m.,s. 307-308; Sefer hakkında detaylı bilgi için bkz. Edwin M.Wright, "The Eight Campaign of Sargon II of Assyria (714 B.C)", **JNES**, Vol.II, London, The University of Cambridge Press, 1943,s.173-186; Paul Zimansky,"Urartian Geography and Sargon's Eight Campaign", **JNES**, Vol.49, 1990, s.1-21; Piotrovsky, a.g.e., s.: 88 vd.

Musasir'in hazinesiydi. Urartulu hava tanrısı Haldi'nin tapınağının ve kral sarayının yağmalanmasından –aktarımlara inanacak olursak-külçe şeklindeki 1 ton altın, 10 ton gümüş ve 100 tondan fazla tunç elde edilmişti, ayrıca rapora eklenen listede sıralanan 300000 adet farklı nesne. Bu listenin birkaç ayrıntısı Asurlular'ın o zaman eline düşen Urartu'nun zenginliği hakkında bir izlenim verebilir:

“Fildişinden bir yatak, yatılan bölümü gümüşten, tanrının yatağı, taşlarla ve altınlarla süslenmiş (...) hafif ve ağır olmak üzere 305.412 adet tunç kılıcı (...) İşpuini'nin oğlu Kral Sardur'un Haldi'nin tapınağına adak olarak sunduğu ve üzerinde konuyla ilgili yazıt bulunan tunçtan bir inek ve buzağı (...) “II.Sargon'un zaferi” (...) Asur tanrısının, efendimin, ışıldayan parlaklığına dayanamayarak bir domuz gibi demirden bir kılıçla kalbini delen ve bu şekilde ölen “Urartu kralının ölümüyle zirveye ulaşmıştı. Asurlu kayıplar II.Sargon'un beyanına göre azdı:” 1 adet araba savaşçısı, 2 atlı, 3 kurye”³⁵⁵.

1.13.1.1. Urartu-Asur Arasında “Pulua Krizi”³⁵⁶:

Pulua krizi hakkında Aşıpa³⁵⁷ adlı memurun yazdığı bir mektup bulunmaktadır. Mektupta Aşıpa, bölgedeki Urartu yöneticilerinin Pulua'da toplandıklarını, yanlarına halkı ve bazı hayvanları da aldıklarını, bölgede tansiyonun yükseldiğini haber vermektedir. Buna mukabil, kendisi de tedbir almış olup, bölgede güvenliği sağlayabilmek için Guzana'dan destek almıştır³⁵⁸. Mektuplarda geçen:

lúEN.NAM [ša] pu-u-tú-a “yönetici bana karşı geldi”

³⁵⁵ Kirschbaum, a.g.e.,s. 92.

³⁵⁶ K.Kessler, *Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens: nach keilschriftlichen Quellen d. L. Jahrtausends v.Chr.*, Reichert, Wiesbaden, 1980, s. 65'te Pulua'nın önemli bir Urartu şehri olduğunu ve Palu vilayeti ile özdeşleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

³⁵⁷ Tuşhan şehrinin üst düzey yöneticisidir. Bu hususta bkz.Parker, a.g.e.,s. 224; Mektup S.Parker tarafından II.Sargon dönemine tarihlenmektedir. Bkz. Parker, a.g.e.,s. 222.

³⁵⁸ Dubovsky, a.g.t.,s. 43.

[lúE]N.NAM ša uruPu-lu-a! [ša p]u!- tú-u-a “Pulua’nın yöneticisi bana karşı geldi”³⁵⁹ ifadeler, bu krizin tabletlere yansımalarıdır.

1.13.1.2. Urartu-Asur Arasında “Harda Krizi”³⁶⁰:

Amidi yöneticisi Liphur-Bel tarafından yazılmış 3 adet raporda Harda’da da tansiyonun yükseldiği haber verilmektedir. Harda krizi hakkındaki bilgiler iki kaynaktan gelmektedir: diplomatik elçiler ve casuslar. Krizin gelişmesi şöyle olmuştur: Urartulular, Asur kontrolü altındaki bölgeye bir baskın düzenlemişler ve bazı sınır kalelerini ele geçirmişlerdir. Baskın, Urartu yöneticisi ve onun vekilinin desteğiyle Amidi vilayetinin karşısında gerçekleştirilmiştir. Urartu vilayeti Harda, Urartu askerlerinin toplandığı ve gelişmelerin yakından izlendiği bir merkez haline getirilmiştir³⁶¹.

1.13.2.Frigler ve Geç-Hitit Şehir Devletleri Üzerine Seferler

Urartu problemine Sargon’un yanıtı sadece askerî değildi. Asur kralı, diplomatik yollarla da Urartu’yu alt etmek istiyordu. Sargon zamanında Kızılırmak kavisini ellerinde bulunduran Muški (Frig)ler³⁶², güneye doğru Que hududuna ve belki de Akdeniz’e kadar uzanan sahanın batısında geniş bir imparatorluk kurmuşlardı³⁶³.

³⁵⁹ K.Kessler, “Šubria, Urartu and Asur Topographical Questions around the Tigris Sources”, **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) M.Liverani, Roma, 1995, s.64.

³⁶⁰ Harda bölgesi, Elazığ ile Bingöl arasına yerleştirilmektedir. Bkz. Dubovsky, a.g.t.,s. 43, dipnot 86.

³⁶¹ Dubovsky, a.g.t.,s. 43-44.

³⁶² B.Lanfranchi, “The Ideological and Political Impact of the Assyrian Imperial Expansion on the Greek World in the 8th and 7th Centuries B.C.”, **Melammu Project I (8-11 October 1998)**, (ed.) Sanno Aro-R.M.Whiting, Helsinki-Finland, 2000, s.18.

³⁶³ Tansuğ, a.g.m., s. 536.

Sargon'un, Muškili Mita³⁶⁴ ile dostâne ilişkiler kurduğunu gösteren bir mektuba sahibiz. Mita, ticaret yollarının hatırına hem Urartu hem de Kuzey Suriye ile de iyi ilişkiler kurmuştur³⁶⁵. Kuzey Suriye'de, Kargamış, bir anti Asur koalisyonu için Mita'nın aktif desteğini emniyete almayı denemişti. Sargon bu tehdidi ortadan kaldırmak için Mita ile görüştü. Onun diplomatik teklifleri ve askerî güç gösterileri Kuzey Suriye ve ötesindeki Asur gücünü gösteriyordu³⁶⁶. Sargon ve Mita arasındaki savaş, Asur için toprak kazanımı ile sonuçlanmıştır ve Mita ile barış yapılmıştır. Frig kralı Mita, Asur'la açık mücadeleden her zaman kaçınmış ve bunun yerine, Doğu Anadolu'daki Urartu'nun da yaptığı gibi, bazı küçük devletleri isyana teşvik etmiş ve bunlarla ittifak kurmayı yeğlemiştir³⁶⁷.

Frig kralı Mita, ilk olarak Tabal krallarından Kiakki'yi isyana teşvik etmiş ancak bu krallık ve toprakları Sargon tarafından ele geçirilmiştir (M.Ö.718). Bunun üzerine Mita, Kargamışlı Pisiris'i kışkırttı³⁶⁸. Pisiris'in isyanı, Sargon için, sadakâti her zaman sallantıda olan Kargamış'ı ele geçirmek için bulunmaz bir fırsat oldu ve Pisiris, ailesi ve halkı sınır dışı edilerek yerine Asurlu bir yönetici yerleştirildi (M.Ö.717). Bölgeye Asur'dan insanlar getirildi³⁶⁹. Mita'nın anti-Asur stratejisinin ilk evresinin son girişimi, Que üzerinde uygulandı ancak Sargon, M.Ö.715 yılında bu bölgeyi de ele geçirdi³⁷⁰. Sonraki dönemde Mita, Asur'a karşı Urartu ile ittifak kurmuş ve Bit-

³⁶⁴ Grek kaynaklarındaki Frig kralı Midas'la özdeşleştirilmektedir. Bkz. Oscar White Musceralla, "Relations Between Phrygia and Assyria in the 8th Century B.C.", **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10/VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.149; **SAA 1 1** ve **ARAB, II, no.16, 18, 24, 27** numaralı metinlerde Mita ile ilişkiler hususunda detaylı bilgi bulunmaktadır.

³⁶⁵ Frig kralı Midas'ın Sargon ile yaklaşmasında Kimmer tehdidinin de büyük rolü olmuştur. Bkz. Sevin, a.g.e., s. 150.

³⁶⁶ Saggs, a.g.e., s. 95.

³⁶⁷ Grayson, a.g.m., s. 133; Grayson, a.g.m., s. 90.

³⁶⁸ Asur ile antlaşma yapmış olan Kargamış kralı Pisiris'in Mita ile ittifak kurduğu görülmektedir ki, bu başı boş hareket, dolaylı olarak Sargon'a bir meydan okuma olarak görülebilir. Bkz. Muscarella, a.g.m., s. 149.

³⁶⁹ **ARAB, II, no. 8.**

³⁷⁰ Grayson, a.g.m., s. 91; André Lemaire, "Recherches De Topographie Historique sur Le Pays De Qué (IXe-VIe siècle av. J. C.)", **Anatolia Antiqua I**, 1991, s. 272 vd.; Muscarella, a.g.m., s. 149.

Burutaş³⁷¹ krallarından Ambaris de bu ittifaka katılmıştır³⁷². Asur kralı M.Ö.714'te³⁷³ yaptığı büyük seferi sonucunda Urartu'yu büyük ölçüde susturmuştur³⁷⁴.

II.Sargon döneminde, Yukarı Fırat bölgesindeki M.Ö.712'de Melid, 711'de Gurgum ele geçirildi³⁷⁵. Gerçekten, II.Sargon döneminde Geç-Hitit Şehir Devletleri tek tek Asur'un eline geçmiş ve eyalet sistemi içine alınmıştır³⁷⁶.

1.14. Sanherib (M.Ö. 704-681)'in Anadolu Politikası

Sanherib, Sargon'un tek oğlu değildi; ismi ağabeylerinin erken öldüğüne işaret etmektedir. Tahta çıktığı zaman yaklaşık kırk yaşındaydı. Krallık döneminin sürecini şimdiye kadar genel olarak kendi resmi yazıtlarından ortaya çıkarmak zorundayız. En azından tahta çıkmadan önceki yıllara, babası II.Sargon'u desteklediği zamana ait olan ve enerjisini, azmini, özenli ve ihtiyatlı kişiliğini az çok sezdirenen mektuplar korunagelmıştır. Sanherib böylece birçok iş arasında kuzeyli sınır bölgelerindeki gizli istihbarat faaliyetlerini de düzenlemekteydi, özellikle de Urartu'nun kontrolünü. Babası Asur'da bulunmadığı zamanlarda hükümet işleri konusunda onu temsil etmekteydi ve mektup aracılığıyla-küçük ve büyük meselelerle ilgili- krala

³⁷¹ II.Sargon'un analarında Tabal bölgesi için, coğrafi bir ad olarak Bit-Burutaş adının da geçmeye başladığı görülmektedir. Bu iki ayrı ismin aynı bölgeyi ifade ettiği kabul edilmektedir. Bkz. Turgut Yiğit, "Tabal", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40/3-4, 2000, dipnot 41; Sevin, a.g.e.,s. 126; Kınal, a.g.e.,s. 239; Muscarella, a.g.m., s. 149.

³⁷² **ARAB, II, no.24**; Lie, a.g.m., s. 33; Macqueen, a.g.e.,s. 173.

³⁷³ Salvini, a.g.e.,s. 92.

³⁷⁴ Grayson, a.g.m.,s. 91, 95.

³⁷⁵ Grayson, a.g.m.,s. 91; Melid için ayrıca bkz. **ARAB, II, no.26**; Gurgum için bkz. **ARAB, II, no.29**; Lie, a.g.m., s. 35-39, Grayson, a.g.m., s. 133.

³⁷⁶ Sevin, a.g.m.,s. 61; M.Ö.720-715 arasında Sargon'un Anadolu'ya yaptığı seferler arkeolojik açıdan da değerlendirilmiştir. Bu hususta bkz. Julian Reade, "Sargon's Campaigns of 720, 716 and 715 B.C.: Evidence from the Scluptures", *JNES* 35/2, 1976, s.95-104.

danışmaktaydı³⁷⁷. Dolayısıyla veliahtlık döneminde devlet işleriyle içli dışlı olmuş ve tecrübeli bir kral olarak Asur tahtına çıkmıştır³⁷⁸.

Her zaman için taht değişikliğini fırsat bilen vassal devletlerin isyan ettikleri görülmektedir. Sargon'un ölümü ve Sanherib'in tahta çıkışı da bu devletlerin isyan etmeleri için yeni bir fırsat yaratmıştır. Sargon'un tahta çıkışını müteakip Babil'de büyük bir isyan çıkmıştır. Aslında Babil sorunu, onu tahtta kaldığı 24 yıl boyunca sürekli meşgul etmiştir. Babasından devraldığı imparatorluğu güçlendirmeyi, genişletmeyi hedeflerken sürekli isyanlarla uğraşmak zorunda kalmış ve imparatorluk içinde barışı sağlamaya çalışmıştır³⁷⁹.

Asur'un çevresi bir dizi büyük devletle sarılıydı: güneyde Babil, güneydoğuda Elam, kuzeyde Urartu ve Suriye-Filistin bölgesinin ötesinde Mısır. Bunlar tümüyle egemenlik altına alınamayacak denli büyük ve güçlüydü ya da Babil örneğinde olduğu gibi tümüyle Asur İmparatorluğu'na katılmalarını engelleyen özel kaygılar vardı. III. Tiglat-Pileser'den Asurbanipal'a dek tüm krallar bu devletlerle ilgilenmiş ve bir kez daha, onlarla ilişkilerinde esnek bir yaklaşım benimsemişlerdir³⁸⁰.

M.Ö.VIII.yüzyılda, İyonyalılar'ın Asur sahil vilayetlerine korsanlık seferlerinde bulundukları anlaşılmaktadır. Bu nedenle de özellikle M.Ö.VII.yüzyılda Asur ile zaman zaman karşı karşıya geldikleri

³⁷⁷ Bu duruma güzel bir örnek verilebilir. Mektup şöyledir: “Krala, efendime, hizmetkarın Sanherib (...) Kommageneli haberciler geldi. Yanlarında haraçlarını ve yedi adet koşum katırı getirdiler. Haraç ve katırlar Kommageneler'in evlerinde barınmakta ve haberciler de orada bulunup kendi yiyeceklerini yemekteler. Onlar (kastedilen haraç ve katırlardı) yakalanıp Babil'e (II.Sargon'un muhtemelen o anda bulunduğu yer) götürülsün mü? Onlara (haberciler) mümkün olduğu kadar kralımın, efendimin emirlerini ulaştırma imkânını verin. Ayrıca kırmızı yün de getirdiler. Tüccarlar bana yedi talent (yaklaşık 210 kg.) seçtiklerini ancak Kommagene'deki insanların bunu kabul etmediklerini ve şöyle dediklerini söylediler: “Siz kim olduğunuzu sanmaktasınız? Siz hiçbir karar veremezsiniz. Götürülsün ve kralın dokumacıları karar versin. Kralım, efendim, bana yünleri kime göndereceğimi mektupla bildir”. Bkz. Kirschbaum, a.g.e.,s. 97-98.

³⁷⁸ Saggs, a.g.e., s. 98.

³⁷⁹ Chavalas, a.g.e.,s. 342.

³⁸⁰ Microop, a.g.e., s. 291.

görülmektedir. İyonya'nın doğuya doğru genişlemesi M.Ö.VIII. yüzyılda başlamıştır³⁸¹. Asur, M.Ö.VII.yüzyılda bu gücü kontrol etmekte zorlanmasına rağmen, sonra aynı bölgede Lidya devletinin ortaya çıkışı ve Kimmer istilalarının başlaması Küçük Asya'nın batısında bazı değişikliklere yol açtı. Sanherib, İyonyalılar'a karşı küçük askerî başarılar kazandı. M.Ö.698'de yazılmış olan bir metinden seferin ayrıntılarını tespit edebiliriz³⁸². Sefer, Kilikya kıyısı boyunca Tarsus ve komşu bölgelerdeki isyanları bastırmak için düzenlenen bir seferdir. Ancak Sanherib özellikle Basra körfezi tarafına Kaldelileri takibe yöneldiği için bu bölgeyle fazla ilgilenmemiştir. Ancak tarihsel kayıtlarda "Hilakku insanları"ndan bahsedilir ki, söz konusu metin İstanbul'da bulunmaktadır. Kilikya'nın fethinden sonra, Tarsus ve çevresinin katıldığı ve başını Kirua'nın çektiği bir isyan patlak verdi³⁸³. Ancak Kirua yakalanmış ve sınır dışı edilmiştir. Sanherib mücadelenin Kilikya ovasında değil, "*zor bir dağda*" yapıldığını anlatmaktadır. İsyan bastırılmasaydı, sola doğru Tabal'a hatta Suriye vilayetleri ile Filistin'e sığırayabilirdi³⁸⁴. Sanherib'in Tarsus'u yeni baştan inşâ ettiği ve buraya kendisine bağlı bir yönetici tayin ettiği bilinmektedir. Kuzeydeki Tabal Krallığı üzerine ise M.Ö.695 yılında

³⁸¹ II.Sargon'dan itibaren, Yeni Asur yazılı belgelerinde İyonyalılar'ın IAM(A)ANIA, YAMNAIU, YAUNAIU ve ^{KUR/MAT}YA-Ú-NA-A adlarıyla bir çok yerde geçmeleri, Sargon'dan önce bölgede faal olduklarını göstermektedir. Asurlular, muhtemelen Kıbrıs'ın fethedilmesi sonucu, İyonyalı korsanlarla çatışmaya girmişlerdi. Sargon, yıllıklarında M.Ö. 713 yılında Hilakku'yu Asur eyaleti yaptığından ve batı denizi ortasında oturan İamanileri (İyonyalılar) "bir balık gibi avlayıp", kalanları Kilikya ve Tır'e sürdüğünden söz eder. O halde İyonyalılar, Kilikya kıyılarına bu tarihten önce gelmiş olmalıdırlar. Bkz. Mehmet Kurt, "Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 21, Konya, 2009, s.333; Lanfranchi, a.g.m., s. 14 vd.

³⁸² Lanfranchi, a.g.m., s. 22-23.

³⁸³ M.Ö. 696'da isyancılara karşı düzenlenen Asur seferinin, Asurlular ile Grekler'in Kilikya için vermiş oldukları mücadele ve bölgedeki kolonileşme hareketleriyle de yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. IX. yüzyıl ortalarında, Asur yayılmacılığına karşı Urartuluların önderliğinde Muşkiler, İyonyalılar ve Kilikyalılar arasındaki ittifaklar, M.Ö. VIII. yüzyılın ortalarında Kilikya sahilinde koloniler kurulması sonucunu doğurmuştur. M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren, Dağlık Kilikya kıyılarında Nagidos (Bozyazı), Kelenderis (Aydıncık), Aphrodisias (Ovacık), Holmoi (Taşucu) ve Soloi-Pompeipolis (Viranşehir) gibi kentler, Hellen kolonileri olarak sıralanmışlardır. Bölge sahilindeki bu Grek ve İyon kolonileri, Asur etkisinin Göksu'nun batısındaki bu bölgede hissedilmediğinin de göstergeleri sayılmalıdır. Bkz. Kurt, a.g.m., s. 333.

³⁸⁴ Sanherib'in batı seferleri için bkz. Hawkins, a.g.m., s. 426 vd.; Köroğlu, a.g.e., s.175; Mücadele sonunda Asur ordusu, birçok Kilikya tutsağı ve ağır bir ganimetle Ninive'ye döndü. Sanherib, elde ettiği insanları Ninive sarayının yapımında çalıştırdı. Bunların büyük bir kısmı Yunan'dı. Sarayın mimarî özelliklerinde ise batıdan ziyade doğulu unsurlar göze çarpmaktadır. Bkz. L.W.King, "Sennacherib and the Ionians", **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 30, 1910, s.327-331.

yürüdü. Bu seferin çok başarılı olmadığı, elde edilen bazı ganimetlerle yetinildiği anlaşılmaktadır³⁸⁵.

Anadolu'ya M.Ö.VIII. yüzyıl sonlarında giren Kimmerler de bu dönemde batıya doğru ilerleyerek Frigya kentlerini yağmalamaktaydılar. Bu atlı göçebelerin bir kolu da İran'a girmişti³⁸⁶. Kimmerler Kuzey İran'a doğru yürüdükleri için, Asur Devleti kuzey sınırlarından emin bulunuyordu³⁸⁷.

Sanherib, kısa bir süre sonra, Urdu-Mullissu ve bir ya da birkaç oğlu tarafından öldürüldü³⁸⁸. Sanherib tapınakta dua ederken oğullarından biri tarafından öldürülmesi (M.Ö.681), gizemli bir biçimde, Güney Mezopotamya'da Sumer, Akad ve Babil tanrılarına karşı gerçekleştirdiği yıkıcı hareketlerle ilişkilendirilmiştir. Kralın beklenmedik bir şekilde öldürülmesi üzerine oğulları arasında çıkan kısa süreli taht kavgası, ordunun desteklediği Asurhaddon'un tahta çıkışıyla sonuçlanmıştır³⁸⁹.

1.15. Asurhaddon (M.Ö.680-669)'un Anadolu Politikası

II. Sargon döneminden itibaren kralın oğullarından birini (mutlaka en büyüğü olması gerekmezdi) veliaht olarak ataması gelenek olmuştu. Daha sonra kahinler aracılığıyla Şamaş ve Adad adlı tanrılara danışılır, onlardan olumlu yanıt alınırsa veliaht krallığa hazırlanmak üzere "*bit reduti*"ye (ardıllık ya da hükümet evi) girerdi. Veliaht bu aşamada yeni bir ad alabilirdi.

³⁸⁵ Sanherib, eyaletlerden gelen vergiler ve ele geçirip yağmaladığı kentlerden elde ettiği ganimetlerle büyük bayındırlık projelerini yaşama geçirmiştir. Bu amaçla babası gibi Kalde ve Arami toplumlarının yanı sıra Manna, Que, Filistin ve Tire'den getirttiği halkların işgücünden yararlandı. Yeni başkent Ninive'nin surlarını ve buradaki Güneybatı Sarayı'nı şanına yakışır biçimde düzenledi. Yeni sarayın girişi de Kuzey Suriye'deki Geç-Hitit saraylarının modeli örnek alınarak "*Bit Hilani*" tipinde sütunlarla süslendi. Kapılar Amanos ormanlarından getirilen sedir ağaçlarından yaptırıldı. Şehirde ayrıca bir askerî saray (*ekal mašarti*) ve botanik bahçesinin yanı sıra, su gereksinimini karşılamak için ise su kemerleri ve uzun kanallar inşa ettirdi. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s.175; Kommagene'den alınan vergi hususunda bkz. SAA 1 33.

³⁸⁶ Köroğlu, a.g.e., s.175.

³⁸⁷ Memiş, a.g.e., s. 218.

³⁸⁸ Kirschbaum, a.g.e., s. 106.

³⁸⁹ Köroğlu, a.g.e., s.175; Memiş, a.g.e., s. 222.

Asurhaddon da Asur-etelli-ilani-mukin-apla adını seçti (bu adı arasına kullandığı anlaşılmaktadır). Seçme yöntemi, kralın en yetenekli oğlunun kral olmasını, gerekli becerilerin kendisine öğretilmesini ve tahta geçmesinin tartışmaya neden olmamasını sağlamak üzere düzenlenmişti. Ama Asurhaddon durumunda işler böyle olmadı. Kardeşlerinin karalama ve dolapları onu babasının gözünden düşürdü ve M.Ö. 681 baharında saraydan kaçmasına ya da sürülmesine yol açtı. Babasının öldürülmesinden sonra Asurhaddon Ninive'ye yürüdü ve kardeşlerinin ordusunu yendi. Ordunun büyük bölümü onun yanına geçti, Urdu-Mulissu ve işbirlikçileri kaçtılar³⁹⁰ ve Sanherib'in karısı Zakutu'nun³⁹¹ (Aramice Nakia) desteklediği oğlu Asurhaddon kral olmuştur³⁹².

Asurhaddon'un annesinin aslen Babilli bir prenses olması ve oğlunu Babil geleneklerine göre yetiştirmesi, onun döneminde Asur Devleti'nin Babil'e karşı izlediği dış politikada belirleyici bir rol oynamıştır³⁹³. Gerçekten, Asurhaddon'un Babil'de valilik yapmış olması, Babil olaylarına daha ılımlı yaklaşmasına neden olmuş ve tahta çıktıktan sonra da Babil'e karşı bir barış politikası izlemiştir³⁹⁴. Asurhaddon da Babilli bir prensesle evlenmiştir. Asurhaddon'un Babil'e karşı izlediği politikada bu iki kadının, yani annesi ile

³⁹⁰ Roaf, a.g.e., s. 188.

³⁹¹ Nakia/Zakutu hakkında geniş bilgi için bkz. Sarah C.Melville, The Role of Naqia/Zakutu in Sargonid Politics, *State Archives of Assyria Studies*, Vol. IX, Helsinki, 1999; Chavalas, a.g.e.,s. 357-360.

³⁹² Asurhaddon veliaht tayin edilişi hakkında geçmişe bakıp şunları anlatmaktadır: *"Ağabeylerimden küçük olduğum halde babam, doğmama sebep olan, Asur, Sin, Şamaş, el ve Nabu, Ninive'nin İstar'ı ve Arbela'nın İstar'ın emri doğrultusunda ağabeylerimin arasından başımı yükseltti (ve şöyle konuştu): Bu benim halefim olsun! Sonra bir kurban verme töreninde Şamaş'a ve Adad'a danıştığında ona şu şekilde kesin bir evetle cevap verdiler: O senin halefın! Babam bu değerli sözlerini dikkate alıp Asur ülkesinin insanlarını, büyük küçük herkesi, babamın sülalesinin tohumu olan ağabeylerimi bir araya toplayıp onlara Asur, Sin, Şamaş, Nabu ve Marduk, gökte ve yerde var olan Asur ülkesinin bütün tanrıları üzerine veliaht olarak statümü koruyacaklarına dair ant içirdi."* Ama bu yemin belli ki, ağabeylerinin yine de ona karşı entrikalar kurmalarını engellemedi, onlar *"kötü planlar yapıyordu. Onlar bana karşı iftiralar, küfürler ve yalanlar yöneltiliyorlardı (...), iki yüzlü ve alçaktılar. Benim arkamdan nefret dolu kötü sözler söylüyorlardı. Bu şekilde bana lütfkar olan babamın yüreğini tanrıların emrine karşı bana düşman yaptılar. Ama babam yüreğinin derinliklerinde yine de merhamet duyuyordu, tüm duyuları gelecek krallık faaliyetlerine yönelmişti"*. Bkz. Kirschbaum, a.g.e.,s. 105; Saggs, a.g.e., s. 100; Chavalas, a.g.e.,s. 343.

³⁹³ Memiş, a.g.e., s. 223.

³⁹⁴ Oates, a.g.e., s. 126.

zevcesinin, etkisi daima hissedilir. Babil şehri, bu kral zamanında yeniden imar edilecek ve eski şöhretine layık bir muamele görecekti. Sanherib'in ölümünden sonra prensler arasında çıkan iç savaş Asur Devleti'nin dış politikadaki büyük gayesini yani Mısır'ın fethini elbetteki geciktirmiş idi. Bununla beraber, Asur Devleti'nin sosyal bünyesinin daha bu kral zamanında bozulduğunu söylemek yanlış olmaz. Devletin bünyesinin sarsıldığı, kralın muhaliflerinin saraya hatta kraliyet ailesine sokulduğu bir zamanda bir Mısır seferi yapmak, elbetteki maceradan başka bir şey olamazdı. Fakat memlekette, bu Mısır meselesi öylesine sabit bir fikir haline gelmişti ki, Asurhaddon, tahta çıktıktan hemen sonra bu işi ele alacaktır³⁹⁵.

Asurhaddon, krallığı süresince Asur Devleti'nin sınırlarını daha çok genişletme gayreti içerisindeydi. Akdeniz kıyısındaki Fenikeli şehirler ve Kıbrıs kralları seneden seneye haraç göndermekteydi ve Mısır'ın bazı bölümleri işgal edilmişti. Fakat daha birkaç yıl önce Urartulular'ı büyük bir yenilgiye uğratan Kimmerler, Asur için yeni bir tehlike oluşturmaya başlamıştı. Öte yandan güneyde bulunan Babil, Asur Devleti'nin bir parçasıydı ve bu yüzden daha çok iç politik bir sorun teşkil ediyordu ve fethedilmiş başka bölgelerde geçerliliğini ispatlamış olan entegrasyon ve idare yöntemleri Babil için belli ki yetersiz kalmaktaydı. Sürekli olarak Asurhaddon'u yeniden askerî müdahalelere zorlayan yerel ve bölgesel isyanlar gerçekleşmekteydi³⁹⁶. Dolayısıyla Asurhaddon dönemindeki siyasî tablo da karmaşık bir görünüm arz etmekte idi.

Asurhaddon döneminin politik meseleleri, kendinden önceki dönemde olduğu gibi, Babil'e ve batı topraklarına yapılan seferlerle şekillenmiştir³⁹⁷. Buna, daha sonra kuzey-kuzeydoğu ve Anadolu'daki insanların tehditi de eklenmiştir³⁹⁸.

³⁹⁵ Memiş, a.g.e., s. 223.

³⁹⁶ Kirschbaum, a.g.e.,s. 107-109; Chavalas, a.g.e.,s. 354-355.

³⁹⁷ Asurhaddon'un Batı seferleri detaylı olarak Hawkins, a.g.m., s. 427 vd.'da ele alınmıştır.

³⁹⁸ Grayson, a.g.m.,s. 123.

Anadolu, Asurhaddon döneminde, Asur'un dış politikasında öncelikli bir yere sahip değildi. Anadolu'daki devletler isyan etmedikleri ve vergilerini ödedikleri sürece Asur-Anadolu ilişkileri sakin bir görünüm arz etmiştir³⁹⁹. Ancak, Asur'u saran devletlerin gösterdikleri direnç, imparatorluğun egemenliğinin, her zaman mutlak olmadığını ve bu egemenliğe kolayca baş kaldıracabildiğini göstermektedir. Bu köklü ve eski devletlerin yanısıra çoğu göçebe olan ve Asur'a ciddi sorunlar yaşatabilen başka halklar da vardı. Örneğin, Anadolu'da, askerî ve diplomatik yollarla uzak tutulması gereken Kimmerler ve İskitler bulunuyordu. Yine, Orta Anadolu'da, klasik kaynaklarda adları geçen ve Asur'a elçi yollayıp Asur karşıtı isyanlara destek vermiş oldukları bilinen Lidya krallığı vardı. Asur kralları, bu devletlerin kendilerine bağlı olduklarını iddia etmişlerse de bu durum, gerçeği pek yansıtmaz⁴⁰⁰. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise, Hitit Devleti'nin bakiyeleri olan şehir devletleri varlıklarını devam ettiriyorlardı.

Asurhaddon da Que ve Kilikya kapılarının kontrolü esasına dayanan ve ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu, geleneksel Asur politikasını devam ettirmiştir. Bu bölgelere gelebilecek olası bir tehdidi önlemeye yönelik Asur politikasının bir diğer amacı da, Akdeniz limanlarının kontrolünü elde tutmak olmalıdır. Asurhaddon, bu amaç doğrultusunda, Que'yi tamamen ele geçirip bir üs olarak kullanmak suretiyle Hilakku'ya ulaştı (M.Ö. 679)⁴⁰¹. Asur ordusu, bir vahşet örneği sergileyerek, yollarına çıkan küçük kasabalarla birlikte 21 Hilakku şehrini tahrip etti. Hilakku'nun isyana karışmayan bölgeleri bile bu vahşetten nasibini aldı. Asurhaddon'un bu seferdeki en önemli amacı; demir, gümüş ve diğer madenlere sahip olan bölge üzerinde doğrudan kontrolü ele geçirerek, Hilakku'yu daha fazla sömürmek olmalıdır⁴⁰².

³⁹⁹ Grayson, a.g.m., s. 134.

⁴⁰⁰ Mieroop, a.g.e., s. 296.

⁴⁰¹ **ARAB, II, no. 531.**

⁴⁰² Kurt, a.g.e., s. 18-19.

Asur egemenliğine karşı en büyük tehdit ise, Kimmerler'den gelmekteydi. Asurhaddon Anadolu'daki Kimmerler ve boyun eğmek bilmez krallıklar üzerine M.Ö. 679 ile M.Ö. 676 arasında en az iki sefer yaptı. Asur kayıtları ilk seferde Kimmerler'in bozguna uğratıldığını ileri sürer. Ancak çoğunluğu hareketli, atlı birliklerden oluşan Kimmerler'in bu savaşın sonucunda etkinliklerini yitirdiklerini söylemek zordur. Kimmerler gibi, kuzeyden gelen ve yerleşik uygarlıklar açısından büyük tehlike oluşturan bir diğer atlı savaşçı grup da, daha önce de belirttiğimiz üzere, İskitler'di. Onlar da Anadolu'ya ve Kuzeybatı İran'a doğru ilerleyen bir halktı. Asurhaddon bu yeni güçle savaşmak yerine, liderleri Bartatua (Herodotos, Protothyes diye adlandırmaktadır⁴⁰³) ile bir Asur prensesinin evliliğiyle sonuçlanan bir antlaşmayı yeğledi⁴⁰⁴. Bu geçici çözüme rağmen, Urmiye Gölü çevresinde Manna ve Medler gibi İskitler de Asur için potansiyel bir tehlike oluşturarak güçlerini arttırmaktaydılar⁴⁰⁵.

Asurhaddon'un M.Ö. 676 senesinde Que'ye (=Taşlık Kilikya) yaptığı seferin bu İskit anlaşmasından sonra olmuş olması gerekir. Asurhaddon bu seferinde, Kimmerler'le anlaşma yaptıkları için Hilakku memleketi halkını çığnemiş, daha sonra da Toroslar'ı aşarak Hupışna (=Konya Ereğli) mevkînde Kimmerler'i bozguna uğratmıştı. Asur kralı, bu olayı, Nimrut (Kalhu) kazılarında bulunan silindirinde şöyle anlatmaktadır:

*"Hupışna memleketindeki Kimmerli Teuşpa'yı bütün ordusu ile beraber vurdum"*⁴⁰⁶. Böylece Kimmer akıncıları Asurhaddon zamanında Çukurova'ya (Kilikya=Hilakku) kadar sokuldukları halde tekrar Orta

⁴⁰³ Roaf, a.g.e., s. 189.

⁴⁰⁴ Söz konusu evlilik için bkz. SAA 4 20; Erzen, a.g.e., s. 38-39; Evlilik teklifinin kuzey sınırlarda tehlike yaratan İskit kralı Bartatua'dan geldiği anlaşılmaktadır. Zira İskit kralı, iyi ilişkiler kurmak amacıyla Asurhaddon'a bir elçi göndermiş ve Asurlu bir prensesle evlenmek istediğini belirtmiştir. Asurhaddon onun bu talebini geri çevirmemiştir. Bkz. Grayson, a.g.m., s. 128-129; Kınal, a.g.e., s. 258-259.

⁴⁰⁵ Köroğlu, a.g.e., s. 178.

⁴⁰⁶ ARAB, II, no.530.

Anadolu'ya püskürtülmüş idiler. Fakat Kimmer meselesi bitmiş değildi. Asurhaddon'un halefi Asurbanipal zamanında Kimmer tehlikesinin daha da büyüyeceğini ve tekrar Asur sınırlarını tehdide başlayacağını göreceğiz⁴⁰⁷. Zira Kimmerler, Tabal'in yakınındaki Hilakku bölgesine egemen oldukları sürece, bölgede Asur'a karşı isyanlar eksik olmamıştır⁴⁰⁸. Nitekim, Asurhaddon'un, M.Ö. 677'ye doğru, Kilikya kapılarından geçerek Hupišna'yı alması, Kundi (Anavarza) kralı Sanduarri ile Sizzû (Kozan) kralı Abdimilkutti'nin Asur'a karşı isyan etmelerine sebep olmuştur⁴⁰⁹. Babil kroniğinden anlaşıldığına göre, Asurhaddon, bir yıl sonra, her iki asi kralın da başını almak suretiyle, isyanı şiddetle bastırmıştır⁴¹⁰.

Anadolu'nun kuzey bölgelerine dönecek olursak, Asur'un bu yönde yapmış olduğu askerî seferlerde iki temel amacı vardır: Birincisi sınırlarının güvenliğini sağlamak, ikincisi at tedarik etmek⁴¹¹. Bu sebeplerle özellikle Urartu üzerine seferler yapılmış ve Asur-Urartu mücadeleleri döneme damgasını vurmuştur. Asur kralı Asurhaddon ile Urartu kralı Rusa, birbirleriyle mücadele ederken, beklenmedik bir şekilde Kimmer ve İskit akınlarının baş göstermesi, söz konusu iki devlet için de can sıkıcı olmuştur⁴¹².

Urartu'nun dış politikası ise, kuzey ve batı merkezli olup, bir önceki yüzyılda olduğu gibi, batıda Frig coğrafyası ile ilintiliydi. Urartu hareket alanı, kuzeyde Karadeniz'e kadar uzanmıştı⁴¹³ ve Urartulular'ın Asur'a karşı Kimmerlerle ittifak kurmaları kuvvetli bir ihtimaldi ve bir fal sorusunda, Kimmerler'in Urartu kralı Rusa ile birleşerek Šupria kalesine hücum

⁴⁰⁷ Memiş, a.g.e., s. 227-228.

⁴⁰⁸ Kurt, a.g.m., Belleten, s. 19.

⁴⁰⁹ **ARAB, II, no.528.**

⁴¹⁰ Ünal, a.g.m., s. 76.

⁴¹¹ Grayson, a.g.m., s. 129-130.

⁴¹² Frankel, a.g.e., s.16; Piotrovsky, a.g.e., s.: 129.

⁴¹³ Frankel, a.g.e., s. 17.

etmelerinden endişe edilmekte idi ⁴¹⁴. Ancak Van Gölü'nün batısında bulunan bu şehir, Asur kralı tarafından ele geçirilmiştir.

Asurhaddon'a ait aşağıdaki yazıt Tanrı Asur'a yazılmış bir mektubun bir bölümüdür:

“Urartu kralı Rusa'nın haklarında yazdığı Urartu'dan Šupria'ya kaçan, Urartulular ve o, onun sözünü dinlememişti.....asla vermeyeceğini...ona yazmıştı (?), ona alçakça ve düşmanca bir cevap vermişti. Efendim Asur'un yardımıyla Šupria kentini fethettikten ve halkını saydıktan sonra tanrılar benim haklılığımı ve doğruluğumu, tuttuğum yeminleri gördükleri için, onayladılar. Buradaki şımarık insanlar hakkında bilgi aldım, araştırdım, değerlendirdim. Bütün bu Urartulu kaçakları buldum. Bir tanesi bile kaçamadı, onları kendi topraklarına geri götürdüm...Asur'da benim efendime ve kralî masama kurbanlık sığır, koyun çok büyük miktarda yemek dağıttım”⁴¹⁵.

Asurhaddon'a ait diğer bir grup yazıt, onun Tanrı Şamaş'a sorduğu soruları içeren “Omen” metinlerinden oluşmaktadır:

*“Şamaş, büyük efendim, sorduğum soruya olumlu cevap ver!
.....Yaya'nın çağırdığı, Pa...nın çağırdığı Urartu kralı Rusa⁴¹⁶,
planlayacak ve uğraşacak mı?..”*

“Danışmanlarının tavsiyesi üzerine ordusu ile mi beraber olacak yoksa Kimmerlerle mi ya da müttefikleri ile olup Pamu ya da Kulimmeri ya da sur duvarları ile çevrili Šupria kentine gelip savaşacak, öldürecek , yağmalayacaklar mı?

⁴¹⁴ Memiş, a.g.e., s. 228.

⁴¹⁵ ARAB, II, no. 607.

⁴¹⁶ Metinlerde “Ursa” şeklinde geçmektedir.

*Öldürülecek her şeyi öldürecek, yağmalanacak her şeyi yağmalayacaklar mı? Šupria'nın kalelerine herhangi bir ek yapacaklar mı? Az veya çok kendi kentleri haline getirecekler mi? Senin ilahiliğin bunu biliyor mu? Senin ilahiliğinle, Šamaş, büyük efendi, olumlu yönde emir veriyor ve onaylıyor musun? Görebilen görececek mi? Duyabilen duyacak mı?*⁴¹⁷.

*"Büyük efendi Šamaş sana soruyorum.....Urartu kralı Rusa, ordusuyla beraber Šupria'ya girecek mi?"*⁴¹⁸.

*"Büyük efendim Šamaş sana soruyorum. ...Urartu kralı Rusa ya da Kimmerler veya Medler ya da İskitler veyalar veyahut da başka düşmanlar uğraşıp, plan kurup, haberciyi yakalayıp, saldırıp öldürecekler mi?"*⁴¹⁹.

Tüm bu sorular, Asur için Urartu ve Kimmer tehdidinin boyutu hakkında bizlere ip uçları vermektedir. Bu tehdit karşısında Asurhaddon'un Elam devletine yaklaştığı anlaşılmaktadır. Gerçekten, söz konusu göçebe kavimlerin bölgeye gelişi, bölgedeki güç dengelerinin değişmesine sebep olmuştur⁴²⁰. Bununla birlikte, Asurhaddon döneminde, Asur-Elam ilişkilerinin dalgalı bir seyir takip ettiği görülmektedir. Elam'dan haraç olarak büyükbaş hayvan ve katır alınmış ve bölge, Asur vassallığını kabul etmiştir⁴²¹. M.Ö.674 yılında Elam Kralı Urtaki ile Asurhaddon arasında bir saldırmazlık antlaşması yapılmıştır⁴²².

Medler ise, şehirleri olmasına rağmen, İran'ın kuzeyinde hâlâ kabileler halinde yaşıyorlardı. Asurhaddon dikkatini İran'a çevirdi. Bu insanlar çok güçlüydü ve Asurhaddon'a göre, Elam ile Rusya'nın güneyinden kopup gelen

⁴¹⁷ SAA 4, 22.

⁴¹⁸ SAA 4, 23.

⁴¹⁹ SAA 4, 24.

⁴²⁰ Frankel, a.g.e., s. 17.

⁴²¹ Grayson, a.g.m.,s. 131.

⁴²² Bkz. SAA 2.

Kimmer-İskit kavimlerine karşı iyi bir müttefik olabilirlerdi. Asurhaddon Medlerle bir antlaşma yaparak onları politik açıdan da tanıdı⁴²³.

1.16. Asurbanipal (M.Ö.668-627)'in Anadolu Politikası

Asur İmparatorluğu artık bütün Mümbit Hilal bölgesini kapsamaktaydı, Mısır bölgelerini işgal etmekteydi ve Asurbanipal, gerçekten de “*dört dünya yönünün kralı*”, eski Yakındoğu’nun politik süper gücü olmuştur⁴²⁴. Ama tam da bu “*dört dünya yönü üzerindeki krallık*” kendi içerisinde yapısal bir sorun barındırmaktaydı, çünkü “Asur Ülkesi”nin işte bu muazzam coğrafi uzantılardan dolayı zor hükmedilebilir olduğu meydana çıkmaktaydı. Sadece sınırların dışsal tehlikeler değil, aynı zamanda kenar bölgelerdeki sömürge yapılan halkların sürekli Asur kralından kurtulma çabaları büyük devletin yapılanma imkânlarını son raddeye kadar zorluyordu.

Asur’un çöküşü, diğer imparatorlukların kaderinde de olduğu gibi, gücünün doruk noktasında, Asur ülkesinin topraklarını en çok genişlettiği, egemenliğini aşırı derecede yaydığı bir sırada başlamıştır. Ama ilk önceleri sadece kısmi kayıplar kaydedilmiştir. Emir altına girmiş halkları anlaşmalarla, asker bulundurma ile ve Asurlu yönetime ya da yerli Asur taraftarı kralların desteğiyle Asur’a bağlamaya yönelik o ana kadar yürütülmüş olan krallık şeması ulaşılan büyüklükten dolayı artık etkili bir şekilde çalışmamaktaydı. Devlet içerisindeki etnik ve kültürel çeşitlilik, baskının çeşitli şekilleri ve insanları birleştiren bir ideolojinin eksikliği gerçek bir “devlet özdeşliğine” mâni olmaktaydı. Haracın ve savaş ganimetlerinin sürekli akışı üzerine kurulmuş olan Asur ekonomisi sürekli yapılan yeni askerî müdahaleler dolayısıyla aşırı yük altına girmişti. Böylece, M.Ö.VII.yüzyılın ortalarında,

⁴²³ Saggs, a.g.e., s. 106.

⁴²⁴ Kirschbaum, a.g.e.,s. 116.

Babil bölgesinde uzun süredir istikrarlılığı korunan durum kademe kademe kötüleştiğinde, Asur'daki durum zaten yeterince zordu⁴²⁵.

Asur İmparatorluğu'nun III. Tiglat-Pileser döneminden sonra kesintisiz bir biçimde devam eden genişleme süreci, Asurbanipal'ın iktidarı boyunca da sürmüştür. Asur ordularının Susa kentini yağmalaması, bu sürecin son büyük zaferi sayılabilir. Elam kralı öldürülmüş ve başkenti yağmalanmış olmasına rağmen, kısa zamanda toparlanarak Güney Mezopotamya'da yeniden söz sahibi olmaya ve Asur'un çıkarları için bir tehlike oluşturmaya başlamıştır. Anadolu'yu ele geçiren Kimmerler, kuzey ve doğuda güçlenen Manna⁴²⁶ ve Medler diğer tehlikeleri oluşturuyorlardı⁴²⁷.

Asurhaddon'un 6 oğlu ve 1 kızı vardı. Bunlardan iki yetişkin oğlunu daha sağlığında hükümet işlerine iştirak ettirmişti. En büyük oğlu Şamaş-Şum-ukin'in annesi Babilli bir prenses olduğu için, Asurhaddon bu oğlunu Babil kralı tayin etmişti. Asur kral ailesine mensup bir prenesten doğan diğer oğlu Asurbanipal'i de Asur tahtının veliaht prensi olarak göstermişti. Halbuki böyle bir atama, Asur İmparatorluğu'nu, Asur ve Babil krallıkları olmak üzere ikiye bölmek demektir. Nitekim Asurhaddon'un ölümünden sonra kardeşler arasında taht kavgası başladı. Fakat Asurbanipal'in zekâsı sayesinde mesele görünüşte halledildi. Ancak aslına bakılacak olursa mesele sadece küllenmişti ve her an yeniden alevlenebilirdi⁴²⁸.

Asurbanipal'in ölüm tarihi net olarak bilinmemekle birlikte, 30 yıldan fazla bir süre hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır⁴²⁹. Kardeşi Şamaş-Şumu-ukin

⁴²⁵ Kirschbaum, a.g.e., s. 117.

⁴²⁶ Asurbanipal, kuzeyde Mannalarla mücadele etmiş ve onların Asur vassallığını kabul etmesini sağlamıştır. Manna kralı Ualli, Asur için at tedarik etmeyi kabul etmiştir. Bkz. Grayson, a.g.m., s. 146.

⁴²⁷ Köroğlu, a.g.e., s. 180.

⁴²⁸ Memiş, a.g.e., s. 228.

⁴²⁹ Chavalas, a.g.e., s. 360-361; Asurbanipal'in babası tarafından tahtla taçlandırılması M.Ö.670 yılında olmasına rağmen, asıl hâkimiyet, babasının ölümünden sonra, M.Ö.668 yılında başlamıştır. Babası zamanında pek çok sefere katıldığı için tecrübeli bir asker olarak tahta çıkmıştır. Bkz. Dean A. Walker, "The Assyrian King, Aşurbanipal", **The Old Testament Student**, Vol. 8, No. 2, 1888, s.58.

de bir yıl sonra Babil kralı olmuştur. Kralın bir diğer kardeşi de, Ay Tanrısı Sin'in en yüksek rahibi olarak Harran kentine atanmıştır⁴³⁰.

Asurbanipal'ın tahta çıkışı, kral sülalesinin üyelerine –ilk başta eşit düzeydeki kardeşi Şamaş-Şumu-ukin ve Şamaş-netu-uballit adında başka bir kardeşinin adı verilmekte-, tüm rütbe sahiplerine ve Asur ülkesi halkına yüklenen yeni, ayrıntılı bir sadakât yeminine vesile olmuştur. Tahta çıkma çerçevesi içerisinde yapılan böyle bir yeminli anlaşmanın gelenek olup olmadığını bilmiyoruz. İlginç olan, bu anlaşmanın Asurbanipal'ın büyük annesi Nakia-Zakutu'nun teşvikiyle yapılmış olmasıdır⁴³¹. Nakia-Zakutu'nun adı anlaşmayı isteyen kişi olarak anlaşmanın içerisinde de yer almaktadır⁴³². Anlaşıldığına göre Asurbanipal önce aile içi çekişmeleri önlemeyi düşünmüş ve böylece merkezî otoriteyi güçlendirmiştir. Dış politikada ise, babasının yolunu izlediği anlaşılmaktadır⁴³³.

Asurhaddon'dan sonra, Asur tahtına çıkan kralların askerî faaliyetleri, temel olarak, fethedilen ve haraç ödeyen ülkelerdeki Asur nüfûzunu korumayı amaçlamıştır⁴³⁴.

Asurhaddon zamanında (M.Ö.680-668) Kimmerler, Konya Ereğlisi'ne (Hupišna) kadar sokulmuşlardı. Buradan da anlaşılıyor ki, Asur ile Lidya devletleri arasındaki toprakları Kimmerler ele geçirmişlerdi⁴³⁵ ve Kimmerler, Anadolu'da ciddi bir tehdit kaynağı idi⁴³⁶. Asurhaddon bunlar üzerinde başarı sağlamışsa da, Asurbanipal döneminde Lidya'ya kadar olan tüm Anadolu, Kimmer baskısı altında idi ve bölgede Asur kontrolü artık söz konusu değildi.

⁴³⁰ Köroğlu, a.g.e., s. 178.

⁴³¹ Kirschbaum, a.g.e.,s. 114.

⁴³² Zakutu Antlaşması'nın transkript ve tercümesi için bkz. Simo Parpola, "Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Nineveh", Journal of Cuneiform Studies, Vol.39, **The American Schools of Oriental Research (=ASOR)**, America, 1987, s.165 vd.; **SAA 2 8**.

⁴³³ Köroğlu, a.g.e., s. 178.

⁴³⁴ Diakov-Kovalev, a.g.e.,s. 200.

⁴³⁵ Memiş, a.g.e., s. 235.

⁴³⁶ Kirschbaum, a.g.e.,s. 116.

Ancak Asur'un Mısır'daki başarıları ve Tir'e karşı elde ettiği üstünlük, Tir kralının kızını Ninive'ye gelin olarak göndermesine ve Asur'la dostane ilişkiler kurmaya çalışmasına sebep olmuştur. Kral Mugallu⁴³⁷ da aynı yolla, kızını göndererek Asur'la ittifak kurmaya çalıştı. Lidya kralı Giges, Kimmerlerle mücadele etse de M.Ö.645 yılında Kimmerler tarafından yenilgiye uğratılacak ve öldürülecektir⁴³⁸. Tüm bu olaylar, Anadolu'nun ciddi bir Kimmer tehdidi altında olduğunu ve Asur'un bölgedeki etkin nüfuzunu kaybettiğini göstermektedir⁴³⁹.

Merkezi Sardes (Salihli) şehri olan Lidya devleti hakkında Herodotos bilgi vermekte ise de, bu dönemde Lidya devletinin sınırlarını kesin olarak çizemiyoruz. Fakat Asurbanipal zamanında Asur egemenliğinin Tabal'a (Kayseri) kadar uzandığı muhakkaktır. Çünkü Asur analarında Mısır zaferinden sonra Ninive sarayına kızlarını ve vergilerini gönderen vassallar arasında Tabal kralı Mugallu ile Hilakku (Kilikya) kralı Sandışarma da sayılmaktadır⁴⁴⁰. Gerçekten, Kimmerler'in, Anadolu'da yerel krallık merkezlerine yaptıkları saldırılar gittikçe artmakta olduğundan, Asur'un batısında Tabal ve Hilakku, bozkırlı savaşçıların baskısı nedeniyle direnmeyi bırakıp, elçiler ve hediyeler göndererek Asurbanipal'ın himayesini istemişlerdir⁴⁴¹. Yardım isteyen bir diğer krallık da, Asur'dan oldukça uzakta olan Lidya devleti idi⁴⁴². Batı Anadolu'da gelişmekte olan bu krallığın başkenti

⁴³⁷ Asurhaddon zamanında Melid kralı Mugallu ile siyasî ilişki kurulduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için SAA 4 2 ile SAA 4 17 arasındaki metinlere bakılabilir. Mugallu, Asurhaddon'un ölümünden sonra Tabal'ı kendi ülkesine ilhak etmiş ve bundan böyle Tabal kralı Mugallu unvanını taşımıştır. Bkz. Tansuğ, a.g.m., s. 545 vd; ARAB, II, no.781.

⁴³⁸ Sevin, a.g.e.,s. 165.

⁴³⁹ Grayson, a.g.m.,s. 145-146.

⁴⁴⁰ Memiş, a.g.e., s. 235; ARAB, II, no.779, 781, 782.

⁴⁴¹ Ancak bu iki bölge-Hilakku ve Tabal-, değişen siyasi şartlara göre bazen Kimmer bazen de Asur ile ittifak kurarak, ikili bir siyaset izlemişlerdir. Bu hususta bkz. Mustafa Kalaç, "M.Ö. 745-620 Yükseliş Çağı'nda Büyük Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'ya Yayılışı", DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi-I, Ankara, 1940/41, s. 996 vd.

⁴⁴² Kirschbaum, a.g.e.,s.116; Asurbanipal'in analarında bir Ludu (=Lidya) memleketinden söz edilmekte ve bu memleketin Guggu (=Giges) adlı kralının Ninive'ye bir elçi gönderdiğinden, fakat bu elçinin konuştuğu dili Ninive sarayında kimsenin anlamadığından bahsedilmektedir. Kaynakların verdiği bu bilgiler birleştirilirse, Kimmerler'in bir taraftan Asur diğer taraftan, Lidya topraklarına zarar verdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında Lidya kralının, o zamanın lider devleti konumundaki

Sardes Kimmer tehdidi ve saldırıları altındaydı⁴⁴³. Lidya kralı Giges, zengin hediyeler göndererek talep ettiği yardımı alamadan, Kimmerler'le yaptığı bir savaşı kaybetmiş ve savaş meydanında ölmüştür (M.Ö.645). Yazılı belgelerin Ummanmanda olarak adlandırdığı bu atlıların başında Tugdamme adlı liderleri vardı. Tugdamme Asur'a iki saldırı düzenlemiş ancak ikincisinde ölmüştür (M.Ö.640)⁴⁴⁴.

Kimmerler'in Asur sınırlarına ilk saldırısı, Ninive metninde şöyle geçmektedir:

“Mağrur ve tanrı korkusu tanımayankralı Tugdamme kendi kuvvetine güvenip harp ve mücadele etmek için askerlerini topladı ve Asur memleketi hududunda karargâhını kurdu”. Şurasını belirtelim ki, Tugdamme taarruzdan evvel Tabal kralı Mugallu'nun yerine geçen oğlu (x-x)-ussi'yi Asurlu müttefikinden ayırıp kendine bağlamış, bu suretle Asur-Tabal-Lidya cephesini ortadan yarıp, Asur ve Lidya arasına girmişti. Ninive metni (x-x)-ussi'nin tanrılar tarafından cezalandırılarak yok edildiğini ve ailesinin Asur'a iltica ettiğini yazıyorsa da Kimmerlerin Tabal'dan kovulduğu hakkında hiçbir kayıt mevcut değildir⁴⁴⁵.

Asur vesikalarında bildirilen bu Kimmer saldırısı, Asur'un Que (Taşlık Kilikya) eyaletinin sınırlarına yapılmış olmalıdır. Zira Amasyalı coğrafyacı Strabon da Kimmer kralı Lygdamis (=Tugdamme)'in Kilikya'daki bir savaşta

Asur'a müracaat ederek, müşterek düşman karşısında güçlerini birleştirmeyi önerdiği öğrenilmektedir. Bundan başka Asur kralının analarında Lidya Devletinin, Asur'un Mısır'daki teb'ası olan Sais şehri prensi Psammetik ile de işbirliği yaptığı bildirilmektedir. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 236; Lidya'dan Ninive'ye gönderilen elçi veya elçiler hususunda ayrıca bkz. Tansuğ, a.g.m., s. 545 vd.; Walter, 1888: 59.

⁴⁴³ Köroğlu, a.g.e., s. 178.

⁴⁴⁴ Asurbanipal devri vesikalarında Kimmer kralı Tugdamme'nin Asur sınırlarına tecavüz ettiğinden, fakat gökten düşen bir ateşle ordusunun ve karargâhının yandığından, bunun üzerine Kimmerler'in geri çekildiklerinden bahsedilmektedir. Bir başka vesikada da Kimmer kralı ile Asurbanipal arasında bir anlaşma, yapıldığı, fakat bu anlaşmayı bozduğu için Kimmer kralının tanrının gazabına uğradığı, yani müthiş bir cilt hastalığından öldüğü anlatılmaktadır. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 235-236; Kalaç, a.g.m., s. 997.

⁴⁴⁵ Tansuğ, a.g.m., s. 538.

öldüğünü bildirmektedir. Fakat Kimmer taarruzu sırasında Çukurova'da çok görülen müthiş bir sağanak sırasında Kimmer tabyalarına bir yıldırım isabet etmiş ve bu olayı her iki taraf da, o zamanki dini inanışlara uygun olarak, Fırtına Tanrısı'nın bir gazabı olarak kabul etmiş ve bundan dolayı barışa gidilmiş olabilir⁴⁴⁶. Ninive metninde bu hususta şunları okuyoruz:

“Tanrı Asur, Ninlil, Bel, Nabu, Arbailli İştarküstahlığına kızıp bu hal hoşlarına gitmedi. Onların yüksek ulahiyetlerinin emri ile gökten ateş düştü ve kendisini, askerlerini, karargâhını kızarttı. Tugdamme korkup telaşlandı, ordusunu karargâhını toplayıp geriye memleketine döndü” ⁴⁴⁷. Asıl mesele, Kimmer taarruzunun zamanını tayin etmektir. Analların Ninive nüshasında Asurbanipal'ın Kimmer kralının yolladığı elçilik heyetini kabul ettiği ve ondan at ve koşum takımlarından ibaret hediyeler aldığı ve onların da, kendisinin de yemin ettikleri anlařılmaktadır⁴⁴⁸:

“Tanrı Asur, Ninlil, Bel, Nabu ve Arbailli İştar (gibi) bana itimad eden (tanrıların) korkusu onu sardı, iyilik ve (barış) elçilerini kabul ettim. Altın, alacalı elbiseler, büyük atlarla beraber beyliğimin binek vasıtası olan (araba koşum)ları,harb teçizatını ağır hediye olarak gönderdi ve ayaklarımı öptürdüm. Asur memleketi hududunu bozmaması için Asur ve Ninlil'in yemini ile yemin ettirip onunla beraber ben de yemini kuvvetlendirdim”.

Anlaşılacağı üzere, aradaki mücadele anlaşma ile sonuçlanmıştır. Asurbanipal'ın de anlaşma gereğince yemin etmesi, Ön Asya Devletler hukukuna göre, tarafların eşit statüde olduğuna işarettir. Örneğın Tabal ile

⁴⁴⁶ Memiş, a.g.e., s. 236.

⁴⁴⁷ Tansuğ, a.g.m., s. 539.

⁴⁴⁸ Memiş, a.g.e., s. 236.

yapılan anlaşmada Asurbanipal yemin mükellefiyetinden muaftır⁴⁴⁹. Bundan başka astrolojik bir metinde ise:

"Eğer Ayyar ayında Mars yıldızı ilk defa görülürse düşmanla muahede yapmalıdır. Bunun yorumu barbarlar tarafından perişan olmaştır. Barbarlar Kimmerler'dir" denilmektedir. Astrolojik hesaplara göre bu olayın, yani antlaşmanın M.Ö. 649 senesinde yapıldığı hesaplanmıştır. O halde Kimmer saldırısı bu tarihten önce vukubulmuş olmalıdır. Bütün gayretlere rağmen Kimmerler, Lidya Devleti'ni ortadan kaldıramamışlardır. Zira Giges'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu ve halefi Ardis, babasının bıraktığı yerden savaşlara devam etmiş ve Kimmerler'i geri püskürtmeye muvaffak olmuştur⁴⁵⁰.

Kimmer-Lidya savaşlarının Kimmer galibiyeti ile sonuçlandığı, Asurbanipal'ın: *"Kimmerli Atak deli muzaffer oldu"* sözleriyle de doğrulanmaktadır. Fakat Asur vesikalarında Kimmer kralı Tugdamme'nin yeminini bozduğundan da bahsedildiğine göre, Kimmer kralının Lidya zaferinden sonra tekrar Asur sınırlarına saldırdığı anlaşılmaktadır. Bu ikinci Kimmer saldırısının ayrıntıları ve sonucu hakkında bilgimiz yoktur. Dikkate şayandır ki, Asur kralları daima galip geldikleri savaşlardan aldıkları esirleri ve ganimetleri tabletler üzerinde sütunlarca anlattıkları halde, Kimmer savaşlarını sükûn ile geçiştirmektedirler. Bu durum, Asur İmparatorluğu'nun bu devirde bütün ihtişamına rağmen aslında zaaf içinde bulunduğunu gösterir. Esasen Asur analarında Tuşamilki denilen Psammetik'in başkanlığındaki Mısır isyanının bastırılmamış olması, bu zaafın belirgin

⁴⁴⁹ "Babalarım olan krallarla tahkirle konuşan, Ta[bal kralı Mugallu]yu Efendim Asur ve Ninil'in korkusu [sarıp] boyunduruğumu çek[ti.]Kendinden çıkan [kız]ını büyük atlar, [ağır] hediyelerle beraber gönderip ayaklarımı öptürdü.Oğlu [xx]-ussi, her sene inkitasız olarak ağır hediyelerini gönderip beyliğime dua etti. Efendim olan büyük tanr[ı]ların yemini ile] ona yemin ettirdim. Fakat o, onların büyük ulûhiyetlerinin yeminini ihmal etti. Piç kral Tugdamme ile anlaştı. Tanrı Asur, sınırları değiş[miyen] büyük dağ, onu mağlub edip, alevli ateşte cesedini yaktırdı.Yaysız, atsız [katırsız ?] (olarak) kardeşleri, ai[lesi] akrabası, geniş ordusu, maiyeti, sayısız at ve katırları kendiliğinden] Asur'a [ge]tirdiler". Bkz. Tansuğ, a.g.m., s. 540-549.

⁴⁵⁰ Memiş, a.g.e., s. 237; J.Baines-J.Malek, **Eski Mısır, Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, Çev. Z.Aruoba-O.Aruoba, Cilt II, 1986, s. 45.

göstergesidir⁴⁵¹. Yine aynı dönemde Elam'ın bağımsızlığı için ayaklanması (M.Ö. 653-652) ve kardeşi Şamaş- şum-ukin'in Asur tahtı için Babil'de isyanı (M.Ö. 652-648), Asur'u Kimmerlerle barış yapmaya zorlamış olmalıdır ⁴⁵².

Kuzeyde Urartu ile de mücadele edilmesine rağmen, Asur'un kuzey düşmanları giderek Asur merkezine doğru yaklaşmaktaydılar⁴⁵³. İşte bu sıralarda Urartu kralı II.Rusa, politik manevrasının başarı kazanmaması ve belki de bu arada doğuda gittikçe gelişen Med tehlikesine karşı M.Ö.654 yılları civarında Asurbanipal (M.Ö.668-627) ile diplomatik ilişkiler kurmak üzere, Arbela'ya elçiler göndermiştir⁴⁵⁴. Nitekim, Asur-Urartu yakınlaşmasının daha çok Medlere karşı yapılmış olduğunu, Kyaxares'in tahta çıkışıyla M.Ö. 650 yıllarından sonra başlayan ve giderek ağırlaşan Med baskısı dolayısıyla anlamak mümkündür⁴⁵⁵.

Çivi yazılı metinlerde Urartu elçilerinin gelişi ile ilgili olarak aşağıdaki pasajlar dikkat çekicidir:

*“...Urartu kralı Rusa, tanrıların gücünden haberdar oldu ve içini bir korku kapladı. Elçileri ile Arbela'da bana selam gönderdi”*⁴⁵⁶.

Başka bir yazıt Asurbanipal'a ait bir rölyef üzerinde bulunmuştur. Muhtemelen aynı zaferden söz etmektedir.

“...Ben Asurbanipal, kâinatın kralı, Asur'un kralı, efendilerim Asur ve İştar'ın yardımı ile düşmanlarımı yendim ve kalbimin tüm arzudadıklarını elde ettim: Urartu kralı Rusa, efendim Asur'un gücünden haberdar oldu ve içini bir korku kapladı. Elçileri Arbela'da bana selam gönderdi. Küstahça mesajlar

⁴⁵¹ Memiş, a.g.e., s. 238; Baines-Malek,a.g.e., s.45.

⁴⁵² Tansuğ, a.g.m., s. 541 vd.

⁴⁵³ Grayson, a.g.m.,s. 147.

⁴⁵⁴ Piotrovsky, a.g.e., s.: 134.

⁴⁵⁵ Erzen,a.g.e., s. 39.

⁴⁵⁶ ARAB, II, 871.

*içeren tabletleri Elam'ın elçileri Nabu-Damik, Umbadara'nın önüne koydum*⁴⁵⁷.

*“Ben Asur kralı Asurbanipal. Urartu kralı Rusa bana selamlar göndermişti. Elam elçileri, Nabu-Damik, Umbadara....önlerine koyduğum küstahça mesajı...(hem de) onların gözünde Dunnanu'nun ikinci oğlu Mannu-ki-ahe, onun şehrinin üzerindeki adam, Nabu-usalli'nin dillerini kestim, derilerini yüzdüm”*⁴⁵⁸.

Asur ordusu, ülke topraklarının yapısına benzer, fazla engebeli olmayan bölgelerdeki savaşlarda daha başarılı bir tablo çizmektedir. Bu başarıda, coğrafyayı tanımaları ve başta tekerlekli savaş arabaları olmak üzere savaş araç-gereçlerini rahat kullanabilmeleri büyük rol oynamaktaydı. Oysa Toroslar'da, Doğu Anadolu yaylasında veya Güney Mezopotamya'daki bataklık alanlarda düzenli orduların ilerleyişi zordu ve ağır silahları kullanmak da olanaksızdı. Bu nedenle uzun ve yorucu seferler yapan bütün Orta ve Yeni Asur kralları, iddialarının tersine coğrafi bakımdan farklı olan Doğu Anadolu bölgesini denetim altına almayı başaramamışlardır⁴⁵⁹. Bu bölgeye egemen olan Urartu, Asur ile yan yana ve zaman zaman da onunla rekabete giren bir güç olarak yaşamayı başarmıştır⁴⁶⁰.

II.Rusa'nın ölümü üzerine Urartu tahtına çıkan oğlu III.Sardur (M.Ö. 645-635?) da babasının politikasını takip ederek, Asurbanipal'e elçiler göndermiş (640'tan hemen sonra), yardım ricasında bulunmuş ve hatta kendiliğinden gönüllü olarak Asur yüksek hâkimiyetini tanımak istemiştir. Bu istek karşısında Asurbanipal'in takındığı tavır hakkında tam bir fikir edinemiyoruz. Fakat bu olay, II.Rusa'nın ölümünden sonra, Urartu krallığının

⁴⁵⁷ ARAB, II, 1035.

⁴⁵⁸ ARAB, II, 1046.

⁴⁵⁹ Köroğlu, a.g.e., s. 188.

⁴⁶⁰ Köroğlu, a.g.e., s. 189.

Ön Asya tarihinde artık eski önemini büyük ölçüde yitirdiğini ortaya koymaktadır⁴⁶¹.

M.Ö. VII.yüzyılın II.yarisında Asur Devleti de giderek eski gücünü tüketmiş ve gittikçe büyüyen Med tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ninive'nin alınmasından önce ise, Medlerle İskitler arasında bir ittifak yapılmış ve kentin düşmesinde İskitler büyük rol oynamışlardır. Asur kralı Asur-uballit, Ninive'nin düşmesinden sonra Harran'a çekilmiş ve M.Ö.609 tarihine kadar burada bulunmuş, nihayet M.Ö.605 yılında Kargamış'ın⁴⁶² düşmesiyle Asur İmparatorluğu tamamen yıkılmıştır⁴⁶³.

⁴⁶¹ Erzen, a.g.e., s.39.

⁴⁶² Kargamış'ın günümüzde "*Yukarı Şehir*" olarak adlandırılan bölümü ve kale kalıntıları Türkiye sınırları içinde Nizip'te yer almaktadır. Kentin "*Aşağı Şehir*" bölümü ise Suriye'nin Cerablîs köyünde bulunmaktadır. 1876'da George Smith'in Kargamış'ta bir dizi kabartma bulmasıyla başlayan, daha sonra British Museum adına yapılan kazılarda ele geçen buluntular, Kargamış'ın M.Ö.I.Binyıl başlarında önemli bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir. Ancak I.Dünya Savaşı sırasında bu araziye mayın döşendiği için bölgede şu an için kazı ve araştırma yapma imkânı bulunmamaktadır. Bkz. Özgen, a.g.m.,s. 55.

⁴⁶³ Erzen, a.g.e., s.40.

II.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN BABİL POLİTİKASI

Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin izlemiş olduğu geleneksel dış politikasında Babil'in farklı bir yerinin olduğu dikkat çekmektedir. Asur kralları dış düşmanlara karşı acımasızca bir politika izlerken, Babil'e karşı yumuşak bir politika izlemişlerdir.

Yeni Asur Devri yazılı kaynakları incelendiği zaman, Asur kralları için Babil'in her zaman farklı bir yerinin olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü bu iki devlet dil, inanç ve belli başlı kültür unsurları bakımından birbirlerine oldukça yakındılar. Bu nedenle Asur kralları her zaman Babil şehirlerine, teşkilatlarına ve özellikle bazı Babil ritüel ve tanrılarına saygı göstermişlerdir⁴⁶⁴.

M.Ö.I.Binyıl'da Asur-Babil ilişkileri, çoğunlukla dostâne bir seyir takip etmiş ve kurulan dostluklar, yapılan evliliklerle sağlamlaştırılmıştır. Babil'e karşı izlenen ılımlı politikada, Asur sarayında bulunan bu Babilli prenseslerin de rol oynadığı gözden kaçmaz. Ayrıca, bu dönemde Mısır üzerine yapılan seferlerden elde edilen ganimetlerin Babil şehir ve tapınaklarının onarımı için harcadığı görülmektedir. Bu durum da, Yeni Asur krallarının dış politikasında Babil'in sahip olduğu özel konumu gösterir mahiyettedir.

Yeni Asur Devri'nde küçük çaplı seferler bir kenara bırakılırsa Babil'e doğru ilk önemli adımın, Yeni Asur Devri kralı II.Adad-Nirari tarafından atıldığı görülmektedir.

⁴⁶⁴ Chavalas, a.g.e.,s. 343.

2.1.II.Adad-Nirari'nin Babil Politikası

Asur kralı Adad-Nirari, Anadolu'da güvenliğini sağladıktan sonra Babil'e yönelmiştir. Nitekim, Doğu Dicle bölgesinde ve Fırat'ta sınır karakolları kurulmuş ve Babil'in kuzeybatısında Fırat boyunda yer alan Hindanu ve Lake beylikleriyle ittifak yapılmıştı. Fakat Babil topraklarına yapılan akınlar Babil'de hatırı sayılır bir hasar bırakmadı: Babil kralı I.Nabu-şuma-ukin (yaklaşık M.Ö.895) sınırı bir kez daha Dicle'nin doğusuna çekmeyi başarmış ve arazi Babil'e bırakılmak zorunda kalınmıştı. Bölge, M.Ö.891'de, Asur ile Babil arasında bir barış antlaşması yapıldığı ve komşu kralların birbirlerinin kızlarıyla evlenmeleri sonucunda hanedanlıklar arası evlilikle pekiştirildiği zaman istikrara kavuştu. Böylece iki devlet arasında gelecek yetmiş ya da seksen yıl boyunca oldukça barışçıl bir ortak yaşam görülecekti.

II.Adad-Nirari'nin krallığı döneminde şaşılabilecek denli hızlı ve üst üste yapılan, askerleri ve kaynakları her yıl seferber etmek zorunda kalarak gerçekleştirilen askerî hareketler çok çarpıcıdır. Bunu başarmak büyük ihtimalle, II.Asur-dan devrinde başlamış olan güvenilir, etkili ikmal noktaları sistemi geliştirmekle mümkün olabilmiştir⁴⁶⁵. Fethedilmiş bölgelere dayatılan haraç seferdeki orduyu beslerdi, Asur'un başarılı ilerleyişini sürekli kılmak adına kralın da yol boyunca savaş arabası, at, öküz, değerli eşyalar ve erzak istemek için durduğu anlatılmaktadır. Asur'un dehşet uyandıracak kadar etkili askerî mekanizmasının temeli belli ki bu dönemde atılmıştır⁴⁶⁶.

2.2.II.Tukulti-Ninurta'nın Babil Politikası

II.Adad-Nirari ve oğlu II.Tukulti-Ninurta zamanında Asur ordusu yine anavatanın sınırları ötesine taşınmıştır. Pek çok ganimet ele geçirilen birçok

⁴⁶⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 135.

⁴⁶⁶ Kuhrt, a.g.e., s. 136.

seferde, önceki kral Babil ile Asur'un güney sınırı kontrol altına alınırken Katmuhi ve Nusaybin gibi Arami şehirleri de ele geçirildi ve Habur bölgesi hâkimiyet altına alındı. Tukulti-Ninurta babasının kazanımlarını pekiştirdi. Doğu'da Zagros Dağları'ndan Batı'da Habur nehrine, kuzeyde Nusaybin'den güneyde Samarra'ya kadar olan coğrafyayı oğluna miras bıraktı. Böylece Asur'un daha geniş alana yayılmasını sağlayacak sıçrama tahtaları oluşturulmuş oldu ve bu nedenle o, imparatorluğun gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir⁴⁶⁷.

Ülkenin güneyinde antlaşmalarla sağlanan istikrarın bozulması üzerine Babil ülkesine ilerleyen Asur orduları Dur-Kurigalzu ve Sippar'ı ele geçirmiştir⁴⁶⁸.

II.Tukulti-Ninurta'nın M.Ö.885'te Asur'un kontrolündeki toprakların güney ve batı sınırlarında yaptığı yürüyüşün kayıtları dikkat çekicidir. Asur'dan yola çıkıp Tartar Vadisi'nden aşağı, oradan da Dicle'yi aşarak Samarra bölgesi dolaylarına indi, orada İtu'a hayvancılara baskın yaptı. Güneye doğru yola devam ederek Babil'in kuzeyinde Dur Kurigalzu ve Sippar'a ulaştı. Buradan kuzeye ve batıya dönerek Fırat boyundaki zengin devletlerle onların şehirlerine yöneldi: Suhu'daki Ana'da ve Hindanu'da yerel beylerden harç ve pahalı armağanlar aldı; bunlardan bazıları kuşkusuz Asur ordularını beslemeye ve donatmaya (develer, öküzler, eşekler, ördekler, koyunlar, ekmek, bira ve yem), bazıları da Asur kralının emrine verilen değerli ve nadide madenleri (gümüş, altın, kalay çubukları, mürresafi, tunç, antimon (işlenmiş ve ham) artırmaya yararken, Suhu beyinin Tukulti-Ninurta'ya sunduğu armağanların çoğu onun kraliyet ziyaretini kutlamak amacıyla sunulan özenle işlenmiş lüks eşyalardı⁴⁶⁹ (meskannu ağacından mobilya ayakları, bir yatak ve aynı ağaçtan tabak çanak, tunç bir küvet, keten

⁴⁶⁷ Healy-Bride, a.g.e., s.6; J.Finegan, "Mesopotamia and Related Area", **Archaeological History of the Ancient Middle East**, New York, 1979, s. 104.

⁴⁶⁸ Köroğlu, a.g.e., s.155; Fethedilen bölgelerle ilgili olarak ayrıca bkz. Grayson, RIMA-2, s.171-181.

⁴⁶⁹ Kuhrt, a.g.e., s. 136.

elbiseler, rengarenk süslü elbiseler, mor yün). Zafer yürüyüşü Habur'dan Lake'ye doğru sürmüş, oradan kuzeye Şadikannu ve Nusaybin'e dönmüş, sonra batıya, Muşkiler'e (Frigler) karşı cezaî baskınların yapıldığı Huzirina'ya yönelmişti⁴⁷⁰. Yolculuk programı çok ayrıntılı, yürüyüş de yerleşik toplumların dışında yaşayan insanlara karşı yapılan akınlar dışında muhalefetle karşılaşmamasıyla çarpıcıdır. Verdiği izlenim, uyruğundaki devletleri denetime çıkmış, müttefik bir devleti (Babil) ziyaret eden ve yol boyunca belirlenmiş yerlerde kral ve ordu için ödenek toplayan, Asur'un gücünü sergileyen resmi askerî bir alaydır: Eğer toplanan at sayısını üst üste koyarsak elde edeceğimiz rakam 2720'dir. Kuzey ve doğudaki kesin sınırlar belirsizliğini korusa da bu anlatımdan Asur'un batıda ve güneydeki sınırları açıkça bellidir, ayrıca batıdaki denetiminin ne kadar etkili olduğu II.Tukulti-Ninurta'nın iki yazıtından anlaşılmaktadır: Biri, Asur kralının bir saray yaptırdığı Yukarı Habur'daki Katah'ta (Tell Barri), diğeri II.Tukulti-Ninurta'nın babası II.Adad-Nirari'nin anısına Fırat kıyısındaki Terka'da (Tell Asara) diktiği (neredeyse okunamayacak haldeki) bir steldedir⁴⁷¹.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, II. Tukulti-Ninurta (MÖ 890-884) babasının başarılarını pekiştirdi; doğu ve kuzeybatıya askerî seferler düzenledi. M.Ö. 885 yılında Babil toprakları içinden güneye doğru uzun bir yürüyüşten sonra yukarıya, Fırat ve Habur ırmaklarına kadar çıkıp Asur'a döndü (Babil toprakları içinden muhtemelen Babil Krallığı'nın onayıyla geçilmişti, çünkü Asur, Babil denetimindeki kentlerden haraç almazdı). Kral, bu gezisinin ayrıntılı bir özetini bırakmış, konakladığı yerleri ve yerel yöneticilerden aldığı haracı sıralamıştır⁴⁷².

Babil seferleri, Asur'un Babil'e karşı şeref ve haysiyetini iade maksadıyla yapılmış seferlerdir. Eğer Asur ordusunun itibarı iade edilirse, bu ordu ancak ondan sonra batıya yönelebilirdi. Batı seferlerinde kazanılacak

⁴⁷⁰ Adı geçen bölgelere yapılan seferler Grayson, RIMA-2, s.176-178'de anlatılmaktadır.

⁴⁷¹ Kuhrt, a.g.e., s. 137.

⁴⁷² Roaf, a.g.e., s. 159.

zaferler ise, Orta Asur krallarınca planlanan Akdeniz'e inme ve Akdeniz sahillerini ele geçirme imkânını sağlayacaktı. Bu planın gerçekleşebilmesi için her şeyden önce çok kuvvetli bir orduya ihtiyaç vardı. İşte gerek II.Tukulti-Ninurta ve gerekse onun oğlu II.Aurnasirpal bu zarureti anlayan ileri görüşlü krallardı. Bu maksatla Asur ordusunun maddî ve manevî açıdan kuvvetlenmesi için, adı geçen krallar, mümkün olan her şeyi yapmışlardır. Öyle ki, bundan sonra her şey "ordu için"di. Bu dönemde, Asur ordularına Asurlu olmayanlar alınmamıştır. İşte II.Tukulti-Ninurta, böyle donanımlı bir ordunun başında Mısır yolunun kapısı sayılan Katna'ya kadar hemen bütün şehir devletlerini eline geçirmişti⁴⁷³.

Asur Devleti, bu yeniden gelişme ve yayılma döneminde, batı sınırına komşu Arami beyliklerini ortadan kaldırmakla veya vergiye bağlamakla işe başlamış, ardından da doğuya yönelerek, İran ovasına kadar dayanmıştır. Bu bölgeler, Asurlular için yalnız hammadde olanakları açısından değil, stratejik yönden de önemliydi. Nusaybin, Harran, Diyarbakır ve Mardin'in alınması, Van Gölü çevresindeki Urartulular'ın vergiye bağlanması Anadolu'nun doğal kaynaklarının kapılarını zaten çoktan açmıştı. Ama bu bölgelerin alınması, bu bölge halklarının boyunduruk altına alınması sonucu gerçekleşiyor, bu da başkaldırmaları ve merkezi yönetimin zaman zaman sarsılması sonucunu doğuruyordu⁴⁷⁴.

2.3. II.Aurnasirpal'ın Babil Politikası

Babil, Zagroslar, Doğu Toroslar, Tur Abdin, Habur gibi Asur'u saran bir güvenlik halkası ile Aurnasirpal stratejisinin ikinci aşamasına başladı.

⁴⁷³ Memiş, a.g.e., s.196.

⁴⁷⁴ Sever, a.g.e.,s. 80.

I.Tiglat-Pileser'den beri hiçbir Asur yöneticisi Akdeniz yollarını tutmamıştı. Bit-Adini Arami devleti ise bir Asur vilayeti halinde idi⁴⁷⁵.

Başarılı bir krallık dönemi geçirmesine rağmen, II.Aurnasirpal döneminde, Babil'e tam olarak nüfûz edilememiştir⁴⁷⁶. Bu dönemde, Babil'de, VIII. Babil Sülalesi olarak gösterilen Arami asıllı bir sülale egemendi. II.Aurnasirpal'ın Babilli çağdaşının Nabu-pal-iddina olduğunu Asur kralının anallarından öğreniyoruz. Bu vesikalardan anlaşıldığına göre, Babil şehri artık tam bir Asur vassalı idi. II.Aurnasirpal, dış politikasında, ağırlığı Batı cephesine vermişti. Zira onun idaresi zamanı, yani M.Ö.IX.yüzyıl, tabiri caizse tam bir Aramiler asrıdır. Şurası muhakkaktır ki, Asur krallarının Batı seferleri olmasaydı, Aramiler belki de Anadolu'nun tümünü istila edeceklerdi. Aramiler bütün Kuzey Suriye'yi ve Güney Mezopotamya'yı istila ettikleri halde, Yukarı Dicle bölgesine yani Asur bölgesine girememişlerdir. II.Aurnasirpal, artık Hititliliğini kaybetmiş olan Kargamış'ı dokuzuncu senesinde tekrardan zaptettiğini bildirir. Demek ki, Kargamış şehri, vergilerini göndermemek suretiyle Asur'a kafa tutmuştu. Böylece II.Aurnasirpal, Kargamış'ı zapt etmişti. Daha sonra bugünkü Hatay'a giren II.Aurnasirpal, Asur vesikalarında Hattena adıyla anılan Hatay kralı Lubarna'yı da yenip, vergiye bağlamıştı⁴⁷⁷. Suriye sahil şeridinde bulunan ve isyan eden liman kentlerine de Asur hâkimiyetini tekrar kabul ettirmişti⁴⁷⁸.

II.Aurnasirpal'ın "*Monolit*" denilen abidesi üzerindeki yazıtta bu sefer şöyle anlatılmaktadır⁴⁷⁹:

"Hattenalı Lubarna'nın şehri Aribua'ya yürüdüm. Şehir bana teslim oldu. Luhuti memleketinin otunu ve zahiresini toplattım ve yığdım. Onun sarayında bir ziyafet verdim. Asurlular'ı bu şehirde yerleştirdim. Aribua'daki

⁴⁷⁵ Saggs, a.g.e., s. 74.

⁴⁷⁶ Grayson, RIMA-2, s.189.

⁴⁷⁷ Grayson, RIMA-2, s.227.

⁴⁷⁸ Fetihlerle ilgili olarak bkz. Grayson, RIMA-2, s..218-219.

⁴⁷⁹ Memiş, a.g.e., s. 197.

ikametim esnasında Luhuti memleketinin şehirlerini zaptettim. Halkını katlettim. Şehri yaktım. Cenkçilerini şehrin önünde kazıklara çaktım.”

Zalimliğine rağmen, II.Aurnasirpal, mükemmel bir teşkilatçı ve imarcı bir kraldı. Fethettiği yeni toprakları birtakım siyasî bölgelere ayırmış ve bu bölgelerin her birine eyalet teşkilatı kurmuş, bu eyaletlerden gelen servet sayesinde devlet hazinesine muntazam bir gelir sağlamıştı. Asur Devleti’ni saat gibi işleyen bir bürokrasi sistemiyle idare etmişti. II.Aurnasirpal, yeni bir idare merkezi olarak, Kalhu (Nimrut) şehrini kurdurmuş ve bu şehri kısa zamanda mabetler ve saraylarla donatmıştı⁴⁸⁰.

II.Aurnasirpal, ölünceye kadar, hemen her sene ordusunun başında sefere çıkmıştır. Asur ordusuna, Asur tarihinin eski ve şerefli geçmişini hatırlatarak onlara bir Asurluluk gruru aşılama muvaffak olmuştur. Bu itibarlardır ki, II.Aurnasirpal’dan itibaren Asur Devleti’ne “*millî bir devlet*” etiketi yapıştırabiliriz. Zira bir taraftan eyaletlerdeki yabancı unsurlar Asurlulaştırılmaya çalışılırken, diğer taraftan da “*her şeyin Asur ordusu için olduğu*” yeni bir düzen kurulmuştur. Tarihte hiçbir kral onun kadar kan dökmemiştir. İdaresi boyunca binlerce insanı çocuklarıyla birlikte bir yerden başka bir yere sürgün etmiş, yüzlerce şehir, kasaba ve köyü yakmış, binlerce insanın kanını dökmüştür⁴⁸¹.

Aurnasirpal dönemi olayları, gerçekte tam anlamıyla bir fetih değil, Asur etkinlik alanının kapsamının bir göstergesidir. Sonraki yüzyıllarda Asur komşularını fethederken hep aynı yöntem izlenmiştir. Asurlular önce bağımsız yöneticilerden armağanlar alırlardı. Bu durum onları artık Asur’un yasalları olarak bir yaşama konumuna sokardı. Daha sonra, uygun miktarda haraç vermemek ayaklanma olarak kabul edilir, Asur askerî gücü harekete geçirilir ve sonuç hemen her zaman zafer olurdu. Fetihden sonra ya yerel bir

⁴⁸⁰ Grayson, RIMA-2, s.292-293’te sarayın inşâ faaliyeti anlatılmaktadır.

⁴⁸¹ Memiş, a.g.e., s. 198.

yönetici Asur vassalı olarak atanır ya da ülke Asur topraklarına katılır ve kral bir eyalet valisi atardı⁴⁸².

Düşmanlarını çok sert bir şekilde cezalandırmak ve onları mahfretmek, ilk Asur krallarından itibaren imparatorluğun yıkılışına kadar devam eden bilinçli bir politika olarak görülmektedir. Gerçekten peygamber Nahum'um sözleri, bu bağlamda “korkunç”luk esasına dayanan geleneksel Asur politikası için açık bir referanstır. Krallar anallarında bu politikayı özellikle vurgulamışlardır. İsyan etme, krala ve Tanrı Asur'a edilen sadakât yemininin bozulduğu anlamına geliyor ve kral bu cezalandırmayı yasal hakkı olarak kabul ediyor. Böyle bir politika muhtemel isyanlara ve isyancılara gözdağı vermeyi amaçlıyordu⁴⁸³. Bu politika, psikolojik bir baskı yaratarak, muhtemel küçük ve gereksiz savaşları da engelliyordu. Dolayısıyla Asurbanipal, sadist bir eğilimde olmuş olabilir ancak onun asıl hedefi⁴⁸⁴, Suriye ve Akdeniz sahillerine egemen olmak için bilinçli bir hazırlıktı. Uzak bölgelere yapılan bir sefer sırasında bunu fırsat bilip Arami yerleşimlerinde isyanlar patlak veriyorsa, sefer yarım kalıyordu. Ancak sukunet varsa kralın izlediği acımasız politika işe yarıyor demektir. Aurnasirpal döneminde bu politikanın işe yaradığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

2.4.III.Salmanassar'ın Babil Politikası

Babil kralı Marduk-zakir-şumi (M.Ö.854-819) tahta çıkmak üzereyken kardeşi ona kafa tutunca⁴⁸⁵, Salmanassar krala yardım ederek⁴⁸⁶ iki devlet arasındaki antlaşmanın gereğini yerine getirmişti. Yardım edip ayaklanmayı bastırmakla elini çabuk tutan Salmanassar, barış ortamı sağlandıktan sonra Kuzey Babil'deki büyük tapınaklara-Babil kenti, Borsippa ve Kutha-saygı

⁴⁸² Roaf, a.g.e., s. 161.

⁴⁸³ Healy-Bride, a.g.e., s.8.

⁴⁸⁴ Healy-Bride, a.g.e., s.9.

⁴⁸⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 144.

⁴⁸⁶ Salmanassar'ın Babil'e müdahalesi M.Ö.851 yılında olmuştur. Bkz. Healy-Bride, a.g.e., s.13.

ziyaretinde bulundu, buralarda resmen karşılanarak halk tarafından ağırlandı⁴⁸⁷. Daha sonra kral, bölgedeki Kaldeli ve Arami kabilelerden bazılarını yağmalayarak Babil şehirlerinin kaygısını paylaştığını ve onlara duyduğu saygıyı gösterdi. Herkese ilan edilen bu işbirliği gösterisi tamamlandıktan sonra iki kral aralarında bir antlaşma daha yaptılar, bu olay Salmanassar'ın tahtının kaidesine oyulan bir kabartmayla ölümsüzleştirildi: Aynı boyda iki kral, yanlarında yüksek rütbeli memurlarıyla birlikte bir tentenin altında durup tokalaşırlar⁴⁸⁸. Yani Babil ile III. Salmanassar döneminde ilginç bir ilişki kurulmuştur. Asur kralı, saray duvarlarına koydurduğu kabartmalarda her zaman kendisini çevresindekilerden daha büyük ve üstün bir konumda resmettirirken, Babil kralı ile eşit oldukları izlenimi veren bir biçimde, tokalaşırken betimlenmiştir. Bu durum Babil'in eşit düzeyde siyasal güce sahip olduğu biçiminde değerlendirilebilir⁴⁸⁹.

Asur ve Babil kralları ilişkilerini yeniden hanedanlar arası evliliklerle pekiştirmişti. Böyle ailevî bağılıklar, askerî yardım ve özellikle veliahtlığın korunması şartı ile gerçekleşmekteydi. Daha önce III.Salmanassar, Babil tahtına geçmenin kendi hakkı olduğunu ileri süren Marduk-zakir-şumi'yi (M.Ö.854-819) kardeşinin aynı yöndeki taleplerine karşı savunmuştu⁴⁹⁰. Bu yönde yapılan seferlerde Babil için de bir tehlike olarak kabul edilen Kalde

⁴⁸⁷ Asur kralı yazıtında bu olayı şöyle anlatmaktadır: “(Ben) Salmanassar, güçlü kral, evrenin kralı, rakip tanımayan kral...Asurnasirpal'ın oğlu, evrenin kralı, Asur karasının kralı, Tiglat-hadar'ın oğlu....Üst denizden daha aşağı denize kadar heryeri fethettim....Hatti karaları, Luhuti, Adri, Lübnan, Kui Tahuli, Mytelene'ye ,Dicle ve Fırat'ın kaynaklarına gittim. Merodah-sum-iddin'in yardımına (veya intikam almak için) Akad karasına gittim. Onun üvey erkek kardeşi (?) Merodah-bel-usate'yi yendim. Kutha, Babil ve Borsippa'ya girdim..... Kalde karasına indim. Kalde karasının bütün prenslerinden haraç aldım. O zamanda, kralların olduğu benim şehrim Asur ve onun (dış) duvarının büyük duvarını, benden önce gelen benim atalarım önceden inşâ etmişti. Bunlar düşmüş ve bozulmuştu. Bronzdan.... şehrin kapısı Yukarı deniz boyunca, yani Dicle nehrine kadar, kurbanlarımı getirdim. Onların yerlerini temizledim, onların yapılarına ulaştım. Onların üstüne kocaman dağ taşlarıyla ben, onları inşâ ettim ve bir tablet hazırladım. Benim babalarımın, kralların tabletlerini yeniden restore ettim, eski haline getirdi. O günlerde duvarın koruyucusu, Tanrı Kidudu, kendinin olduğu duvarla beraber yıkılmıştı. Ben, onu yeniden yaptım. Gelecekteki prens,duvarlar ve tablet düştüğünde onu yenileyebilir. Asur, onun duasını duyacak.” Bkz. J.A.Craig,“Throne-Inscription of Salmanassar II (860-824 B. C.)”,**Hebraica**, Vol. 2, No. 3, 1886, s.143-144; **ARAB**, I, no. 565, 566.

⁴⁸⁸ Kuhrt, a.g.e., s. 145.

⁴⁸⁹ Köroğlu, a.g.e.,s. 162.

⁴⁹⁰ Kirschbaum, a.g.e.,s. 81; Grayson, a.g.m., s. 263.

kabilesi ve yaşadıkları kentler hedef alınmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla, Urartulular ve Medler gibi Babilliler de önemli bir güç olarak varlıklarını korumayı sürdürmüşlerdir⁴⁹¹. Ancak birkaç yıl sonra V.Şamşi-Adad Babil'i istila etmiş ve yağmalamıştır. O zamana kadar barış içerisinde olan bu devletlerin arasının bozulmasının nedeni henüz tam olarak bilinmemekte ama bu olaylar Asur krallarının yeni ve çok daha saldırgan bir Babil politikasının başlangıcını oluşturmaktadır⁴⁹².

III.Salmanassar'ın yerine tayin edilen ve halefi olan oğlu V.Şamşi-Adad, M.Ö. 822 yılında durumu yeniden kontrol altına alabilmek için en sonunda Babil'e ihtiyaç duymuştu. Babil kralının Asur kralına yardım etmesi başta şaşırtabilir. Ancak daha önce de bahsettiğimiz kaynakların verdiği bilgilere göre, Asur'un güneyli komşusuyla arasındaki ilişki, M.Ö.I.Binyıl'ın başlarında- birkaç önemsiz çarpışma sayılmazsa-çoğunlukla barışçı idi⁴⁹³.

2.5. V. Şamşi-Adad'ın Babil Politikası

Olumsuz şartlarda tahta çıkan V.Şamşi-Adad'ın isyanları bastırmasıyla birlikte, ülkenin ekonomik ve siyasal düzeni de sağlanmaya başlamıştır. Kendinden önceki kralların aksine daha az sayıda yaptığı askerî seferlerinin yönü ise, at ihtiyacını karşılamak için Nairi ülkelerine ve zengin ganimetler elde etmek içinde Babil ülkesine doğrudur⁴⁹⁴.

Yeni Asur kralı tahta çıkışı esnasında yaşanan olaylardan sonra Babil ile olumsuz şartlar içeren bir antlaşma imzalamıştı ki tahta çıkar çıkmaz bunun intikamını almıştır. Marduk-zakir-şumi'nin oğlu Marduk-balassu-iqbi'yi tutuklayarak Asur'a getirdi. Şamşi-Adad bundan sonraki bir seferde Marduk-balassu-iqbi'nin ardılını sürgüne gönderdi. Salmanassar ve Babil kralları gibi

⁴⁹¹ Köroğlu, a.g.e.,s. 162.

⁴⁹² Kirschbaum, a.g.e.,s. 82.

⁴⁹³ Kirschbaum, a.g.e.,s. 80; Grayson, a.g.m., s. 263.

⁴⁹⁴ Roaf, a.g.e., s. 174.

Babil, Borsippa ve Kutha tapınaklarında ibadet etti. Şamşı-Adad'ın ölümünden sonra kraliçesi Sammuramat, oğlu III. Adad-Nirari yetişkin oluncaya kadar beş yıl süreyle Asur'u yönetti. Sammuramat'ın yaptıkları pek bilinmemekle birlikte ünlü olmuş ve güzel ama acımasız kraliçe Semiramis olarak Yunan efsanelerine girmiştir⁴⁹⁵.

V.Şamşı-Adad döneminde Asur Devleti'nin Babil'e karşı izlediği politikada değişiklik yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü Şamşı-Adad, babası ve dedesi zamanında Babil ile eşit şartlarda yapılan antlaşmaları bir tarafa bırakarak, yine antlaşma yoluyla fakat Asur'un üstünlüğünü vurgulayan antlaşmalar yapmıştı ki, bu da Babil devletinin daha alt seviyeye itildiğini gösterir. Babil üzerine yapılan 4 büyük seferde bu durum göz önünde tutulduğu gibi, Babil'deki taht değişikliği de Asur için bir fırsat olmuştur⁴⁹⁶. Ancak V.Şamşı-Adad'ın tahta çıkışı esnasındaki kargaşa ortamında Babil'le yaptığı antlaşmada Babil'in üstünlüğünün vurgulandığı iddia edilmekteydi. Ortaya atılan savın dayanak noktası, tek tük parçaları kalmış metinde V.Şamşı-Adad'dan "kral" olarak söz edilmemesidir; fakat Parpola'nın da inandırıcı bir biçimde savunduğu üzere, bu yalnızca antlaşmanın Şamşı-Adad'ın tahta çıkmayı başarmasından önce, diğer bir deyişle III.Salmanassar'ın ölümünden hemen önce yaşanan ayaklanma ve kavga döneminde yapıldığını gösteriyor olabilir. Eğer bu görüşü kabul edersek, o zaman metni yorumlarken Marduk-zakir-şumi'nin Salmanassar'la yapılmış daha önceki anlaşmaya saygı gösterdiğini ve kendi kardeşinden gelen tehdidi ortadan kaldıran Salmanassar'a borcunu ödediğini söylemek daha akla

⁴⁹⁵ Roaf, a.g.e., s. 175; Ayrıca, eski adı Tuşpa olan bugünkü Van şehrine o zamanlar getirilmiş içme suyunun bugünkü adı olan "Samuraltı Suyu" isminin içinde bu kraliçenin adı saklıdır. Bu kraliçeden Semiramis olarak bahseden Herodotos, ona "Babil Kraliçesi" demektedir. Belki de Babil kökenli bir prenses olduğu için ona Babil kraliçesi demişti. Kraliçe Semiramis, oğlu devleti idare edebilecek yaşa geldiği zaman, yönetimi ona devretmiştir. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 204.

⁴⁹⁶ Grayson, a.g.m., s. 270.

yatkın olur. Demek ki, Marduk-zakir-şumi şimdi de tahtın haklı varisi Şamşı-Adad'a yardım ediyordu⁴⁹⁷.

V.Şamşı-Adad'ın birkaç yıl sonra Babil'e müdahalesinin sebebiyse bu kadar bile kesin değildir. Babil krallığının varislerinde görülen düzensizlikle bağlantılı olabilir, belki de böylelikle eski müttefikinin oğlu ve halefinin öcünü almıştır. Ama Şamşı-Adad'ın bu esnada sert ve acımasız bir yaklaşım sergilediği kesindir: Babil kralını (ya da kral olmayı iddia eden adamı) tahttan indirmiş⁴⁹⁸ ve ülkeyi kırıp geçirmişti; sonuçta bundan sonraki aşağı yukarı on iki yıllık sürede Babil'de tanınmış bir kral olmadı. Şamşı-Adad'ın karanlıkta kalan Babil seferi bu kralla ilişkilendirilen birkaç savaştan biridir; kuzeyde ve kuzeydoğudaki "seferlere" yapılan göndermeler görece küçük çaplı saldırılar olduğu izlenimi uyandırır⁴⁹⁹. Ancak V.Şamşı-Adad, Babil üzerine yaptığı seferlerde başarı gösterdiğini anlatmış ve çevredeki 200 şehirle beraber kraliyet şehrini de tahrip ettiğini belirtmiştir⁵⁰⁰.

2.6. III.Adad-Nirari'nin Babil Politikası

III.Adad-Nirari'nin Babil'e seferler düzenlediği bilinmekle beraber seferlerinin sayısı hakkında net bilgi yoktur. Kraliyetle ilgili bir metinde Kalde krallarının bu dönemde Asur'un vassalları olduğu ve Asur'a haraç ödedikleri yazılıdır ve bu dönemde Babil ile bir sınır antlaşması yapıldığı anlaşılmaktadır⁵⁰¹.

⁴⁹⁷ Kuhrt, a.g.e., s. 147; V.Şamşı-Adad döneminde Marduk-zakir-şumi ile yapılan antlaşma metni için bkz. SAA 2 1.

⁴⁹⁸ Gerçekten söz konusu dönemde Marduk-balassu-iqbi ve onun talihsiz halefi Baba-Aha-İddina (M.Ö.812 civarı) Asur kralı tarafından ele geçirilerek, Babil monarkları bir bir tasfiye edilmiş ve müttefikleri Elamlılar, Kaldeniler, Kasitler ve Aramiler'i yenilgiye uğratmıştır. Bkz. Brinkman, a.g.m., s. 278-279.

⁴⁹⁹ Kuhrt, a.g.e., s. 147.

⁵⁰⁰ Grayson, RIMA-3,s.187.

⁵⁰¹ Grayson, a.g.m.,s. 273.

III.Adad-Nirari'nin krallığına ilişkin (babasından daha çok olmakla birlikte) fazla belgesel malzeme yoktur, birkaç askerî hareketin kralın kendisi tarafından değil, emrindeki valilerince düzenlendiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Fırat'ın batısında Asur'un varlığı hâlâ hissediliyordu. Yıllara adlarını veren kişi listeleri ile valilerin yazıtlarına bakılırsa, sınırlar aşağı yukarı III.Salmanassar dönemindeki gibi kalmıştır.

Asur-Babil ilişkilerini düpedüz Asur bakış açısından izleyen, Eşzamanlı Tarih adıyla bilinen ilginç kayıtlar, III.Adad-Nirari'nin bu bölgedeki faaliyetleri hakkında biraz daha bilgi verirler. Burada Adad-Nirari, Asur'dan sürgün edilen insanları ülkeye geri döndürerek harap olmuş Babil'e bir nebze olsun normallik getirmeye çalışan kral olarak anlatılır. Aynı zamanda Babil kralı gibi muamele görmüştür: Babil kenti, Borsippa ve Kutha'da tanrılara sunulan kutsal yemeklerin "artıkları"nı o alır, yerli halkı düzenli Asur vergilerine (saman, tahıl ve işgücü) o bağlardı. Bu kısıtlı malzemeden edinilen izlenim, Asur'un gücünün, en azından bazı alanlarda sönmekte olduğu yolunda olsa da, bazı etmenler Asur'un uluslararası çapta hâlâ önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Örneğin, Antakya'da bulunmuş bir stel, oraya yakın Til Barsip'te vilayet konutu bulunan Asurlu başkomutan (turtanu) Şamşi-İlu'nun aracılığıyla Bit-Agusi ve Hamat arasında yapılan bir sınır anlaşmasını belgelemektedir. Aynı şekilde, Asur kralı da Gurgum ile Kummuh arasındaki sınır anlaşmazlığını çözmek üzere çağırılmıştır. Belgelerden anladığımız kadarıyla, Asurlular'ın askerî harekâtları eskisi kadar etkileyici olmazken, Asur hâlâ devletlerarası çekişmelere müdahale edebilecek büyük bir gücü ve kendisinden de bu beklenirdi; kuşkusuz bu kavgaları kendi çıkarına da kullanabilirdi⁵⁰².

M.Ö. IX. ve VIII.yüzyıllardaki idare ve eyalet yapısıyla ilişkili bugüne kadar kalmış belgeler, Asurlu valilerin (ya da bu mevkîye getirilmiş yerli halktan kimselerin) göreve atandıktan sonra kendi hallerine bırakıldığı

⁵⁰² Kuhrt, a.g.e., s. 148.

izlenimini uyandırmaktadır. Mevkî babadan oğula miras hakkı gibi geçer, yeni mevkîler elde edilir, böylelikle merkezi denetimden tam anlamıyla bağımsız işletebildikleri iktidar üssüne kavuşana dek yükselirlerdi-bu durum en çok da merkezin zayıf düştüğü ya da sorunlarla boğuştuğu zamanlarda apaçık ve tehlikeli boyutlarda kendini belli ederdi. Bu da, IX.yüzyıl boyunca Asur idare sistemi içinde gelişen ölümcül çatlak olarak algılanır-bu çatlak, III.Salmanassar'ın krallığının son dönemlerinden itibaren imparatorluğu parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmış ve eyalet valilerinin büyüyen gücüne karşı harekete geçebilecek kadar güçlü olmayan krallar Asur tahtına oturdukça imparatorluğu giderek zayıflatmıştı. Sonuçta, V.Şamşi-Adad'dan başlayarak III.Tiglat-Pileser'in tahta geçişine kadarki dönem çoğu zaman "çöküş" olarak tanımlanmıştır. Öte yandan tabloya başka türlü de bakılabilir. Ne kadar güçlü olsa da, valilerin IX.yüzyılda fethedilmiş alanlarda varlığını sürdürmesini sağlayıp sınırlarını savunarak özünde Asur İmparatorluğu'nu korudukları da ileri sürülebilir.Önemli bir nokta, valilerin hiçbir zaman kral rolüne soyunmamaları, kraliyet unvanları almamaları ve kendi mevkîlerini mutlaka Asur saray hiyerarşisi çerçevesinde belirlemeleridir. Aynı zamanda, özellikle III.Adad-Nirari'nin kral olmasından sonra yaklaşık kırk yıl boyunca salgın hastalıklar, kıtlıklar, ayaklanmalar ve verâset kavgaları ile boğuşmamasına rağmen imparatorluk, X. ve erken IX.yüzyılda elde ettiği büyük kazanımları asla elinden kaçırmamıştı⁵⁰³.

2.7. III.Tiglat-Pileser'in Babil Politikası

Asur Devleti'nin yaşadığı durgunluk, Tiglat-Pileser'in Asur tahtına geçmesiyle sona ermiştir. Bu dönem hakkındaki bilgilerimizi, kraliyet yazıtları, kronolojik metinler, mektuplar, yasal ve idarî dökümanlar ve Kalhu'da ele geçen bir rölyeften elde ediyoruz⁵⁰⁴. Tiglat-Pileser'in tahta çıktıktan sonra, dikkatini, diğer Asur krallarından farklı olarak, Urartu'dan önce Babil üzerine

⁵⁰³ Kuhrt, a.g.e., s. 149.

⁵⁰⁴ Grayson, a.g.m., s. 71.

yoğunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Asur kralları için güney sınırının güvenliği önemliydi ve bu nedenle Babil'e yönelik çeşitli politikalar üretilmiştir⁵⁰⁵.

III.Tiglat-Pileser, Asur Devleti'ni özellikle güneye doğru genişletmiştir. Düzenli bir şekilde yapılan çift taraflı anlaşmalar sayesinde Asur Devleti ve Babil arasında uzun bir süre boyunca az çok barışçıl ilişkiler hüküm sürdükten sonra III.Tiglat-Pileser, Babil veliaht sırasındaki birtakım düzensizlikleri, geçici ortağı ve müttefiki Babil'e karşı hücum etmek için bir vesile olarak görmüştü. Sonunda Babil kralını boyunduruk altına almıştır. Babil'in özel durumu ve bu yeni büyük iktidar alanını kontrol etmekteki zorluklar yeni bir çözüm gerektirmiştir: III.Tiglat-Pileser bizzat Babil tahtına çıkmıştır. Bu hareketten dolayı Babil'in fethi, Asurlular'ın bu zamana kadar cesaret ettikleri tüm askerî ve diplomatik girişimlerden tamamen farklı bir özellik kazandı⁵⁰⁶.

M.Ö.747-734 arasında Babil'de hüküm süren Nabonassar zayıf bir kraldı. Onun bu zayıflığı, M.Ö.745-744 yıllarında Babil'de kendisine karşı ayaklanan kabilelerin isyanını bastırmak için Asur kralı III.Tiglat-Pileser'in yardıma gelmesiyle iyice ortaya çıktı.Asur kralı Babil toprakları boyunca yürüdü ve Arami ve Kalde kabilelerine boyun eğdirmiş olmakla böbürlendi. “*Sumer ve Akad'ın kralı*” unvanını kullandı⁵⁰⁷ ve 10 yıl boyunca vassal kralı Nabonassar'la Pax Assyria “*Asur Barışı*” gerçekleştirildi. Nabonassar'ın ölümünden sonra yerine oğlu Nabu-nadin-zeri (M.Ö.733-723) Babil tahtına getirildi. Ancak krallığı çok kısa sürdü ve eyalet yöneticisi Nabu-şuma-ukin'in başını çektiği bir isyan sırasında hayatını kaybetti. Tiglat-Pileser'in ve ordusunun batıda, Suriye'deki bir isyanı bastırmak için uzaklaşması ona fırsat verdi ve Babil tahtını ele geçirdi. Ancak bir ay hüküm sürebildi. Bit-Amukani kralı Mukin-zeri onu tahtından indirmiş ve gelecek 3 yıl (M.Ö.731-729) Babil tahtını ele geçirmiştir. Tiglat-Pileser bu duruma müdahale ettiğinde ve Asur

⁵⁰⁵ Grayson, a.g.m.,s. 80.

⁵⁰⁶ Kirschbaum, a.g.e.,s. 85.

⁵⁰⁷ Köroğlu, a.g.e., s. 166.

askerleri Babil için harekete geçtiğinde, Tiglat-Pileser birleşik Arami ve Kalde kabileleri⁵⁰⁸ ile karşılaşmamış aksine Mukin-zeri, tek başına Babil'den ayrılarak Şapia kentine kaçmıştır (M.Ö.729)⁵⁰⁹. Bu olaydan sonra Kalde liderleri: Bit-Yakin kralı Merodah-Baladan(=Marduk-apla-iddina⁵¹⁰); Bit-Dakuri kralı Balassu ve Larak kralı Nadinu haraca bağlanmıştır⁵¹¹. Bunun dışında Itu'u, Ru'ua ve Lita'u gibi bazı Arami kabileleri de Asur'a bağlılıklarını bildirmişlerdir⁵¹². Bu devirde Babil'de cereyan eden olayları "P" Kroniği'nden öğrenmekteyiz. Tevrat'ta Asur kralının, Palu (Pul⁵¹³) adını alarak kendisini Babil kralı ilân ettiği yazılıdır. Gerçekten III. Tiglat-Pileser, 7 sene kadar bizzat Babil Krallığı görevini üzerine almıştır⁵¹⁴. Babil'in işgal edilmesiyle "*Asur ülkesi*" bir büyük devlet niteliğini elde etmiş oluyordu⁵¹⁵.

⁵⁰⁸ J.A.Brinkman, "Merodah Baladan II", **In Studies Presented to A.Leo Oppenheim: June 7 1964**, 6-53, Chicago, 1964, s. 10.

⁵⁰⁹ Dubovsky, a.g.t.,s. 187; Tiglat-Pileser M.Ö.729 yılında bir vassal atamak ya da bu kutsal ve saygın kenti bir eyalet konumuna indirmek yerine, Babil tahtına kendisi geçmeye karar verdi. M.Ö.728 ve 727 yılları arasındaki Yeni Yıl şenliklerinde Babil kralı rolünü üstlendi. Babil'le Asur arasındaki ilişkiler büyük önem taşırdı. Askerî güçsüzlüğüne karşın, Babil, Asur siyasetini etkileyen önemli bir dinsel ve kültürel merkezdi. Asurlular edebi yapıtlarda, hatta krallık yazıtlarında bir Babil lehçesi kullanırlar, buna karşılık mektup ve kontratlar Asurca yazılırdı. Asur kralları bazen Babil yanlısı, bazen de Babil karşıtıydılar ve onların bundan sonraki yüzyıl boyunca güneyin yönetimine kalıcı bir çözüm bulma çabaları Babil'e karşı izledikleri politikada ciddi kaymalara neden oldu. Bkz. Roaf, a.g.e., s. 178; Asur-Babil ilişkileri için ayrıca bkz. Grayson, a.g.m.,s. 80-83.

⁵¹⁰ **ARAB, II, no.31**; Marduk-apla-iddina'nın ismi Tevrat'ta Merodah-Baladan olarak geçmektedir. Bkz. Frederick Mario Fales, "'To Speak Kindly To Him/Them" as Item of Assyrian Political Discourse", **Of God(s) Trees, Kings and Scholars, Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola**, Ed.by Mikko Luukko, Sana Suard and Raija Mattila, Studia Orientalia Published by the Finnish Oriental Society 106, 2009, s. 30; Merodah-Baladan'dan günümüze çok fazla belge ulaşmış ve bu kral, kendisini, ülkenin kurtarıcısı, Babil halkının düşmanlarını yenmek için Tanrı Marduk'un kullandığı aracı olarak görür. Bölünmüş durumda olan Kaldeli kabileleri, Asur karşıtı bir ittifakta birleştirmeyi başarmıştır. Bkz. Joan Oates, **Babil**, Çev.Fatma Çizmeli, Ankara, Arkadaş Yay., 2004, s.122.

⁵¹¹ Tadmor, a.g.e., s.23-28; Merodah-Baladan'dan haraç olarak bol miktarda altın ve altından yapılmış eşyalar, değerli taşlar, egzotik ahşap ve bitkiler, parlak renkli giysiler, sığır ve koyun alınmıştır. Bkz. Oates, a.g.e., s. 122.

⁵¹² Dubovsky, a.g.t.,s. 188.

⁵¹³ Chavalas, a.g.e.,s. 332.

⁵¹⁴ Memiş, a.g.e., s.209; Köroğlu, a.g.e., s. 167; Kuhrt, a.g.e., s. 155.

⁵¹⁵ Kirschbaum, a.g.e.,s. 87; Babil'in ele geçirilmesi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kuhrt, a.g.e., s. 155.

2.8. V.Salmanassar'ın Babil Politikası

Yeni kral, kısa iktidarlık döneminde babası gibi, özellikle batıda askerî eylemlere girişmiş⁵¹⁶ olmasına rağmen, aynı zamanda Tiglat-Pileser'in Babil politikasını devam ettirmiştir⁵¹⁷. Bununla birlikte, V.Salmanassar (M.Ö.726-722) dönemine dair yazılı kaynaklar çok yıpranmış ve günümüze çok yüzeysel bilgiler kalmıştır⁵¹⁸.

Yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre, M.Ö.722'de Babil doğrudan Asur'un egemenliğindeydi; Asur'un denetim alanı doğudaki dağlara varmıştı; bir grup eyaleti Akdeniz'e dek uzanıyordu; ayrıca ticarî açıdan önemli İsrail ve Şam devletleri de Asur eyaleti olmuşlardı. Asurlular'la ticaret yapan kıyı şehirleri, iç kesimlerdeki daha küçük devletlerle birtakım Arap gruplar da sadakât yeminleri ve asker verme, haraç ödeme yükümlülükleriyle Asur'a bağlanmıştı ve Mısır sınırının güvenliği Asur adına yerli bir Arap şeyhinden soruluyordu⁵¹⁹.

Salmanassar Babil'deki Borsippa şehrini yeniden inşâ ettiğini ve Nabu tapınağını yaptırdığını şöyle ifade etmiştir:

“Ben, Salmanassar, güçlü kral, evrenin kralı, Asur'un kralı, [Dünyanın dört bölgesinin kralı], Babil'in genel valisi, Sumer ve Akad'ın kralı, Asur'nın kralı; Asur'un en kıymetli filizi, kraliyetin tohumu.... sellerin kudretiyle zarar görmüş Borsippa şehrini tamir ettim, memnuniyetle Nabu tapınağını yaptım”.

⁵¹⁶ Bu dönemde Fırat ile Doğu Akdeniz kıyısı arasındaki güçlü Arami Krallığı ve başkenti Sam'al (Zincirli) ele geçirilerek tahrip edilmiştir. Bkz. Köroğlu, a.g.e., s. 167.

⁵¹⁷ Grayson, a.g.m.,s. 86.

⁵¹⁸ D. D. Luckenbill, “The First Inscription of Shalmaneser V”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures(=AJSL)**, Vol. 41, No. 3, 1925, s.162.

⁵¹⁹ Kuhrt, a.g.e., s. 155.

Eski Ahit ve Babil kroniklerinden öğrendiğimize göre bu Asur kralı, kısa süren krallığını, aynı zamanda, Suriye'deki asileri ele geçirmek için adanmıştır⁵²⁰.

2.9. II.Sargon'un Babil Politikası

Güney Mezopotamya'da ve Babil'de, III. Tiglat-Pileser döneminde sağlanmış gözüken istikrar da uzun ömürlü olmamıştır. Sargon iktidara geldiğinde Elam'ın desteğini alan Bit-Yakin kabilesinin lideri Merodah-Baladan (Marduk-apla-iddina) Babil'in yönetimini eline almıştı. Sargon'un egemenliğinin ilk yıllarında (M.Ö.722) yaptığı ve elde ettiği başarıyla övüldüğü askerî sefere rağmen, Merodah-Baladan 710 yılına kadar bölgenin hâkimi ve çeşitli inşâ programları yürüten güçlü bir kral oldu⁵²¹.

M.Ö.710 yılında Asur ve Babil arasındaki aldatıcı sessizlik aniden bozulmuştur. II.Sargon birkaç müdahalede komşu devlet Babil'i kendine bağlamış ve Asur krallığının egemenliği altına almıştır. Merodah-Baladan önce güneye kaçmış ve Dur-Yakin şehrinin yıkılışından sonra muhtemelen komşu Elam devletinin koruması altına girmiştir⁵²². Elam'ın desteğini engellemeyi başaran Asur kralı, Babil üzerinde denetimi sağlayarak burasını sıradan bir eyalete dönüştürdü. Başta Babil olmak üzere Güney Mezopotamya'daki birçok kent ve tapınağın kutsal olarak kabul edilmesi geleneği Yeni Asur Devri'nde de sürdü; sefer sırasında bile krallar buradaki tapınak ve tanrılara kurbanlar sundular⁵²³.

⁵²⁰ Luckenbill, a.g.m., s.162-164.

⁵²¹ Köroğlu, a.g.e., s. 170-171.

⁵²² Kirschbaum, a.g.e., s. 93; Güney Babil'deki Kalde kabilelerinin Elam coğrafyasına yakın oluşu, bunların ortak bir amaç için bir araya gelmesine ve Asur ile mücadeleye girişmesine sebep olmuştur. Sargon'un krallığının başlangıcında, Merodah-Baladan Elam ile işbirliği yaparak kendini emniyete almıştır. II.Sargon döneminde Elam ile yapılan antlaşma için bkz. **SAA 1 17**; Sargon'un "*Ben, Elam kralı Humbanigaş'ın kuvvetlerini yok ettim*" demesine rağmen, 10 yıl boyunca Merodah-Baladan'a karşı büyük bir harekatta bulunulamamıştır. Bkz. Saggs, a.g.e., s. 92.

⁵²³ Köroğlu, a.g.e., s. 170-171.

Kimmerler, M.Ö.VIII.yüzyılda kuzeyden Anadolu'ya girdiler. Sargon, Urartu'ya saldırmadan evvel, Kimmerler⁵²⁴ Urartu'nun kuzey vilayetlerinde tahribat yapmıştır. Arkeolojik kanıtlardan anlaşılmaktadır ki, Kimmerler aynı zamanda Kuzey Suriye'deki Asur kazançlarını tehdit ettiler ve Sargon, Kimmerler'e karşı yaptığı mücadelede öldü⁵²⁵.

M.Ö.705'teki bu savaştan sonra Sargon artık bir daha tarih sahnesinde görülmez⁵²⁶. Nitekim M.Ö.705 yılına ait limmu kayıtlarındaki kısa ifade ile:

*“Kral öldü; Asur kralının karargâhı ele geçirildi”*⁵²⁷.

II.Sargon'dan sonra Asur Devleti, Kuzey politikasını gevşetmiş, daha çok Batı politikasına önem vermiştir⁵²⁸.

2.10. Sanherib'in Babil Politikası

Asur kralları, Babil'in nasıl kontrol altına alınabileceği sorusuna hiçbir zaman cevap bulamamışlardır. Güney sınırlarında itaatsiz bir komşu devletin bulunmasını kabul edememelerine karşın, bu ülkeyi açıkça kendi topraklarına katmakta çekingen davrandıkları görülmektedir. Babil'in Asur kültürünü ve dinini kökten etkilemiş olması, diğer bölgelere layık görülen türde bir yaklaşımın benimsenmesini önleyecek bir saygı duygusu yaratmış olabilir.

⁵²⁴ Veliaht Prens Sanherib'ten Sargon'a yazılan mektuplarda Kimmerler'den de bahsedilmektedir. SAA 1 30'da Urartu kralının Kimmerler tarafından yenilgiye uğratıldığı anlatılmaktadır. Yine SAA 1 31'de Kimmerler, SAA 1 32'de Kimmer bozgunundan sonra Urartu'nun durumu konu edinilmiştir. Asur mektuplarında, Kimmer istilasına karşı koymaya çalışan 11 Urartu valisinden söz edilmektedir. Bkz. Sevin, a.g.e.,s.132. Sargon'un kızı Ahat-abiša'nın idaresindeki Tabal bölgesinden de Kimmer saldırıları hakkında Sargon'a haberciler gönderilmektedir. Bkz. Salvini, a.g.e.,s. 98. Bu durum, Asur-Tabal ilişkilerinin iyi olduğu şeklinde yorumlanabileceği gibi, Asur istihbarat servisinin işleyişi hakkında da bilgi vermektedir.

⁵²⁵ II.Sargon'un, M.Ö.705 yılında Güneybatı Anadolu'daki Tabal'a karşı çıktığı bir sefer sırasında öldürülmüş olabileceği de iddia edilmektedir. Bu hususta bkz. Grayson, a.g.m., s. 133; Roux, a.g.e.,s. 286; Köroğlu, a.g.e., s. 172; Kirschbaum, a.g.e.,s. 95; Oates, a.g.e., s. 124'te ise Sargon, kuzey sınırlarındaki bir çarpışma sırasında öldüğü belirtilmektedir.

⁵²⁶ Saggs, a.g.e., s. 97.

⁵²⁷ Kuhrt, a.g.e., s. 158; McEvedy, a.g.e., s.48; Sevin, a.g.e.,s. 151.

⁵²⁸ Erzen, a.g.e.,s. 37.

Üstelik, Babil homojen bir bölge değildi: kültürel ve siyasî geleneklerin korunduğu antik kentlerin çevresi kabile gruplarının yaşadığı bir kırsal kesimle sarılıydı. Geleneksel askerî taktiklerin kullanılmasını engelleyecek bataklıklarla kaplı olduğundan, bölgenin güney ucunun kontrol altına alınması mümkün değildi. Bu alanlar, Babil tahtı için Asurlular'la rekabet eden Kaldeliler'in sığınağıydı. Yeni Asur Devri'nde, başlıca altı Asur kralının krallıkları sırasında Babil'de iktidar, yaklaşık yirmi kez el değiştirdi. Babil tahtına geçen krallar şu beş gruptan birinden olabiliyordu:

- 1) Asur kralının kendisi
- 2) Asur kralının ailesinden biri
- 3) Asur tarafından tahta geçirilmiş bir Babilli
- 4) Asur'dan bağımsız bir Babilli
- 5) Asur karşıtı bir Keldani⁵²⁹.

Çok sayıda değişim yaşanmış olması hem Asur'un Babil'i kontrol etmek için etkin bir yöntem bulamadığını hem de yerel muhalefetin güçlü olduğunu göstermektedir. Yerel muhalefet sık sık, hizmetlerinin satın alınması mümkün olan Elam kralından destek alıyordu⁵³⁰. Gerçekten, Asur kralı Sanherib, dış politikasında Babil'e ayrıcalıklı bir yer vermiştir⁵³¹. Sanherib döneminin en önemli 2 olayı, Babil ve Filistin'de Asur askerî gücünün ispatlanmış olmasıdır⁵³². Bununla birlikte, Sanherib ülke problemlerini iyi bildiği için, kısa sürede olumsuz gelişmelere karşı önlem ve çareler geliştirmeye başlamıştır. Dönemindeki askerî faaliyetler ağırlıklı olarak güneyde Babil bölgesinde, batıda Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyısında yürütülmüştür. İnşâ programlarının en parlak örneği ise, son başkent Ninive'yi büyük bir metropol haline getirmesidir⁵³³.

⁵²⁹ Mieroop, a.g.e., s. 291.

⁵³⁰ Mieroop, a.g.e., s. 292.

⁵³¹ Grayson, a.g.m., s. 105.

⁵³² Grayson, a.g.m., s. 121.

⁵³³ Köroğlu, a.g.e., s. 173.

Sanherib tahta çıktığında, Babil'de Elam, Kalde, Arami ve bazı Arap kabilelerinin desteklediği II. Merodah-Baladan önderliğinde Asur'a karşı muhâlif bir güç oluşturulmuştu. Elam uzun tarihi boyunca yaptığı gibi, Güney Mezopotamya'nın zengin birikimi ve ticaretinden yararlanmak amacıyla bölgeyle bağını koparmıyordu. Babil ise, Asur'un kendi iç işleriyle uğraştığı ya da ilgisini başka alanlara yönelttiği her durumu değerlendiriyor ve kendi bağımsızlığı için çareler arıyordu⁵³⁴. Nitekim, Sanherib'in krallığını en çok meşgul eden konu, on iki yıl süren bağımsızlığının ve üç yıllık şiddetli savaşların ardından daha yeni fethedilmiş olan Babil'deki siyasal karmaşayı çözme çabasıydı⁵³⁵.

Asur'un şeklen Asur Devleti'ne bağlı olan Babil karşısındaki açıklığa kavuşmamış konumu, en önemli dış politik sorunlardan biriydi. Babil kralı II.Merodah-Baladan, II.Sargon tarafından uzaklaştırılmıştı ve ülkenin güneyine çekilmişti. Sanherib'in tahta çıkmasıyla kendi için uygun bir fırsatın doğduğunu düşünmüş, bazı Kalde ve Arami kabilelerinin de desteğini alarak komşu Elam devleti ile Asur'a karşı ittifak kurmuştu. Sanherib, Babil'e karşı birkaç seferde Merodah-Baladan'ı bozguna uğratmıştı⁵³⁶; o da Elam bölgesine geri çekilmişti ama M.Ö.695'teki ölümüne kadar Asur karşısı bir politika gütmeye devam etti. Ona sâdık olan bir Babilliyi tahtta tutma girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca Sanherib M.Ö.700 yılında (en büyük?) oğlu Asurnadin-şumi'yi Babil krallığına getirmiş ancak o, M.Ö. 694 yılında bazı isyancılar tarafından Babil'den çıkarılmış ve Elamlılar'a teslim edilmiştir. Tahminlere göre orada öldürülmüştür⁵³⁷.

⁵³⁴ Köroğlu, a.g.e., s. 174.

⁵³⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 158.

⁵³⁶ Sanherib'in iddiasına göre 208.000 kişi savaş ganimeti olarak Asur'a taşınmıştır. Bkz. Oates, a.g.e., s. 124.

⁵³⁷ Kirschbaum, a.g.e.,s. 101; Saggs, a.g.e., s. 100; Chavalas, a.g.e.,s. 343.

Sanherib'in âsi güçlere ve özellikle Elam'a karşı girişimleri tam olarak başarılı değildi. M.Ö.689'da Babil şehrini uzun bir işgalden sonra nihayet ele geçirene kadar birçok yenilgiye uğramıştır. Tapınaklardaki kült heykellerini, aralarında en değerlisi olarak şehir tanrısı ve en büyük Babil tanrısı olan Marduk'un heykelini, Asur'a naklettirip şehri yıkmıştır ve Dicle nehrinin yerle bir edilmiş duvarların üzerinden geçmesini sağlamıştır⁵³⁸.

Eski bir kült şehrinin tamamen yok edilmesi-sadece Babil ülkesinde değil birçok yerde- kutsallığa karşı saygısızlık olarak hissedildi. Sanherib'in sonraki kötü akibeti Babil'in yıkımına ve bu harekette ifade edilen Babil tanrılarına saygısızlığa bağlanmıştır⁵³⁹. Çünkü, Asur kralları için Babil'in her zaman farklı bir yeri olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz üzere, bu iki devlet dil, inanç ve belli başlı kültür unsurları bakımından birbirlerine oldukça yakındılar. Bu nedenle Asur kralları her zaman Babil şehirlerine, teşkilatlarına ve özellikle bazı ritüel ve tanrılarına saygı göstermişlerdi⁵⁴⁰.

2.11. Asurhaddon'un Babil Politikası

Asurhaddon döneminde Babil'e karşı izlenen politikada annesinin ve eşinin Babilli olmalarının etkisi olduğunu ve bu dönemde Babil'e karşı oldukça ılımlı bir politika izlendiğini daha önce belirtmiştik. Nitekim, bu kral zamanında, uzun zamandır ihmâl edilmiş olan Babil'in imârına başlanmıştır⁵⁴¹ (M.Ö.670):

⁵³⁸ “Şehri (Babil'i) ve evleri temellerinden çatılarına kadar yıktım, devirdim, ateşle yaktım. (İç) duvardan ve dış duvarlardan, tapınaklardan, Zikkurat'tan (basamaklı kale “Babil kulesi” olarak da bilinmekte) tuğlaları ve toprağı, hepsini çekip kopardım ve Dicle'ye attım. Bu şehrin tam ortasında kanallar açtım ve şehri suyla doldurdum. Temellerinin yapısını parçaladım ve bir sel felaketinin edebileceğinden daha çok darmadağın ettim. Gelecekte bu şehrin ve tapınaklarının yeri bulunamasın diye onları suda erittim, onları alüvyon gibi yok ettim”. Bkz. Kirschbaum, a.g.e.,s. 102.

⁵³⁹ Kirschbaum, a.g.e.,s. 102; Sevin, a.g.m.,s. 61; Pallis, a.g.e., s.: 628.

⁵⁴⁰ Chavalas, a.g.e.,s. 343.

⁵⁴¹ Microop, a.g.e., s. 292; Barbara Nevling Porter, “Politics and Public Relations Campaigns in Ancient Assyria: King Asarhaddon and Babylonia”, **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 140, No. 2, 1996, s.167.

“Bütün zanaatçıları ve Karduniaş’ın (Babil Ülkesi) tüm halkını çağırdım. Onlara sepet taşıttım ve başlarına taşıma yastığı koydum. Duvar temellerine nadide yağ, bal ve şarap koydum...Yastığı başıma takıp taşıdım. Fildişi, akçaağaç, şimşir ve dut kalıpla, üzerinde yazı olan tuğla yaptım. Tanrıların tapınağı Esagila’yı, mabetleriyle Babil’i...yeniden inşâ ettim”⁵⁴².

Güney Mezopotamya’nın başka büyük şehirlerindeki tadilat ve yapı projelerinde olduğu gibi ekonomik temel burada da özünde Mısır seferinin ganimetlerine dayanmaktaydı. Babil’deki bu çalışmaların gelişimini Asurhaddon’un kendi yazıtlarından; kendisinin yapım süresince oluşan gelişmeler, gecikmeler ve eksikler hakkında bilgilendirildiğini mektuplardan bilmekteyiz⁵⁴³. Bu mektuplar dolaysız tarzlarıyla hummalı çalışmalar, katı bürokrasi, ama aynı zamanda da ilgili kişi ya da kurumların kıskançlıkları hakkında güçlü bir izlenim aktarmaktadır⁵⁴⁴. Neticede, Babil kenti yeniden inşâ edilmiş ve Asurhaddon resmî kayıtlarda kendisini iki devleti birleştirmiş bir kral olarak göstermeye çalışmıştır. Ama Babil’le Asur’un birleşmeleri fikri herhalde pek uygun değildi ki, Asurhaddon ölümünden önce iki oğlunu iki ayrı krallığın müstakbel kralları olarak ilan etti. Küçük oğlu Asurbanipal’a Asur, büyük oğlu Şamaş-Şumu-ukin’e ise Babil verildi. Bunlardan ilkinin baskınlığı açıktı ve kardeşine gözde bir vassal olsa da bir vassal gibi davranıyordu⁵⁴⁵. Daha sonra Asurbanipal yazıtlarından birinde:

“Asur ülkesinin halkını, küçük büyük, ülkenin her köşesinden herkesi bir araya topladı, onlara tanrılar üzerine yemin ettirdi ve veliahtlığımın ve Asur ülkesinin üzerindeki gelecek krallığımın korunmasına dair onlarla bir

⁵⁴² Oates, a.g.e., s. 128.

⁵⁴³ Kirschbaum, a.g.e.,s. 108-109; Chavalas, a.g.e.,s. 354-355.

⁵⁴⁴ Kirschbaum, a.g.e., s. 109.

⁵⁴⁵ Brinkman, a.g.m., s. 279; Mieroop, a.g.e., s. 293; Porter, a.g.m., s. 266; Bu ayırımın Asur adına iyi olmadığı ve ilerde Asur Devleti’nin yıkılışında bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir. Bkz. A. T. Olmstead, “Assyrian Government of Dependencies”, **The American Political Science Review**, Vol. 12, No. 1, 1918, s.75.

anlaşmaya vardı” diye anlatmaktadır⁵⁴⁶. Yani, Asurhaddon, Asur memur ve vassallarını Kalhu'ya çağırarak onlara vasiyetine uyacaklarına dair bir bağlılık yemini ettirdi⁵⁴⁷.

Asurhaddon, babasının cezalandırıcı Babil politikası yerine izlemiş olduğu yumuşak siyaset gereği⁵⁴⁸, imâr faaliyetlerinin yanı sıra, daha önceki dönemlerde sınır dışı edilmiş olan Babilliler'i memleketlerine döndürmüş ve vergileri affederek ticaret yapmalarına izin vermiştir. Asurhaddon bırakmış olduğu metinde Marduk tarafından krallık için seçildiğini belirterek Babil'den manevî destek bekler. Bu, bir Asur kralı için alışılmadık bir durumdur. O, Babil'i Babilliler'e iade etmek için seçildiğini yazmaktadır⁵⁴⁹.

Asurhaddon döneminin 10 yılı boyunca ve oğlu Asurbanipal'ın ilk 17 yılı boyunca Babil'de herhangi bir isyan gözlemlenmez. Hatta Babilliler, Asur'la ortak hareket ve kendi içlerindeki Asur karşıtlarını Asur'a ifşâ etmişlerdir⁵⁵⁰.

Asurhaddon'un Babil'de yumuşak bir politka izlemesinin diğer bir sebebi ise, Elam saldırılarına karşı Babil'in desteğine ihtiyaç duymasıdır⁵⁵¹.

2.12. Asurbanipal'ın Babil Politikası

Asurbanipal tahta çıktıktan sonra, babasının daha ziyade temkinli olan Babil politikasını sürdürmüştür ve öncelikle Babil'e barış getirmeye

⁵⁴⁶ Kirschbaum, a.g.e., s. 110.

⁵⁴⁷ SAA 2 6; R.Mattila-Toimittaja (ed.), **Nineveh, 612 BC The Glory and Fall of The Assyrian Empire**, Helsinki, Helsinki University Press, 1995, s. 111 vd.

⁵⁴⁸ Porter, a.g.m., s. 166.

⁵⁴⁹ B.N.Porter, “Ritual and Politics in Assyria: Neo-Assyrian Kanephoric Stelai for Babylonia”, *Hesperia Supplements*, Vol. 33, **XAPIΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr**, 2004, s.261-262.

⁵⁵⁰ Porter, a.g.m., s. 263.

⁵⁵¹ Christopher Johnston, “A Letter of Asarhaddon”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, Vol. 22, No. 3, 1906, s. 243.

çalışmıştır. Sanherib'in krallığı sırasında Asur'a getirilmiş olan kült heykelleri, öncelikle Babil'in en büyük tanrısı Marduk'un heykelini tekrar Babil'e getirerek Babil tanrılarına saygısını göstermiştir. Orada hâlâ Babil devlet bölgesinin önceden tayin edilmiş olan veliahtı olarak kardeşi Şamaş-Şumu-ukin hüküm sürmekteydi⁵⁵².

Asurbanipal'ın Elam meselesi ile meşgul olduğu sırada, üvey kardeşi Şamaş-Şumu-ukin de Babil'de boş durmuyor, kardeşini vurmak için fırsat kolluyordu. Nitekim, Babil civarındaki Arami kabilelerinden topladığı vergileri kendi siyasî amacını gerçekleştirmek için harcarken, Asur'a da onların vergi vermemek suretiyle isyan ettiklerini bildiriyordu. Böylece bir taraftan askerî gücünü artırırken, diğer taraftan da Elam'daki Med krallarıyla politik gizli görüşmeler yapıyordu⁵⁵³.

Babil'deki krallığın devam ettirilmesi herhalde öncelikle iki nehirli ülkenin güney halklarına verilen bir tavizdi⁵⁵⁴. Asurlu kralların Babil'in tamamen emir altına alınmasıyla ilgili çekinceleri yüzünden vardıkları uzlaşmaydı. Daha o zamanlar insanlığın saygıdeğer beşiği olan Babil, hiçbir zaman basit bir düşman olmamıştır. Eski büyük kült şehirlerinin, iki nehirli ülkenin ve bununla birlikte Asur'un da en yüce tanrıların tapınakları burada bulunuyordu. Asur'un görünürde bağımsız bir Babil krallığını sürdürmekteki amacı; güney bölgelerindeki halkı da kazanmayı umut etmek miydi, bu şu anda çok şüpheli gözükmemekte. İki ülkenin güneyindeki çeşitli çıkar grupları daima Asur hegemonyasının ve Babil'in tahtında bir Asurlu'nun oturduğu gerçeğinin farkındaydı. Gerçi Babil kralı olarak Şamaş-Şumu-ukin ona düşen dini görevlerini yerine getirmekteydi ve bu şekilde en azından din adamlarının bir kısmını biçimsel olarak sakinleştirmekteydi ama siyasî açıdan önemli olan tüm kararları Asur kralı vermemekteydi ve yalnızca bu bile Babil'deki memnuniyetsizliği alevlendirmeye yetiyordu. Şamaş-Şumu-ukin ve

⁵⁵² Roaf, a.g.e., s.191 vd.; Kirschbaum, a.g.e.,s. 115.

⁵⁵³ Memiş, a.g.e., s. 234; Saggs, a.g.e., s. 112.

⁵⁵⁴ Kirschbaum, a.g.e.,s. 117.

Asurbanipal'ın sadakât yeminlerinde teyit ettikleri iki eşdeğerde kardeş statüsü sonunda yanlış bir yapı olarak meydana çıkmıştı⁵⁵⁵. Bu ikili monarşi 16 yıl sürdükten sonra M.Ö.652'de Şamaş-Şumu-ukin, kardeşi ve üst kralı Asurbanipal'e meydan okuyarak ona Babil'in kutsal şehirlerine girişi yasaklamıştı. Bu adımla Babil'in içindeki ve dışındaki etkili Asur karşıtı güçlerin başına gelmişti⁵⁵⁶. Kardeşi Asurbanipal'e karşı sürekli yeni birlikler seferber etmek için sadece Babilliler'in değil, sömürgeleştirilmiş başka milletlerin de nefretinden faydalanmaktaydı. Başkaları da, herkesten önce Elam ve güneyin Arap prensleri bu şiddetli savaşa katılmıştır. Ama böylece krallarına, Asur kralına vermiş oldukları yemini bozmuş oluyorlardı. Asurbanipal yazıtlarında ara ara bu konuya değinmektedir:

“Elam gibi o da (kast edilen burada bir Arap kabilesinin kralıdır) Akad ülkesinin (Babil) hain konuşmalarını dinlemekle, benimle yapmış olduğu anlaşmayı hiçe saydı. Beni, Asurbanipal'i (...) Asur'un ellerinin yarattığı varlığı terk etti”⁵⁵⁷.

Dört sene sonunda M.Ö.648'de güneyli devletin isyanı, Asurlu birliklerin Babil'i ele geçirmesiyle sona ermişti. Asurbanipal bu sefer de tahta kendisi çıkmamış Babil'in yöneticisi olarak Kandalanu⁵⁵⁸ adında çok fazla tanınmayan birisini tayin etmişti⁵⁵⁹. Anlaşmazlık sırasında bazı Kaldeli kabileler saf değiştirip anlaşma imzalayarak Asur'un tarafına geçmişti⁵⁶⁰. Asur karşıtı olanlar ise tümüyle ele geçirilip cezalandırılmıştır. Asur kralına karşı anlaşmanın bozulması Asur bakış açısından sadece siyasî sadakâtın

⁵⁵⁵ Kirschbaum, a.g.e.,s. 118.

⁵⁵⁶ Kirschbaum, a.g.e.,s. 118.

⁵⁵⁷ Kirschbaum, a.g.e.,s. 119.

⁵⁵⁸ Kandalanu'nun Asurbanipal'ın benimsediği bir taht adı mı olduğu, yoksa Kandalanu'nun Asurbanipal'ın atadığı kişinin adı mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Kandalanu'nun yaptıkları hakkında hiçbir şey bilinmez, ama 21 yıllık saltanatı sırasında Babil ülkesinin barış içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Roaf, a.g.e., s.191 vd. Asurbanipal ile Kandalanu'nun aynı kişi olup-olmadığı yönündeki ip uçları ve karşılaştırmalar, Grayson, a.g.m.,s. 166 vd.da detaylı olarak ele alınmıştır.

⁵⁵⁹ Kirschbaum, a.g.e.,s. 119.

⁵⁶⁰ Asurbanipal'ın Babilli müttefikleri ile anlaşması hususunda bkz. SAA 2 9.

bozulması değil; aynı zamanda üzerlerine yemin ederek tastik ettikleri tanrılara karşı olan yükümlülüklerinin de bozulması anlamına gelmekteydi. Anlaşmanın bozulması tanrısal dünya düzenine karşı işlenilmiş bir suça eş sayılmaktaydı. Tanrıların kendisini bu dünya düzeninin koruyucusu tayin ettiğine inanan ve ona göre davranan Asur kralı tanrıların emriyle kendisini suçluları cezalandırmak için görevlendirilmiş olarak görmekteydi. Bu cezalandırma düşünülebilecek en sert yöntemlerle gerçekleşmekteydi⁵⁶¹. Örneğin, isyancı bir Arap kralına bir tasma takmıştı, bir ayı ve bir köpekle beraber onu Ninive'nin iç surundaki “*dünya sınamasının girişi*” adlı bir kapıyı koruması için görevlendirmişti. Başkaları ise kral saraylarının yapılmasında çalışmaya zorlanıyordu, daha başkaları da en korkunç biçimde öldürülmekteydi⁵⁶². Diğer taraftan Babil isyanı da, M.Ö. 652-648 yılları arasına konulduğuna göre, Asurbanipal'ın Babil kralı olan üvey kardeşi Şamaş-Şumu-ukin'in isyan etmek için en uygun zamanı seçtiği anlaşılmakta ve bu durum da olayların tarihlenmesine uygun düşmektedir⁵⁶³.

Kendi ifadesine göre Elam'dan zafer kazanmış olarak dönmüş olan Asurbanipal, hırslı kardeşinin bütün hareketlerini, kendi casusları vasıtasıyla takip ettiriyordu. Nihayet ona da gerekli bir ders vermeye karar verdi. Ani olarak Babil üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Şamaş-Şumu-ukin, muhasaradan kurtulamayacağını anlayınca sarayını ateşe verdi. Köleleri ve cariyeleri ile birlikte intihar etti. Bu feci hadise Berossos'un (M.Ö. 320-280) tarihinde Asurbanipal'ın sefiş oğlu Sin-şar-işkun'a izafe edildiğinden bütün Klâsik devir yazarlarında olayın kahramanı olarak Sardanapal gösterilir⁵⁶⁴.

⁵⁶¹ Kirschbaum, a.g.e.,s. 119.

⁵⁶² Kirschbaum, a.g.e.,s. 120.

⁵⁶³ Memiş, a.g.e., s. 237.

⁵⁶⁴ Memiş, a.g.e., s. 234.

III.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN AKDENİZ POLİTİKASI:

SURİYE-FİLİSTİN VE MISIR

Orta Asur Dönemi'nden itibaren Asur Devleti'nin temel amacı, Akdeniz'e ulaşmak ve buradaki ticareti kontrol altına alabilmektir. Yeni Asur Devri'nde de Asur krallarının dış politikasının bu amaca yönelik şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Yeni Asur Devri krallarının Suriye-Filistin ve Mısır coğrafyasına yönelik politikalarının, bu ideali gerçekleştirebilme adına takip edildiği anlaşılmaktadır.

3.1. II .Adad-Nirari'nin Akdeniz Politikası

Asur kralı II.Adad-Nirari zamanında Asur'un genişlemesi daha gözle görülür bir duruma gelmiştir. Çünkü bu kral, daha önce de belirttiğimiz üzere, planlı ve programlı bir yayılma politikası izlemiştir. O, özellikle Akdeniz'e inmek ve Fenike limanlarını, bu limanlardan diğer bölgelere yapılan ticareti kontrol altına almak istiyordu. Fakat Aramiler, giriş yolunu iki yerden kapatmışlardı. Nisibis/Nusaybin'in kuzeyindeki Tur Abdin dağı, bu yöredeki bir dizi Arami beyliğini koruyor, geçit vermiyordu. Fırat'ın batısındaki Suriye'ye giriş yolları ise Geç-Hitit Beylikleri ve Bit-Adini Arami beyliğinin elinde idi. Asur kralı, önce birinci geçiti zorlayarak Van Gölü'nün güneyine

kadar ilerledi ve Urartu ülkesine üst üste dört akın yaptı⁵⁶⁵, arkasından Kutmuhi/Kilikya'yı ele geçirdi. Daha sonra yönünü güneye döndü ve bir sınır anlaşmazlığında Babil kralı Şamaş-mudammik'in kendisini kışkırttığını öne sürerek, Arafa ve Lubda kalelerini⁵⁶⁶ aldı, sınırlarını Babil zararına genişletti. Böylece Babil'e karşı bir Asur tehdidi başlamış oluyordu. Daha sonra Asur ve Babil kralları bir sınır anlaşması imzaladılar ve birbirlerine kızlarını gelin vererek bu anlaşmayı pekiştirme yoluna gittiler⁵⁶⁷.

Asur Devleti, bundan sonra bölgedeki kentleri kendine vergi ve haraç veren vassal yönetimler haline getirmiş ve böylece Akdeniz'e ve Toroslar'daki hammadde yataklarına ulaşan yolların denetimini sağlamada önemli bir adımı gerçekleştirmiştir. Güney sınırı ise, daha önce de bahsettiğimiz M.Ö. 891 yılında Babil ile yapılan ve karşılıklı kız alıp vermeyle sağlamlaştırılan bir antlaşma ile karara bağlanmıştır⁵⁶⁸.

3.2. II.Asurnasirpal'ın Akdeniz Politikası

II. Asurnasirpal (MÖ 883-859), dış politikada, babası II. Tukulti-Ninurta ve dedesinin yolunu izledi. Saltanatının ilk yıllarında kuzeye, doğuya, güneye, ama hepsinden önemlisi batıya, Suriye ve Levant'a seferler düzenledi. Burada yerel yöneticilerin denetimindeki küçük kent devletleri Asur'la başa çıkacak durumda değillerdi. MÖ 877'de Asurnasirpal Lübnan Dağı'na⁵⁶⁹ ve Amurru Ülkesi'nin Büyük Denizi diye adlandırdığı Akdeniz'e ulaştı. Şunları yazıyordu⁵⁷⁰:

⁵⁶⁵ Urartu üzerine yapılan seferler detaylı olarak Grayson, RIMA-2, s.148-149'da anlatılmakta olup, çalışmamızın I.bölümünde ele alınmıştır.

⁵⁶⁶ Babil kralı ile yapılan mücadele ve Arafa ve Lubda kalelerinin fethedilişi için bkz. Grayson, RIMA-2, s.148.

⁵⁶⁷ Sever, a.g.e.,s. 79; Saggs, a.g.e., s. 71.

⁵⁶⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 154-155.

⁵⁶⁹ Lübnan ormanları, Fenike'nin en büyük zenginliği idi. Bu ormanlar çamlarla, servilerle ve en önemlisi, tüm Yakındoğu'da ün salmış olan sedir ağaçları ile kaplıydı. Çağlar boyunca Mezopotamya ya da Mısır'dan, etrafına güzel kokular saçan bu değerli malzemeyi edinme amaçlı seferler düzenlenmiştir. Bkz. Moscati, a.g.e., s. 32.

⁵⁷⁰ Roaf, a.g.e., s. 159.

“Silahlarımı Büyük Deniz’de⁵⁷¹ yıkadım ve tanrılara kurban kestim. Deniz sahilinin krallarından, denizde olan Arpad, Tir, Sidon, Biblos, Mahallata, Maiza, Kaiza ve Amurru insanların ülkelerinden haraç aldım: altın, gümüş, kalay, tunç, tunçtan bir kazan, renkli süsleri olan keten giysiler, büyük bir dişi maymun ve küçük bir dişi maymun, abanoz, şimşir, fildişi ve deniz ürünleri”⁵⁷².

Kuzey Suriye ve Fenike şehirlerinin Asur hükümrانlığını tanınması, Asur için ekonomik anlamda büyük bir avantajdı. Hem büyüyen ekonomisi için ham madde kaynağı hem de Akdeniz rotalarını kontrol etme anlamında büyük bir kazançtır. Kuzey Suriye’ye ticaret yolları boyunca Anadolu’dan atlar ve metaller, Lübnan ve Fenike’den lüks mallar ve kereste aktı, Kalhu’nun yapımında ihtiyaç duyduğu insan gücüne ek olarak. Suriye’nin ekonomisi ve stratejisi üzerinde Asur gücü artmasına rağmen, bu stratejik bölgenin Asur vilayetler sistemine dâhil olması için III.Tiglat-Pileser dönemini beklemek gerekecektir. Buna rağmen Asur kralı, denizde simgesel olarak silahlarını yıkamıştı. Bölgenin sakinleri için bu hareketten daha korkunç bir işaret olamazdı⁵⁷³. Fenike kentleri silahlı direniş göstermemişler ve güçlü komşularına biat ederek haraç vermeyi kabul etmişlerdir ki, bu da, küçük devletlerin geleneksel politikaları ile uyumlu bir yaklaşımdır⁵⁷⁴.

Aramiler üzerindeki Asur egemenliği, bu dönemde sanıldığı kadar sağlam değildi. Habur ve Fırat’ın ortalarına düşen bu bölgedeki Arami halkı, Asurlular’la işbirliği yapan Arami beylerine başkaldırıyor, boyunduruğu sarsıyordu. II. Asurnasirpal, tahta çıktığı yıl, Suru kenti halkı artan vergilere karşı ayaklandılar⁵⁷⁵ ve işbirlikçi beyi öldürerek, yerine Bit-Adini beyini

⁵⁷¹ Akdeniz kastedilmektedir. Bkz. Porter, 2001.

⁵⁷² **ARAB, I, no.479.**

⁵⁷³ Healy-Bride, a.g.e., s.10.

⁵⁷⁴ Moscati, a.g.e., s. 43.

⁵⁷⁵ Kral bu olayı şöyle anlatmaktadır: *“Bit-Halupe’nin Suru şehrine vardım. Şiddet ve efendim Asur’un görkemi, onları ezdi. Şehrin şef ve büyükleri, yaşamlarını kurtarmak için benim huzuruma geldiler ve ayaklarına sarıldılar ve dediler: "Eğer, seni memnun edecekse, katlet! Eğer, seni memnun*

geçirdiler⁵⁷⁶. Ancak II. Asurnasirpal, ordusuyla Arami halkının başına çökerek, kendine bağlı bir Arami soylusunu başa geçirdi. Bu fırsattan yararlanarak da, Lake ve Suhi'yi vergiye bağladı. Ertesi yıl kuzeye yaptığı bir seferde, Diyabakır'ın 30 km. doğusundaki Tuşhan kentini yerle bir ederek, kentin yanında yeni bir yerleşme merkezi kurdurdu. Üç yıl sonra Tur Abdin dağını aşarak Nairi/Urartu ülkesini kendisine bağladı; Sinabu ve Tidu Aram beyliklerini ülkesine kattı. II. Asurnasirpal, fethettiği bölgelerde asker bırakıyor, kendisine bağlanan beyliklerde de askerî garnizonlar kuruyordu. Böylelikle Asur ordusunun ayrılmasından sonraki, halk veya beylerin ayaklanmaları ihtimali ortadan kalkıyor veya bastırılması kolaylaşıyordu. Zagros dağlarındaki Dagara kralı, ülkesini savunabilmek için Babit boğazını taştan bir duvarla kapamıştı. II. Asurnasirpal, bu davranışı bahane ederek sefere çıktı ve yolunun üzerindeki küçük beyliklerin, yerleşik aşiretlerin kimini vergiye bağlayarak, kimini ortadan kaldırarak Dagara krallığını en sona bıraktı ve vergiye bağladı. Daha sonra Arakdi kentini ordusu için garnizona çevirdi, büyük bir silah deposu yaptırarak, içini silahla doldurdu. Bu garnizon ilerde Asur yayılcılığında, Medler'e karşı sürdürülecek savaşlarda büyük bir rol oynayacaktı.

M.Ö. 878 yılı, Habur ve Orta Fırat'ta egemenliğin pekiştirilmesi için bu bölgelere yapılan akınların yılı oldu. Suhi halkı ayaklanmıştı ve Babil kralı Nabu-apla-iddin, kardeşinin komutasında ve ayaklanan halka destek olmak için bir ordu yollamıştı. Bu ayaklanmayı Lake, Hindanu kentlerinin ayaklanması izledi. Bu ayaklanmalar Asur yönetiminin baskısına, vergilerin ağırlığına karşı halkın gösterdiği tepki, silahlı tepki idi. Ama Bit-Adini krallığı bu tepkinin Arami halkının bağımsızlık isteği yönünde gelişmesi ve politik bir içerik kazanması için çalıştı ve önderlik etti. Asur orduları bütün ayaklanmaları bastırdı ve ayaklanan bölgelerden alınan vergiler ağırlaştırıldı.

edecekse, yaşat! Kalbin ne söylüyorsa onu yap!... Kalbimin yiğitliği ve silahlarımın gücü ile şehri ele geçirdim. Tüm isyancıları yakaladım ve teslim aldım". Bkz. Healy-Bride, a.g.e., s.6.

⁵⁷⁶ Sever, a.g.e., s. 82.

II. Asurnasirpal, Asurlular'a en yakın, işbirlikçi Arami beylerini yönetime getirdi ve buraları Asur komutan ve uzmanlarıyla doldurdu⁵⁷⁷.

Asurlular, ayaklanmaların bastırılmasından sonra, bölgenin kuzey ve güneyinde iki büyük askerî garnizon kurdular. Ordu Urhoyo/Edessa/Urfa'ya doğru yürüyüşünü sürdürdü ve kent uzun süren bir kuşatmadan sonra teslim olmaya mecbur oldu ve vergiye bağlandı. Dolayısıyla bu dönemde, Arami ayaklanmaları bastırılmış, Aramiler sindirilmiş ve Akdeniz limanlarına giden yol açılmıştı. Asurnasirpal, bir sonraki yıl ordunun başına geçti, Dicle'yi aşarak Azalla, Bit-Adini ve Til-Abna beyliklerinin arasından geçerek Fırat kıyılarına geldi. Kargamış, Geç-Hitit Devleti'nin başkentiydi; Kral Sangara, Asur'a bağlılığını bildirdi ve vergi vermeye hazır olduğunu söyledi. Lübnan'a giden yol üzerindeki Hatina krallığı ve bir dizi aşiret beyliği vergiye bağlandı ve bu yol üzerinden Asur orduları Lübnan'a ve Akdeniz'e vardılar. Asurnasirpal, eski bir geleneğe uyarak, deniz suyunda silahlarını yıkadı. Fenikeliler'in liman kentleri olan Tır, Sidon, Arpad ve Biblos kentleri ve Amurru krallığı bağlılıklarını bildirdiler, vergilerinin miktarını sordular.

Asur ordusu bu sefer dönüşünde, Amanos dağlarından geçerek, Asur'da kurulacak olan yeni saraylar ve tapınaklar için sedir ağacı budadı. Asur ordusunun bölgede duyulan sertliği, bu seferin savaşızsız ama çok kazançlı olmasını sağlamıştı. Daha sonraki yıllarda Asurnasirpal, Fırat'ı bir kez daha, Anadolu içlerine sefer yapmak için aştı ve büyümeye başlayan Urartu krallığı ile savaştı.

II. Asurnasirpal'in son yıllarında Asur İmparatorluğu, batıda Akdeniz'e erişmiş, kuzeyde Van Gölü'nün çevresini ele geçirememişse bile, Urartu Devleti'nin sınırlarına dayanarak bütün Güney ve Güneydoğu Anadolu'yu fethetmişti. Sınırlar doğuda Urmiye Gölü'ne kadar uzanıyor, güneyde ise Babil krallığını sürekli tehdit altında bulunduran Hirimu ve Harutu hisarları

⁵⁷⁷ Sever, a.g.e.,s. 83.

Asur-Babil sınırını çiziyordu. Asurnasirpal'in fethettiği veya vergiye bağladığı ülkelerden altın, gümüş, bakır, kalay⁵⁷⁸, demir ve ayrıca sürülerle sığır, koyun, at, çeşitli tüketim eşyaları, külçe altın ve gümüş biçiminde vergi gibi savaş ganimet ve kazançları Asur'a akıyordu⁵⁷⁹. Savaşlarda alınan esirler ise ülke için ucuz işgücünü oluşturuyordu. Bu köleler sarayları, tapınakları kuruyor, Asur devlet adamlarının ve zengilerin bahçelerinde, tarlalarında çalışıyorlardı⁵⁸⁰. Denetim altına alınan bölgelerden elde edilen ganimetler ve sağlanan yeni insan gücü, başkent çevresinin imarında kullanılmaya başlandı.

II.Asurnasirpal, genişleyen ülkesini Asur'dan yönetemeyeceğini düşünerek daha kuzeydeki Kalhu'yu (Nimrut) başkent olarak inşâ etti⁵⁸¹. Nitekim, geleneksel başkent Asur bu muazzam devlet yapısı için çok küçük kalıyordu ve Asur'un ilk yayılcılık evresini başlatmasından kısa bir süre sonra başkentini yeri değişti⁵⁸².

Yeni başkentini sarayındaki tüm bu eserler, hem kendi halkına ve hem de problem yaratan komşularına Asur'un rakip taramaz, düşmanlarına karşı acımasız, tek egemen güç olduğu izlenimini vermek adına anıtsal boyutlarda yapılmaktaydı. Kral, tanrılar ve kutsal sembollerle birlikte, bazen aslan avlarken, bazen de düşmanlarına karşı savaşırken betimleniyor ve bu

⁵⁷⁸ Asur kralı II.Asurnasirpal döneminde Van Gölü'nün güney ve güneydoğusunda bulunan Hubuşkia, Gilzanu ve Kirru'dan haraç olarak altın, gümüş ve bronz ile birlikte kalay alındığı belirtilmektedir. Bkz. Belli, a.g.m.,s. 307.

⁵⁷⁹ Sever, a.g.e.,s. 84.

⁵⁸⁰ Sever, a.g.e.,s. 85.

⁵⁸¹ II. Asurnasirpal, başkentini Asur'dan, Dicle ve Büyük Zap Irmaklarının birleştiği yer yakınındaki Kalhu (Nimrut) kentine taşımaya karar verdi. Kent surlarının, kanalın ve saraylardan birinin yapımına M.Ö. 878 yılında başlanmıştı, ama sarayın büyük açılış töreninin yapılabilmesi daha onbeş yıl gerektirdi. II.Asurnasirpal, Kalhu'yu küçük bir idarî merkezden bir imparatorluk başkentine dönüştürdü. Kent 150 yıl süresince, II. Sargon kendine Ninive'nin kuzeyinde yepyeni bir krallık ikametgâhı yaptırmaya karar verinceye kadar başkent olarak kalmıştır. Sarayın açılışını kutlamak için düzenlenen, 20 gün süren ve "ülkenin dört bir yanından çağrılan" ve aralarında 16.000 Kalhulun da bulunduğu toplam 69.574 erkek ve kadın konuğun katıldığı ziyafet ve bu sırada 14.000 koyun ve 10.000 tulum şarap tüketildiği anlatılmaktadır. Bkz. Roaf, a.g.e., s. 160-161; Kalhu'nun açılışında Melidli elçiler gönderilmiştir. Bkz. Hawkins, a.g.m.,s. 67.

⁵⁸² Mieroop, a.g.e., s. 272.

kabartmalar saraya gelen ziyaretçilerin görebileceği şekilde düzenleniyordu. Diğer taraftan başkentin Kalhu'ya taşınmasından sonra Asur yayılması da kolay olmuştur⁵⁸³.

Asur orduları bu dönemde Kuzey Suriye üzerinden batıya ilerleyişini sürdürmüştür. Buradaki direnç noktalarından biri, Kargamış'ın güneyinde, Til-Barsip (Tel Ahmar) çevresine egemen olan Bit-Adini adlı Arami Krallığı'ydı. II. Asurnasirpal bu bölgeye en az 4 sefer yapmış, Fırat'ın batısına geçerek Akdeniz kıyılarına ulaşmayı başarmış ve yazıtlardan öğrenildiğine göre, silahlarını Akdeniz'in sularında yıkamakla övünmüştür. Ancak Asur'un bu yöndeki politikaları karşısında güneydeki Arami kabilesi Şuhu ve Doğu Akdeniz kıyısına kadar olan bölgedeki krallıklar uzun bir süre daha sorunlar çıkarmayı sürdürecektir. Fırat'ın batısındaki bölgeler bu dönemde vergi vermek koşuluyla varlıklarını korumuşlardır⁵⁸⁴.

3.3.III.Salmanassar'ın Akdeniz Politikası

III.Salmanassar'ın en çok sorun yaşadığı devletler özellikle Asur'un denetimi altındaki, daha çok da kuzeye giden yollarla çepeçevre sarıldıklarını fark etmeye başlayan batıdakilerdi⁵⁸⁵. III.Salmanassar'ın batı seferlerini 3 kategoride incelemek mümkündür:

-Kuzey Suriye ve Bit-Adini'ye karşı seferleri (M.Ö.858-855)

-Güney Suriye'de Hamat-Damaskus ittifakına karşı seferler (M.Ö.853-841)

⁵⁸³ Gerçekten başkentin Kalhu'ya taşınmasından sonra ülke sınırları, kısa sürede batıda Akdeniz kıyılarına, kuzeyde Toros Dağları'na kadar ulaşmıştır. Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'yi aralarında paylaşmış olan Geç-Hitit ve Arami krallıklarını ise sıkıntılı günler bekliyordu. Bkz. Sevin, a.g.m., s. 60.

⁵⁸⁴ Köroğlu, a.g.e., s. 159: Asurnasirpal'ın batı seferleri için bkz. Hawkins, a.g.m., s. 388 vd.

⁵⁸⁵ Kuhrt, a.g.e., s. 143.

-Toroslar'daki devletler ve özellikle Que Krallığı'na karşı seferler (M.Ö.840-831)⁵⁸⁶.

III.Salmanassar 34 yıllık saltanatı boyunca en az 34 sefer gerçekleştirdi. Bu seferler sonucunda elde ettiği başarıları ve kazanımları sarayının duvarlarına astırdığı kabartmalara, meydanlara diktirdiği steller ve başkentin doğusundaki Balawat kenti kapıları üzerindeki tunç kaplamalara işleterek ölümsüzleştirdi. Ancak, bu yöntemle gelecek kuşaklara anlatılanlarla, gerçekten yaşananlar arasında büyük bir çelişki de olduğu aşikârdır⁵⁸⁷.

III.Salmanassar'ın seferlerinin büyük çoğunluğunu, Bit-Adini şehrinin liderliğinde birleşen Suriye koalisyonuna karşı yaptığı seferler oluşturmaktadır. Birçok girişimden sonra, Asur kralı bu grubu yenilgiye uğrattı ve Bit-Adini'yi topraklarına kattı (M.Ö.856)⁵⁸⁸.

Kuzey Suriye'deki vassal krallar biatlarını bildirdiler. Muhtemel bir ihanete karşılık, tedbir olarak, onların oğullarını rehine olarak aldı. Kral, Güney Lübnan'dan bugünkü Irak'ın güneyine kadarki bölgeyi kontrol altına aldı. Müteakip seferler, yeni topraklar elde etmekten ziyade, ittifak kurma amaçlı idi, ancak Amid (Diyarbakır)'in kontrol altına alınması önemli bir istisnadır. Bu bölge, Toros dağlarının doğu eteklerinin geniş bir kısmına açılan bir anahtar idi.

Asurnasirpal'in oğlu ve halefi III.Salmanassar, bazı önemli yeni gelişmelere rağmen, babasının politikalarını devam ettirmiş ve geliştirmiştir. Salmanassar, batıda, babasının politikasını izledi. Fenike kıyılarının

⁵⁸⁶ Hawkins, a.g.m., s. 391; Salmanassar'ın Que seferleri M.Ö.839'da başlamış ve M.Ö.831'e kadar devam etmiştir. Bkz. Yamada, a.g.e., s.197 vd.

⁵⁸⁷ Köroğlu, a.g.e., s. 160.

⁵⁸⁸ Yamada, a.g.e., s.120; R.B. Wartke, **Urartu: Das Reich am Ararat**, P.von Zabern, Mainz am Rhein, 1993, s.11 vd; Bit-Adini kralı ile beraber 17.500 insan bölgeden sınır dışı edilerek Asur'a sürülmüştür. Bkz. Oates, a.g.e., s. 56; Bedford, a.g.e., s. 62.

güvenliğini sağladı.Örneğin bu kral zamanında yapılan Bronz kapılarda Tir şehrinin Asur'a botlarla haraç taşıdığını gösteren tasvirler bulunmaktadır. Ancak o, İç Suriye'nin daha güney bölgesine hareket etmeyi denediği zaman, M.Ö. 853'te Karkar'da Suriye-Filistin krallarının güçlü bir koalisyonu ile karşılaşmış⁵⁸⁹ ve bölgeye üst üste seferler düzenlemek zorunda kalmıştır⁵⁹⁰.

Seferlerden ilki M.Ö.853 yılında⁵⁹¹ uğurlu bir şekilde başlamış ve Kargamış, Kummuh, Melid, Sam'al, Patinu ve Gurgum haraca bağlanmıştır. Ancak Salmanassar, Karkar'da 12 kralın katıldığı "Damaskus koalisyonu"⁵⁹² ile karşılaşmıştır. Damaskuslu Adad-İdri, Hamatlı İrhuleni, İsraili Ahab, Arap Gindibu'nun başını çektiği bu koalisyona Biblos, Mısır ve Arpad da katılmıştır. Salmannassar'ın Kurkh Monoliti'nde anlattığına göre, düşmanın 4000 at arabası, 2000 süvarisi, 40000 askerî ve 1000 devesi vardı⁵⁹³.

Salmanassar Damaskus koalisyonunu yendiğini yazsa da Karkar'daki savaşın sonucu şüphelidir⁵⁹⁴. Bu cümleden olmak kaydıyla, Salmanassar'ın böbürlenmesini haklı çıkaracak tek ifade, Asur ordusunun Akdeniz'de ilerlemeye devam etmesidir. Ancak, bununla birlikte M.Ö.849, 848 ve 845 yıllarında Salmanassar'ın aynı koalisyonla mücadele etmeye devam etmesi, onların Karkar'da müthiş bir yenilgi almadığına işaret eder ki, bu kadar kısa sürede toparlanmaları mümkün değildi⁵⁹⁵.

Damaskus kralı Adad-idri'nin ölümü üzerine Damaskus koalisyonu dağıldı ve M.Ö. 841'e gelindiğinde Salmanassar anlaşılan, Güney Suriye'deki muhalefeti tümüyle yok etmişti. Bu sayede dikkatini kuzeye yöneltebildi ve

⁵⁸⁹ Yamada, a.g.e., s. 143.

⁵⁹⁰ Saggs, a.g.e., s. 75.

⁵⁹¹ Karkar Savaşının tarihi hakkında farklı görüş için bkz. William H. Shea, "A Note on the Date of the Battle of Qarqar", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 29, No. 4, 1977, s.242.

⁵⁹² Damaskus koalisyonu için bkz. Grayson, RIMA-3,s.60.

⁵⁹³ Mieroop,2006: 280. III.Salmanassar da M.Ö.853 yılında meydana gelen Karkar savaşından sonra Suriye'den özellikle Damaskus ve Hamat'tan ele geçirdiği tekerlekli arabaları ordusunda kullanmıştır. Bkz. Dalley, a.g.m., s. 37; Hamat ve Damaskus seferleri için ayrıca bkz. Yamada, a.g.e., s. 170,185.

⁵⁹⁴ Grayson, a.g.m., s. 261; Mieroop, a.g.e., s. 281.

⁵⁹⁵ Grayson, a.g.m., s. 261.

Geç-Hitit devletlerine boyun eğdirerek Güney Anadolu madenlerine ulaştı. Bu askerî seferlerde amaç Suriye'nin Asur'a katılması değildi. Buradaki devletler bağımsızlıklarını korudular, eski kralları yerlerinde kaldılar ve yalnızca haraç ödemek zorunda bırakıldılar. Dolayısıyla bu dönemde Asur Devleti'nin sınırlarının genişletilmesi yönünde bir çaba gösterilmediğini söyleyebiliriz⁵⁹⁶.

Asur kralı yaptığı mücadele sonucunda 25.000 insanı öldürdüğünü ve zafer kazandığını söylese de, Asur'un batıdaki durumuna ve sonraki dönemde Asur'un tekrar aynı bölgeye sefer düzenlemesine bakılırsa durum pek de öyle değildir⁵⁹⁷. Ancak anlaşılacağı üzere Salmanassar, Kuzey Suriye koalisyonunu kırmayı başarmış (M.Ö.841) ve koalisyonda yer alan kralları haraca bağlamıştır⁵⁹⁸. Damaskus ile yapılan mücadele hakkında Asur kralı şunları yazmaktadır:

“Ass ülkesinden (yani Şam) 1200 savaş arabası, 1200 atlı ve Adad-İdri'in 20000 adamı, 700 savaş arabası, 700 atlı ve Hamat kralı İrhule'nin 10000 adamı, 2000 savaş arabası ve İsrail kralı Ahav'ın 10000 adamı, Biblos'tan 500 adam, Mısır'dan 1000 adam, İrkata'dan (Trablusşam'ın kuzeydoğusu) 10000 savaş arabası ve 10000 adam, Arpad (Fenike şehri) kralı Matinubali'den 200 adam, Usanat'tan (Arpad'ın kuzeyinde kıyı kenti) 200 adam, 30 savaş arabası ve Şianu (Arpad'ın kuzeyinde kıyı ülkesi) kralı Adunubali'den 10000⁵⁹⁹ adam, Arap Gindibu'dan 1000 deve ve Beyt Rehob kralı Beasa kralından [...] 000 adam, Ammonlular-ona (Hamat kralı İrhuleni) yardım etmek için bu on iki kralı getirdiler”⁶⁰⁰.

⁵⁹⁶ Mieroop, a.g.e., s. 281.

⁵⁹⁷ Saggs, a.g.e., s.75 vd.'na göre Salmanassar Karkar'da bir yenilgi almıştır, çünkü Suriye-Filistin'deki Asur politikası kalıcı olmamıştır.

⁵⁹⁸ Chavalas, a.g.e.,s. 289; Grayson, a.g.m., s. 260; III.Salmanassar'ın batı seferleri için ayrıca bkz. Hawkins, a.g.m., s. 390 vd.

⁵⁹⁹ Kuhrt, a.g.e., s. 143.

⁶⁰⁰ Kuhrt, a.g.e., s. 144; ARAB, I, no. 611.

“...Damaskuslu Adad-İdri (Hadad-ezer) ile Hamatlı İrhuleni Hatti memleketleri ile bana karşı birleştirdiler.. Asur’un yardımıyla onları yenilgiye uğrattım. Onların savaş arabalarını, süvarilerini ve savaş araç-gereçlerini ele geçirdim”⁶⁰¹.

“Hâkimiyetimin 11.yılında, 9. kez Fırat’ı geçtim. Sayısız şehri ele geçirdim, Hamat memleketinin 89 şehrini ele geçirdim. Damaskuslu Adad-İdri ve Hatti memleketinin 12 kralından oluşan birliği yenilgiye uğrattım”⁶⁰².

“Hâkimiyetimin 14.yılında ülkeleri topladım, Fırat’ı geçtim ve bana karşı gelen 12 kralı yenilgiye uğrattım”⁶⁰³.

“Hâkimiyetimin 18. yılında Fırat’ı 16. kez geçtim. Damaskuslu Hazael⁶⁰⁴ ile savaştım ve onun 1121 savaş arabasını ve 470 süvarisini ele geçirdim”⁶⁰⁵.

“Hâkimiyetimin 21. yılında Fırat’ı 21.kez geçtim. Damaskuslu Hazael’in şehirlerine yürüdüm. Tir, Sidon ve Biblos’u haraca bağladım”⁶⁰⁶.

Bu seferlerden sonra yönünü İran’a çeviren Asur orduları Zagros’taki uzak topraklara ulaşan Asurlular sonraları önemli birer hasma dönüşecek olan Medler ve Mannalılar gibi halklarla ilk kez karşılaştılar⁶⁰⁷. Aynı şekilde, güney komşuları Babil’i egemenlikleri altına alma girişiminde de bulunmadıkları görülüyor. Salmanassar buraya yalnızca iki kez ve kralla

⁶⁰¹ Chavalas, a.g.e.,s. 291.

⁶⁰² ARAB, I, no.568; Yamada, a.g.e., s. 170.

⁶⁰³ ARAB, I, no. 571; Yamada, a.g.e., s. 179.

⁶⁰⁴ M.Ö.845-841 arasında Damaskus’ta yönetici değişikliği olmuş ve Adad-İdri, Hazael tarafından yerinden edilmiştir. Bkz. Grayson, a.g.m., s. 263.

⁶⁰⁵ ARAB, I, no. 575.

⁶⁰⁶ ARAB, I, no. 578; Chavalas, a.g.e.,s. 292; Yamada, a.g.e., s. 205; Asur yayılcılığı, bu döneme kadar Fenike’de kalıcı bir fethetme dönüşmemiş, daha çok uzaktan denetimle ve haraçla kısıtlı kalmıştır. Asur yıllıklarından anladığımıza göre, Fenike dünyasında bir birlik bilinci görülmemektedir. Fethedilmiş ayrı ayrı kentlerden bahsedilir fakat bunlar birleşik bir grup değildir. Bkz. Moscati, a.g.e., s. 46.

⁶⁰⁷ Pers, Manna ve Medlerle olan temaslar için bkz. Grayson, RIMA-3, s.82-83.

kardeşi arasındaki iç savaşa müdahale etmek amacıyla sefer düzenlemiştir⁶⁰⁸.

3.4.III.Adad-Nirari'nin Akdeniz Politikası

Asur için Suriye'nin ekonomik önemi büyüktü⁶⁰⁹. Bu bölgeden insan işgücü sağlandı; Amanos ve Lübnan'dan kereste; Anadolu'dan maden ve at elde edildi ve Akdeniz'e giden yollar Asurlular tarafından tutuldu. III.Adad-Nirari, Güney Suriye üzerine yoğunlaştı, burası Kuzey Suriye'ye nazaran daha kolay bir hedefti. Çünkü Urartu daha ziyade kuzeyle ilgileniyordu. Arpad, Halep gibi Güney Suriye bölgelerine müdahale etti ve Tir, Sidon ve İsrail'den haraç sağladı. Yine Güney Suriye'de Damaskus'un zenginliğinden istifade etti. Buradan tonlarca bakır ve bronz elde etti. Yine Lübnan dağlarından saray ve tapınak yapımında kullanmak üzere sedir budadı⁶¹⁰. Ayrıca Suriye'den insan işgücü sağladı. Asur kralı, metinlerde bunları detaylı olarak anlattı ve Yukarı Habur bölgesinin verimli topraklarına insanları yerleştirdi. Bu yeni insanlar Güney Suriye'den getirilmişti. Damaskus kralı, Asur tehdidine karşı tepki vermekte gecikmedi ve Hamat gibi bazı bölgeler Asur'a sâdık kalmasına rağmen, Melid ve Que (Kilikya) gibi küçük devletleri yanına alarak Asur'a karşı bir koalisyon kurdu. Urartu faktörü de mevcuttu. Bu dönemde kereste, atlar, baharatlar, madenler ve lapis lazuli gibi değerli emtialar büyük önem arz ediyordu ve Asur bunları bu coğrafyadan (Güney Arabistan, Kuzey İran, Suriye-Filistin bölgesi) temin ediyordu. Asur, uygun bir stareji izleyerek bu problemlerin üstesinden gelebilecekti⁶¹¹.

⁶⁰⁸ Mieroop, a.g.e., s. 281.

⁶⁰⁹ III.Adad-Nirari döneminde Asur-Suriye ilişkileri Hawkins, a.g.m., s. 403-404'te detaylı olarak ele alınmıştır.

⁶¹⁰ Grayson, a.g.m.,s. 273; Grayson, RIMA-3, s.211.

⁶¹¹ Saggs, a.g.e., s. 81.

Kuzey Suriye'de kaybedilen toprakların bir bölümü yeniden kazanılmakla birlikte, devletin zayıflaması halefi III. Adad-Nirari (810-783) zamanında da sürdü. Batıdaki düzenlemeleri, Til Barsip'te oturan ve adına yazıt bile diktiren, eyalet yöneticisi (*turtanu*) Şamşı-ilu yürütmekteydi. Şamşı-ilu'nun önderliğindeki Asur ordusu Fırat'ın batısında, Arami devletleri başta olmak üzere Doğu Akdeniz kıyısındaki kent devletlerini yeniden Asur'a haraç vermeye mecbur bıraktı⁶¹². Doğuda Medler üzerine yapılan seferler ise yıllık ihtiyaçların karşılanmasına yönelikti.

Adad-Nirari'nin dış politik başarıları şöyle özetlenebilir:

Kalde krallarından haraç alınmaya devam edilmesi, Babil ile bir anlaşma yapılması, Arpad isyanının bastırılması, Damaskus'un düşüşü, Hamat'ın vassallığı, İsrail, Fenike ve Nairi tarafından haracın ödenmesi. Tüm bunlar Asur için bir başarı gibi gözükse de, söz konusu devlet ve şehirlerin yöneticileri kendi bölgelerinde kral gibi hareket etmeye başlamışlardır. Bu durum da Asur'un gerileme sürecini hızlandıracak bir olgudur⁶¹³.

3.5. III.Tiglat-Pileser'in Akdeniz Politikası

Filistin bölgesi, tarihi boyunca, hem askerî bir geçiş noktası olmuş hem de büyük uluslararası ticaret rotalarındaki konumu⁶¹⁴, rahat limanlara

⁶¹² Grayson, a.g.m.,s. 273.

⁶¹³ Köroğlu, a.g.e., s. 164.

⁶¹⁴ Araştırmacılar geleneksel olarak, Yeni Asur Devri esnasında Arap insanların, merkezi Arap yarımadasından Mezopotamya'ya yaptığı ticarî hareketi izlemek için dört ana kara yoluna odaklandı: İlk rota, (Medine) Yathrib'de başladı ve merkezi yarımada Ha'il'de durdu ve Babil'de Ur veya Najaf alanında Babil'in güneyinde her birini sınırladı. İkinci rota, Babil'e, büyük ticarî yol-istasyonları olarak Tayma ve Dumah'a ulaşır. Diğer iki ana yol, (Kralın ana yolu olarak adlandırılan yolun kuzey kısmı) kuzeybatıya doğru Gilead dairesi ve Suriye boyunca, Jezireh ve Asur'a doğru uzar. Ticaret yollarının özellikle bu coğrafyada kesişmesi Asur'un ilgisini buraya kaydırmıştır. Bkz. Ryan Byrne, "Early Assyrian Contacts with Arabs and the Impact on Levantine Vassal Tribute", **Bulletin of the American Schools of Oriental Research (=BASOR)**, No. 331, 2003, s.11-12.

sahipliği ve gelişmiş deniz ticareti, onu diğer ülkeler nazarında fetih için doğal bir hedef yapmıştır⁶¹⁵.

III.Tiglat-Pileser'in hükümranlılığı altında Asur seferleri, Filistin kıyısının kontrolünü sağladı. Bu durum, Mısır'a açık bir tehditti. Çünkü Lübnan'dan Mısır'a yapılan kereste ticaretine Asur el koymuş oluyordu. Bu durum sonraki dönemlerde Güney Suriye ve Filistin'deki Asur karşıtı koalisyonlarda Mısır'ın yer almasına neden olacaktır⁶¹⁶.

Urartu'ya boyun eğdirdikten sonra Asur kralı yönünü Mısır'a çevirdi. M.Ö. 738'de Azriyau'nun yenilgisinden sonra, Hamat, Damaskus ve Biblos gönüllü olarak Asur kralına haraç ödemeyi kabul etmişlerdi. M.Ö. 734'te Tiglat-Pileser, Suriye'deki kilit noktalara doğru ilerledi ve güneyde Gaza'yı ele geçirdi. Gaza yöneticisi, Hanunu (Yunan'da Hanno), Mısır'a sığınmışsa da, Asur vassallığını kabul etmesi şartı ile yeniden Gaza'ya yerleştirilmiştir. Tiglat-Pileser, burayı bir ticaret merkezi haline getirdiğini yazmaktadır⁶¹⁷.

III.Tiglat-Pileser'in özellikle Suriye-Filistin devletleri ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Fethedilen şehirlerin ve insanların toplu olarak sınır dışı edildiği ve bunun bir politikaya dönüştüğü görülmektedir. O fethedilen bölgeleri birer Asur vilayeti olarak düzenledi ve bu bölgelere kendi memurlarını yerleştirdi⁶¹⁸.

III. Tiglat-Pileser başlangıçta Akdeniz kıyılarındaki eyalet sayısını artırmış, ama Filistin kent-devletlerine geldiğinde bunları bağımsız bırakmıştı.

⁶¹⁵ Hayim Tadmor, "Philistia under Assyrian Rule", **The Biblical Archaeologist (=BA)**, Vol. 29, No.3, 1966, s. 86.

⁶¹⁶ Saggs, a.g.e., s. 92.

⁶¹⁷ Grayson, a.g.m.,s. 77.

⁶¹⁸ Tiglat-Pileser döneminde, bölgede Asur baskısı artar ve toprak ilhakı siyaseti başlar. Yıllıklarda batı kentlerine yapılan bazı göndermeler çok önemlidir: "*Onları Asur sınırları içine aldım*"; "*görevlilerimi üzerlerine vali (olarak) getirdim*"; "*....halklarını kentlerinden aldım ve....eyaletine yerleştirdim*". Bkz. Moscati, a.g.e., s. 46; B. Oded, "Observations on Methods of Assyrian Rule in Transjordan after the Palestinian Campaign of Tiglat-Pileser III", **Journal of Near Eastern Studies**, Vol. 29, No. 3, 1970, s. 177-178.

Böylece denize ulaşma olanağı ve kıyı boyunca uzanan kuzey-güney yolunun kontrolü güvenceye alınmıştı, ama Mısır devleti ile arada hâlâ bir tampon vardı. İç kesimdeki Suriye-Filistin devletlerini ancak daha ileri bir aşamada, itaatsizliklerine tepki olarak birer eyalete dönüştürdü, ama bölge bir bütün olarak imparatorluğun eyalet sistemi içerisine asla tam olarak alınmadı⁶¹⁹. Mısır sınırı kadar uzak olan Filistin'e ilk Asur istilası, Asur krallarının dünyaya hakim olma planlarının dışında, Suriye ve Fenike'deki Asur faaliyetlerinin askerî, siyasal ve ekonomik bir sonucu olarak görülmelidir⁶²⁰.

III.Tiglat-Pileser, M.Ö. 740 yılında Arpad'ın düşmesinden sonra Unqi (Amik Ovası'nda) ve Aram'a (Şam) karşı olmak üzere batıya seferler düzenledi⁶²¹. Ele geçirilen devletlerden bazıları varolan eyaletlere eklenir, ya da yeni Asur eyaletleri yapılırken, bazıları da Asur kralına her yıl haraç ödeyen Asur yanlısı vassal krallara bırakıldı. Tiglat-Pileser krallığının sonlarına ilişkin, haraç verme yükümlülüğündeki bölgelere ilişkin bir listede, Suriye ve Toroslar'daki Arami ve Geç-Hitit devletleri, Fenike kıyı kentleri, İsrail, Yuda ve, Gaza iç bölgelerdeki Ammon, Moab ve Edom devletleri ve nihayet iç kesimdeki Taima ve Sab'a (Şeba) Arap boylarının adları sayılmıştır⁶²².

⁶¹⁹ Mieroop, a.g.e., s. 289.

⁶²⁰ Tadmor, a.g.m., s. 87.

⁶²¹ M.Ö. 742'den 738'e kadar olan dönemde Tiglat-Pileser, Kuzey Suriye koalisyonunun lideri durumunda olan Yaudili Azriyau'suna (= Yuda'nın Azariah Uzziah'ı) karşı savaşla Arpad ve Kuzey Suriye'nin kalan bölgelerini işgal etti. M.Ö. 738'de Azariah ve müttefiklerinin yenilgisi ile, Asur yönetimi Biqueah, Hamat'ın güneyi ve Fenike'ye kadar yayıldı.Bu dönem Fenike şehirleri (Biblos, Arpad, Sidon ve Tir) ve Filistin arasındaki deniz ticaretine Asur'un ilgisinin aktif olarak başladığı dönemdir. Bkz. Tadmor, a.g.m., s.87.

⁶²² Roaf, a.g.e., s. 176.

Kalhu'dan çıkarılan bir doküman⁶²³, Filistin ile Asur ilişkilerinin ilk dönemleri hakkında bilgi verir. Bu mektup, Tir şehri yakınındaki bir yöneticiden, Simirra olabilir, III.Tiglat-Pileser'e yazılmış bir mektuptur. Asur kralı, önceden Sidon'da yaşayanların Mısır ve Filistin ile ticaret yapmamalarını emretmişti. Anlaşıyor ki, Asur, Fenike'yi dizginlemeyi amaçlıyordu ve onların baş ihracat mamulü olan keresteyi tekeline almak istiyordu. Mektubun tam tarihi bilinememekle beraber M.Ö. 738-734 kabul edilir. Mektup, M.Ö. 734'te Asur'un Filistin'e ilk seferini büyük ölçüde yansıtıyordu. Asur'un hedefi, Akdeniz limanlarına egemen olmak ve deniz ticareti üzerinde kontrol sağlamaktı. Asur, Fenike kıyı şehirleri üzerinde hâkimiyet kurduğu andan itibaren, Filistin, sonraki hedef haline geldi. Yuda'nın hızlı gerilemesine eşlik eden karışıklık ve rahatsızlık, M.Ö.734'teki sefer için mükemmel bir fırsat yarattı⁶²⁴.

Asur, Filistin'i kendine dâhil etmekte şimdiye kadar pek ilgilenmemişti. Bir kural olarak, Asur, bu bölge kendi sınırlarını rahatsız etmediği sürece buraya yönelmemişti. Onların en güneydeki vilayeti ise Fenike'de Simirra idi. Tiglat-Pileser bu yüzden, Mısır en büyük ticarî şehirlerinden biri olan Gaza ile anlaşma yoluna gitti. III.Tiglat-Pileser Gaza'ya kadar ilerlemekle, Tiglat-Pileser, imparatorluğunun en güneydeki sınırını işaretlemesi için bir dikilitaşı kurmuş olduğu modern El-Ariş veya "*Mısır deresinin şehri*"ne kadar ilerlemiş oldu⁶²⁵.

Gaza'nın M.Ö. 734'te fethinden ve takip eden sınır dışı etmelerden sonra, Tiglat-Pileser, şehrin önceki kralı Hanun'u tekrar Gaza yönetimine yerleştirdi ki, o Mısır'a kaçmış ancak beklediği yardımı alamamıştı. Tiglat-

⁶²³ Bu metne göre, Asur ordusu, Fenike'den yola çıkar, kıyı boyunca güneye, aşağıya yürür. Bahsedilen tek Filistinli şehir, yakalanan ve kovulan Gaza'dır. Gaza'nın kralı Hanun(Hanno), Mısır'a kaçmayı başarır. Bubastis kralından yardım ister ancak başarısız olur ve şehrine döner. Şaşırtıcı bir şekilde, Asur vassallığının altında kral olarak görevine iade edilir. Hanunla uzlaşmak da bir Asur politikası olarak değerlendirilmelidir. Bkz. Tadmor, a.g.m., s. 88.

⁶²⁴ Tadmor, a.g.m., s. 88.

⁶²⁵ Tadmor, a.g.m., s. 88.

Pileser'e sâdık kalacağına dair bir daha söz verdi. Gaza, bir "*Asur gümrük istasyonu*" (*bīt kārī ša Ašur*) olarak ilan edildi ki bu da bölgedeki Asur varlığının kalıcılığına bir işaret sayılabılırdi⁶²⁶.

Mısır deresine zafer stelinin dikilmesi, M.Ö. 734'te Asur'un son askerî başarısını simgeledi. Toroslar'dan Mısırlı sınırına, Bit-Yakini'nin Acı Denizi'nden....Mısır'a kadar, Suriye ve Filistin'in hepsini fethetmiş olmak, Asur için hükmettiği bölgelere kendi hâkimiyetini kabul ettirmek anlamına geliyordu. Gerçekten haraç ödeyen vassal kralların listesinde, neredeyse bütün Güney Anadolu'daki krallar, Suriye ve Filistin, onlar arasında Aşkelonlu Mitinti, Gazalı Hanun ve Ekron ya da Aşdodlu Muşeşu da vardı⁶²⁷.

Tiglat-Pileser, M.Ö.733 ve 732'de, Damaskus ve Samarya'nın, bu yeni koalisyonun gücünü kırmayı başardı⁶²⁸. Bu yeni koalisyon, başlangıçta Yuda'yı küçültmeyi tasarladı, sonra Tir ve Aşkelon'u da kendine dâhil etti. Kötü bir şekilde zarar görmüş olmasına rağmen kraliyet yıllıklarından öğrenildiğine göre, Asur ordusu M.Ö.733'te Damaskus'u kuşatmış, Galile'yi istila etmiş ve Aşkelon sahil kıyısı boyunca ilerlemeye devam etmiştir. Metinden anlaşılıyor ki, Damaskus'un kuşatılarak Rezin'in yenilmesi üzerine Aşkelon kralı Mitinti kaçmış yerine oğlu olduğu tahmin edilen Rukibti kral olmuştur⁶²⁹. Filistin'in güneyine İdibi 'ilu⁶³⁰ atandı. Bu özel düzenleme, ne asıl bir fetih ne de o uzak alanda bir garnizonun yerleştirmesini gerektirdi. Üstelik, o, Asur'a Arap ticaret ve onun ana batı ana yollarının üzerinde dolaylı bir kontrolü sağladı. Kadeş-Barnea boyunca Edom'dan el-Ariş ile Filistin'e geçen ana yollar denetim altına alınmış oldu. Daha uzak Arap kabilelerinin

⁶²⁶ Cogan, a.g.m., s. 407.

⁶²⁷ Tadmor, a.g.m., s. 89.

⁶²⁸ Colin McEvedy, **İlkçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yay., 2004, s. 48.

⁶²⁹ Tadmor, a.g.m., s. 89.

⁶³⁰ İdibi'ilu, Tevrat'ta (Gen.25:13) geçen İsmail'in torunu Adbe'elle ile özdeşleştirilmektedir ve bir Arap kabilesidir. Başka bir atıfa göre bu kişi, Tiglat-Pileser'in "*Mısır sınırı üzerinde adeta bir kapı görevlisi*" olarak gördüğü ve sınır güvenliğini emanet ettiği kabile reisidir. Bu isim ve görev, bir kabile için olağandışıdır. Bkz. Tadmor, a.g.m., s. 89.

üzerinde Asur egemenliğine doğru önemli bir adım ise Arap kraliçesi Şamşi tarafından atılacaktır⁶³¹.

III.Tiglat-Pileser'in anallarında karşımıza ilk defa Arap⁶³² ismi çıkar. Gerçekten Aribu (Arap) kraliçesi Şamşi (Şems), Asur kralına hediye olarak develer göndermişti. O zamana kadar Asur ordularında deve kullanılmıyordu⁶³³. Dolayısıyla Arap kraliçesi Şamşi ile ilk kez III.Tiglat-Pileser döneminde iletişim kurulmuş⁶³⁴ ve iki taraf arasında bir antlaşma yapılmıştır⁶³⁵.

Arap liderleri ile Asurlular arasında iki antlaşma yapılmıştır. Asurlular, antlaşmalar vasıtasıyla Araplar'ı kontrol altında tutmaya çalışmışlardır⁶³⁶. Çünkü Araplar, Asur karşıtı her koalisyona katılmışlardır⁶³⁷. Arap kraliçesi Şamşi de, Asur'a karşı Damaskus'la birleşmiş ancak savaştan kaçmak zorunda kaçmış ve Asur'a boyun eğmiştir⁶³⁸. Tir, Samarya ve Araplar'ın desteğini alıp, Asur'a karşı ayaklanan Damaskus⁶³⁹ da M.Ö.732'de bir Asur eyaleti haline getirildi. Araplar'ın haraca bağlanmasının yanısıra, Mısır kapılarının kontrolü ele geçirilmiştir⁶⁴⁰.

Tiglat-Pileser döneminde Asur İmparatorluğu'nun sınırları genişledi. Vassal devletler askerî tehdit veya antlaşma yolu ile Asur'a bağlandı. Fırat'ın ötesindeki önceki birkaç vassal devlet, doğrudan idare edilen vilayetler olarak Asur'a bağlandı. İncil, İsrail devletinin Asur'a ilhakının ayrıntılarını

⁶³¹ Tadmor, a.g.m., s. 90.

⁶³² Araplarla ilk karşılaşma M.Ö.853 yılında gerçekleşmiştir. Suriye-Arabistan çölleri, Arabistan'ın kuzeyi ve Sina bölgesinin kuzeyinde yaşayan tüm nüfus "Arap" terimi ile adlandırılmıştır. Bkz. I.Ephal, **The Ancient Arabs: Nomads on the Borders of the Fertile Crescent, 9th-5th Centuries B.C.**, Jerusalem, Magnes Press Hebrew University, 1982, s.5-6.

⁶³³ Memiş, a.g.e., s.209.

⁶³⁴ Tiglat-Pileser, Kraliçe Şamşi'yi sözünü tutmamakla suçlamıştır. Bkz. Tadmor, a.g.e., s. 23 vd.

⁶³⁵ Oded, a.g.e., s. 85.

⁶³⁶ Dubovsky, a.g.t.,s. 149.

⁶³⁷ Ephal, a.g.e., s. 21-169'da Araplarla yapılan mücadeleler detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

⁶³⁸ Grayson, a.g.m.,s. 79.

⁶³⁹ III.Tiglat-Pileser'in Damaskus seferleri için bkz. Hawkins, a.g.m., s. 413.

⁶⁴⁰ Grayson, a.g.m.,s. 78.

anlatmaktadır. Asur birçok kez İsrail'in bir vassal devlet olarak, işbirliğini kazanma girişiminde bulunmuştu ancak Tiglat-Pileser'in halefi döneminde İsrail devralındı⁶⁴¹.

3.6.V.Salmanassar'ın Akdeniz Politikası

V.Salmanassar döneminin en önemli olayı, Samarya'nın fethedilmesidir. V.Salmanassar, Asur'u yönetmeye başladığı zaman, Samarya, gaspçı Hoşea tarafından yönetilmekteydi. Hoşea, başta Salmanassar'a haracını düzenli olarak ödemekteydi ancak daha sonra haracını ödemeyi bıraktı. Bunun üzerine V.Salmanassar, kralı sınırdışı etti⁶⁴²ve İsrailiiler'i bölgeden sürdü⁶⁴³.

Samarya'nın düşüşü, İsrail'in kuzey krallığının da sonudur, artık bu bölge bir Asur eyaleti olmuştur⁶⁴⁴. Samarya bölgesine imparatorluğun başka yerlerinden gelen halklar yerleştirildi ve böylece Asur karşısında daha yumuşak olacak daha karışık bir nüfus yaratılmış oldu. Asıl devletin kuzey kısımları, Megiddo ve Karnaim eyaletleri neredeyse boş bırakılırken, Samarya, küçük köyler ve tarım mülkleri kurularak ekonomik açıdan geliştirildi. İdare, Asur'un ihtiyaçlarına uyacak şekilde yeniden yapılandırıldı. Başkent yeniden inşâ edildi ve birkaç başka kentle birlikte buraya da Asur üslubunda inşâ edilmiş konaklarda yaşayan valiler yerleştirildi. Eyaletin güneyden ve doğudan gelecek saldırılara karşı korumak amacıyla sınır boyunca kaleler inşâ edildi. Hukukî işlemler artık Asur diliyle ve çivi yazısıyla kayda geçiriliyordu⁶⁴⁵.

⁶⁴¹ Saggs, a.g.e., s. 86.

⁶⁴² Dalley, a.g.m., s. 32, Elam ile ilişkiler hususunda ayrıca bkz. SAA 1 17.

⁶⁴³ Roaf, a.g.e., s. 179.

⁶⁴⁴ Kuhrt, a.g.e., s. 156; Luckenbill,a.g.m., s.163-164.

⁶⁴⁵ Luckenbill,a.g.m., s.163-164.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Asurlular'ın bu bölgede esnek bir siyaset izledikleri söylenebilir. Nitekim, imparatorluğun çıkarlarına daha uygunsa, devletler eyalet sisteminin dışında bırakılıyordu. Yahuda ve İsrail'in güneyindeki ve doğusundaki tüm devletler, topraklarının çoğunlukla büyük oranda küçülmesine karşın, yerel bir vassal ya da kukla kral tarafından yönetiliyordu. Asurlular bu siyaseti imparatorluklarıyla Mısırlılar ve Araplar arasında bir tampon bölge yaratmak ve aynı zamanda belki de bu halklarla ticaret yapılabilmesini sağlamak için benimsemişlerdi. Ticarî açıdan Asur için önemli olduklarından, Fenike kentlerinin de kendi siyasî örgütlenmelerini sürdürmelerine izin verilmişti. Eyalet haline getirilmeseler bile, söz konusu bölgelerin ekonomik avantajlarından sonuna kadar faydalanılmıştır⁶⁴⁶.

V.Salmanassar bir saray entrikası sonucu öldürülmüş ve yerine, yalnızca bir yazıtta III. Tiglat-Pileser'in oğlu olduğu belirtilen II.Sargon (Şarrukin) geçmiştir⁶⁴⁷.

3.7. II.Sargon'un Akdeniz Politikası

II.Sargon'un tahta çıkışı esnasındaki kargaşalık, Suriye ve Filistin'de büyük bir isyan çıkmasına fırsat vermiştir⁶⁴⁸. Hamatlı Yaubidi, Damaskus, Samarya, Simirra ve Arpad'ın dâhil olduğu bir isyan başlatmıştır⁶⁴⁹.

II.Sargon, içteki konumunu sağlamlaştırdıktan sonra Elam ve Babil'e yürümüştür. M.Ö.720'de ise Suriye'ye yönelerek, III.Salmanassar'ın da savaştığı Karkar mevkinde müttefik isyancılarla karşı karşıya geldi. Onları

⁶⁴⁶ Luckenbill, a.g.m., s.163-164.

⁶⁴⁷ Köroğlu, a.g.e., s. 167.

⁶⁴⁸ Detaylı bilgi için bkz. Hawkins, a.g.m., s. 416 vd.

⁶⁴⁹ Sargon bırakmış olduğu analarında bu olayı şöyle anlatmaktadır: “Saltanatımın 2.yılında...Arpad, Simirra, Damaskus ve Samarya bana karşı isyan ettiler...Şehirleri yaktım, yıktım ve 9.033 insanı mallarıyla birlikte ele geçirdim...”. Bkz. ARAB, II, no.5; A.G.Lie, *Inscriptions of Sargon II King of Assyria*, Part I, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1929, s. 7.

yendi ve aynı yıl, Gaza'yı feth ve Mısır ordusunu Rafa'da yenmek için güneye doğru ilerledi⁶⁵⁰.

Sargon'un Mısır'la Rafa'da ilk karşılaşmasından (M.Ö.720) sonra, Asur kralı M.Ö.716'da Mısır sınırındaki Nahal Musri'de (ki bu bölgeye önceden III.Tiglat-Pileser ulaşmıştı) bir Asur garnizonu kurdu. Bu müstahkem mevkiye, Asur'a sâdık bir Arap liderinin otoritesi altında, insanlar yerleştirildi. Mısırlılar, Asur'la dostça ilişkiler kurmaya çalıştı ve Firavun IV.Osorkon Sargon'a hediyeler gönderdi ve Mısır'la Asur arasında ticarî ilişkiler geliştirildi⁶⁵¹.

Sargon, muhtemelen aynı yıl, Arap kraliçesi Şamşı'nın de dâhil olduğu, Arap liderlerini haraca bağladı ve bir kısım Arap halkını Samarya'ya nakletti⁶⁵². Bu büyük zaferleri, isyancı devletlerin Asur egemenliğini kabul etmesi ve suçluların cezalandırılması faaliyetleri izledi. Bu bölgelerden ele geçirilen insanlar, Asur'a yerleştirildi. Bu yeniden yerleştirmeler için özellikle Hamat ve Samarya'dan insanlar getirildiği söylene de, muhtemelen diğer şehirlerden elde edilen insanlar da böyle bir uygulamaya tâbi tutulmuştur⁶⁵³. Samarya'dan sınır dışı edilen, binicilikle ilgili memurlardan orduda istifade edildi. Samarya'nın fethiyle ilgili olarak aşağıdaki pasaj dikkat çekicidir⁶⁵⁴:

"Samarya şehrini kuşattım ve fethettim. Oradan yaşayan ganimet olarak 27.290 insan aldım. Ben, onlardan 50 tekerlekli arabalı bir grup oluşturdum ve onların kendi becerilerini takip etmeleri için (Asur'da) onlara izin verdim. Ben, onların üzerine kendi yöneticimi yerleştirdim ve onlardan,

⁶⁵⁰ Grayson, a.g.m.,s. 88-89; Köroğlu, a.g.e., s. 171.

⁶⁵¹ II.Sargon dönemi Asur-Mısır ilişkileri hususunda Afet İnan, **Eski Mısır Tarihi**, Ankara, TTK, 1992, s. 154 vd.na bakılabilir.

⁶⁵² **ARAB, II, no.18**; Grayson, a.g.m.,s. 89.

⁶⁵³ Grayson, a.g.m.,s. 89.

⁶⁵⁴ Dalley, a.g.m., s. 34.

*daha önceki yöneticinin ödediği aynı haracı aldım*⁶⁵⁵. Sargon'un krallığının metinlerinin hiçbirisi, Samarya'dan alınan ganimeti tanımlamaz⁶⁵⁶.

Her Akdeniz devletinin arabaya ek olarak süvarisi yoktu: Samarya istisna idi. Karkar savaşından sonra araba elde edilmişti ancak süvari yoktu. Oysa Hamat ve Kargamış'tan ikisi de ele geçirildi. Sargon Kargamış'ı fethettiği zaman 50 at arabası, 200 süvari ve 300 yaya asker seçtiğini yazmaktadır⁶⁵⁷:

*“Saltanatımın 5.yılında Kargamış kralı Pisiris, günah işledi ve sözünü unuttu. Muški kralı Mita ile Asur’a karşı birleşti*⁶⁵⁸*...Onu ailesiyle birlikte ele geçirdim. Altın, gümüş, sarayının malları ve isyancıları ile birlikte, şehrim Asur’a taşıdım. 50 at arabası, 200 süvarisi ve 300 yaya askerini kendim için seçtim ve Kargamış’a Asurlu insanları yerleştirdim”*⁶⁵⁹.

Asur kralı bundan sonra Mısır'dan ticaret ile at ithal etti ve ordusunda yabancı danışmanlar ve uzman memurlar çalıştırdı. Ninive, Nimrut ve Hâlâf'tan elde edilen tabletlerden anlaşılıyor ki, seferlerin resmi hesapları tutulmaktaydı ve bu hesaplar ordudaki insanlar konusunda da bilgiler

⁶⁵⁵ **ARAB, II, no.4.**; Lie, a.g.m., s.29: 5; McEvedy, a.g.e., s.48. Böylece tarihte Yahudi sürgünleri başlamış olmaktadır. Babil kralı Nabukad-Nezar da M.Ö.587'de Yuda devletini ortadan kaldırıncı, buradaki Yahudiler'i Babil'e sürmüştür. Burada uzun süre tutsak kalan Yahudiler, M.Ö.539 yılında Pers kralı Kirus tarafından Babil esaretinden kurtarılmışlardır. Bkz. Memiş, a.g.e.,s. 37.

⁶⁵⁶ Dalley, a.g.m., s. 35.

⁶⁵⁷ Sargon, batıdan özellikle Akdeniz devletlerinden araba ve süvariye orduya alma işini yapan ilk Asur kralı değildi. Selefleri de aynı şeyi yaptı ancak onlar binicilikte usta memurları devralmadılar, at ve arabaları almışlardı. Hatta Sargon da Anadolu'da Kummuhlu Mutallu'yu, Zagros dağlarında Ellipili Talta'yu, Kilikya'da Şinuhtu yöneticisini yendiği zaman ganimet olarak at, araba ve süvariler aldı ancak bunları ordusunda ulusal birer ünite olarak yerleştirmede. Bu örnekler, Suriyeli devletlerle diğerleri arasındaki farka dikkat çeker: Binicilikle ilgili üniteler, kraliyet ordusuna sadece Hamat, Kargamış ve Samarya'dan alınmıştır. Bkz. Dalley, a.g.m., s. 38-39; **ARAB, II, no. 7, 23, 27, 29.**

⁶⁵⁸ Söz konusu ittifaka Urartu kralı I.Rusa da katılmıştır. Bkz. Salvini, a.g.m.,s. 53.

⁶⁵⁹ **ARAB, II, no.5.**; Yaya asker sayısı Lie, a.g.e., s. 13'te 3000 olarak belirtilmiştir.

vermekteydi. Yine at listeleri⁶⁶⁰ de, binicilikle ilgili memurlar ve ordudaki farklı üniteler konusunda ip uçları sunmaktadır⁶⁶¹.

II.Sargon, M.Ö.713-712 yıllarında Filistin'e yönelmiş; Aşdod, Gath ve Aşdidummu şehirlerini fethetmiştir ki, bu da Asur'un Mısır üzerindeki hegemonyasını olumlu anlamda etkilemiştir.Bu olaylardan sonra, Yatnana (Kıbrıs) ile de ilişkiler kurulmuş ve Ya bölgesinin 7 kralı Sargon'a hediyeler göndermiştir⁶⁶².

3.8. Sanherib'in Akdeniz Politikası

Babil'in meşhur "P" Kroniği'nde de anlatılan Babil olayları batıda, Filistin'de de ilgiyle takip ediliyordu. Tevrat'a göre, Merodah-Baladan, Yuda (Yahudi) kralı Hezekia'ya bir mektup göndererek isyan etmenin tam zamanı olduğunu bildirmişti. Fakat Peygamber İşaya Yahudi kralını böyle bir isyanın çıkması halinde Yahudiler'in başına neler geleceği hususunda önceden ikaz etmişti⁶⁶³. M.Ö. 701'deki olayların sırası işe şöyledir:

⁶⁶⁰ At listeleri için bkz. T.Dezsö, "Reconstruction of the Assyrian Army of Sargon II (721-705) Based on Nimrud Horse Lists", **SAAB XV**, 2006, s.93-140.

⁶⁶¹ Bu üniteler, iki kısımda gruplandırılabilir: İlk kısım, Asur şehirlerinden elde edilenler. İkinci kısım, taşralı olarak yorumlanabilen üniteleri içerir ve bunlar daha ziyade "*kisir šarruti*" yani "*kralliyet ordusu*"na ait olarak gösterilir. Bu 2.kısımdakilerin ilk grubu, binicilikle ilgili memurların bir grubuna dayanır ve Şarru-emurani tarafından yönetilen rab urate, muhtemelen M.Ö.709'da Babil'in kuzeyinde yönetimden gelen bir adamdır. Sargon'un krallığı esnasında yine Kaldeniler'den insanlar orduya alınmıştır. Samarya da binicilikle ilgili memurların üst düzeyde olduğu bölge olarak dikkat çekmektedir ve Asur hâkimiyeti altında millî kimliğini ve ismini koruyan tek yer Samarya idi. Dalley, a.g.m., s. 31-34.

⁶⁶² Grayson, a.g.m.,s. 89-90; Köroğlu, a.g.e., s.171; Sargon'un Kıbrıs'taki Larnaka'da bulunmuş olup halen Berlin Müzesi'nde korunan Larnaka kitabesinden o zamanlar adanın siyasi birlikten mahrum olduğu ve bağımsız 7 küçük şehir devletinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Asurlular adaya Mısırlılar gibi "*Danua'ların adası*" anlamına gelen Yatnana diyorlardı. Larnaka Steli'nde Asurlular'ın adayı nasıl fethettikleri anlatılmaz, sadece: "*Büyük Kral'ın (Sargon) Kalde ve Hatti memleketlerinde yapmış olduğu icraatı duyunca korkuya kapılan Kıbrıslıların hediyelerle Babil'e gelerek teb'ahklarını arz ettikleri*" kaydedilir. Diğer taraftan bir silindir üzerindeki kitabede ve Korsabad (Dur-Şarrukin) sarayının 14 numaralı salonunun duvarları üzerindeki çivi yazılı kitabesinde: "*İamnai'leri (=İyonyalılar =Yunanlılar) denizde bir balık gibi yakaladım*" demektir. Anallarında ise 9. idare senesinde (M.Ö. 713) Kıbrıs'ın fethedildiği yazılıdır. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 214-215; **ARAB, II, no.30**; Kınal, a.g.e.,s. 256.

⁶⁶³ Memiş, a.g.e., s. 219-220; Köroğlu, a.g.e., s.175; McEvedy, a.g.e., s.48.

1.Sidon (ve Tir) kralı Elulaeus, isyanın aktif bir katılımcısı idi ve Asur kralının yaklaştığını duyunca Kıbrıs'a kaçtı.

2. Sanherib tahtına oturdu ve Tir, Fenike ve Filistin vassal krallarını huzuruna davet etti. Sadece Filistinli yönetici Aşhodlu Mitinti bu davete riayet etti.

3.Bunun üzerine Asur ordusu kıyı boyunca ilerledi, Aşkelon topraklarına girdi ve Beni-Brak, Azor, Bit-Dagan ve Yafa'yı fethetti⁶⁶⁴.

M.Ö.701 senesinde Fenike sahil şehirlerinde Asur otoritesi tamamen kaybolmuş ve Tir (Sur) kralı Lüle (Elulacus) da isyan etmişti. Bu Tir kralı yalnız Sidon'u (Sayda) ele geçirmekle kalmamış, Aşkelon ve Yafa gibi şehirleri de zaptetmişti. Daha birçok Fenike şehriyle birlikte Yahudi kralı Hezekia da bu ayaklanmaya katılmıştı⁶⁶⁵. Yalnız Ekron şehri kralı Padi koalisyona girmeyi reddetmiş, bunun üzerine Hezekia, Padi'yi zincire vurarak hapse attırmıştı. Bütün bu hadiselerin gerçek sorumlusu şüphesiz Mısır idi⁶⁶⁶.

Mısır yine ikiye ayrılmıştı. Kuzey bölgesinde XXIV.yüzyıl Mısır Sülalesi'nden Firavun Bocharis (Buharis), Sargon tarafından Mısır'a vurulan darbenin öcünü almak için fırsat kolluyordu. Yukarı Mısır'da (Güney Mısır) ise Habeş asıllı XXV. Sülale'den Bianki bulunuyordu. Bu Habeş Sülalesi de Kuzey Mısır'ı ele geçirmek için fırsat kolluyordu. Böylece Bocharis'in (Buharis) Asur ordularına yenilmesinin nedeni de anlaşılmaktadır. Bocharis, Asur ordularına karşı çıktığı zaman, Güney Mısır'ın hâkimi Bianki de ordularıyla Bocharis üzerine saldırıya geçmiş ve böylece Bocharis iki ateş arasında kalmıştı. Sanherib zamanında Bianki ölmüş ve yerine kardeşi Sabako geçmişti. Bocharis bu hadiseden yararlanarak Sabako'ya harp ilân etmişti. Böylece Aşağı ve Yukarı Mısır kralları arasında vukubulan iç savaşta Bocharis mağlup ve esir düşmüş, Manetho'ya göre Habeşli firavun rakibini

⁶⁶⁴ Tadmor, a.g.m., s.96.

⁶⁶⁵ Memiş, a.g.e., s. 221.

⁶⁶⁶ Söz konusu olaylar için ayrıca bkz. Tadmor, a.g.m., s.96; Köroğlu, a.g.e., s. 174.

diri diri yakmıştı. Bocharis'in ölümüyle Mısır asıllı meşrû son sülale bitmiş oluyordu. Artık bütün Mısır, Habeş asıllı XXV. Sülalenin eline geçmişti⁶⁶⁷.

Firavun Sabako (M.Ö. 715-701) zeki bir diplomattı. Tahta geçer geçmez, Asur kralına zengin hediyelerle bir elçilik heyeti göndererek Asur-Mısır ilişkilerinin düzeltilmesine ve Asur dostluğunun kazanılmasına çalışmıştı. Nitekim, Nimrut (Kalhu) kazılarında üzerinde Firavun Sabako'nun adının yazılı olduğu Mısır'ın meşhur mermer vazolarından bulunmuştur. Fakat bu firavuna halef olan Şabataka, selefinin tam tersine bir politika takip etmek gafletinde bulunmuştu. Sanherib'e karşı Filistin'deki Asur'a tâbi şehirleri isyana teşvik etmeye başlamıştı.

Yahudi peygamberlerinden İşaya'nın Yahudi kralı Hezekia'ya söylediği: *"Şimdi sen şu kırık kamışa, Mısır'a dayanıyorsun. Ona kim dayanırsa eline batır ve elini deler"* sözlerinden Sidon ve Tir şehirlerinin isyanına Aşkelon ve Yerusaleml'in (Kudüs) de katıldığını anlıyoruz⁶⁶⁸. Neticede müttefikler yenildi ve bu zafer Asur yazıtlarında abartılı olarak yerini aldı. Asur buralarda genellikle yönetimi değiştirmekle yetindi, tüm nüfusu sürgüne göndermedi, yumuşak bir politika izlendi. Böylece önemli Filistin şehirleri arasında bir güç dengesi kuruldu ve Asur ile Mısır arasında bir tampon bölge oluşturulmuş oldu⁶⁶⁹.

Sanherib günümüze ulaşan metinlerinde *"Kudüs'ü, kafese kapatılan bir kuş misali ele geçirdiğini"* ⁶⁷⁰ belirtmektedir. Yudalı Hezekiah haraç ödemek zorunda kalmış⁶⁷¹ ancak bölgeden Asur ordusunun çekilmesiyle

⁶⁶⁷ XXV.Sülale firavunları Kuşî'ydi. Bu soy, yaklaşık olarak M.Ö.785'te Kuş'ta ortaya çıkmış, M.Ö. 715'te Mısır'ı fethetmiş ve ülkede yerleşmişti. Bkz. McEvedy, a.g.e., s.48, dipnot 2.

⁶⁶⁸ Memiş, a.g.e., s. 220-221.

⁶⁶⁹ Tadmor, a.g.m., s. 97; J.Baines-J.Malek, **Eski Mısır**, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Çev. Z.Aruoba-O.Aruoba, Cilt II, İstanbul, İletişim Yay., 1986, s.45.

⁶⁷⁰ L.L.Grabbe, **"Like a Bird in a Cage" :The Invasion of Sennacherib in 701 BCE**, London and New York, Sheffield Academic Press, 2003, s.2-35.

⁶⁷¹ Veliht Prens Sanherib'ten Kral II.Sargon'a yazılan bir mektuptan başka bir Filistinli şehir Aşdod'dan da haraç alındığı öğrenilmektedir. Bkz. SAA 1 29.

birlikte Merodah-Baladan entrikalarına tekrar devam etmiştir. Bel İbni, M.Ö. 700'de azledilerek yerine Sanherib'in daha küçük oğlu Asur-nadin-şum yerleştirilmiştir. Merodah, Elam'a kaçmıştır. Çok yaşlı olduğu tahmin edildiğinden burada iken eceliyle öldüğü sanılmaktadır⁶⁷².

3.9. Asurhaddon'un Akdeniz Politikası

3.9.1. Suriye-Filistin Politikası

Mısır'da kalıcı ve etkili başarı sağlanması, Suriye-Filistin Devletleri'nin durumuna bağlı idi. Sanherib'in Filistin'de sağladığı kontrol, buna elverişli bir ortam hazırlamıştı. Gerçekten Fenike'deki küçük çaplı isyan sayılmazsa, hiçbir kent Asurhaddon döneminde problem çıkarmamıştır⁶⁷³.

Asur Devleti'nin Fenike şehirleri ile ilgilenmesinin en önemli sebebi, Akdeniz kıyı ticaretinin zenginliği idi⁶⁷⁴. Ayrıca Mısır'ın, sürekli olarak bölgedeki şehir devletlerini Asur'a karşı kıskırtması sebebiyle, Asur dikkatini bu bölge üzerinde yoğunlaştırmak zorunda kalmıştır. Üçüncü olarak da Suriye-Filistin ve Mısır'a girmek, Anadolu'ya göre daha kolaydı. Anadolu'nun yüksek yayla konumunda olması, engebeli dağlık araziler, Toros sıradağları, soğuk kış şartları yani iklim de Asur için engel teşkil etti. Asurlu piyadeler, bu düşman ve tanıdık olmayan arazide demoralize olmuş olmalıydılar. Süvariler, arazi tarafından hareketsizleştiriliyordu. Karşılaştırılırsa, Mısır'a yakın Sina çölünü geçmek ve Mısır'a nüfûz etmek daha kolaydı. Anadolu'nun antik dönemde, dağlar tarafından korunaklı doğal bir savunma sistemi vardı. Bu

⁶⁷² Sanherib döneminde Asur-Kudüs ilişkileri için ayrıca bkz. N.Na'aman, "Sennacherib's Letter to God on his Campaign to Judah", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 214, 1974, s. 25-39; Chavalas, a.g.e., s. 342-343; Saggs, a.g.e., s. 101.

⁶⁷³ Grayson, a.g.m., s. 125.

⁶⁷⁴ Bu dönemde, Yakındoğu ticaret ağındaki bazı önemli kavşakların da kent statüsüne yükseldiği görülmektedir ki, daha çok ticaret demek, daha büyük ticaret kentleri demektir. Fenike şehirlerinden Tir ve Sidon önemli ticaret şehirleri idi. Bkz. McEvedy, a.g.e., s.52.

dağlar, bugün de olduğu gibi, bir bariyer görevi görüyordu⁶⁷⁵. Bunun yanında Filistin şehirleri, Batı Asya'ya Mısır mallarının transfer edilmesinde başrolü oynuyordu. Asur bu şehirlerde egemenlik sağlayarak ticarete de etkin olmaya başlamıştır⁶⁷⁶.

Asurhaddon, babasının aksine, Fenike ve Filistin'in ekonomik ve siyasal kontrolünü sürdürmenin bir yolu olarak saldırgan bir askerî politikayı tercih etti. M.Ö. 679'da, yaklaşık olarak tahta çıkışından bir yıl sonra Filistin'e ilk seferini düzenledi. Mısır sınırında yeri tam bilinmeyen Arza şehrini yağmaladı, Arza kralı Asuhili'yi esir aldı⁶⁷⁷. Bu durum, Mısır'a verilen bir gözdağı olarak değerlendirilebilir. Çünkü Mısır firavunu Taharka'nın tahrikleri sebebiyle Filistin şehirleri isyan etmekten geri durmuyorlardı. Ninive'de prensler arasındaki taht kavgası duyulmuştu. Başta Sidon (Sayda) olmak üzere hemen bütün Filistin şehirleri ayaklanmışlardı⁶⁷⁸.

Asurhaddon, analarında, Sidon kralının “denize güvendiği için boyunduruğunu attığını”⁶⁷⁹ söylemektedir ki, Sidon kralı Abdi-Milkuti'nin kafası kesilerek Asur'da teşhir edilmiştir. Her zaman olduğu gibi de bütün şehir halkı sürgün edilmiştir⁶⁸⁰. Ancak bölge Asur vilayeti haline dönüştürüldü ve yönetimi isyanda Asur kralına sâdık kalan Tir şehri kralına verildi⁶⁸¹. Ayrıca Sidon, Suriye ve Filistin, Asur'a bir sıkıntı vermedi ve bölgedeki diğer önemsiz devletlerin de desteği sağlandı⁶⁸². Asurhaddon, Sidon'un yakınındaki bir şehirde, muhtemelen Tel-Bırak'da bir ticaret kolonisi kurdu.

⁶⁷⁵ Grayson, a.g.m., s. 135.

⁶⁷⁶ Moshe Elat, “The Economic Relations of the Neo-Assyrian Empire with Egypt”, **JAOS**, Vol.98, No.1, 1978, s.32; McEvedy, a.g.e., s.53'teki harita, bu dönemdeki ticaret şehirleri ve yolları hakkında güzel bir görsel malzemedir.

⁶⁷⁷ Dan'el Kahn, “Taharqa, King of Kush and The Assyrians”, **JSSEA** 31, 2004, s. 109 vd.; **ARAB**, **II**, no. 529; Tadmor, a.g.m., s. 97.

⁶⁷⁸ Kuzeydoğuda Asur, egemenliğini aşama aşama Anadolu'da Kilikya ile Kuzey Suriye'nin ötesinde yaymaya başlamıştır. Kilikya bundan rahatsız oldu ve Kilikya'ya bağlı Fenike şehirlerinden Sidon isyan etti. Saggs, a.g.e., s. 107-108.

⁶⁷⁹ Moscati, a.g.e., s. 50.

⁶⁸⁰ Memiş, a.g.e., s. 223- 224.

⁶⁸¹ Moscati, a.g.e., s. 50.

⁶⁸² Saggs, a.g.e., s. 107-108.

Tüm Suriye kralları, inşâ edilecek olan sahil şehrinin inşâatına çağrıldı⁶⁸³. Ninive’de yeniden inşâ edilen sarayın malzeme ihtiyacı için buraların kralları çağrıldı ki, bunlar arasında Tir, Yuda, Edom, Moab, Gaza, Aşkelon, Ekron, Biblos, Ammon, Aşdod ve muhtemelen Kıbrıs kralları vardı⁶⁸⁴. Fetihden sonra Sidon kralı ile ittifak etmiş olan Hilakku (Kilikya = Çukurova) kralı Sanduarri⁶⁸⁵ de aynı akibete uğratılmıştır⁶⁸⁶.

3.9.2. Mısır Politikası

Mısır büyük bir çölle korunmuş olmasına rağmen III.Tiglat-Pileser döneminde Asur bölgede nüfûz kurmayı başarmış ve Gaza’ya doğru Filistin kıyısının kontrolünü kazanarak Mısır’la sınır olmuştu. Asurhaddon’un hedefi, Mısır’ı doğrudan kontrol altına almaktır⁶⁸⁷. Gerçekten, Asurhaddon döneminin en önemli etkinliklerinden biri, Asur ordularının ilk kez Kuzey Afrika’ya geçerek Mısır kentlerini yağmalamasıdır⁶⁸⁸.

Ön Asya’da giderek güçlenen Asur Devleti, Suriye ve Filistin’i elde etmek için, uzun yıllardan bu yana Mısır’ın zayıflamasını beklemekteydi. Bu krallığın gücüne çeken Taharka, Asur’u yıpratmak amacıyla, öteden beri Asya’da ayaklanma ve kışkırtmalar düzenlemekteydi⁶⁸⁹.

⁶⁸³ Tadmor, a.g.m., s. 98.

⁶⁸⁴ Söz konusu şehirlerden Edom, Moab ve Ammon Arap kabilelerinin yaşadığı birer çöl durumunda idi ancak Asur için bunların iki açıdan önemi vardı. Birincisi, Araplar, Güney Arabistan’dan yapılan baharat ve tütsü ticaretini kontrol ediyorlardı. İkincisi Güney Filistin ve Mısır arasında bulunan Sina Çölü ile güvenli olarak iletişim kurabilen yalnızca Araplar’dı. Asur, III.Tiglat-Pileser döneminden beri Araplarla temas halinde idi.Tiglat-Pileser Arap coğrafyasına doğru nüfûzunu yavaş yavaş yayıyordu. Asurhaddon da bu politikayı devam ettirmiştir. Bölgedeki rakip krallar arasında araya girerek müdahalelerde bulunmuş ve yavaş yavaş söz sahibi olmuştur. Bkz. Saggs, a.g.e., s. 107-108.

⁶⁸⁵ Sanduarri ismi Karatepe Kralı Azatiwata ile kıyaslanmış ve onunla aynı şahıs olduğu öne sürülmüş ise de, bu pek kesin değildir. Bkz. Grayson, a.g.m.,s. 127; Ünal, a.g.m., s. 76: 1947 yılından itibaren, Prof. Dr. Halet Çambel’in kazı ve araştırmalarını yürüttüğü Karatepe-Arsıntaş Krallığı, Adana-Kilikya Bölgesi’ne lokalize edilmektedir. Bkz. Özgen, a.g.m.,s. 51;

⁶⁸⁶ Memiş, a.g.e., s. 223- 224; ARAB, II, no. 528.

⁶⁸⁷ Saggs, a.g.e., s. 108.

⁶⁸⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 176.

⁶⁸⁹ Yavi, a.g.e., s. 46; Taharka’nın faaliyetleri için bkz. Kanh, a.g.m., s. 110 vd.

Asurhaddon, Mısır seferine karar verdikten sonra 150 kilometrelik El Ariş Çölü'nü geçmek için yol hazırlıklarına başladı. Büyük Asur ordusuna yetecek kadar yiyecek ve bilhassa su temini için Arap kabilelerinden temin edilen develerden, askerlik tarihinde ilk defa bir nakliye kolu kuruldu. Asurhaddon; Mısır'a üç sefer yapmıştır. 6., 10. ve 12. idare yıllarında yapılan bu seferlerden ilki, M.Ö. 674 senesine rastlamaktadır⁶⁹⁰. Asurhaddon, Babil kroniklerine göre M.Ö.674'te ordusunu Mısır'a göndermiş ancak bir yenilgi almıştır⁶⁹¹. Asur kayıtlarında yer almayan ve yenilgi ile sonuçlanan ilk sefer Babil kroniğinde şöyle geçmektedir:

*“Addaru'nun ayında, 5. gün, Asur ordusu, Mısır'da yenildi”*⁶⁹².

Asurhaddon'un artık bütün Asur halkına mâl olmuş olan Mısır'ın fethi fikrini gerçekleştirebilmek için hazırlıklarına devam ettiğini, Tir (Sur) kralı Ba'al ile akdettiği antlaşmanın şartlarından öğreniyoruz⁶⁹³. Bu antlaşmada limanların isimleri zikredilmemekle beraber, Asur kralı, savaşlarda kazandığı ganimetleri bir limandan öbürüne taşımak için Tir gemilerinin kullanılmasını talep ediyordu. Bu kayıt bize Asurhaddon'un Mısır'ın zaptını deniz yoluyla düşünmüş olduğunu ve böylece korkunç çölün tehlikesinden korunma çarelerini aramış olduğunu göstermektedir⁶⁹⁴.

Asur kral yıllıklarına göre, aradaki bu antlaşmaya rağmen, Tir kralı Ba'al yine de Habeş asıllı Mısır firavunu Taharka'nın tarafını tutmuştur. Bunun üzerine Asurhaddon Tir şehrini muhasara etmişti. Bilindiği üzere Tir,

⁶⁹⁰ Memiş, a.g.e., s. 224.

⁶⁹¹ Grayson, a.g.m., s. 124.

⁶⁹² Tadmor, a.g.m., s. 99. Asur kralı, Mısır-Filistin sınırından dönmek zorunda kalmıştır. Zira tam bu sırada Asur vesikalarında Gimirailer denilen Kimmerler'in ve Aşguzailer denilen İskitler'in, Kafkaslar'dan Doğu Anadolu'ya girerek akınlara başladıklarını Asur kralı haber almıştı. Bu küçümsenecek bir tehlike değildi. İran'da Medler ve Mannalar bu kavimlere karşı savaşıyorlardı. İşte bu yüzden Asurhaddon, Suriye ve Filistin'deki asi şehirlerin ayaklanmalarını bastırdıktan sonra, süratle Asur'a dönmüştür. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 224.

⁶⁹³ M.Ö.676 yılında Tir kralı ile Asurhaddon arasında yapılan antlaşma için bkz SAA 2 5; Matitahu Tsevat, “The Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Vassal Oaths and the Prophet Ezekiel”, JBL, Vol. 78, No. 3, 1959, s.199; Mattila, a.g.e., s. 117 vd.

⁶⁹⁴ Memiş, a.g.e., s. 224.

Beyrut karşısında kurulmuş küçük bir ada şehridir. Fakat Asurhaddon, üzerinde Tir kalesinin bulunduğu adayı zaptedememiştir. Asurhaddon, bu deniz seferinde Kıbrıs adasında dedesi II. Sargon zamanında zaptedilen 7 prensliği, vergilerini ödemeye mecbur etmişti.

Asurhaddon, iyi bir hazırlıktan sonra, Mısır'ı yenilgiye uğratmış, Firavun Taharka kaçmasına rağmen, ailesi ve veliahtı dâhil olmak üzere yakalanmış ve Asurhaddon'a haraç ödemeye mecbur bırakılmıştır⁶⁹⁵. Bu olaylardan sonra, Asurlu yöneticiler yerli prensliklere atandı ve Asurhaddon kendini Aşağı ve Yukarı Mısır ile Etopya'nın kralı ilan etti. Ancak bu içi boş bir iddia idi. Firavun Taharka, Memfis'i tekrar almak için hemen harekete geçti⁶⁹⁶. Bunun üzerine Asurhaddon M.Ö. 671 yılında Mısır'a tekrar ulaştı ve bölgeyi kendisine bağladı⁶⁹⁷. Böylelikle Asurlular'ın yalnızca ticarî ilişkiler kanalıyla bilgi sahibi oldukları Mısır'ın zenginlikleri, firavunun tüm hazinesi ve haremi Asurhaddon'un eline geçmiş oldu. Tüm bu zenginlik Asur ülkesine taşındı ve yeni kentlerle Babil'in bayındırlık çalışmalarında ve onarımında kullanıldı⁶⁹⁸.

Asurhaddon unvanları arasına "*Aşağı ve Yukarı Mısır'ın Fatih'i*" başlığını da ekledi⁶⁹⁹. Gücün ve başarının simgesi olan bu unvan, sadece onun tarihsel metinlerinde gözükmez, Kalhu'daki sarayında da dev harflerle yazılmıştır⁷⁰⁰. Ancak, Asur kralı Mısır'da yeterli bir garnizon bırakmadığı için bu zafer geçici oldu⁷⁰¹ ve M.Ö.669'da Mısır seferleri zorunlu hale geldi⁷⁰². Ancak 669'daki seferi hakkında peki bir şey bilinmiyor. Tek kanıt, Babil kroniğindeki:

⁶⁹⁵ Grayson, a.g.m.,s. 124.

⁶⁹⁶ Saggs, a.g.e., s. 108; Baines-Malek, a.g.e., s. 45.

⁶⁹⁷ Asurhaddon'un Mısır seferi için bkz. **SAA 4 84**; Yavi, a.g.e., s. 46 vd; Roaf, a.g.e., s. 189; Mattila, a.g.e., s. 101 vd.; McEvedy, a.g.e., s.48; Baines-Malek, a.g.e., s.45; İnan, a.g.e., s. 156; Kahn, a.g.m., s. 112 vd.

⁶⁹⁸ Mieroop, a.g.e., s. 295.

⁶⁹⁹ Köroğlu, a.g.e., s. 177; Tadmor, a.g.m., s. 99.

⁷⁰⁰ Ephal, a.g.m., s. 102.

⁷⁰¹ Diakov-Kovalev, a.g.e.,s. 200.

⁷⁰² Grayson, a.g.m.,s. 124.

*“Asur kralı Mısır’a gitti ve yolda hasta düştü. Araşamna ayında (=Heşwan) 10.gün öldü”*⁷⁰³. Asurhaddon Mısır seferi yolunda ölünce, Mısır’ın fethi, onun oğlu ve halefi Asurbanipal’e kalmıştır⁷⁰⁴.

Asurhaddon, ölmeden önce, iki oğlunu, Asur’a Asurbanipal’ı, Babil’e Şamaş-Şumi-Ukin’i yerleştirmişti. Babil bağımsız olmak istemişse de Asur’un bir vassalı durumunda olacaktır. Bu iki kardeşin aynı anneden hatta ikiz olduğu söylene de Şamaş-Şumu-ukin’in Babilli bir prenesten olduğu tahmin edilmektedir⁷⁰⁵.

3.10. Asurbanipal’ın Akdeniz Politikası

3.10.1.Suriye-Filistin Politikası

Asurbanipal’ın krallığının sonraki kısmında Filistin’de Asur egemenliğinin devam ettiğini gösteren iki yasal doküman Gezer’den ele geçmiştir. Bunlar geleneksel tarzda yazılmış olup M.Ö.651 ve 649’a tarihlendirilmektedir. Bu dokümanlardan anlaşıldığına göre, Asur egemenliği Aşdod ve Samarya’da olduğu müddetçe Aşkelon ve Gaza haraç ödemeye devam etmiştir⁷⁰⁶.

M.Ö.627’de Asurbanipal’ın ölümünden sonra, Batı’da Asur egemenliği hızlı bir çöküş sürecine girdi. Bunda en etkili sebep, Asur’un çöküşüne kadar 15 yıl boyunca devam eden Babil’le savaşı. Bundan sonra Filistin’e Mısır ve Yuda, Asur varisi olarak görüneceklerdir. Herodot’a göre (II, 157) Psammetik, 54 yıl boyunca Mısır’ı yönetti. Suriye’nin en önemli şehri

⁷⁰³ Tadmor, a.g.m., s. 99; İnan, a.g.e., s.157.

⁷⁰⁴ Saggs, a.g.e., s. 108; Grayson, a.g.m.,s. 125.

⁷⁰⁵ Christopher Johnston, “Šamaš-šum-ukîn the Eldest Son of Asarhaddon”, **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 25, 1904, s.79.

⁷⁰⁶ Bu dönemde Tir şehri isyan etmişse de isyan bastırılmıştır. Şehir işgal edilmemiş, haraç ödemekle yükümlü kılınmıştır. Bkz. Moscati, a.g.e., s. 52.

Azotus'u kuşattı ve ele geçirdi. Asur'un yıkılışından sonra, Filistin, Hellenistik döneme kadar uluslar arası arenada gözükmeyecektir⁷⁰⁷.

Asurbanipal döneminin son bölümüne ilişkin fazla belge yoktur, hatta ölüm tarihi bile kesin değildir ama M.Ö.627 yılında öldüğü hesaplanmaktadır. Asurbanipal 627 yılında öldükten sonra yerine sırasıyla Asur-etel-ilani (M.Ö.626-?), Sin-Şumu-lişir ve Sin-şar-işkun (ölümü M.Ö.612) gibi krallar hüküm sürmüştür. Bu dönemde, Mezopotamya yavaş yavaş bir başka gücün denetimi altına girmiştir⁷⁰⁸. Bir rastlantı olarak Kandalanu'da (belki gerçekten Asurbanipal'di) aynı yıl öldü ve Babil'de başlayan ayaklanmalar dönemi giderek Asur'un yıkılmasına yol açtı⁷⁰⁹.

Asurbanipal sanata ve bilime oldukça önem veren bilge bir kraldı. Güney Mezopotamya'nın kutsal kentlerine yaptığı seferler sonrasında Sümer ve Akad tapınaklarında saklanan tabletleri ülkesine taşımış ve bunların kopyalarını çıkararak arşivini zenginleştirmiştir. Ninive'de oluşturmaya başladığı yazılı belge koleksiyonu zamanla büyük bir kütüphaneye dönüşmüştür. Burada bilim adamlarının kullandığı standart listeler, referans kitapları, iki dilli sözlükler, işaret ve eşanlamlı sözcük listeleri, tıbbi tanı listeleri, kehanet, dinsel tören ve büyü özetleri gibi çalışmaların yanı sıra, Yaratılış Destanı ve Gılgamış Destanı gibi edebiyat yapıtları da bulunurdu. Kralın kendisi de Sümerce ve Akadca belgeleri anlayabildiğini, en zor matematik problemlerini çözebildiğini ileri sürerdi. Ninive'deki (Koyuncuk) Kuzey Saray'ının duvarları yaşamı boyunca yaptığı önemli savaşları anlatan taş kabartmalar ve av sahneleriyle bezenmişti. Bu dönemde askerî seferlerin yanında avcılık da, Asur kralları için saygınlık ve güç sağlayan, öncelikli bir spordu⁷¹⁰.

⁷⁰⁷ Tadmor, a.g.m., s. 102 ; P.Gerardi, "The Arab Campaigns of Asurbanipal: Scribal Reconstruction of The Past", **State Archives of Assyria Bulletin**, VI/2, 1992, s.67 vd.

⁷⁰⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 181.

⁷⁰⁹ Roaf, a.g.e., s.191 vd.

⁷¹⁰ Köroğlu, a.g.e., s. 180.

Her iki devlet, gerek Asur gerekse Urartu, batıdaki Hitit-Arami beylikleri veya doğuda İran'ın Mannaları gibi, çok sayıdaki küçük etnik siyasî birlikleri içeren karmaşık bir siyasî düzenin merkezleriydiler. Bu nedenle devletlerden birinin (Urartu) yıkılışının, kısa bir süre içinde ikincisinin de yani Asur'un da çöküşüne neden olması mantıklıdır. Zira Urartu sadece Asur'un rakibi değil, aynı zamanda Mezopotamya için İran yaylasına açılan bir kapı idi⁷¹¹.

3.10.2. Mısır Politikası

Babil ve Elam seferlerinden sonra, Asurbanipal yayılmacı bir fetih politikasına yönelmiştir. Öncelikle babasının başlatmış olduğu Mısır'ın askerî işgalini devam ettirdi. Eski Asurlu vassalların çeşitli isyanları bastırıldı, Doğu Akdeniz kıyılarındaki ülkelerle ve Kıbrıs'la anlaşmalar yenilendi⁷¹².

Asurbanipal döneminde Mısır'a 2 büyük sefer yapılmıştır. Birincisi M.Ö.667'de Taharka'ya karşı yapılmış ve Memfis ele geçirilmiştir. Diğer M.Ö.663'te Tantamani'ye karşı yapılmış ve Teb ele geçirilmiştir⁷¹³. Gerçekten, Asur kralı M.Ö.667'de kuvvetli bir Asur ordusunu Mısır'a gönderdi ve Memfis tekrar alındı⁷¹⁴.

Saisli Neko tarafından idare edilen kuzey prenslerin bir kısmı, Taharka'nın lehinde Asur'dan sadakâti çekmişti ama Asurlular elebaşlarını tutuklayabildiler. Ancak Mısır gibi bir ülkede, verimli bir idare için yerli prensler vazgeçilmezdi ve Neko'ya merhametle davranıldı. Vassallık yemini ettirilerek Mısır'a dönmesine izin verildi. Mısır'daki Asurlu yöneticilere Neko'ya askerî açıdan destek olmaları tembihlendi ve Neko'nun oğlu önemli

⁷¹¹ Salvini, a.g.e.,s. 131.

⁷¹² Kirschbaum, a.g.e.,s. 116.

⁷¹³ Grayson, a.g.m.,s. 143.

⁷¹⁴ Mısır'ın fethinden elde edilen ekonomik gelirler, yine Babil'in yapılandırılması faaliyetlerinde kullanılmıştır. Bkz. Chavalas, a.g.e.,s. 360-361.

bir statüde yöneticiliğe atandı. Güney Mısır hanedanı Aşağı Mısır'ı yeniden elde etmek için girişimlerde bulundu.

M.Ö.664'te Taharka'nın halefi Mısır'daki Asur garnizonunu sıkıştırmaya başladı. Bunun üzerine Asurbanipal M.Ö.663'te Asur ordusunu Mısır'a gönderdi. Bu, güneybatıda Asur genişlemesinin maksimum alanını işaretledi. Aynı kısa dönem, kuzeybatıda Anadolu'da onun maksimum etkisini gördü. Burada bir Kimmer istilası başladı ve yerli yöneticilerin bir kısmı Asur'dan yardım istedi ⁷¹⁵. Bu sırada Asur orduları, Doğu Akdeniz kıyısında, vergi vermeyi reddeden Tire'ye saldırmış ve bu bölgeyi yeniden vergiye bağlayarak Asur'un zenginliğine katkıda bulunmuştur ⁷¹⁶.

Asurbanipal, Mısır meselesini kesin olarak hallettikten sonra memleketine dönmeye karar vermişti. O zamanki dünyanın en zengin ve kültürce en ileri memleketi olan Mısır'ın, büyük şehirlerindeki servet, şaşa ve ihtişama rağmen, Asur krallarının Mısır'da kalmamaları, dikkate şayan bir durumdur ⁷¹⁷. Gerçekten, Asurbanipal, Mısır'da kalmamış ve bu zengin ülkeyi, kendisine bağlı Mısırlı soylulardan seçtiği yöneticilere vergi veya haraç karşılığı bırakarak geri dönmüştür. Bu soylulardan biri ve Delta'nın batısındaki Sais kentinin yöneticisi olan Psammetik bir süre sonra Asur hâkimiyetini tanımamış ve XXVI.Hanedanı kurmuştur. Ardından Asur boyunduruğuna son vermek amacıyla, Batı Anadolu'nun güçlü devleti Lidya'dan destek istemiştir. Lidya kralı Giges, İyonya ve Karyalı askerlerini deniz yoluyla Delta'ya gönderdi. Mısırlılar'ın "*bronzlu adamlar*" dedikleri bu seçkin askerler ve Psammetik'in birlikleri, Asurlular'ı Filistin'e kadar sürerek

⁷¹⁵ Saggs, a.g.e., s. 109.

⁷¹⁶ Köroğlu, a.g.e., s. 178; Saggs, a.g.e., s. 111.

⁷¹⁷ Halbuki Romalı komutanlar (Pompeus gibi), bunun aksine, Mısır'ın zenginliğinin etkisi altında kalmışlar ve memleketlerine dönmemişlerdir. Asurbanipal, muzaffer ordusuyla Filistin-Suriye yolundan memleketine dönmüştü. Mısır'ın yenildiği haberi, Filistin ve Suriye'deki şehir devletleri arasında duyulunca, bu küçük krallar arasında kızlarını ve oğullarını Asur kralına vererek, Asur teb'alığını isteme yarışı başlamıştı. Asur âdetlerine göre, özellikle prensler rehine olarak Asur'a götürülüyor, eğer babaları isyan ederse, çocukları öldürülüyordu. Eğer babaları ölürse, onların yerine, Asur sarayında birer Asur hayranı olarak yetiştirilmiş olan bu oğullar oturtuluyordu. Bkz. Memiş, a.g.e., s. 230.

Mısır'dan çıkarttılar. Ülke bütününde siyasî ve askerî güç elde eden Psammetik, Mısır'da eski günleri anımsatacak huzur, barış ve kalkınma çabalarını başlattı. Ardılları diğer firavunlar da, 138 yıl boyunca aynı gayreti göstermişlerdir. Bu hanedanın ikinci firavunu Neko Kızıldeniz ile Akdeniz'i birleştiren kanalı açtırdı. Ancak bu kez de, İran'da güçlenen Persler, gözlerini Mısır'a dikmişlerdir⁷¹⁸.

⁷¹⁸ Yavi, a.g.e., s. 46-47.

IV.BÖLÜM

ASUR DEVLETİNİN İRAN POLİTİKASI VE DEVLETİN YIKILIŞI

Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin izlemiş olduğu dış politikasında İran'ın yeri, bölgenin coğrafi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Önemli ticaret yollarının burada kesişmesi ve bölgenin, hayvancılık açısından Asur ordusunun at ihtiyacını karşılayacak ölçüde zengin olması, Asur krallarının bu bölge ile ilgilenmelerini zorunlu kılmıştır. Ayrıca, daha kuzey bölgelerden gelen değerli madenlerin, bu bölge üzerinden Mezopotamya coğrafyasına akması da Asur-İran ilişkilerinde önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Yeni Asur kralları, bölgedeki Manna, Med, Pers ve Elamlılar ile mücadele etmişlerdir.

Asur krallarından III.Salmanassar döneminde, Asur Devleti'nin bu bölgeye seferler düzenlemeye başladığı görülmektedir. Bununla birlikte, Salmanassar'dan önceki Asur krallarının, kuzey ve kuzeydoğu bölgelere yönelik yaptığı seferler esnasında, bu bölge ile de küçük çaplı mücadelelere giriştiği göz ardı edilmemelidir.

4.1. III.Salmanassar'ın İran Politikası: Medler ve Persler

III.Salmanassar döneminde, Asur ordusu geleneksel olarak Zağros dağlarında yaşayan dağcı kavimler üzerine sefer yapmıştır. Bu dönemde Asur etkisi, Zagros dağlarının ötesine Kuzeybatı İran'a kadar yayıldı. Asur

kralı çok yaşlı olduğu için ordunun başına Daiian-Asur'u geçirdi. O, doğuya doğru ilerledi ve Urmiye Gölü'nün güneyinde atlarıyla ünlenmiş olan Mannalar'la karşılaştı. Bu bölge, gelecek yüzyılda Asur ve Urartu arasındaki büyük mücadelenin sebebi olacaktır. Hamadan civarında Medler vardı⁷¹⁹.

Medler, Afganistan'dan Mezopotamya'ya lacivert taşı (lapis lazuli) getiren eski bir rotanın üzerinde bulunuyorlardı⁷²⁰. Urmiye Gölü'nün batı ve güneybatısında göçlerinin hâlâ devam ettiği bu bölgede Persler vardı⁷²¹. Persler, Kuzeybatı İran'da idiler ancak sonra Güneybatı İran'a yerleştiler⁷²². Salmanassar, ordu komutanı Daiian-Asur'u bu bölgeye göndermiş, Mannalar ve Persler haraca bağlanmıştı⁷²³. Gerçekten Persler, son meskenleri olan Fars bölgesine ulaşamayacaktı, ta ki M.Ö.639 yılında Asurbanipal Elam krallığını yıkıp, bölgeye Persler'i yerleştirene kadar⁷²⁴.

Salmanassar dönemine ait yazılı belgeler yavaş yavaş varlığını hissettiren Medler'den ve bu tehlikeye karşı geliştirilen önlemlerden söz eder. Ancak tüm çabalar, birkaç yüzyılın sonrasında Asur'un sonunu getiren saldırılarda başrolü bu toplumun oynamasını engelleyememiştir⁷²⁵.

4.2.III.Tiglat-Pileser'in İran Politikası :Namri ve Med

III.Tiglat-Pileser'in dış politikasında doğu sınırı öncelikli değildi ancak o, M.Ö.744 ve 737 yıllarında bu bölgeye seferler düzenledi. Bir yıl sonra da Urartulular'ı Suriye ve Anadolu'dan dışarı çıkardı. Zağros Dağları bölgesi üzerinde, Diyala ve Ulaya (modern Karun) Nehirleri arasındaki bölgeye dikkatini verdi ve burada Medler ile karşılaştı. Bu dönemde Urmiye Gölü'nün

⁷¹⁹ Healy-Bride, a.g.e., s.12.

⁷²⁰ Saggs, a.g.e., s. 77.

⁷²¹ Healy-Bride, a.g.e., s.12.

⁷²² Saggs, a.g.e., s. 77.

⁷²³ ARAB, I, no. 587.

⁷²⁴ Healy-Bride, a.g.e., s.12.

⁷²⁵ Köroğlu, a.g.e.,s. 162.

kuzeyinde yaşayan Mannalar'dan çok fazla söz edilmez. İlk olarak Asur kralı M.Ö.744'te Diyala vadisi yakınındaki Namri'ye yürüdü ve bu sefer sonunda, Bit-Zatti, Bit-Abdani, Bit-Kapsi ve Parsua (Pers) bölgeleri Asur vilayeti haline getirildi⁷²⁶. Yine Manna yöneticisi İranzu da Asur vassallığını kabul etmiş ve haraca bağlanmıştır. M.Ö.737'de Asur kralı Med coğrafyasına girmiştir. Bu seferle güneydoğuda Elam sınırlarına ve doğuda Dicle'ye kadar ilerlenmiştir. Tupliaş, Bit-İştâr, Sibur ve Babil müstahkem mevkiîleri olarak bilinen Silhazî, Bit-Asur ve Bit-Sagbat ele geçirilmiştir. Bu başarılı seferlerle Ellipi kralı Dalta da Asur vassallığını kabul etmiştir. Tüm bunlar, Asur 'un Med ve Mannalar üzerinde Asur hâkimiyetini kurduğunu, Elam sınırını güvenlik altına aldığını gösterir ki, aynı zamanda sonraki kral II.Sargon'un bölgede rahat ilerlemesi için uygun ortamı da hazırlamıştır⁷²⁷.

4.3. Sanherib'in İran Politikası

Kontrol edilemeyen Kalde kabilelerine destek veren Elam devleti ile bizzat ilgilenen Sanherib, doğruca bu problem üzerine gitmiştir⁷²⁸.

M.Ö.694'te Pers Körfezi boyunca deniz tarafından Elam'a saldırmış ve güneydeki Elam şehirleri tahrip edilmiştir. Elam ise Sanherib'i hazırlıksız yakalayan bir taktikle cevap vermiştir ki, güneyde kendilerini savunmak yerine, Kuzey Babil'e ansızın baskın düzenleyerek Sanherib'in oğlunu yerinden ederek kendi kukla yöneticilerini yerleştirmişlerdir⁷²⁹. Buradan, bu baskın öncesinde, Asur haberleşme sisteminin Urartu'da olduğu kadar, iyi işlemediğini tahmin edebiliriz.

⁷²⁶ Grayson, a.g.m.,s. 79.

⁷²⁷ Grayson, a.g.m.,s. 80.

⁷²⁸ Sanherib, Elam'a doğrudan denizden saldırma kararı aldı ve büyük bir deniz filosu inşa etmek üzere Suriyeli ustalar Ninive'ye getirildi. Yapılan gemiler, denizciler tarafından Sidon ve Tır'den Dicle üzerinden Opis'e götürüldü. Opis'te gemileri 40-50 km., tekerlek üzerinde çekerek Fırat'a geçirdiler. Sanherib, analarında büyük bir fırtınadan bahseder: *"Denizden dev dalgalar yükselip çadırıma kadar girdi. Beni tamamen sardılar ve adamlarım beş gün beş gece büyük gemilerde kafeste gibi kaldılar."* Sonunda körfeze vardıklarında Asur kralı adaklar sundu: *"Altın bir balıkla, altın bir gemiyi, derinlikler tanrısı Ea için denize bırakıyorum."* Bkz. Oates, a.g.e., s. 125.

⁷²⁹ Oates, a.g.e., s. 125.

M.Ö.691'de Elam ve müttefikleri ile yapılan savaşı, Sanherib kazandığını iddia etse de, Babil kronikleri bunu doğrulamaz ve Asur ordusunun geri çekilme esnasında dahi zorlandığını yazar. Ancak Sanherib açısından bu muharebe gerçekten bir zafer sayılabilir⁷³⁰.

M.Ö.689'da Elam kralına felç indi ve konuşamaz hale geldi. Babil, güçlü bir müttefiki kaybetmiş oldu. Babil'deki Kalde kuvvetleri, Asurlular'a karşı 9 ay daha dayandılar ancak sonunda kıtlık ve hastalığa yenik düştüler. Güneyde karşılaştığı zorluklar ve oğlunun kaybı yüzünden çileden çıkmış olan Sanherib, dünyanın kültürel başkenti olarak kabul ettikleri kente karşı Asurlular'ın süregelen politik yumuşaklığından vazgeçti ve Babil'i yakıp yıkmaları için ordularına emirler yağdırdı. Yapay olarak bir sel oluşturuldu ve kentin temelleri bile yok edildi:

*“Gelecekte kentin yerini, tapınaklarını ve tanrılarını kimse hatırlamasın diye, su baskınından daha mükemmel biçimde kenti yıktım. Baştan aşağı suyla kapladım ve otlak haline getirdim”*⁷³¹.

4.4. Asurbanipal'ın İran Politikası

Asurhaddon'un hükümranlığı zamanında başlayan Elam-Asur dostluğu, Asurbanipal'ın hükümranlığının ilk dönemlerinde de devam etmiştir⁷³². Ancak ilişkilerin zamanla bozulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Asurbanipal, analları, Elam kralı Urtaki'nin kendisine karşı nankörce hareket ettiğini ve Karduniaş'ı (=Babil) zaptetmeye kalkıştığını anlatmaktadır⁷³³.

⁷³⁰ Saggs, a.g.e., s. 102.

⁷³¹ Oates, a.g.e., s. 126.

⁷³² Walker, a.g.m., s. 60.

⁷³³ Asurbanipal, Elam kralının zor zamanlarında kendisinin ona destek olduğunu, hatta yağmursuz ve verimsiz geçen dönemlerde insanlara yiyecek gönderdiğini, insanları açlıktan kurtardığını, Elam'dan bir kısım insanı, yağmur yağana kadar ülkesinde misafir ettiğini ve yağmur yağdıktan sonra onları geri gönderdiğini yazmaktadır. Bkz. Saggs, a.g.e., s. 111-112; Yine Asurbanipal, Elam kralı Urtaki'ye

Yazılı kaynakların bildirdiğine göre, tanrılar Urtaki'nin bu haksız davranışını cezasız bırakmamışlar ve onun başına "*şeytan suretindeki*" Teuman'ı musallat etmişlerdi. Bir gasıp olduğu anlaşılan Teuman, Urtaki ile oğullarını bertaraf ederek Elam tahtına kendisi oturmuştu. Bunun üzerine Asurbanipal, Teuman'a karşı hareket etmiş idi. Esasen bu sırada vukubulan bir ay tutulması ile tanrılar Asurbanipal'a Elam kralının sonunun geldiğini bildirmişlerdi. Buna rağmen Teuman, Susa'ya kadar gelmişti. Anallerde uzun uzun anlatılan Tel Taba savaşında elbetteki Asurbanipal galip gelmişti⁷³⁴. İsyancı Teuman'ın kesikbaşı Ninive (Koyuncuk) kapısına asıldıktan sonra⁷³⁵, Asurbanipal babasının Mısır'da yaptığı idarî taksimatı burada da tatbik ederek, Elam memleketini Anzan ve Susiyana olmak üzere iki büyük eyalete ayırmış, merkezi Susa olan Elam Krallığı'nın başına Ummanigaş'ı⁷³⁶, merkezi Hıdalu olan Anzan eyaletinin başına da Ummanigaş'ın biraderi Tammaritu'yu kral yapmıştı. Fakat Elam Krallığı'nın ikiye ayrılması, Asur'un aleyhine bir sonuç verecekti. Zira kuvvetleri dağılan Elamlılar, kuzeyden gelen Med akınlarına mukavemet edemeyeceklerdi. Nitekim Medler evvela Anzan bölgesini ele geçirmişler, sonra da Susa'yı zaptederek kısa zamanda Asurlular'ın yıkılmasında başrolü oynayacak olan Med devletini kurmuşlardı⁷³⁷.

M.Ö.653'te meydana gelen Elam zaferi, yazılı belgelerin yanı sıra⁷³⁸, Ninive'deki sarayın duvarlarını süsleyen ve çok canlı tasvirlerden oluşan taş kabartmalarda da anlatılmıştır. Bir kabartmada, Asur kralı ve kraliçesi elde edilen başarının şerefine karşılıklı kadeh kaldırırken, Teumman'ın kesik başı, arkada bir ağaçta sallanır durumda gösterilmektedir. Ancak bir yıl sonra Babil

herhangi bir düşmanlık göstermemesine rağmen, Urtaki'nin kendisine düşman olduğunu söylemektedir. Bkz. Oded, a.g.e., s. 40.

⁷³⁴ A.Livingstone, **Court Poetry and Literary Miscellanea, State Archives of Assyria**, Vol.III (=SAA 3), Helsinki, 1989, no. 31; Memiş, a.g.e., s. 231; Walker, a.g.m., s. 62.

⁷³⁵ **ARAB, II, no.1047.**

⁷³⁶ Ummanigaş, eski Elam kralı Urtaku'nun oğludur. Bkz. **ARAB, II, no. 1048.**

⁷³⁷ Memiş, a.g.e., s. 232.

⁷³⁸ Ninive'de Asur kralı Asurbanipal'ın M.Ö.653 yılında Elam'a yaptığı sefer sonrasında yaptığı kutlamaları anlatan bir yazıtı ele geçmiştir. Bkz. Salvini, a.g.e.,s. 109.

tahtındaki kardeşi, Kalde, Elam ve bazı Arap kabilelerinin de desteğini alarak Asur'un egemenliğine karşı bir isyan başlatmıştır. Yaklaşık 4 yıl kadar süren karışıklıktan sonra, Asur orduları bir kez daha Babil'i yakıp yıkarak denetimi sağlamıştır. Babil'in tahrip edilmesi, bölgedeki istikrarsızlığı tümüyle çözmemiş; tam tersine Babil, askerî güçsüzlüğüne karşın Asur siyasetini etkileyen önemli bir dinsel kültürel merkez olarak imparatorluğun en güçlü olduğu dönemde yıkılış sürecinin koşullarını hazırlamıştır⁷³⁹.

Asurbanipal, Şamaş-Şumu-ukin'in (M.Ö.652-648) başını çektiği bu ayaklanmayı amansızca bastırdıktan sonra, Elam'ın içlerine ilerleyip en önemli şehri Susa ile dolaylarını yakıp yıktı⁷⁴⁰; bu yıkım, Asurbanipal'ın yıllıklarının en son versiyonunda korkunç sözlerle tasvir edilmiştir. Muhtemelen Asurbanipal'ın anlattığı derecede tepeden tırnağa yıkılmış olmasa da, Elam artık önde gelen bir siyasal etmen olarak sorun olmaktan çıkmıştı. Asur'un başarısının işareti, Susa ötesindeki bölgelerin artık Asur sarayına yanaşmaya yeltenmeleridir. Bunlar arasından en çok dikkat çeken 640'tan bir süre önce bir elçiyle birlikte rehin olarak oğlunu da göndermiş olan Anzanlı Kuraş'tı (Büyük Pers imparatoru II.Kiros'un dedesi olduğu düşünülür). Gelişen Med Devleti'nin Elam'ın yıkılmasıyla birlikte doğan boşluğu doldurması ve Asur'a karşı savaşıp sonunda başarıya kavuşan Babilli grupları destekleme rolünü üstlenmesi mümkün görünüyor. Burada başta sınır bölgeleri olmak üzere denetim kurma sorunlarına rağmen, yaklaşık 700 ile yaklaşık 630 arası dönemde Asur kralları tek bir başarıyla ve görece kolaylıkla çok geniş bir toprak parçasını denetimlerine almışlardı. Bu dönemi Pax Assyriaca "*Asur Barışı*" olarak tanımlamak pek de yanlış olmayacaktır⁷⁴¹.

⁷³⁹ Köroğlu, a.g.e., s. 179.

⁷⁴⁰ Köroğlu, a.g.e., s. 180.

⁷⁴¹ Kuhrt, a.g.e., s.159- 161.

4.5. Asur Devleti'nin Yıkılışı

Asurbanipal'ın son yıllarında yaşanan olayların sırası ve ayrıntıları hakkında yeterince kayıt yoktur. Asurbanipal'den sonra, Babil'i ele geçiren Kalde Sülalesi, Elam ve Arap kabilelerinin desteğini de alarak bölgesel bir güç olmuş; sınırlarını Asur'un merkezi bölgesine kadar genişletmişti. Bu dönemde Asur ülkesinin geniş sınırları içindeki birçok eyalette güven ve istikrarın sarsıldığı ve vergilerin yeterince toplanamadığı anlaşılmaktadır⁷⁴². Dolayısıyla Asurbanipal'ın ölümünden sonra, coğrafi yönden en geniş sınırlara ulaşmış bulunan imparatorluk hızla çöküş sürecine girmiştir⁷⁴³. Bu hızlı çöküşün başlıca nedenleri, kuzeyde İskit ve Kimmerler'in yarattıkları karışıklıklar, Med kabilelerinin bir krallık haline gelmesi ve Babil'deki ayaklanma olmuştur⁷⁴⁴, denilebilir.

Asurbanipal'ın son kraliyet yazıtı, M.Ö.639'a tarihlendirilmekte ve idarî bir belgede Asurbanipal'n adına en son M.Ö.631'de rastlanmaktadır. Büyük ihtimalle o, öldüğü yıl olan M.Ö.627'ye kadar hüküm sürmüştür. Oğlu Asur-etel-ilani ardılı olarak belirlenmişti, ama diğer oğlu Sin-şar-işkun bu duruma karşı çıktı. Babil üzerindeki egemenlikte de güçlüklerle karşılaşıldığı görülmektedir ki, burada da büyük bir siyasî kargaşa yaşanmaktadır. Eski bir Asur yetkilisi olan Nabupolassar M.Ö.626'da yerel bir hanedan kurdu. Çeşitli kentler, Asur tahtında hak iddia eden çeşitli kişilere bağlılıklarını bildirdiler ve Babilliler bu kentlerden pek çoğunu kuşatıp fethederek kent sakinlerine büyük zorluklar yaşattılar. M.Ö.616'ya gelindiğinde Nabupolassar bölgedeki gücünü Asur'u istila edebilecek derecede arttırmıştı⁷⁴⁵. Sin-şar-işkun, muhtemelen bu süreçte yaşamını yitirdi. Ninive kentinden kurtulmayı başaran kralî sülale, Güneydoğu Anadolu'da bulunan ay tanrısı Sin'in kutsal kenti Harran'da bir

⁷⁴² McEvedy, a.g.e., s.54.

⁷⁴³ Asur İmparatorluğu'nun yıkılışı, Ön Asya'daki siyasî dengeyi ortadan kaldırmış ve başta İskitler olmak üzere, Medler ve Babilliler tarih sahnesinde yeni birer politik güç olarak rol oynamaya başlamışlardır. Bkz. Erzen, a.g.e.,s. 40.

⁷⁴⁴ Diakov-Kovalev, a.g.e.,s. 203.

⁷⁴⁵ Mieroop, a.g.e., s. 307.

süre daha varlığını sürdürdü. Ancak Mezopotamya'ya egemen olan Babilliler ve Anadolu'ya doğru ilerleyen Medler, bu son direnç noktasını da M.Ö.609'da ele geçirerek Asur'u tarih sahnesinden sildiler⁷⁴⁶.

Asur İmparatorluğu'nun yıkılışı, Mezopotamya'daki geleneksel yönetim biçimi ve köklü kültürler bağlamında tümüyle bir yok olma değildi. Olay, daha çok siyasî iktidar ve gücün Ninive'den Babil'e aktarılması gibidir. Bu dönemde Yukarı Dicle bölgesi, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve daha uzak bölgelerdeki Asur eyalet merkezlerinin bir bölümü yazgılarına terk edilmiş, bazılarında da yeni yönetimler iş başına gelmiştir. Kısa bir süre sonra da Babil yeni otoriter güç olarak Asur merkezlerini denetim altına alarak kendi sistemini egemen kılmış ve bu bölgeleri vergiye bağlamıştır⁷⁴⁷. Böylece o zamanki dünyanın en büyük imparatorluğu âdeta birden bire yok oluvermişti.

Asur krallarının muhtelif memleketlerden alıp getirdikleri muazzam servet, Mısır saraylarının paha biçilmez antikileri, Babil mabetlerinin hazineleri, Elam ve Urartu memleketlerinden getirilmiş kıymetli madeni eşyalar, galipler arasında öylesine yağmalanmıştı ki, geriye o büyük şehirlerin harabelerinden başka bir şey kalmamıştı. Nitekim Ninive kazıları, Medler'in şehri zapt etmek için her çareye başvurdıklarını göstermiştir. Mesela, kale duvarlarının dibindeki su dolu hendekler toprakla doldurulmuştu. Ninive'nin demirciler kapısı yakılmıştı. Asur Devleti'nin eski idare merkezleri de bu kin fırtınasından kurtulamamışlardı. Asur (Kale el Şergat), Nimrut (Kalhu) ve Korsabad (Dur Şarrukin) artık birer harabe tepesi halinde idiler. Bu şehirlerin hepsinde kazı yapılmış ve ne yazık ki, hepsinin de korkunç bir yangının bıraktığı kalın bir kül tabakasıyla örtülü olduğu tespit edilmiştir. Böylece mağlup kavimlerin senelerce kalplerinde sakladıkları kin ve intikamın büyük dehşetiyle eski efendilerinin şehirlerini yakıp yıkmak suretiyle kendilerini tatmin etmişlerdi. Bir zamanlar Ninive'nin dünyanın en büyük şehri

⁷⁴⁶ Köroğlu, a.g.e., s. 181.

⁷⁴⁷ Köroğlu, a.g.e., s. 181- 182.

olduğunu gösterecek hiçbir iz yoktu. Tek bir bina bile ayakta kalmamıştı. Ninive'ye nazaran Asur daha az hasara uğramıştı. Devletin resmi baştanrısı olan Tanrı Asur'un heykeli de Babil'e götürülmüştür.

Ninive'nin düşüşü, diğer kavimlerde büyük bir sevinç yaşatmıştır ve bu durum, Tevrat'ın Nahum faslında ifadesini bulur. Asur şehirlerinin düşman eline geçmesini kutlayan bir Yahudi peygamberi, şehrin düşmesini öyle canlı bir şekilde tasvir eder ki, bu müthiş felâket, gözlerimizin önünde adeta canlanmaktadır:

"Dikenler gibi birbirlerine sarılı olarak sanki içki ile sarhoş imişler gibi, kuru saman gibi tamamen yandılar. Kamçı sesi, tekerlek gürültüsü, koşan atlar, sıçrayan, devrilen cenk arabaları, saldıran atlılar, yalın kılıç ve pırıldayan mızraklar... vurulmuşlar alayı, büyük ölümler yığını ve sonsuz leşler....Ey Asur kralı, çobanların uyuyor; ileri gelenlerin kımıldamıyor; dağlar üzerinde kavmin dağıldı, ve toplayan yok. Senin kırığını dindirecek ilaç yok; yaran iyi olmaz; haberini işitenlerin hepsi senin için el çırpıyorlar; çünkü ardı kesilmeden senin kötülüğün kimin üzerinden geçmedi?" (Nahum, III, 2-3; 18-19).

Geniş sınırlara yayılan Asur Devleti'nin yıkılış nedenlerine baktığımızda, Asur ordusunun milli karakterini kaybetmiş olmasının büyük payı olduğunu görürüz. Gücünü ordusundan alan bu imparatorluk, imparatorluk olma sürecinde İran'dan Mısır'a, Akdeniz'den Anadolu'ya kadar genişlemiş ve bu süreçte Asur orduları sınırdan sınıra koşmuşlardır. Dolayısıyla ordu yorulmuş ve yıpranmıştır artık. Bununla birlikte III.Tiglat-Pileser ve II.Sargon zamanlarında millî ordu hüviyetini kazanan bu ordu, zamanla bu özelliğini de kaybetmiş, melez bir topluluk halini almıştır. Artık bu ordu, Asur'un şan ve şerefi için olmaktan ziyade, ganimet elde etmek ve kazanç sağlamak için mücadele eder olmuştur.

Asur Devleti sadece ordu anlamında değil, halk anlamında da millîliğini kaybetmişti. Asur gücünün zulüm ve işkence ile yerleştirildiği Asur toprakları üzerinde Asur halkından başka, Babil, Kalde, Arami, Geç-Hitit, Urartu ve Mısır gibi başka halklar da yaşıyordu. Dolayısıyla bu halklar arasında din ve dil birliği yoktu ve en önemlisi, Asur emperyalizminin silah zoru ile dayatıldığı bu halklar birer kin küpü haline gelmişti. Bu durum da, onların Asur boyunduruğundan kurtuluş anını beklemeleri için yeterli bir sebepti. Gerçekten, Asur idare mekanizmasının, askerî bir baskı altında tamamen kan ve ateş üzerine kurulduğu görülmektedir. Düşünmek lâzımdır ki, bütün bu zulüm ve işkencelere, yangınlara, sürgünlere, kazığa çakılmalara rağmen, istilâ edilen memleketlerin halkı, özgürlükleri için savaştan geri kalmıyorlardı. Bu durum ise, Asur ordusunun daimi surette sefer halinde bulunması demekti. Bu da hem mali bakımdan devleti güçsüzleştirmekte hem de orduyu fiilen yıpratmakta idi. Özellikle Mısır seferi Asur'a çok pahalıya mal olmuştu. Binlerce asker daha yoldayken telef olmuştu. Buna karşılık Asur Devleti Mısır seferinden firavunların hazineleri ile beslemek zorunda olduğu binlerce esirden başka ne kazanmıştı? Hiçbir Asur kralı elindeki servetle devlete gelir sağlayacak bir yatırım teşebbüsünde bulunmamıştır. Hattâ Sanherib'in ilk defa Mısır'da gördüğü ve Mezopotamya'da yetiştirmek istediği pamuk ürünü, endüstri maddesi haline getirilmek şöyle dursun iklim şartlarına bile alıştırılmamıştı. Aynı şekilde muazzam kitleler oluşturan kölelerin iş gücünden ne ziraat ekonomisinde ne de endüstride yararlanılması düşünülmemişti.

Asur Devleti, bütün Eskiçağ devlet sistemlerinde olduğu gibi, sefere çıkarak para ve malzeme temin etmek, bu malzeme ve para ile orduyu beslemek, sonra yine ganimet elde etmek için sefer etmek gibi aldatıcı bir dairenin içinde dönüp durmuştur. Hattâ Eski Asur Devleti zamanında gördüğümüz dış ülkelerde ticaret kolonileri kurmak usulü bile unutulmuştur.

İmparatorluğun çöküşünde rol oynayan diğer önemli bir neden de, idareci zümrenin zaaf içinde bulunmasıdır. Sargon'un sarayının yıkılması, Sanherib'in katli, muhteris Şamaş-Şumu-ukin'in Babil gibi her an patlamaya hazır bir şehirde şahsî iktidar hırsı uğruna isyan ederek devlet otoritesini sarsması gibi olaylar, bu ahlâk zaafının örnekleridir.

Bütün bu sebeplere ilave olarak bir de dış etkenler vardır ki, bunların başında, M.Ö.VII. yüzyıl başlarında vuku bulan kavimler göçü gelmektedir. Gerçekten, evvela Kimmerler'in, arkasından da İskitler'in Asur'un kuzey sınırlarına yapmış oldukları saldırılar veya Deniz-eli'nde yerleşen Arami asıllı Kaldeliler'in hareketleri daimi birer huzursuzluk kaynağı idiler. Ayrıca Asur ve Babil vesikalarının Umman Mandalar yani barbarlar diye küçümsedikleri kavimlerden olan Medler, o zamanki medeniyetle daha yeni temasa geldikleri için canlı ve taze bir kuvvet kaynağı idiler. Bu taze kuvvetler teşkilâtlanınca korkunç bir kuvvet haline gelmişlerdi ve tıpkı barbar Germanler'in koca Batı Roma İmparatorluğu'nu yıktıkları gibi, Medler de Asur'un yıkılmasında en önemli maddî gücü teşkil etmişlerdir⁷⁴⁸.

⁷⁴⁸ Memiş, a.g.e., s. 238-243.

SONUÇ

Çalışmamızda “Yeni Asur Devri’nde Asur Devleti’nin Dış Politikası”nı ele almaya çalıştık. Orta Asur Dönemi’nin sonlarına doğru Asur Devleti’nin bir gerileme sürecine girdiği görülmektedir. Bu gerileme süreci, Asur kralı II.Asur-dan (M.Ö.934-912)’ın başa geçmesine kadar devam etmiştir. Uzun bir aradan sonra düzenli askerî seferlere ilk kez Asur kralı II.Asur-dan döneminde başlandığı için, çalışmamızın başlangıç noktasını II.Asur-dan dönemi olarak kabul ettik. II.Asur-dan, kendisinden sonra tahta çıkan Asur krallarının ayrıntılarıyla biçimlendirdiği temel dış politikayı belirlemesi açısından Asur tarihinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim, Yeni Asur Devri’nde Asur Devleti’nin dış politikası bu temel üzerinde şekillenmiştir.

İlk Yeni Asur krallarının öncelikle Orta Asur Dönemi’nde elden çıkan bölgeleri tekrar kazanmaya yönelik hareket ettikleri görülmektedir. Bu amaçla, bu dönemde tahta çıkan ilk krallar, küçük fetih hareketlerine girişmişlerse de mevcut sınırları korumanın ötesine geçememişlerdir. Bu durum, II.Asumnasirpal (M.Ö.883-859)’ın Asur tahtına çıkması ile değişmiştir. Gerçekten, II.Asumnasirpal’ın daha düzenli ve planlı bir yayılım politikası izlediği anlaşılmaktadır. O, yalnızca sınırların güvenliğini sağlamakla kalmamış, imparatorluğa yeni topraklar da eklemiştir. Yine bu kral döneminde, dış düşmanlara karşı acımasızca bir politika izlenmeye başlandığı görülmektedir. II.Asumnasirpal, düşman şehirleri yerle bir ettiği gibi, söz konusu şehirlerde yaşayan insanları da toplu olarak zalimce cezalandırmıştır. Gerçekten o, anallarında, kesik başlardan yığınlar oluşturduğundan, kazığa oturtulan, derileri yüzülen, canlı canlı yakılan insanlardan ve düşmanlarının kanıyla heryeri kırmızıya boyadığından sıkça bahsetmektedir. Asumnasirpal’ın bu politikayı bilinçli bir politika olarak izlediği

düşünülmektedir ve bu politika, sonraki Asur kralları tarafından da takip edilmiştir. Bu politika ile, memleket içinde muhtemel isyanların önüne geçilmek ve dış düşmanlara gözdağı verilmek amaçlanmış, çoğunlukla da başarılı olunmuştur. Gerçekten, toplu katliamlar, sınır dışı etmeler, nüfus aktarımları ve yakıp-yıkmlar, Asur kral yıllıklarının temel konusudur. Bu durum, psikolojik bir yıldırma politikası olarak değerlendirilebileceği gibi, yapılan korkunç yıkımların ve katliamların da habercisidir. Kralların bu hususta âdeta birbirleri ile yarıştıkları ve bunu, bir övünç kaynağı olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Asur'un acımasız politikalarının uygulandığı temel bölgelerden birisi de Anadolu toprakları olmuştur. Tahta çıkan her Asur kralı, özellikle kuzeydeki Anadolu topraklarına yönelmiştir. Ege Göçleri ile Anadolu'da Hitit Devleti'nin yıkılması, Asur Devleti'ne beklediği uygun ortamı yaratmışsa da, Arami Göçleri uzun süre Asur'u meşgul etmiş ve Asur, hiçbir zaman Anadolu'nun tam anlamıyla sahibi olamamıştır. Dolayısıyla Asur krallarının Anadolu politikasında çok başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, Asur Devleti'nin Doğu Anadolu'da ortaya çıkan Urartu Devleti'nin aleyhine genişlemesi, bölgedeki Geç-Hitit ile Arami krallıklarını da hareketlendirmiş ve bu krallıklar tarafından Anadolu'da Asur karşıtı koalisyonlar kurulmuştur. Batı Anadolu'daki Frig Devleti de bu koalisyonlara dâhil olarak, Anadolu'nun siyasî manzarasına yeni bir renk katmıştır. Hatta Kimmer ve İskit akınları, Anadolu ve Mezopotamya ilişkilerinin dalgalı bir seyir takip etmesinde etkili olmuştur.

Babil ise, Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin dış politikasında, diğer bölgelere nazaran, farklı bir konumda olmuştur. Diğer bölgelere karşı izlenen acımasız politika, Babil için geçerli olmamış ve M.Ö.I.Binyıl'da Asur-Babil ilişkileri genel olarak barışçıl bir çizgide ilerlemiştir. Bunda, söz konusu iki halkın aynı etnik kökenden gelmiş olması ve dil ile inanç benzerliği etkili olmuştur. Tüm bunlara ek olarak, Asur krallarının Babilli prenseslerle

evlenmeleri ve Babil kültürünün Asur sarayında hâkim olması, Babil Tanrı ve tapınaklarına karşı saygı duyulması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Asur kralları, Babil'e karşı ılımlı bir politika izlemişlerdir. Bunlara ek olarak şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Babil ülkesi bataklıklarla kaplı olduğu için, Asur krallarının diğer bölgelerde kolaylıkla uyguladığı askeri taktikler, Babil'de uygulanamamıştır. Ayrıca, Asur krallarının Elam saldırılarına karşılık Babil krallarının desteğine ihtiyaç duyması da Babil'e karşı izlenen ılımlı dış politikada etkili olmuştur.

Asur Devleti'nin Akdeniz politikasına baktığımızda ise, Orta Asur Dönemi'nden itibaren Asur krallarının temel amacının Akdeniz ticaretini ele geçirmek olduğunu görürüz. Bu amaçla Asur kralları, hem Suriye-Filistin şehirleri üzerine hem de Mısır'a yönelik seferler düzenlemişlerdir. Hatta Mısır seferlerinden ele edilen ganimet ve zenginlikler, Babil şehir ve tapınaklarının imarı için kullanılmıştır. Bu durum, Asur krallarının Babil'e verdiği önemi gösterdiği gibi, Asur krallarının Akdeniz politikasında başarılı oldukları şeklinde de yorumlanabilir.

Zenginliği ile ün yapmış olan Mısır coğrafyası, ticaret yollarının kesiştiği Suriye-Filistin şehirleri, madencilik ve hayvancılığın üst düzeyde yapıldığı Anadolu ve İran toprakları, Asur ordusunun at ve silah ihtiyacını karşıladığı gibi, bu bölgelerden elde edilen insanlar da Asur ordusunun insan gücünü oluşturmuştur. Özellikle binicilikle ilgili memurlar, Asur ordusunda istihdam edilmiştir ki, bu sayede güçlü ordulara sahip Asur Devleti'nin yayılımı ve genişlemesi kolay olmuştur.

Asur kralı III.Tiglat-Pileser (M.Ö.744-727) döneminde Asur Devleti'nin adeta "Altın Çağı"nı yaşadığı görülmektedir. III.Tiglat-Pileser, sadece askerî alanda değil, ekonomik ve idarî alanda da reformlar yaparak devletini zirveye taşımıştır. Kendilerini kral gibi görüp, bağımsız davranan yöneticilerin yetkilerini kısıtlamış, bu önemli görevlere Asurlu yöneticiler yerine hadım

edilmiş görevliler getirmiştir. Soylarını devam ettirme endişesi taşımadıkları için bu görevliler, Asur kralına hep sâdık kalmışlardır.

III.Tiglat-Pileser, muntazam bir posta teşkilatı kurmuş, kalıcı ve profesyonel bir ordu oluşturmuş ve sistemli bir yerleşim yeri politikası izlemiştir. Nitekim, eyalet örgütlemeleri, istihbarat ağının kuvvetli ve hızlı olması, muhtemel isyanların önüne geçilebilmesi ve ülkede huzurun sağlanması açısından önemli idi. Gerçekten, sonraki dönemlerde ün yapmış olan Pers posta teşkilatının Asur'dan alınma olduğu iddia edilmektedir.

Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin fethettiği bölgedeki insanları, imparatorluğun çeşitli bölgelerine dağıttığı ve bu bölgelere başka bölgelerden getirdiği insanları yerleştirdiği görülmektedir ki, bu uygulama yakın tarihimizde de görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da problem çıkaran toplumların farklı bölgelere yerleştirildiklerini biliyoruz. Bölgede huzurun sağlanması ve bu insanların bir araya gelerek hükümdara veya krala karşı birleşmeleri, bu sayede ortadan kalkmış oluyordu. Ancak Asur'da bu insanlar, Asur kralına vergi vermekle beraber, kin ve nefret duyguları ile dolu idiler ve en küçük fırsatta harekete geçmekte tereddüt etmemişlerdir.

Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin geleneksel dış politikasını incelediğimizde, Asur krallarının zekice hareket ettiklerini ve kendilerine has bir yöntem geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Asur kralı için hedef haline gelen bir bölgenin nasıl bir Asur eyaleti haline getirildiği hususunda şu tespitlerde bulunuyoruz:

Öncelikle bir bölge ile vassallık ilişkisi kurulmuş ve bölge haraca bağlanmıştır. Sadakâtsizliğin keşfi üzerine söz konusu bölgeye sefer düzenlenmiş ve fethedilen bölgeye Asurlu bir yönetici atanmıştır. Bu yönetici her durumda, Asur kralına vergi vermek ve bölgede olup-bitenleri krala bildirmekle görevlendirilmiştir. Kral, bölgede her türlü katliamı yapmakta

özgür olmuş ve bunu, ibret olsun diye çevre bölgelere de duyurmuştur. Bu suretle hedef bölge, vassal bölge haline dönüştürülmüştür.

Tüm bu sistemli dış politikaya ve düzenli iç örgütlenmeye rağmen, Asur İmparatorluğu'nun çok geniş bir alana yayılması, bu özelliğe sahip her imparatorluğun kaderinde olduğu gibi, hızlı bir çözülmeyi ve çöküşü de beraberinde getirmiştir. Barışçıl ilişkilere rağmen Asur Devleti'nin yıkılmasında payı olan halklar arasında Medler'in yanı sıra Babilliler de olmuş ve M.Ö.609'da Asur Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir.

KAYNAKÇA

ASTOUR, M., “The Arena of Tiglath-Pileser III’s Campaign Against Sarduri II (743 B.C.)”, **Assur II / 3**, 1979, s.69-91.

BAINES,J.-MALEK,J, **Eski Mısır, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, Çev. Z.Aruoba-O.Aruoba, Cilt II, İstanbul, İletişim Yay., 1986.

BALKAN, Kemal, **Mama Kralı Anum-Hirbi’nin Kaniş Kralı Waršama’ya Mektubu**, Ankara, 1957.

BEDFORD, P.R., “The Neo-Assyrian Empire”, **The Dynamics of Ancient Empires, State Power from Assyria to Byzantium**, (ed.) Ian Morris-Walter Scheidel, UK, Oxford University Press, 2009.

BELLI, O., “Van Gölü’nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya İçin Önemi”, **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10 /VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.305-313.

BOTTERO, J., **Kültürümüzün Şafağı Babil**, Çev. Ali Berkay, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006.

BRINKMAN, J. A., “Foreign Relations of Babylonia from 1600 to 625 B. C.: The Documentary Evidence”, **AJA**, Vol. 76, No. 3, 1972, s.271-181.

-----, "Merodah Baladan II", **In Studies Presented to A.Leo Oppenheim: June 7 1964**, Chicago, 1964, s.6-53.

-----, "Bablonia 1000-748 B.C.", **CAH**, Vol.III, Part 1, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L.Hammond, E.Sollberger, UK, Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

-----, "Babylonia in the Shadow of Assyria (747-626 B.C.)", **CAH**, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L.Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

BYRNE, R., "Early Assyrian Contacts with Arabs and the Impact on Levantine Vassal Tribute", **BASOR**, Boston, No. 331, 2003, s.11-25.

CAMERON,G.G., "The Annals of Salmanassar III, King of Assyria; A New Text", **Sumer**, VI/1, 1950.

CANCIK,E.-KIRSCHBAUM, **Asurlular (Tarih, Toplum,Kültür)**, Çev. Aslı Yarbaş, İzmir, İlya İzmir Yayınevi, 2004.

CHAMAZA,G.W.V., "Der VIII. Feldzug Sargons II.Eine Untersuchung zu Politik und historischer Geographie des späten 8.Jhs.v.Chr (I)", **Archäologische Mitteilungen aus Iran** 27, 1994, s.91-118.

CHAVALAS, M.W. (Ed.), **The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)**, UK, Blackwell Publishing, 2006.

COGAN, M., "Judah under Assyrian Hegemony: A Reexamination of Imperialism and Religion", USA, **JJBL**, Vol. 112, No. 3, 1993, s.403-414.

CRAIG, J.A., "Throne-Inscription of Salmanassar II (860-824 B. C.)", **Hebraica**, Vol. 2, No. 3, 1886, s.140-146.

ÇILINGIROĞLU,A., **Urartu Krallığı ve Sanatı**, İzmir, 1998.

DALLEY, S., "Foreign Chariotry and Cavalry in the Armies of Tiglat-Pileser III and Sargon II", **Iraq Vol. 47**, 1985, s.31-48.

DEZSÖ, T., "Reconstruction of the Assyrian Army of Sargon II (721-705) Based on Nimrud Horse Lists", **SAAB XV**, 2006, s.93-140.

DIAKOV, V.-KOVALEV, S., **İlkçağ Tarihi**, Cilt 1, Çev. Özdemir İnce, İstanbul, Yordam Yay., 2008.

DİODORUS SICULUS, **The Library of History**, Vol.II, Loeb Classical Library, 1935.

DION, P.E., "Aramaean Tribes and Nations of First Millennium Western Asia", (ed.) J.M. Sason. **Civilizations of The Ancient Near East**, Vol.I, New York, 1995, s.1281-1294.

DUBOVSKY, P., "A Study of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Their Significance for 2 Kings 18-19", Harvard University, **PhD Dissertation**, Cambridge, 2005.

-----, "Conquest and Reconquest of Musasir in the 8th Century B.C", **SAAB XV**, 2006, Italy, s.141-146.

DURMUŞ, İ., **İskitler**, İstanbul, Kaynak Yay., 2007.

-----, "İskitler'in Kimliği", **Türkler**, C.I., Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.620-627.

DVORNİK, F., **Origins of Intelligence Services: The Ancient Near East, Persia, Greece, Rome, Byzantium, the Arab Muslim Empires, the Mongol Empire, China, Muscovy**, New Brunswick, Rutgers University Press, 1974.

ELAT, M., "The Economic Relations of the Neo-Assyrian Empire with Egypt", **JAOS**, Vol.98, No.1, 1978, s.20-34.

EPHAL, I., **The Ancient Arabs: Nomads on the Borders of the Fertile Crescent, 9th-5th Centuries B.C.**, Jerusalem, Magnes Press Hebrew University, 1982.

ERZEN, A., **Doğu Anadolu ve Urartulular**, Ankara, TTK, 1992.

EUSEBIUS, **Ecclesiastical History**, Loeb Classical Library, 1926.

FALES, F.M., "'To Speak Kindly To Him/Them" as Item of Assyrian Political Discourse", **Of God(s) Trees, Kings and Scholars, Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola**, Ed.by Mikko Luukko, Sana Suard and Raija Mattila, Studia Orientalia Published by the Finnish Oriental Society, 2009, s.27-41.

FINEGAN, J., "Mesopotamia and Related Area", **Archaeological History of the Ancient Middle East**, New York, 1979.

FRANKEL, D., **The Ancient Kingdom of Urartu**, London, British Museum Publications, 1979.

GALLAGHER, W.R., "Assyrian Deportation Propaganda", **SAAB**, VIII/2, 1994, s.57-65.

GARELLI, P., "Le Dynamisme Assyrien", in **Assyria 1995: Proceeding of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project (September 7-11, 1995)**, (ed.) S.Parpola and R.M.Whiting, Helsinki, 1997, s.65-68.

-----, "The Achievement of Tiglath-Pileser III: Novelty or Continuity?", **Ahh Assyria..., Studies in the Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayyim Tadmor**, Vol. XXXIII, Kudüs, Hebrew University, 1991, s.46-51.

GELB, J.Ignace-LANDSBERGER, Benno- OPPENHEIM, A.Leo-REINER, Erica (Ed.), **The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago(=CAD)**, (Ed.) Ignace J.Gelb, , Vol.2, Chicago, 1998, 4.Basım.

GERARDI, P., "The Arab Campaigns of Asurbanipal: Scribal Reconstruction of The Past", **SAAB**, VI/2, 1992, s.67-103.

GOKÇEK, G., "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Tablet", **Archivum Anatolicum**, VIII/1, Ankara, 2005.

GRABBE,L.L., **"Like a Bird in a Cage":The Invasion of Sennacherib in 701 BCE**, Sheffield Academic Press, London and New York, 2003.

GRAYSON, A.K., "Assyrian Expansion into Anatolia in The Sargonid Age (c.744-650 B.C)", **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10 /VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.131-135.

-----, **Assyrian Rulers Early 1st Millennium B.C (1114-859 B.C.), Vol.1 (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods, Vol. 2=RIMA 2)**, London, University of Toronto Press, 1991.

-----, **Assyrian Rulers Early 1st Millennium B.C., Vol. 2 (Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Period, Vol. 3 =RIMA 3)**, London, University of Toronto Press, 1996.

-----, "Assyria: Ashur-dan II to Ashur-Nirari V (934-745 BC)", **CAH**, Vol.III, Part 1 (=CAH 3/1), (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L.Hammond, E.Sollberger, UK, Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

-----, "Assyria: Tiglat-Pileser III to Sargon II (744-705 BC), The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from Eighth to Sixth Centuries B.C.", **CAH**, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, Vol.III, Part II, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

-----, "Assyria 668-635 B.C.: The reign of Ashurbanipal", **CAH**, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, Vol.III, Part II, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

-----, "Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 BC)", **CAH**, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

-----, "Assyria: Tiglath-pileser III to Sargon II (744-705 BC.)", **CAH**, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

GURNEY, O.R.-HULIN, P., **The Sultantepe Tablets II**, (BIAA), London, 1964.

GURNEY,O.R.-FINKELSTEIN, J., **The Sultantepe Tablets I**, (BIAA), London, 1957.

HAWKINS, J.D., "Hittites and Assyrians at Melid (Malatya)", **XXXIV. International Assyriology Congress (6-10 /VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.63-77.

-----, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", **CAH**, Vol.III, Part I, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

....., "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period", **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) Mario Liverani, Roma, Università di Roma "La Sapienza", Dipartimento di Scienze storiche, archeologiche e antropologiche dell' Antichità, Quaderni di Geografia Storica 5, Roma, 1995, s.87-102.

HAWKINS, J.D., -POSTGATE,J.N., "Tribute from Tabal", **SAAB**, 11/1, 1988, s.31-40.

HEALY,M.-McBRIDE, A., **The Ancient Assyrians**, United Kingdom, Osprey Publishing, 2000.

HERODOTOS, **Tarih**, Çev.Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006.

HORNBLOWER, S.-SPAWFORTH, A. (ed.), **The Oxford Classical Dictionary**, UK, New York-Oxford University Press, 1996.

HULIN, P., "The Inscriptions on the Carved Throne-Base of Shalmanesser III", **Iraq XXV**, 1963, s.48-69.

INAN, A., **Eski Mısır Tarihi**, Ankara, TTK, 1992.

JANBOWSKA, N.B., "Some Problems of the Economy of the Assyrian Empire", (ed.) I.M.Diakonoff, **Ancient Mesopotamia**, Moscow, 1969, s.253-276.

JOHNSTON, C., "Şamaş-şum-ukîn the Eldest Son of Asarhaddon", **JAOS**, Vol. 25, 1904, s.79-83.

JOSEPHUS: The Complete Works, Translated by William Whiston, Thomas Nelson Publishers, Nashville-America, 1998.

-----, "A Letter of Esarhaddon", **AJSLL**, Vol. 22, No. 3, 1906, s.242-246.

KAHN, D., "Taharqa, King of Kush and The Assyrians", **Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities**, Vol. 31, 2004, s. 109-128.

KALAÇ, M., "M.Ö. 745-620 Yükseliş Çağı'nda Büyük Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'ya Yayılışı", **DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi-I**, Ankara, 1940/41, s.982-1020.

KAZHDAN, A.P. vd. (ed.), **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol.I, UK, Oxford University Press, New York-Oxford, 1991.

KESSLER, K., **Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens: Nach Keilschriftlichen Quellen d. L. Jahrtausends v.Chr.; Beihefte zum Tübinger Atlas des vorderen Orients. Reihe B., Geisteswissenschaften**, No.26, Wiesbaden: Reichert, 1980.

-----, "Šubria, Urartu and Asur Topographical Questions around the Tigris Sources", **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) Mario Liverani, Roma, Università di Roma "La Sapienza", Dipartimento di Scienze storiche, archeologiche e antropologiche dell' Antichità, Quaderni di Geografia Storica 5, Roma, 1995, s.55-67.

KIM, Y.J., "The Role of Communication in the Near Eastern Empires of the First Millennium BC", **PhD Dissertation**, Hebrew University, 1999.

KINAL, F, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, TTK, 1998.

-----, "Korsabad Kral Listesi ve Kronoloji", **Belleten**, XLII/166, Ankara, TTK, 1978, s.171-200.

KING, L.W., "Sennacherib and the Ionians", **JHS**, Vol. 30, 1910, s.327-335.

KONYAR, E., "M.Ö.I.Binyılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı", **Toplumsal Tarih Dergisi 180**, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 2008, s.60-66.

KOZBE,G., **Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası 2004 Yılı Yüzey Araştırması**, 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, Antalya, 2005.

KÖROĞLU, K., **Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

-----, **Üçtepe I, Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

-----, "Yukarı Dicle Bölgesinde Yeni Asur Devleti Sonrasına İlişkin Kültürel Değişimin Tanımlanması: Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönemin İzleri", **Muhibbe Darga Armağanı**, Hazırlayan: Aksel Tibet, Erkan Konyar, Taner Tarhan, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008, s. 335-344.

KUHRT, A., **Eskiçağ'da Yakındoğu**, Çev.Dilek Şendil,C.II, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2009.

KURT, M., "Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,S. 21, Konya, 2009.

-----, "M.Ö.I.Binyıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi", **Belleten**, LXX/257, Ankara, TTK, 2006, s.1-25.

KÜHNE, H., "The Assyrian on the Middle Euphrates and the Habur", **Neo-Assyrian Geography** ,(ed.) Mario Liverani, Roma, Università di Roma "La Sapienza", Dipartimento di Scienze storiche, archeologiche e antropologiche dell' Antichità, Quaderni di Geografia Storica 5, Roma, 1995, s.69-85.

LAESSØE, J.,"Building Inscription from Forth Shalmeneser III Nimrut", **Iraq XXI / 1**, 1959, s.38-41.

LANDSBERGER, B., **Sam'al**, Ankara, TTK, 1948.

LANFRANCHI, B., "The Ideological and Political Impact of the Assyrian Imperial Expansion on the Greek World in the 8th and 7th Centuries B.C.", **Melammu Project I (8-11 October 1998)**, (ed.) Sanno Aro-R.M. Whiting, Helsinki-Finland, 2000, s.7-34.

LANFRANCHI, G.B.-PARPOLA, S., **The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from Northeastern Provinces, State Archives of Assyria**, Vol.V (=SAA V), Helsinki, 1990.

LEMAIRE, A., "Recherches De Topographie Historique sur Le Pays De Qué (IXe-VIe siècle av. J. C.)", **Anatolia Antiqua**, Vol.I, 1991, s.265-275.

LIE, A.G., **Inscriptions of Sargon II King of Assyria**, Part I, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1929.

LIVINGSTONE, A., **Court Poetry and Literary Miscellanea, State Archives of Assyria**, Vol.III, Helsinki, 1989.

LLOYD LLEWELLYN, Jones - Robson, James, **"Ctesias'History Persia": Tales of the Orient**, Routledge, 2010.

LUCKENBILL, D.D., "The First Inscription of Shalmaneser V", **AJSLL**, Vol. 41, No. 3, 1925, s.162-164.

-----, **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, Vol.I, Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon, The University of Chicago Press, Chicago, 1926.

-----, **Ancient Records of Assyria and Babylonia, Vol.II**, Historical Records of Assyria from Sargon to the End, The University of Chicago Press, Chicago, 1927.

MACQUEEN, J.G., **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Çev.Esra Davutoğlu, Ankara, Arkadaş Yay., 1999.

MALBRAN,F.-LABAT, **L'Armée et l'organisation militaire de l'Assyrie: d'après les lettres des Sargonides trouvées á Ninive**, Paris, Libraire Droz, 1982.

McEVEDY, C., **İlkçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yay., 2004.

MELLINK, M., "Anatolia: The Native Kingdoms of Anatolia", **CAH**, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, İ.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

MELVILLE, S., The Role of Naqia/Zakutu in Sargonid Politics, **State Archives of Assyria Studies**, Vol. IX, Helsinki, 1999.

MEMİŞ,E., "Asur Devletlerinin Anadolu Politikası", **XII. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbasım**, Ankara,TTK, 1999, s.65-73.

-----, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006.

-----, **Eskiçağda Mezopotamya, En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007.

MIEROOP, M.V., **Antik Yakındoğu'nun Tarihi (İ.Ö.3000-323)**, Çev.Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

MILLARD, A., The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC, **State Archives of Assyria Studies**, Vol.II, Helsinki, 1994.

MORRIS, I.- SCHEİDEL, W. (ed.), **The Dynamics of Ancient Empires, State Power from Assyria to Byzantium**, UK, Oxford University Pres, 2009.

MOSCATI, S., **Fenikeliler**, Çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2004.

MUSCERALLA, O.W., "Relations Between Phrygia and Assyria in the 8th Century B.C.", **XXXIV.International Assyriology Congress (6-10/VII/1987 İstanbul)**, Ankara, TTK, 1997, s.149-157.

NA'AMAN, N., "Sennacherib's Letter to God on his Campaign to Judah", **BASOR 214**, Boston, 1974, s.25-39.

NADALİ, D., "The Representation of Foreign Soldiers and Their Employment in The Assyrian Army", **Etnicity in Ancient Mesopotamia, Papers Read at the 48th Recontre Assyriologique Internaionale, Leiden (1-4 July 2002)**, (ed.) W.H.Van Soldt in cooperation with R.Kalvelagen and D.Katz, Leiden, 2005, s.222-244.

OATES, D., **Studies in the Ancient History of Northern Iraq**, London, 1968.

-----, **Babil**, Çev.Fatma Çizmeli, Ankara, Arkadaş Yay., 2004.

-----, "The Fall of Assyria (635-609 B.C.)", **CAH**, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, İ.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.

ODED, B., "Observations on Methods of Assyrian Rule in Transjordan after the Palestinian Campaign of Tiglat-Pileser III", Chicago, **JNES**, Vol. 29, No. 3, 1970, s.177-186.

-----, **Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire**, Wiesbaden, Dr.Ludwig Reichert Verlag, 1979.

-----, **War, Peace and Empire; Justifications for War in Assyrian Royal Inscriptions**, Wiesbaden, 1992.

OLMSTEAD, A. T., "Assyrian Government of Dependencies", **APSR**, Vol. 12, No. 1, 1918, s.63-77.

ONA, S., "Yeni Assur Döneminde Cizre-Silopi Ovası", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi, İzmir, 2007.

OPPENHEIM, A. L., "The City of Assur in 714 B. C.", Chicago, **JNES**, Vol. 19, No. 2, 1960, s.133-147.

-----, "The Eyes of the Lord", **JAOS 88**, 1968, s.173-180.

OZGEN, I., "Geç-Hititler", **National Geographic Türkiye**, Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, No.93, İstanbul, 2009, s.44-57.

OZYAR, A., "Geç-Hitit Şehir Devletleri", **Arkeoatlas**, Sayı: 4, 2005, s.10-26.

ÖZKAYA, V., **Erken I. Binde Frig Boyalı Seramiği**, Erzurum, 1995.

PALLIS, S.A., **The Antiquity of Iraq**, Copenhagen, Ejnar Munksgaard Ltd., 1956.

PARKER, B.J., **The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics**, Helsinki, Helsinki University Press, 2001.

PARPOLA, S. (ed.), **Assyrian-English-Assyrian Dictionary**, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 2007.

-----, "A Letter from Šamaš-Šumu-ukin to Asarhaddon", **Iraq 34**, 1972, s.21-34.

-----, "Assyria's Expansion in the 8th and 7th Centuries and Its Long-Term Repercussion in the West", in **Symbiosis, Symbolism and the Power of the Past**, (ed.) W.G.Dever and S.Gitin, Eisenbrauns, 2003, s.99-111.

-----, Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Nineveh, **JCS**, Vol.39, No.2, America, 1987, s.161-187.

-----, **The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West**, **State Archives of Assyria**, Vol.I, Helsinki, 1987.

PARPOLA, S.-WATANEBE, K., **Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths**, **State Archives of Assyria**, Vol.II, Helsinki, 1988.

PECÍRKOVA, J., "The Character of Political Power in Assyria", **Šulmu**, (ed.) V.Soucek-P.Vovrousek, Prag, 1988, s.243-255.

PIOTROVSKY, B., **The Ancient Civilization of Urartu**, London, The Cresset Press, 1969.

PORTER, M., **Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period**, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 2001.

PORTER, B.N., "Politics and Public Relations Campaigns in Ancient Assyria: King Asarhaddon and Babylonia", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 140, No. 2, 1996, s.164-174.

-----, "Ritual and Politics in Assyria: Neo-Assyrian Kanephoric Stelai for Babylonia", *Hesperia Supplements*, Vol. 33, **XAPIΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr**, 2004, s.259-274.

POSTGATE, J.N., "Assyria: the Home Provinces", **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) Mario Liverani, Roma, Università di Roma "La Sapienza", Dipartimento di Scienze storiche, archeologiche e antropologiche dell' Antichità, Quaderni di Geografia Storica 5, Roma, 1995, s.1-17.

-----, "The Land of Assur and the Yoke of Asur", **World Archaeology**, Vol.23. No:3, *Archeaology of Empire*, Routledge, 1992, s.247-263.

PULLU, S., "Tabal Bölgesi Tarihi (M.Ö.I.Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığının Siyasal ve Ekonomik Tarihi)", **Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006.

P.STRONK, Jan, **Ctesias' Persian History**, Part I, Verlag-Düsseldorf, 2010.

RADNER, K.-SCHACHNER, A., "Tuşhan'dan Amedi'ye:Asur Döneminde Yukarı Dicle Havzasıyla İlgili Topografik Sorular", **Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları**, 2001, s.729-748.

READE, J., "Sargon's Campaignes of 720, 716 and 715 B.C.: Evidence from the Sculptures", Chicago, **JNES 35/2**, 1976, s.95-104.

RIGG, H.A., "Sargon's 'Eighth Military Campaign", **JAOS**, Vol. 62, No. 2, 1942, s.130-138.

ROAF, M., **Mezopotamya ve Eski Yakındoğu**, Çev. Zülal Kılıç, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

ROUX, G., **Ancient Iraq**, Great Britain, 1969.

SAGGS, H.W., **The Greatness that was Babylon: A Survey of the Ancient Civilization of the Tigris- Euphrates Valley**, Londra, 1962.

-----, **The Might That Was Assyria**, St.Martin's Press, New York, 1990.

SALVINI, M., "Some Historic-Geographical Problems Concerning Assyria and Urartu", **Neo-Assyrian Geography**, (ed.) Mario Liverani, Roma, Università di Roma "La Sapienza", Dipartimento di Scienze storiche, archeologiche e antropologiche dell' Antichità, Quaderni di Geografia Storica 5, Roma, 1995, s.43-53.

-----, **Urartu Tarihi ve Kùltürü**, Çev.Belgin Aksoy, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2006.

SAN, O., “Bazı Bulgular Işığında Anadolu’da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler”, **Bellekten**, 239/ LXIV, Ankara, 2000.

SEVER, E., **Asur Tarihi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 3.Basım, 2008.

SEVER, H., “Asur Siyasî Tarihinin Ana Devreleri”, **DTCF Dergisi**, Cumhuriyet’in 60.Yıldönümü Armağanı, Ankara, 1987, s.421-428.

-----, “Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kronolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi”, **Uluslar arası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)** , Ankara, 1991.

SEVİN, V., “Asur”, **National Geographic Türkiye**, No.93, İstanbul, Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, 2009, s.58-61.

-----, “Güzel Atlar Ülkesi”, **Kapadokya**, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı Yay., 1998.

-----, **Anadolu Arkeolojisi**, İstanbul, Der Yay., 1997.

-----, **Yeni Asur Sanatı ve Mimarlık**, Ankara, TTK, 1991.

-----, **Yeni Assur Sanatı II**, Ankara, TTK, 2010.

SHEA, W.H., “A Note on the Date of the Battle of Qarqar”, **JCS**, Vol. 29, No. 4, 1977, s.240-242.

SHERATT, S.-A., "The Growth of the Mediterranean Economy in the Early First Millennium BC", **World Archaeology**, Vol. 24, No. 3, Ancient Trade: New Perspectives, 1993, s.361-378.

STARR, I. , **Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria, State Archives of Assyria**, Vol.IV, Helsinki, 1990.

STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası** (Geographika: Kitap XII,XIII,XIV), Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2005.

STRECT, M., "Tür Abdin", **The Encyclopedia of Islam**, New Edition, (ed.) P.J.Bearman,Th.Bianquis, C.E.Bosworth, E.Van Donzel and W.P. Heinrichs, Vol.X, Leiden-Brill, 2000.

TADMOR,H., "Philistia under Assyrian Rule", **BA**, Vol. 29, No. 3, 1966, s. 86-102.

-----, The Inscriptions of Tiglat-Pileser III, King of Assyria: Critical Edition, with Introductions, Translations and Commentary, **The Israel Academy of Sciences and Humanities**, Jerusalem, 1994.

TANSUĞ, K., "Kimmerler'in Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö.7.Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu İle Münasebetleri", **AÜDTCF Dergisi**, VII/4, Ankara, 1949, s.535-550.

TARHAN,T., "M.Ö.13.Yüzyılda Uruatri ve Nairi Konfederasyonları", **Yayınlanmamış Doçentlik Tezi**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1978.

-----, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler", **Genel Türk Tarihi I**, Ankara, 2002.

TAŞYÜREK, O.A., "A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates", **Iraq XLI/1**, 1979, s.47-53.

TOIMITTAJA-MATTILA, R.(Ed.), **Nineveh, 612 BC The Glory and Fall of The Assyrian Empire**, Helsinki, Helsinki University Press, 1995.

TSEVAT, M., "The Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Vassal Oaths and the Prophet Ezekiel", **JBL**, Vol. 78, No. 3, USA, 1959, s.199-204.

ÜNAL, A., "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana, 2006.

WÄFLER, M., "Zum Assyrisch-Urartäischen Westkonflikt", **Acta Praehistorica et Archaeologica**, 11/12, Berlin, 1981.

WALKER, D.A., "The Assyrian King, Ašurbanipal", **The Old Testament Student**, Vol. 8, No. 2, 1888, s.57-62.

WARTKE, R.B., **Urartu: Das Reich am Ararat, Kulturgeschichte der Antiken Welt**, No.59, P.von Zabern, Mainz am Rhein, 1993.

WATERMAN, L., **Royal Correspondance of the Assyrian Empire**, University of Michigan Pres, Ann Arbor, 1930.

WESTENHOLZ, J., "The King, the Emperor, and the Empire. Continuity and Discontinuity of Royal Representation in Text and Image", (ed.) S. Aro and R. M. Whiting, **The Heirs of Assyria, Melammu Symposia 1**, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 2000, s.99-125.

WILSON, J.V.K., "The Kurbail Statue of Shalmanassar III", **Iraq XXIV / 1-2**, 1962, s.90-115.

WILKINSON, T.J.-WILKINSON, E.B.-UR, J.-ALTAWHEEL, M., "Landscape and Settlement in the Neo-Assyrian Empire", **BASOR 340**, 2005, s.23-26.

WISEMANN, D.J., "A Fragmentary Inscription of Tiglath- Pileser III from Nimrud", **Iraq XVIII**, 1956, s.117-130.

WRIGHT, E.M., "The Eight Campaign of Sargon II of Assyria (714 B.C)", Chicago, **JNES**, Vol.II, , 1943, s.173-186.

YAMADA, S., **The Construction of the Assyrian Empire**, A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to his Campaigns to the West, Brill, 2000.

YAVI, E.-YAZICIOĞLU YAVI, N., **Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Modern Dünyanın Kaynağı Mısır**, İzmir, Yazıcı Yayımcılık, 2001.

YILDIRIM, N., "Anadolu'da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

YİĞİT, T., "Tabal", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40/3-4, Ankara, 2000, s.177-189.

ZAWADZKI, S., "The Revolt of 746 BC and the Coming of Tiglath-pileser III to the Throne", **SAAB VIII / I**, 1994, s.53-54.

ZIMANSKY, P., "Urartian Geography and Sargon's Eight Campaign", **JNES**, Vol.49, Chicago, 1990, s.1-21.

Yararlanılan Websiteleri:

<http://en.wikipedia.org>

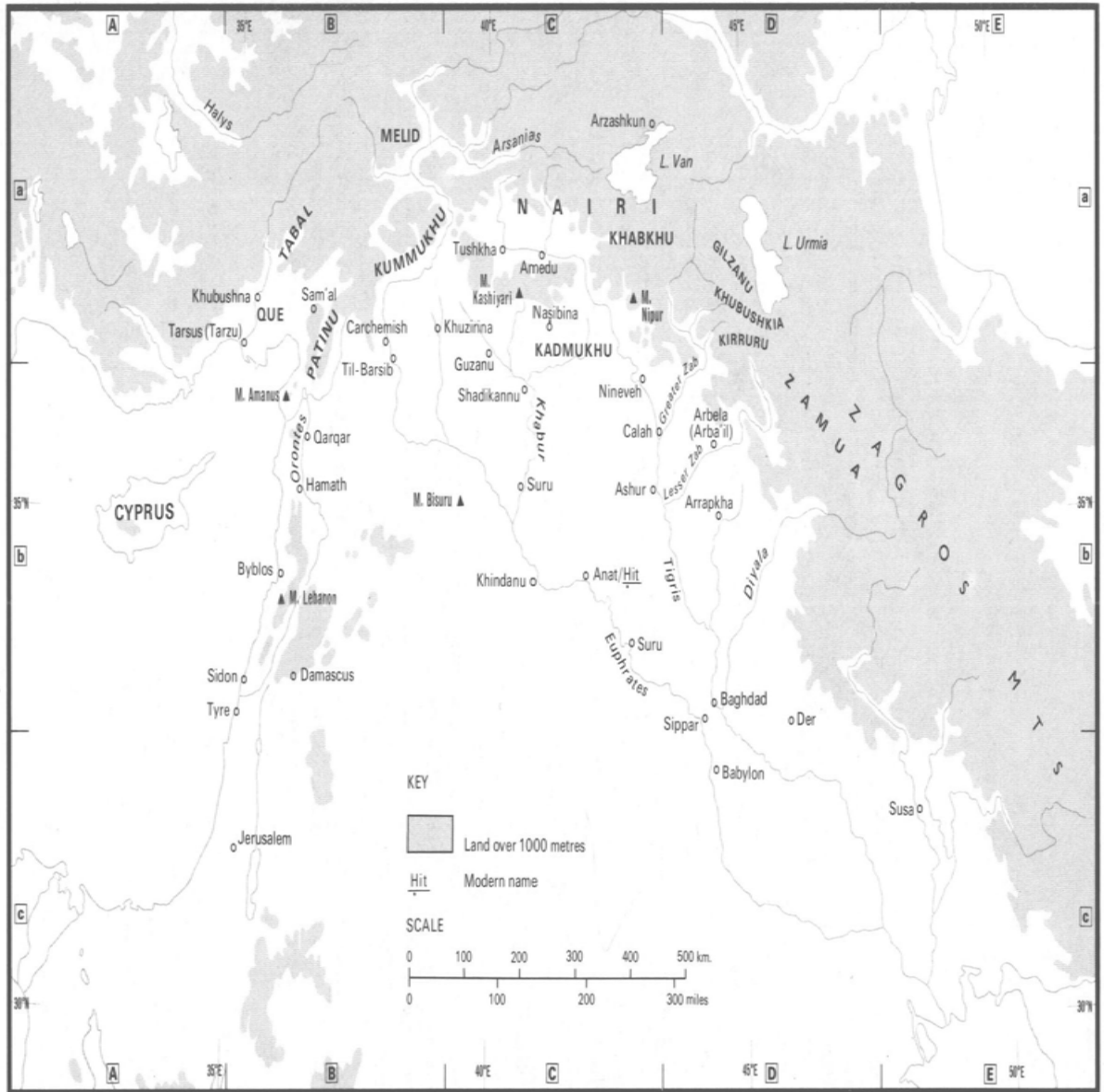
<http://www.metmuseum.org>

<http://www3.uakron.edu>

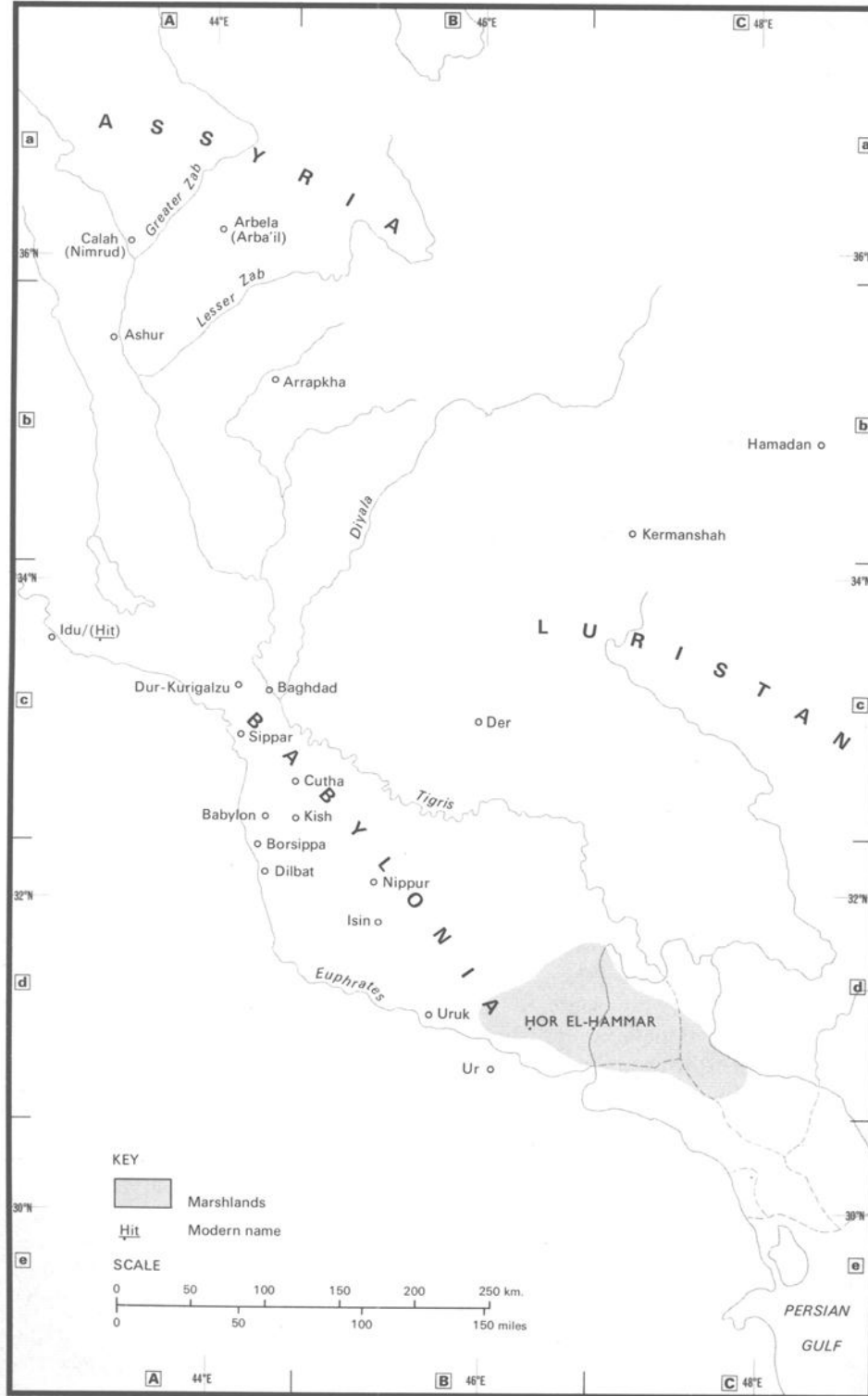
EKLER

Haritalar

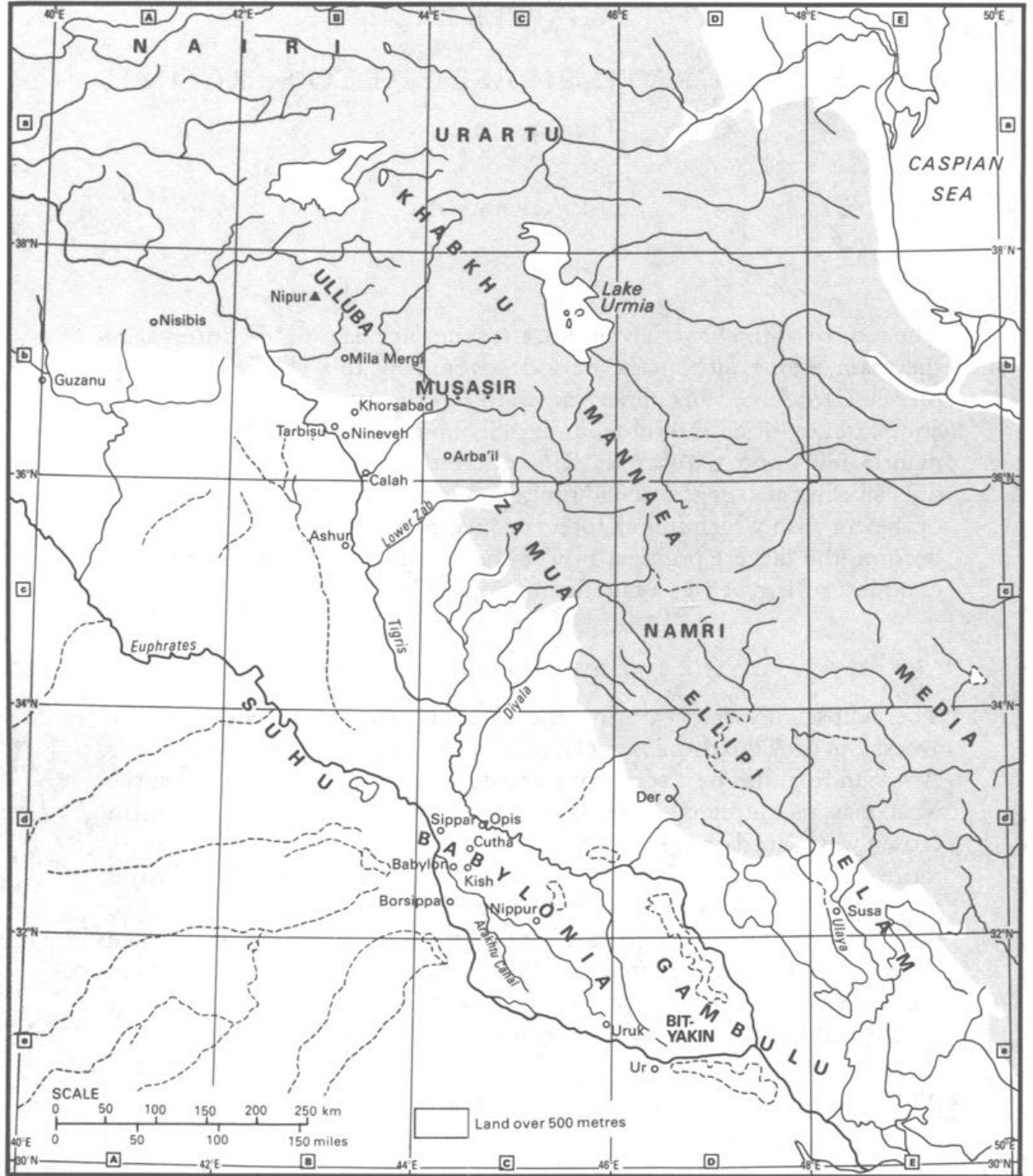
HARİTA I: Asur (Grayson, a.g.m., s. 246)

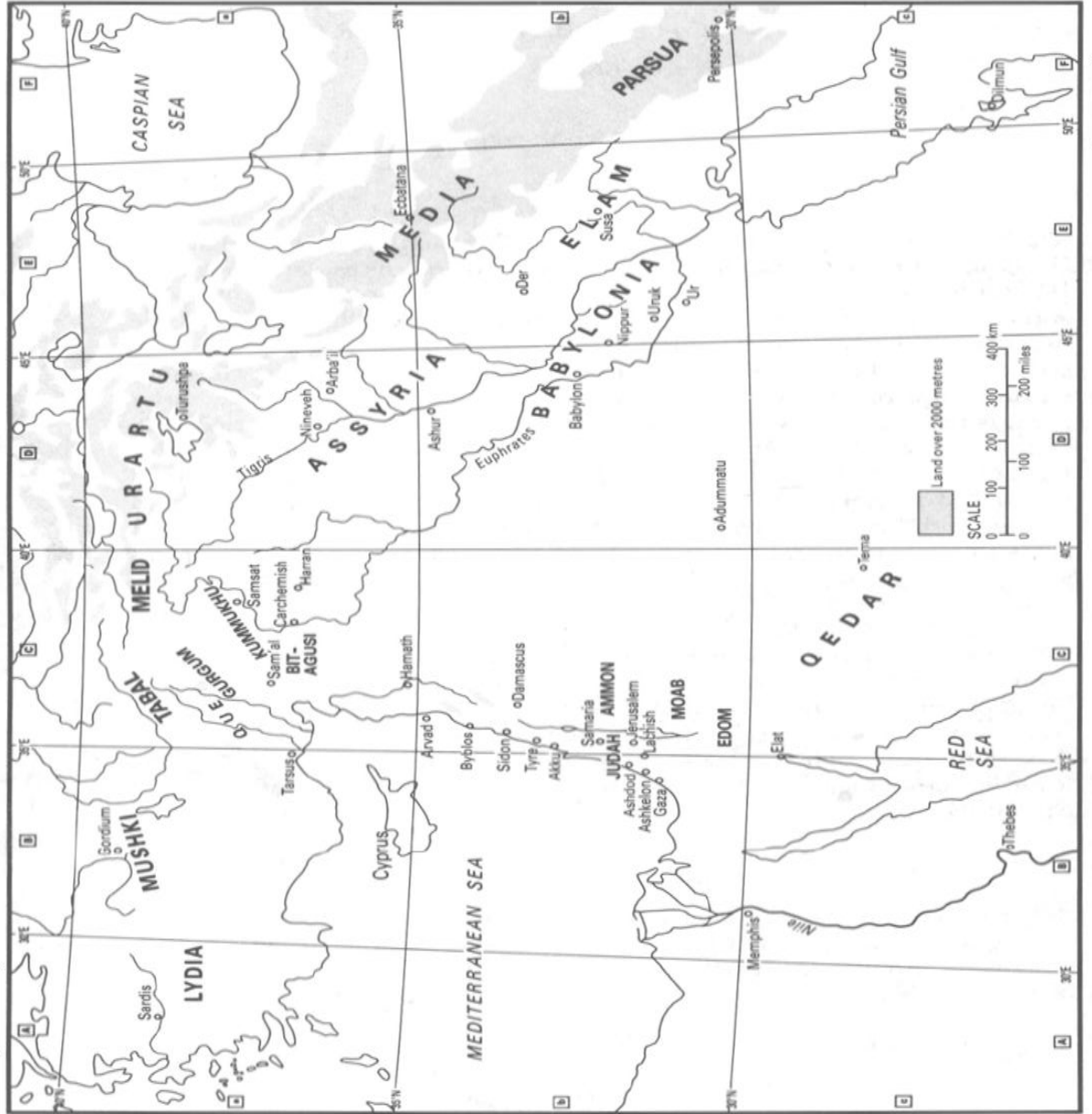
HARİTA II:M.Ö.1000-748 Arasında Babil (Brinkman, a.g.m., s.288)

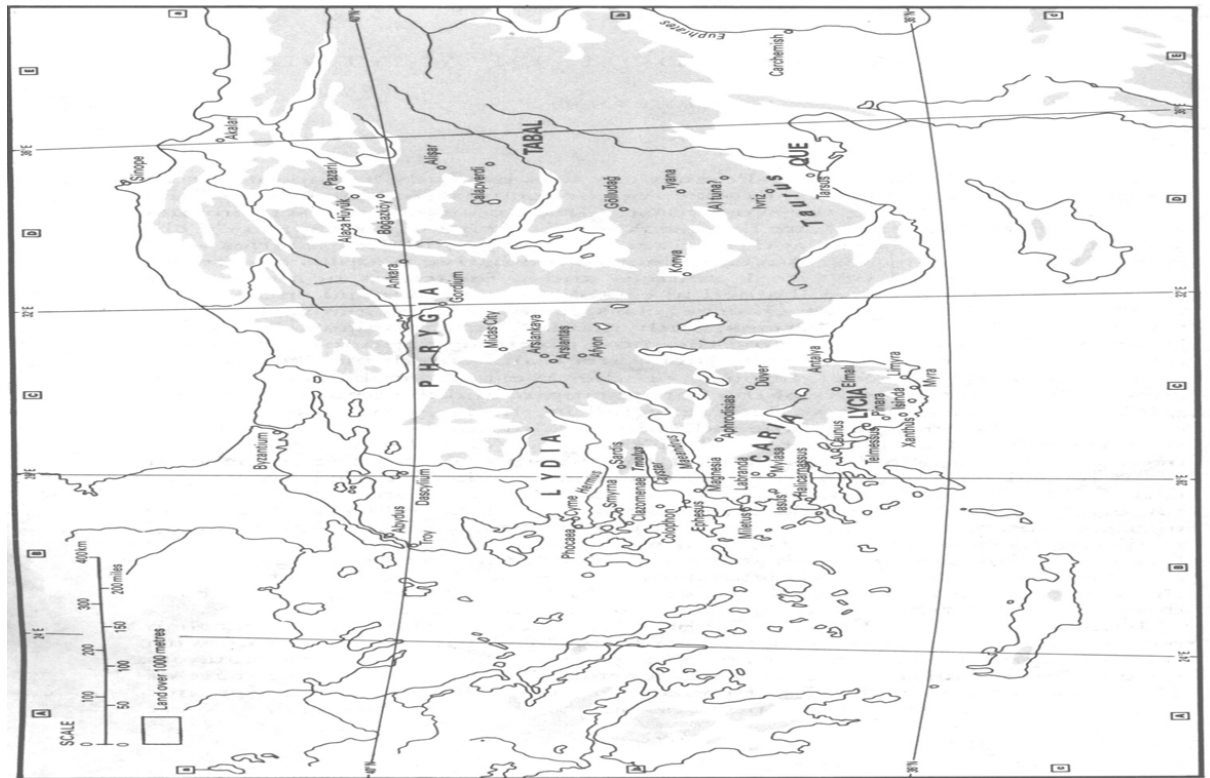
HARİTA IV: Asur ve Komşuları (Grayson, a.g.m., s. 72)

HARİTA V:Asur,Babil ve Komşuları (Grayson, a.g.m.,s.104)

HARİTA VI: Anadolu (Mellink, a.g.m., s. 620)

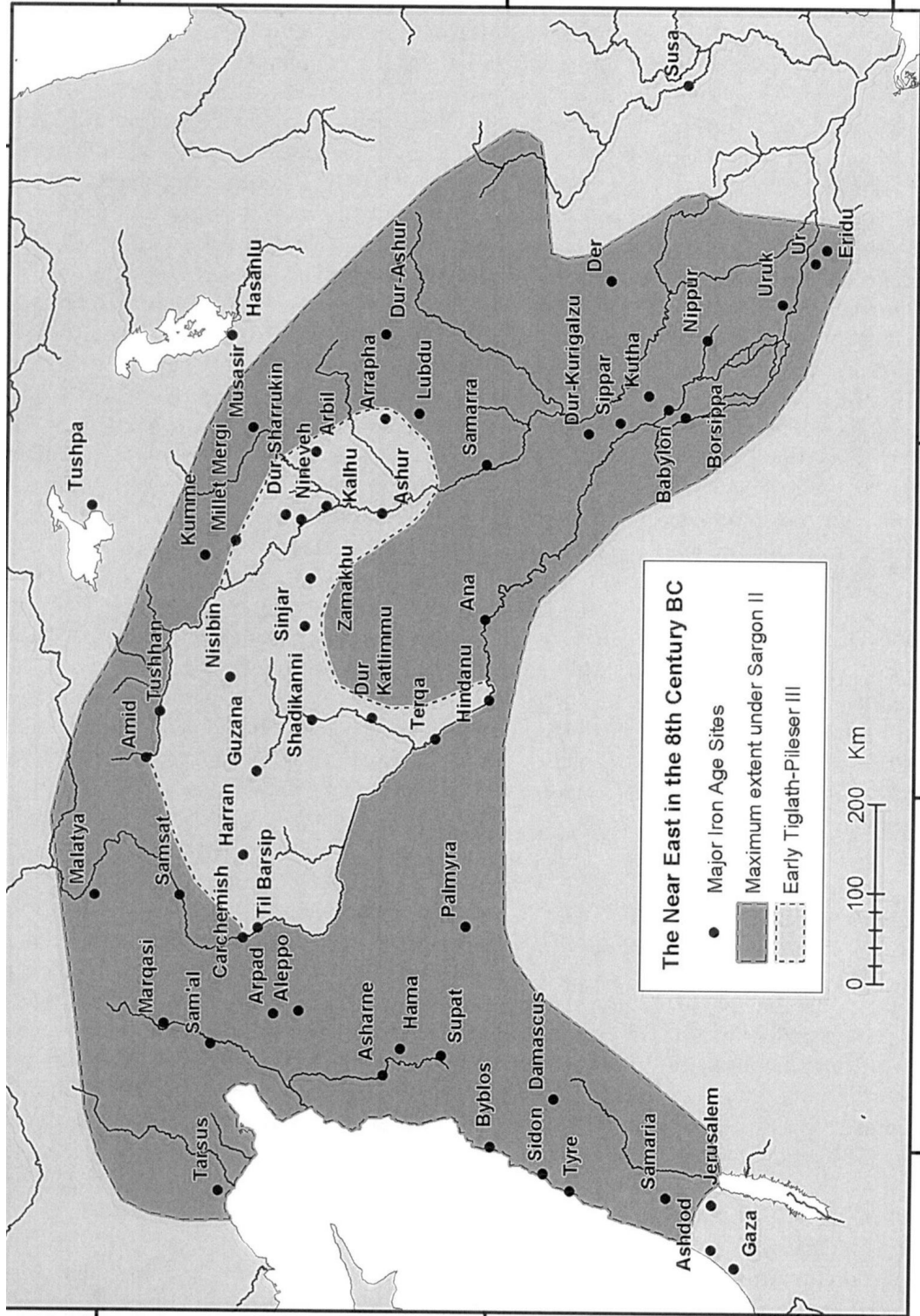

HARİTA VIII: M.Ö.934-609 Asur İmparatorluğu

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_Assyria.png)

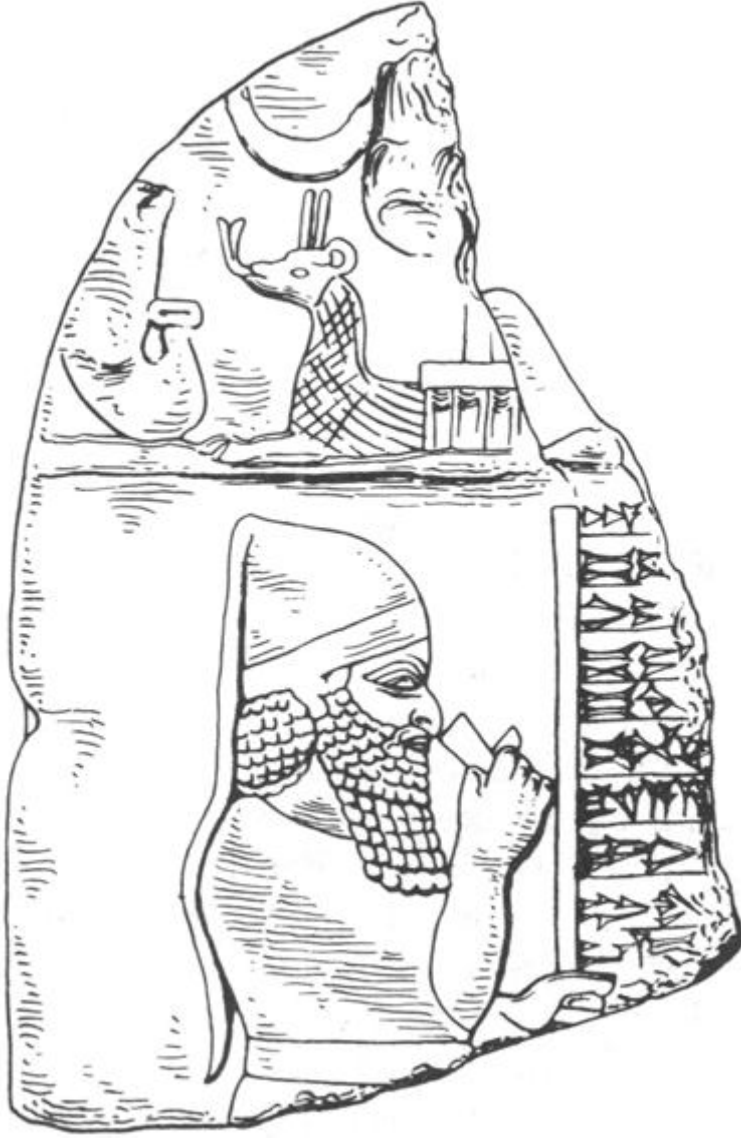

HARİTA IX: M.Ö.VIII.Yüzyılda Asur (Wilkinson vd.,,a.g.e.,s.46)

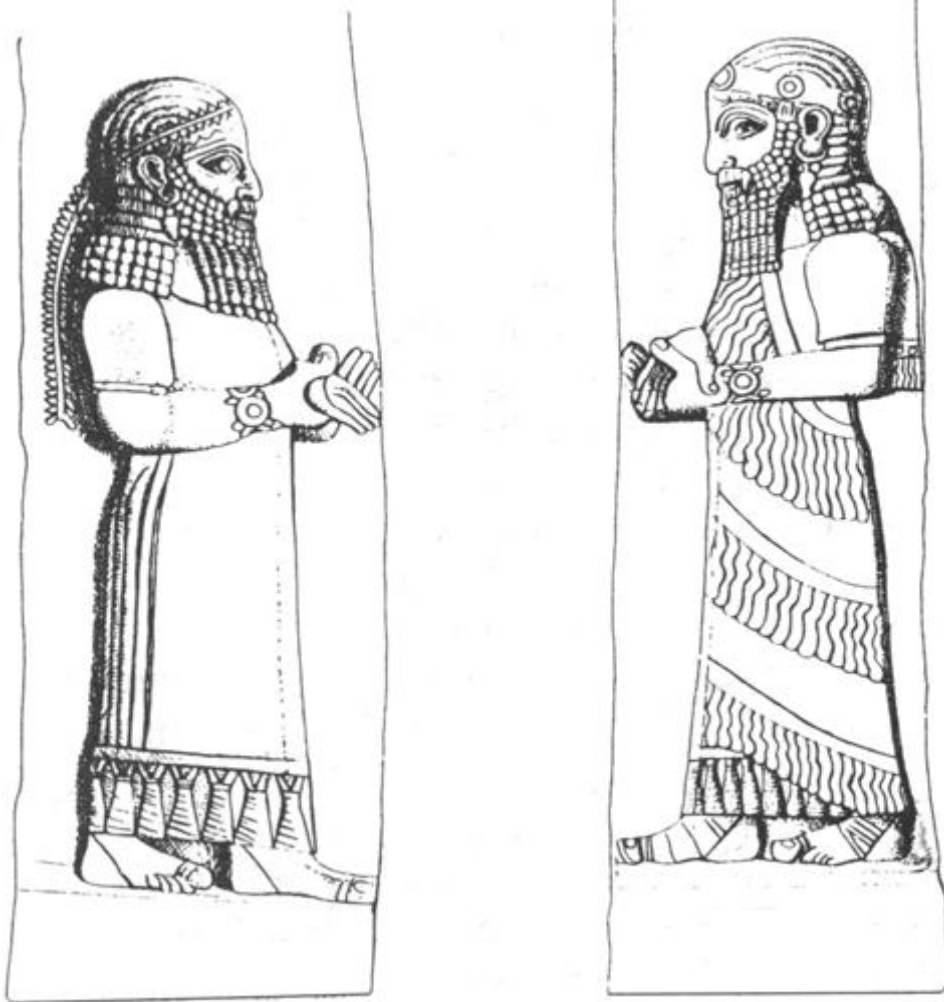

Resim ve Şekiller

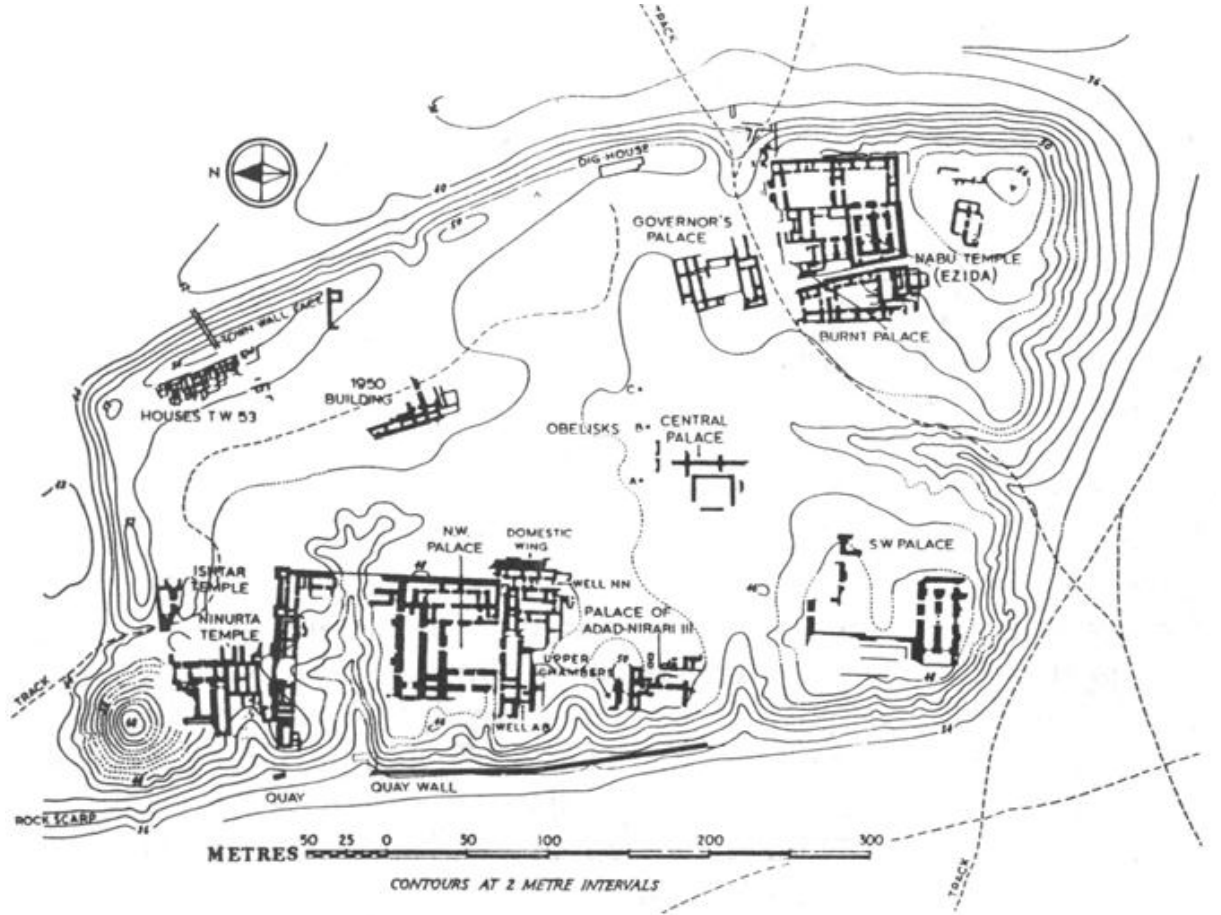
ŞEKİL I: Asur-nadin-şumi'nin Kudurru'su (Brinkman, a.g.m.,s. 36)

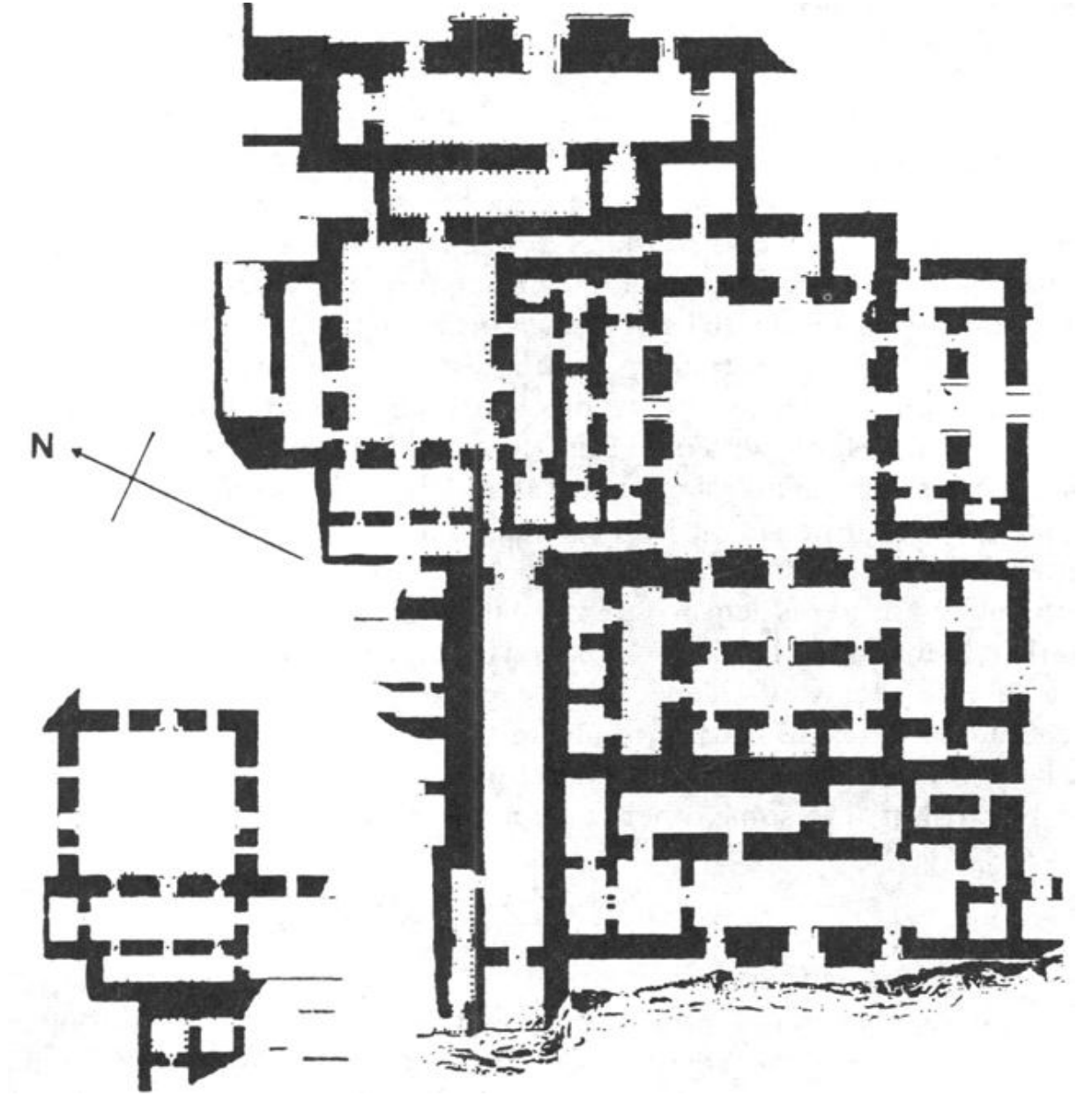
ŞEKİL II: Atanmış Varisler:Asurbanipal ve Şamaş-şumi-ukin. Zincirli'den Asurhaddon stelinin yanında bulunmuştur. (Brinkman, a.g.m.,s. 48)

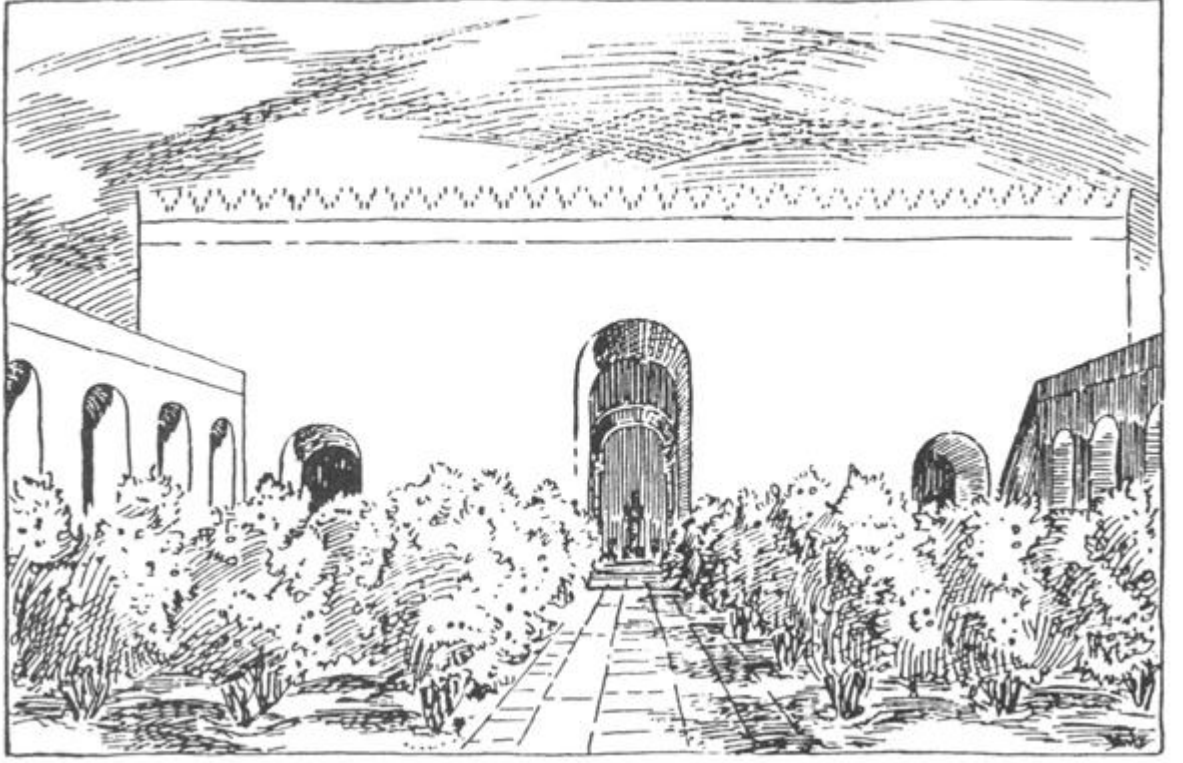
ŞEKİL III: Kalhu (Nimrut)'nun Planı.(Grayson, a.g.m.,s. 84)

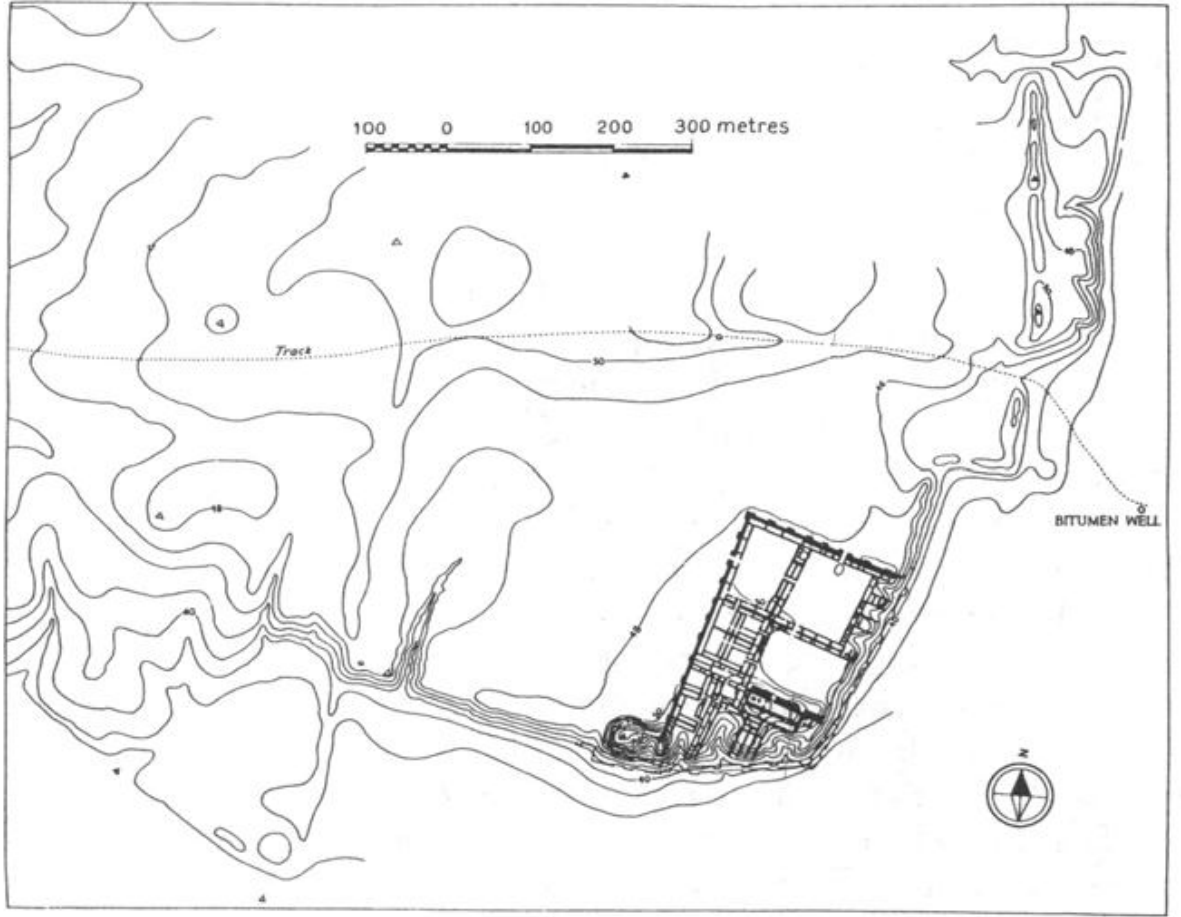
ŞEKİL IV: Ninive'de Sanherib'in Sarayı, Koyuncuk, Güneybatı Sarayının Planı. (Grayson, a.g.m., s.114)

ŞEKİL V: Sanherib Tarafından Asur'da inşa edilen, Yeni Yıl bayramının kutlandığı Akitu Sarayının Yapımı. (Grayson, a.g.m.,s.116)

ŞEKİL VI:Salmanassar'ın Nimrut'taki Kalesi'nin Planı(Grayson, a.g.m.,s.136)

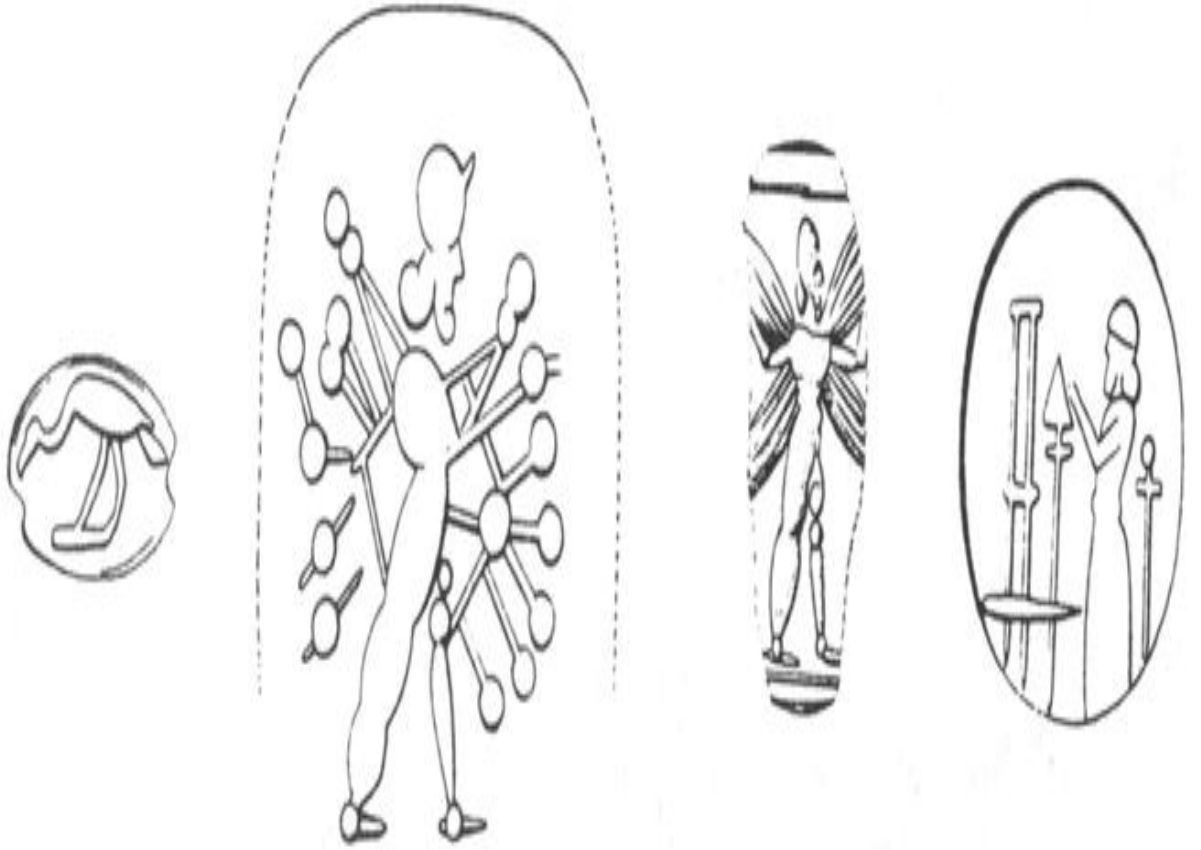

ŞEKİL VII: Kraliyet Mührü. III.Salmanassar Dönemi, Nimrut.

(Grayson, a.g.m.,s.158)

ŞEKİL VIII: Geç Asur Dönemi Damga Mühürleri (Oates, a.g.m.,s. 188)

ŞEKİL IX: Sargon'un Sarayı, Dur Šarrukin'den Kanatlı Boğa veya Lamassu.

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Human_headed_winged_bull_facing.jpg)

ŞEKİL X: Asur Gemisi, M.Ö.700.

(<http://en.wikipedia.org/wiki/File:AssyrianWarship.jpg>)

ŞEKİL XI: Ziyaret Tepe'den Ele Geçen Çivi Yazılı Tabletler

(<http://www3.uakron.edu/ziyaret/finds.html>)

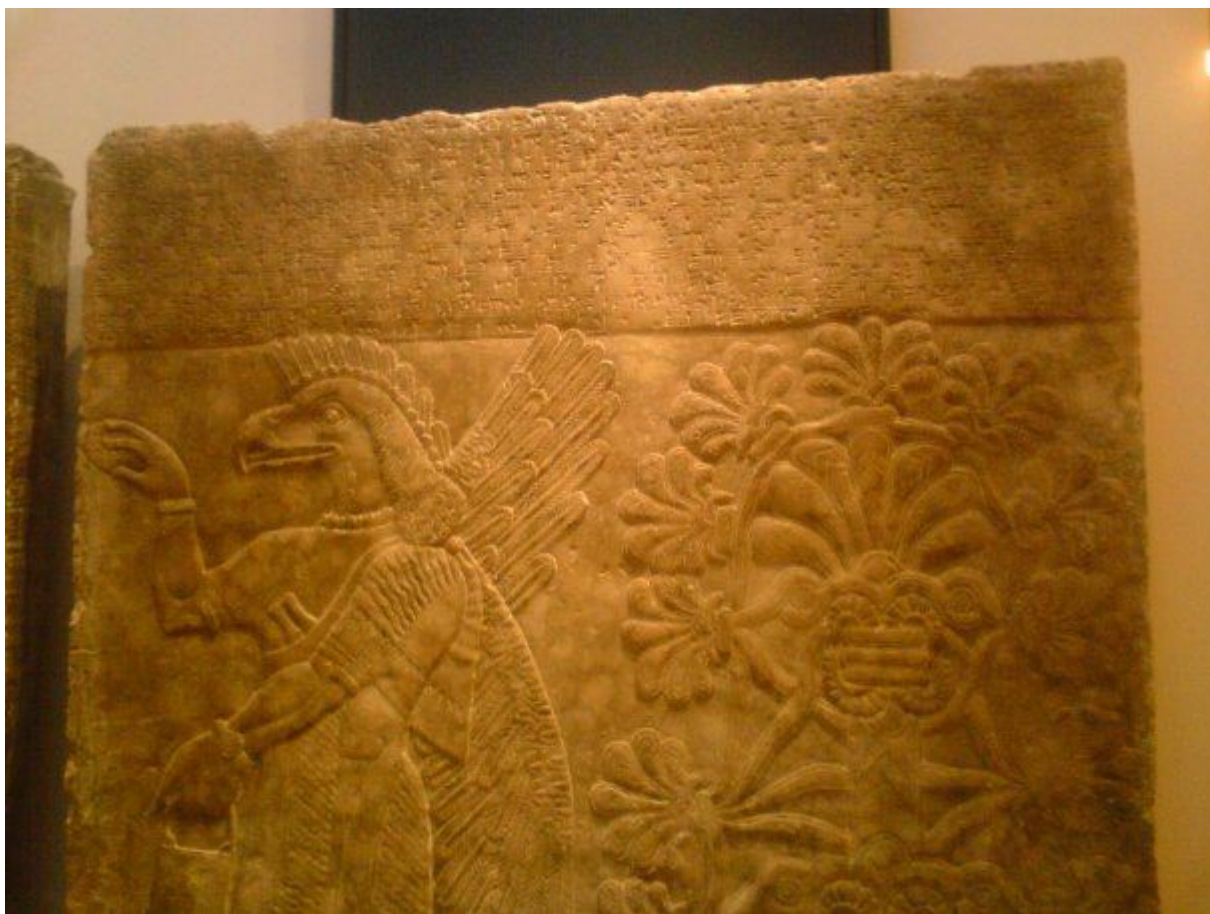

ŞEKİL XII: II.Aurnasirpal'e Ait Röllyef'ten Detaylar, Nimrut.

(National Museum, Assyriology Section, Kopenhag-Danimarka, 2009)

ŞEKİL XIII: Arslantaş'tan Ele Geçen Sfenks, M.Ö.IX.-VIII. Yüzyıllar, Yeni Asur Devri.

(http://www.metmuseum.org/Works_of_Art/collection_database/ancient_near_eastern_art/openwork_plaque_with_sphinxes/objectview.aspx?OID=30003350&collID=3&dd1=3)

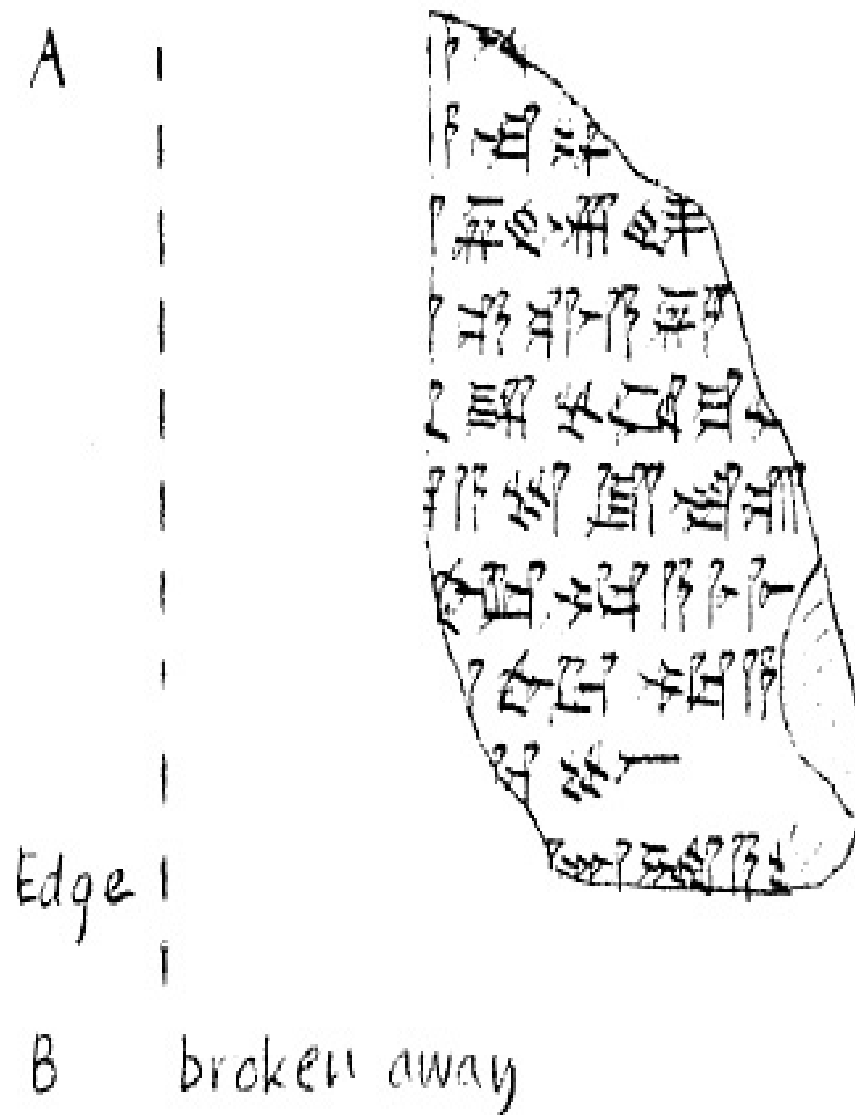
ŞEKİL XIV: Pazarcık Steli, III.Adad-Nirari Dönemi.
(Konyar, a.g.m., s. 60)

ŞEKİL XV: SAA 1, no.33

ŞEKİL XVI: SAA 1, no.17

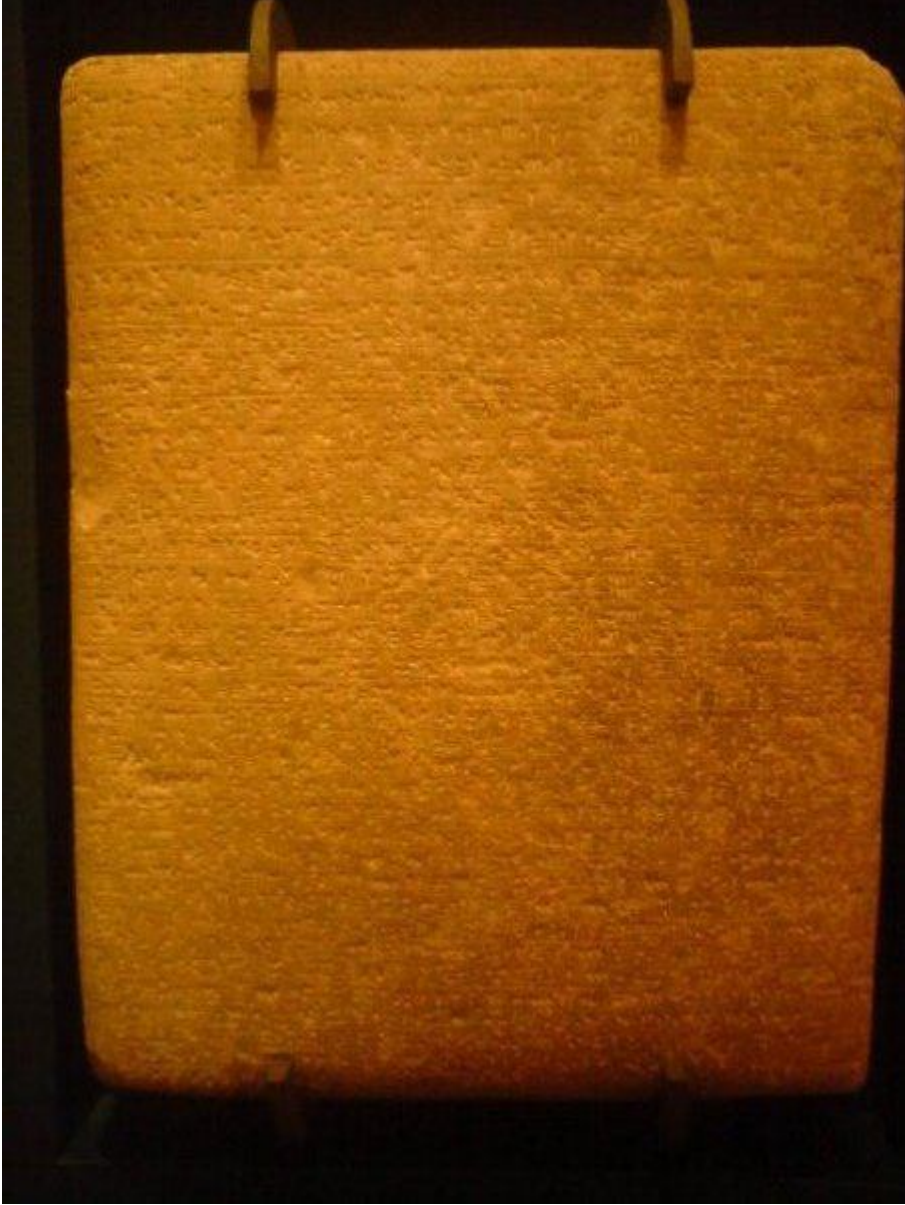

ŞEKİL XVII: SAA 3, no.31

ŞEKİL XVIII : Yeni Asur Devri'ne Ait Tablet

(National Museum, Assyriology Section, Kopenhag-Danimarka, 2009)

ŞEKİL XIX : Mezopotamya'dan Mühür ve Tablet Örnekleri

(National Museum, Sumerology Section, Kopenhag, Danimarka, 2009)

ŞEKİL XX: II.Sargon (sağda) ve Veliaht Sanherip'e (solda) Ait Rölyef, Korsabad'dan. (Louvre Müzesi, Paris)

ŞEKİL XXI: Asarhaddon'a Ait Taş Prizma (British Museum,UK)

ŞEKİL XXII:Asurbanipal'e Ait Stel, Borsippa'dan.(British Museum,UK)

INDEX

Yer/ Kavim/ Dil Adları

-A-

Anadolu:

9,10,11,12,13,14,15,17,18,24,25,26,27,
28,30,34,36,37,39,40,43,45,48,49,60,68,
69,72,73,74,75,77,84,85,88,92,93,94,95,
96,102,103,106,108,109,110,113,114,115,
116,120,123,126,138,140,149,151,155,157,
161,170,176,177,179,184,186,188,189.

Arami/ Aramiler/ Aramice:

6,7,11,15,16,17,18,22,24,26,27,28,29,30,
31,32,33,34,35,37,38,39,40,41,46,61,65,67,
88,90,91,92,107,123,126,127,128,129,135,
136,140,144,147,149,150,152,158,160,175,
186,187,188.

Arzaškun:

52,53,54,55,56,57,58.

Asur:

1,2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,11, 12, 13, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154,155,
156, 157, 158, 159, 160, 161, 162,163, 164,

165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173,
174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190.

Akad/Akadlar/Akadca:

1,6,7,24,51,67,71,106,135,137,145,175.

Akdeniz:

1,15,24,25,39,45,48,69,70,74,84,88,91,92,
93,101,108,109,125,126,128,137,140,147,
148,149,150,151,152,153,154,157,158,159,
160,163,164,166,167,169,174,176,177,186,
189.

Amedi:

37,40,43.

-B-

Babil:

5,7,10,24,25,31,32,33,43,47,48,49,57,63,65,
66,68,71,83,90,93,104,106,107,108,110,114,
119,122,123,124,125,126,127,130,131,132,
133,134,135,136,137,138,139,140,141,142,
143,144,145,146,148,150,151,156,158,164,
167,172,173,174,175, 176,180,181,182,183,
184,185,186,187,188,189.

Balawat:

8,153.

Bit-Zamani:

35,36,37,40,41,43,53.

-D-

Damaskus:

15,16,39,75,87,88,153,154,155,156,157,158,
159,161,162,164.

Dicle:

18,35,36,37,39,41,46,47,50,54,55,56,57,70,90,
123,124,127,141,150,180,184.

Dur-Šarrukin:

8,24,167.

-E-**Elam:**

1,10,24,83,104,112,113,114,119,120,138,
140,141,143,144,145,146,164,169,176,178,
179,180,181,182,183,185.

-F-**Firat:**

12,15,18,31,33,35,36,41,43,44,46,47,48,50,52,
53,54,55,56,57,58,59,60,66,67,68,69,73,84,85,
86,87,92,103,123,124,125,133,147,149,150,151,
152,153,156,158,163.

Filistin:

11,15,17,18,25,48,75,83,104,105,140,147,154,
157,158,159,160,161,162,164,166,167,168,169,
170,171,172,174,175,177,189.

Frig/Frigler:

11,14,26,69,89,101,102,106,111,124,188.

-G-**Geç-Hitit:**

11,13,15,16,17,24,26,39,58,59,60,74,75,76,84,
101,103,147,151,155,160,186.

Gurgum:

9,16,74,85,86,87,103,133,154.

-Q-**Que:**

14,45,58,59,60,61,81,87,88,101,102,109,110,
117,153,157.

-H-**Hatti:**

15,41,44,53,55,56,57,59,60,74,156.

Hubuškia:

51,52,53,55,56,57,58,73.

-i-**İran:**

10,11,12,24,25,69,70,71,73,93,95,96,106,109,
113,126,156,157,175,176,177,178,179,180,181,
186,189.

İskit:

95,108,109,110,111,112,113,121,183,187,188.

-K-**Kalhu:**

5,7,8,24,38,41,44,47,61,62,66,68,74,110,
127,134,143,149,152,160,168,173,185.

Kargamış:

10,16,18,41,42,44,46,58,59,65,71,87,102,121,
127,151,152,154,166.

Katmuhi:

27,28,33,123.

Kimmer:

95,104,106,108,109,110,111,112,113,114,115,
116,117,118,138,177,183,187,188.

Kilikya:

14,35,37,45,49,58,59,62,92,96,105,109,110,116,
117,147,157,171.

Korsabad:

4,19,24,77,185.

Kummuh:

16,73,74,76,85,86,87,133,154.

-L-**Lidya/Lidyalılar:**

11,14,26,104,108,115,116,117,118,119,177.

-M-**Med/Medler:**

68,71,72,73,91,95,110,112,113,114,119,121,
130,150,156,158,178,179,182,184,185,187,190.

Melid:

9,13,55,56,57,60,69,73,74,76,85,86, 87,103,
154,157.

Mezopotamya:

1,5,10,13,18,19,21,22,24,26,43,46,73,84,106,
114,120,127,137,138,140,142,175,176,178,179,
184,187,188.

Mısır:

1,9,11,16,17,18,24,25,45,83,84,92,93,104,107,
108,113,115,116,119,122,126,137,142,147,154,
155,158,159,160,161,163,164,165,166,168,169,
170,171,172,173,174,176,182,185,186,187,189.

Musasir:

55,70,99,100.

Muški:

Bkz.Frig

-N-**Nairi:**

13,31,32,34,35,37,38,39,40,41,47,49,50,51,52,
54,55,56,57,68,70,71,87,131,150,158.

Ninive:

5,8,19,24,29,46,47,63,70,106,115,116,117,118,

121,140,146,166,170,171,175,181,182,184,185.

Nimrut:

19,24,38,76,110,127,152,160,166,168,185.

-S-

Sam'al:

9,16,59,61,87,92,154.

Sami/Samiler:

1,22.

Sultantepe:

5,8.

Suriye:

1,11,13,15,16,17,18,21,24,25,35,39,43,44,48,
65,66,67,69,73,75,76,83,84,87,88,89,90,91,92,
102,104,105,127,128,135,137,138,147,148,149,
152,153,154,155,157,158,159,160,161,164,169,
170,171,172,174,179,184,189.

-T-

Tabal:

14,60,61,87,88,102,105,110,116,117,118.

Tušan:

9, 39,40,41,42,43,47,149.

-U-

Urartu:

10,12,13,14,24,26,35,48,49,50,51,52,53,54,
55,56,57,69,70,71,73,74,75,76,83,84,85,86,
87,88,89,94,95,96,97,98,99,100,101,102,103,
104,108,110,111,112,119,120,121,126,130,134,
138,147,150,151,157,159,175,176,179,180,185,
186,188.

-Y-

Yakındoğu:

2,3,10,15,17,37,66,76,83,84,85,89,113.

Şahıs Adları

-A-

Adad-Nirari:

6,7,19,30,31,32,34,64,66,72,73,74,122,
123,125,132,133,134,147,157.

Amme-baal:

39,40,44,47.

Asurhaddon:

20,90,106,107,108,109,110,111,112,113,
114,115,142,143,169,170,171,172,173,174,
198.

Asurbanipal:

20,83,93,104,110,113,114,115,116,118,119,
120,121,128,142,143,144,145,146,174,175,
176,177,179,181,182,183,184.

Asur-dan:

18,26,27,28,30,75,123.

Asurnasirpal:

7,19,37,38,39,43,46,125,126,127,148,152.

Asur-Nirari:

19,74,75,76,77.

-D-

Daiian-Asur:

51,62,64,178, 179.

-M-

Marduk-apla-iddina:

Bkz.Merodah-Baladan

Mati'ilu:

82,94.

Merodah-Baladan:

148,150,153,182,185.

Mita:

90, 102, 103, 166.

Midas:

Bkz.Mita

-N-**Nakia:**

107, 115.

Nur-Adad:

32,33,39.

-S-**Salmanassar:**

6,19,20,22,28,40,48,49,50,51,52,55,56,
 58,59,60,61,62,63,64,65,66,67,70,72,73,
 74,75,78,92,93,94,129,130,131,132,133,
 134,137,153,154,155,156,163, 164,178,179.

Sammuramat:

69,71,78,143.

Sanherip:

6,20,97,98,103,104,105,106,107,139,140,
 141,144,167,168,169,180,181,187.

Sargon:

20,81,83,89,92,93,94,95,96,97,98,99,100,
 101,102,103,104,106,137,138,139,140,164,
 165,166,167,168,173,180,186,187.

Semiramis:

Bkz.Sammuramat

-Š-

Šamši-Adad:

19,63,65,67,68,71,130,131.

Šamši-ilu:

71,73,82,172.

-T-

Tiglat-Pileser:

18,20,21,27,29,65,74,75,76,77,78,79,80,
81,82,83,84,85,86,87,88,89,90,91,92,93,
94,96,104,114,126,134,135,136,137,149,
158,159,160,161,162,163,164,165,171,179,
186.

Tukulti-Ninurta:

19,34,35,36,123,124,125,126.

-Z-

Zakutu:

Bkz.Nakia

ÖZET

[DUYMUŞ, Hanım Hande]. [Asur Devleti'nin Dış Politikası (Yeni Asur Devri)], [Doktora Tezi], Ankara, [2011].

Yeni Asur Devri'nde Asur Devleti'nin bilinçli bir dış politika izlediği ve bu politikanın temelinde, dış düşmanları psikolojik olarak çökertme taktiğinin yattığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Asur kralları, Mezopotamya'dan Anadolu'ya, İran'dan Akdeniz'e kadar geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuşlar ve âdeta bir korku imparatorluğu yaratmışlardır.

Ekonomik ve siyasî kaygıların yattığı Asur dış politikasında, Anadolu, her zaman öncelikli bir yere sahip olmuş, diğer bölgelere nazaran, Babil'e karşı ise yumuşak bir politika izlenmiştir. Bununla birlikte, bu dönemde, İran, Suriye-Filistin devletleri ve Mısır ile de yoğun siyasî ilişkiler kurulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

1. Asur Devleti
2. Dış Politika
3. M.Ö.I.Binyıl
4. Yeni-Asur Devri
5. Siyasî İlişkiler

ABSTRACT

[DUYMUŞ, Hanım Hande]. [Foreign Policy of the Assyrian State (Neo-Assyrian Period)], [Doctoral Thesis], Ankara, [2011].

The Assyrian State followed a conscious and cruel policy against foreign enemies in Neo-Assyrian period. This policy created an “empire of fear”. The Neo-Assyrian kings dominated over a great geography from Mesopotamia to Anatolia and from Iran to Mediterranean states.

Anatolia had a primary position in the foreign policy of Assyrian State. In comparison with the other states, the Assyrian kings followed a moderate policy against Babylonian. In addition, the Assyrian State had intensive political relationships with Iran, Syria-Palestine states and Egypt in this period.

Key words:

- 1. Assyrian State**
- 2. Foreign Policy**
- 3. 1st Millennium B.C.**
- 4. Neo-Assyrian Period**
- 5. Political Relationships**